

LEVENT KAYA OCAKACAN	
GEÇ 16. ve ERKEN 17. YY'DA OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ PATRONAJ İLİŞKİLERİNİN GAZANFER AĞA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN VENEDİK BELGELERİNE GÖRE İNCELENMESİ	<p style="text-align: center;">T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İKTİSAT ANABİLİM DALI İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI</p> <p style="text-align: center;">GEÇ 16. ve ERKEN 17. YY'DA OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ PATRONAJ İLİŞKİLERİNİN GAZANFER AĞA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN VENEDİK BELGELERİNE GÖRE İNCELENMESİ</p> <p style="text-align: center;">Doktora Tezi</p> <p style="text-align: center;">LEVENT KAYA OCAKACAN</p>
İKTİSAT ANABİLİM DALI/İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI	
İSTANBUL 2016	<p style="text-align: center;">İstanbul 2016</p>

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**GEÇ 16. ve ERKEN 17. YY'DA OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ PATRONAJ
İLİŞKİLERİNİN GAZANFER AĞA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN VENEDİK BELGELERİNE
GÖRE İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

LEVENT KAYA OCAKAÇAN

Danismani: Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu

İstanbul 2016

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

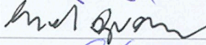

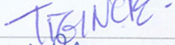

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi
LEVENT KAYA OCAKAÇAN'ın GEÇ 16.VE ERKEN 17.YY ' DA OSMANLI
DEVLETİNDEKİ PATRONAJ İLİŞKİLERİNİN GAZANFER AĞA ÖRNEĞİ
ÜZERİNDEN VENEDİK BELGELERİNE GÖRE İNCELENMESİ adlı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulunun 18.05.2016 tarih ve 2016-18/40 sayılı kararıyla oluşturulan jüri
tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 27.06.2016

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. AHMET TABAKOĞLU	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. EROL ÖZVAR	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. GÜLFETTİN ÇELİK	
4.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. TİĞİNÇE OKTAR	
5.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. MEHTAP ÖZDEĞER	

Özet

Geç 16 ve erken 17. yy'da Osmanlı Devleti'ndeki Patronaj ilişkilerinin Gazanfer Ağa örneği üzerinden Venedik Belgelerine göre incelenmesi başlığını taşıyan bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin bu süreçte yaşadığı sosyal ve politik değişimleri, hizip mücadelelerini ve patronaj ilişkilerini, Gazanfer Ağa'yı merkeze alarak açıklamaya çalışıyor. Hanedanın geç 16. yy'de değişen sosyal ve ekonomik şartlara göre kendisini yeniden konumlaması, merkezi hükümetin gücünün kırılıp, enderun ve haremın gücünün artmasıyla sonuçlandı. Bu durum eski ve yeni zümrelerin iktidar mücadelelerinin daha da keskinleşmesine sebep oldu. Başta vüzera ve ulema hizipleşerek Sultan'ın gözdeler aracılığı ile oluşturmaya çalıştığı ağları hedef aldılar. Enderunun temsilcisi olan Gazanfer Ağa ve haremın en önemli ismi olan Safiye Sultan, bu dönemde ortaya çıkan sipahi ayaklanmalarının da hedefi haline geldiler. Bu çalışmanın amacı 16. yy'nin sonlarına doğru değişen güç dengelerinin yarattığı hizipleşmelerin genel yapısını ve hami-mahmi ilişkilerini açıklamak. Çalışma başta Venedik Arşiv kaynakları olmak üzere birçok başka kaynağa dayanıyor ve hizipleşmelerin dayandığı temelleri, sosyo-politik gelişim ile beraber açıklamayı hedefliyor.

Anahtar Kelimeler: Gazanfer Ağa, Safiye Sultan, Merkez, Patronaj, Hizip

Abstract

This study, which is titled *The Observation of the Ottoman Patronage Networks in the Case of Gazanfer Agha*, aims to shed light on the political and economic changes, faction struggles, and patronage relations in the late 16th and early 17th centuries, focusing on Gazanfer Agha's networks, using Venetian archival sources. In the late 16th century, the Ottoman Empire attempted to adjust to social and economic changes, which resulted in the central government's loss of power while the sultan's court and the Imperial Harem emerged as the new centers of power. This new situation sharpened the faction struggles of the old and new power elites. Ulema and Vüzera separated into factions and targeted the networks that the sultan tried to establish through his favourites. Gazanfer Agha, who was the representative of the Imperial Court, and Safiye Sultan, who was the representative of the Imperial Harem, were targeted by cavalry soldiers who rebelled continuously against their domination in the court. The main target of this study is to explain the structure of the changing dynamics of the faction struggles and patronage relations in the late 16th century. Another goal of this study is to analyze the basis of the factionalism within the social and political changes at the end of the 16th century, benefiting from the hitherto unexamined Venetian documents and the Ottoman chronicles.

Key Words: Gazanfer Agha, Safiye Sultan, Center, Patronage, Factionalism

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
1. Geç 16. Yüzyıla Kadar Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Düzeni	
1.1. Batı Avrupa Feodalizmi ve Osmanlı Toprak Sistemi.....	11
1.2. Osmanlı Toprak Sisteminin Oluşturulması	15
1.3. Tımar Sistemi.....	22
1.4. Osmanlı Sancak Örgütlenmesi	25
1.5. Osmanlı Dirlik-Kapı Sistemi	27
1.6. 16.yy'de Ulema	32
2. III. Murad'ın Mutlaki Politikaları ve Hanedan Gözdesinin Doğuşu	
2.1. 16.yy'nin Son Çeyreğinde Genel Durum	37
2.2. Sultan Süleyman'dan II. Selim'e Politik Organizasyon	40
2.3. III. Murad'ın Tahta Çıkması ve Sarayın Bir Güç Merkezi Olarak Yeniden Örgütlenmesi; Gözdenin Doğuşu	46
2.4. III.Murad'ın Devlet Organizasyonunda Yaptığı Değişiklikler	49
2.5. Sokollu Mehmed Paşa'nın Ölümü; Mali Bunalım ve İltizam Sistemi	51
2.6. Vezirlerin Mutlaki Politikalara Karşı Giriştiği İlk Büyük Harekat: Beylerbeyi Vakası	57
2.7. Gazanfer Ağa'nın Saray Hizmetine Girmesi	64
2.7.1. Gazanfer Ağa'nın İlk Görevleri	66
2.7.2. Darüssade ve Babbüssade Ağalığı'nın Ayrılması	68
2.7.3. Gazanfer Ağa'nın Aile Bağları	71
3. Merkez İsyanları	
3.1. İstanbul'da Ortaya Çıkan Sipahi Ayaklanmaları: Yeni Bir Arayışa Doğru	81
3.2. Hadım Hasan Paşa'nın Görevden Alınarak İdam Edilmesi ve Ulema'nın Politik Gücündeki Artış	82
3.3. Merkezileşme Politikalarına Karşı İlk Büyük Tepki: 1600 İsyanı veya Esperanza Malchi Kira'nın Öldürülmesi	86
3.3.1. Ayaklanmanın Sonuçları	94
3.4. İki İsyan Arasında Ortaya Çıkan Problemler	98
3.4.1. Para Kıtlığı ve Atamalar; Yemişçi Hasan Paşa	104
3.5. Merkezin Politikalarına Karşı Şiddetli Bir Saldırı;1601 İsyanı	107
3.5.1. 1601 İsyanı'nın Sonuçları ve Krizin Fırsata Çevrilmesi	114
3.5.2. İbrahim Paşa'nın Vefatı ve Sunullah Efendi'nin Görevden Alınması	121

3.6. 1603 İsyani ve Gazanfer Ağa'nın Öldürülmesi	123
3.7. İçki ve Kıyafet Yasakları	128
4. Karayazıcı İsyani	
4.1. Karayazıcı'nın Ortaya Çıkış Sebepleri	130
4.1.1. Osmanlı Mali ve Yönetim Sisteminin Değişmesi ve Karayazıcı	133
4.1.2. Karayazıcı Abdüllahim	139
4.1.3. Hüseyin Paşa: Taşranın Merkez Politikalarına Başkaldırısı	142
4.2. Urfa Kalesi'nin Alınması ve İsyancılar Arasındaki Meşruiyet Problemi	144
4.2.1. Urfa Kuşatması	149
4.3. Bir Güvenlik Methodu Olarak Dezenformasyon	152
4.4. Hizipler Arası Mücadele ve Karayazıcı'yı Sisteme Entegre Etme Çabaları ...	154
4.4.1. Yeniden İsyani	159
4.5. Karayazıcı'nın Saltanat İlan Etmesi, Meşruiyet Problemi	163
4.6. Karayazıcı'ya Karşı Son Sefer veya Karayazıcı'nın Sonu	169
5. Osmanlı Hiziplerinin Dayanışma Ağlarının Genel Yapısı	
5.1. Cigalazade Yusuf Sinan Paşa ve Gazanfer Ağa	182
5.1.1. Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın Saray Hizmetine Girmesi	182
5.1.2. Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın İlk Görevleri	184
5.2. İran Savaşı ve Cigalazade Yusuf Sinan Paşa	187
5.3. Bir Meşruiyet Aracısı Olarak Aile Bağları	193
5.4. Hizip Mücadelelerinin Ortasında Bir Sefer; Eğri'nin Fethi	196
5.5. Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın İkinci Kez Kaptan-ı Derya Olması	202
Sonuç	211
Kaynaklar	214
EK	233

KISALTMALAR

Arşivler

Asve	Archivio di stato di Venezia
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
Correr	Museo Correr, Venedik

Kaynaklar

BAC	Bailo a Costantinopoli
CapiXlett	Capi del Consiglio di dieci- Lettere di ambasciatori
CSP	Calender of State Papers
MD	Mühimme Defteri
Sdac	Senato dispacci-costantinopoli
SDCop	Senato dispacci-copie
SDelC	Senato deliberazioni-costantinopoli

Diğer

C.	Cilt
Çev	Çeviren
Ed.	Editör
f.	filza
Haz.	Hazırlayan
l.	lettere
No	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
vol.	Volume
vs.	Vesaire
haz.	Hazırlayan

Giriş

Bu çalışma 16. yy'nin son çeyreğinde değişmeye başlayan Osmanlı Devleti yönetim sisteminin ortaya çıkardığı en önemli gözdelelerden birisi olan Gazanfer Ağa'yı merkeze alarak, patronaj ilişkilerinin ve hizip mücadelelerinin genel yapısını açıklamaya çalışıyor. III.Murad tahta çıkar çıkmaz merkezi hükümetin gücünü kırmak için yapısal bir programı hayata geçirdi. Gazanfer Ağa, bu programın en önemli uygulayıcılarından birisi oldu. III.Murad, enderun ve harem gücünü arttırarak, merkezi hükümetin gücünü kırmaya çalıştı ve sarayı bir güç merkezi olarak yeniden örgütledi. Bu, hizip mücadelelerinin keskinleşmesine, eski ve yeni zümrelerin ittifaklar kurarak yeni duruma ayak uydurmaya çalışmasına sebep oldu. Harem ve enderun, geç 16. yy ve erken 17. yy'de sipahiler başta olmak üzere birçok farklı zümrenin hedefi haline geldi. Bu çalışmanın amaçlarından birisi de, hizipleşen grupların kullandıkları yöntemlerin ve dayanışma ağlarının hangi temel üzerine inşa edildiğini göstermek.¹

III.Murad'ın harem ve enderunu yeniden örgütlemesi, hanenin işleyişinden sorumlu olan kadınların, ekonomik ve politik ağlardaki etkinliğinin artmasına sebep oldu. Kadınların politik gücündeki artış, uzun ve çok cepheli savaşlar yürüten, doğu akdeniz ticaretini tekrar canlandırmaya çalışan, parasallaşmaya başlayan bir ekonomiye ayak uydurmak için bir dizi önlem alan, sıkışan yeniden dağıtım mekanizmasını revize eden, veraset sisteminde değişikliğe giden devletin, daha yerleşik bir hal almasıyla ilintiliydi. Bu dönemde İran ve Habsburg Savaşlarının merkezi hazineyi zorlaması, iltizam sistemine daha sık başvurusuyla sonuçlandı. İltizamların merkezden açık arttırma ile satılması da enderun ve hareme yakın olanların iltizamları daha kolay elde etmelerine sebep oldu. Vüzeranın ekonomik ağlarda kırılan gücünü yeniden kazanmak istemesi ve bu dönemde ulemanın hem ekonomik hem de politik olarak güçlenmiş olması, bu iki zümrenin ittifaklar kurarak harem ve enderunu hedef almasına sebep oldu. Bu dönemi Osmanlı kronik yazarlarının ve daha sonraki Osmanlı tarih yazınının kadınlar saltanatı, çöküş, çözüme diye adlandırmasının ana sebeplerinden birisi buydu. Ancak 1980'li yıllardan sonra daha mikro konulara eğilen araştırmacılar, 16. yy'nin son çeyreğinin çöküş değil bir adaptasyon ve değişim süreci olarak değerlendirilmesinin yolunu açtı. Cornell H. Fleiscer, Halil İnalçık, Metin Kunt, Rifa'at A.Abou-el-Haj,

¹ Bu tez Tübitak'ın katkılarıyla hazırlanmıştır.

Gülru Necipoğlu, Suraiya Faroqui, Karen Barkey, Leslie Peirce'in çalışmaları 16.yy'nin son çeyreğindeki gelişmeleri farklı alanlarda yaptıkları çalışmalarla yorumladılar ve bu dönemde ortaya çıkan sosyo-politik değişimlere devletin kendisini nasıl adapte etmeye çalıştığını gösterdiler.² Suraiya Faroqui'nin 'Crisis and Change ' adlı makalesi I. Süleyman döneminden sonraki periodun bir çöküş değil aksine devletin kendini değişen koşullara göre yeniden konumlandığından bahseden en önemli çalışmalardan birisi oldu. Yine son zamanlarda III.Murad ve III. Mehmed dönemlerinde ortaya çıkan sipahi ve yeniçeri isyanlarının harem ve enderunu hedef almasının ana sebebinin devletin geçirdiği ekonomik ve politik değişimle ilgili olduğuna dair birçok çalışma yapıldı. Bu çalışmalar, III.Murad döneminin bir gerileme dönemi olmadığını ve hanedanın kendisini sosyo-politik değişimlere göre yeniden konumlarken, yeni durumdan rahatsızlık duyan zümrelerin askerleri manipüle ederek Sultan'ı, güçlenen enderun ve haremi hedef aldığını gösterdi. I. Süleyman döneminden sonra tımar sisteminin çözülmesi, zayıf ve iradesiz sultanlar, kadınların devlet yönetiminde artan gücü gibi argümanlarla devletin gerileme ve çöküş sürecine girdiğini öne süren çalışmalar bugün artık saray ve yönetim sistemindeki değişimi ele alan çalışmalarla birlikte geçerliliğini yitirdi.³ Ayrıca Osmanlı hanedanının yapısı ve atamalarda göz önüne alınan kıstaslar ve bunların değişimi ile ilgili yapılan çalışmalar, vüzera, ümara, ulema ve enderunun dayanışma ağlarının neler olduğuna ve sistemin işleyiş biçiminin anlaşılmasına ciddi anlamda katkı sağladı. Metin Kunt'un Osmanlı dirlik-kapı sistemi üzerine yaptığı incelemeler, enderun ve birun

² Cornell H. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali 1541-1600*, Princeton University Press, 1986; Halil İnalcık, "Military and Fiscal Transformation in The Ottoman Empire, 1600-1700", Metin Kunt, *The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650*, New York: Columbia University Press, 1983; Sancaktan Eyalete: 1550-1650 arasında Osmanlı Ümerası ve idaresi, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Temel Bilimler Fakültesi, 1978 ; Rifa'at A.Abou-El-Haj, *The Formation of the Modern State: The Ottoman Empire, Sixteenth to Eighteenth Centuries*, New York, Syracuse University Press, 2005; Gülru Necipoğlu, *Architecture ceremonial and power: the Topkapi Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Cambridge, MIT Press, 1991; , Suraiya Faroqui, "Crisis and Change, 1590-1699" Halil İnalcık ve Donald Quataert (ed.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, vol.2, 1600-1914 içinde (411- 636) Cambridge: Cambridge University Press, 1997; *Politics and Socio-economic change in the Ottoman Empire of the Later Sixteenth Century*, Metin Kunt ve Christine Woodhead (ed), Süleyman The Magnificent and His Age: The Ottoman Empire in The Early Modern World içinde (91-113), New York: Longman Publishing, 1995; Karen Barkey, *The Ottoman Route to State Centralization*, London: Cornell University Press, 1994; Leslie Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, Oxford: Oxford University Press, 1993

³ Kadınların devlet yönetiminde artan etkisi için bkz: Ahmed Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, 2 cilt, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, Gerileme ve çöküş ile ilgili bkz; Halil İnalcık, *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*, Norman Itzkowitz ve Colin Imber (çev), Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1973; Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 10 Cilt, İstanbul, Mümin Çevik ve Erol Kılıç (çev), İstanbul: İkra Okusan, 1992; İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 9 Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988; Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 2 Cilt, Cambridge: Cambridge University Press, 1976

atamalarında önemli olan kriterlerin neler olduğu ve saray içerisindeki dayanışma ağlarının biçiminin ne olduğu hakkında fikir sahibi olunmasını sağladı.⁴

16.yy'nin son çeyreğinde devlet İran ve Habsburg⁵ ile girişilen uzun mücadelelerin yarattığı mali bunalımı aşmaya çalıştı. Osmanlı Devleti Habsburglar ile girdiği uzun mücadele sırasında, ateşli silah teknolojisine acil olarak merkezi orduyu adapte etmek istedi⁶ ve bu durum daha fazla nakite ihtiyaç duyulmasıyla sonuçlandı. Bu yüzden iltizam sistemine, 1580'lerden sonra nakdileşmeye başlayan ekonominin de olanak vermesiyle birlikte daha sık başvuruldu. Bu dönüşüm Osmanlı Devleti'nin politik yapılanmasını da değişime zorladı ve 16. yy'nin son çeyreğinde Sultan Süleyman döneminde oluşturulan merkezi hükümetin işleyişinde değişim meydana geldi. Devlet iltizama verdiği gelir kaynaklarının merkezi kontrolünü sağlamak için kançılıyayı genişletti. İltizam sistemi belirli zümrelere göreceli olarak otonomi kazandırdığından Sultan, merkezi hükümeti bu denetimin dışında bırakarak bütün ağları doğrudan kendisi kontrol etmek istedi. Linda Darling, İltizam sisteminin, nakdileşmeye başlayan bir ekonomide, merkezi denetime en elverişli sistem olduğunu bildiriyor.⁷ III.Murad ve III.Mehmed de bu dönemde hem ekonomik kaynaklardaki hem de politik ağlardaki kontrollerini gözdeleler üzerinden yürütmeye çalıştılar ve bu durum başta ulema ve vüzera olmak üzere, diğer zümrelerin ciddi muhalefetiyle karşılaştı.

16.yy'nin son çeyreğindeki en önemli gelişmelerden bir tanesi de ulemanın politik ve ekonomik gücündeki artış oldu. Ulema üzerine yapılan araştırmalar, müsadere riski olmayan bu grubun 16. yy'nin sonunda iltizam elde etmeye çalışan zümrelere borç

⁴ Metin Kunt, "Etnic-Regional (Cins) Solidarity in The Seventeth-Century Ottoman Establishment", *International Journal of Middle East Studies*, vol.5, no.3, Haziran 1974, s.233-239; Kulların Kulları, "Boğaziçi Üniversitesi Dergisi", vol.3, 1975, s. 27-42; *Royal and Other Households*, Christine Woodhead (ed), The Ottoman World, London and New York: Routledge, 2012; "Turks in the Ottoman Imperial Palace", Jeroen Duindam, Tülay Artan, Metin Kunt (ed), *Royal Courts in Dynastic States and Empires*, Leiden-Boston:Brill, 2011

⁵ Caroline Finkel, *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Vienna: Verband der Wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, 1988

⁶ Gabor Agoston, *Habsburgs and Ottomans: Defense, Military Change and Shifts in Power*, " The Turkish Studies Association Bulletin 22-1, 1998, s. 126-141; *Ottoman Artillery and European Millitary Technology in the Fifteenth and Seventeenth Centuries*, " Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 47, 1994, 15-18; *Guns fort he Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, 2005; Halil İnalçık, "Military and Fiscal Transformation in The Ottoman Empire, 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, vol.6, 1980, s-283-337; Rhoads Murphey, *Ottoman Warfare 1500-1700*, London: UCL Press, 1999

⁷ Linda Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660*, Leiden: Brill, 1996, Mehmed Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul; Ötügen Neşriyat, 2000

verebildilecek seviyeye geldiklerini gösteriyor.⁸ Sultanları, özellikle de III. Mehmed'i, bu dönemde sık sık ayak divanına zorlayan ve arkasında durduğu sipahi ayakanmalarıyla Sultanı değiştirmekle tehdit eden ulema, Sultanın gözdeleler aracılığı ile merkezi kontrol sağlamasından rahatsız oldu. Ayrıca III.Murad döneminden itibaren artan bir şekilde uluslararası ticarete de son sözü söylebilen Şeyhülislamların gücü, yüzyıl sonuna doğru daha da arttı ve bu zümre de hizipleşerek Sultan üzerinden dönen iktidar mücadelesinin bir parçası oldu. Başta Venedik olmak üzere diğer devletler Şeyhülislam ve Kazaskerler ile doğrudan iletişim kurarak fetva elde etmeye ve ticari imtiyazlar almaya çalıştılar.⁹ Bu araştırmalar ulemanın hem uluslararası ticarete geldiği yerin anlaşılması hem de devlet içindeki politik gücünün kavranması bakımından önem taşıyor.

Son yıllarda, 16. yy'nin son çeyreğinde devletin geçirdiği evrimi ve hizip mücadelelerini, sarayı merkeze alarak inceleyen birçok araştırma yapıldı. Şefik Peksevgen, devletin 16. yy'nin ikinci yarısındaki dönüşümünü bilgi kontrolündeki farklılaşmayı ele alarak incelerken, Emine Fetvacı Saraydaki kültür üretimi baniliğinin nasıl vüzeradan, enderun ve hareme kaydığını gösterdi. Bu çalışma merkezi hükümet güç kaybederken, harem ve enderununun nasıl bir güç merkezi olarak örgütlendiğinin anlaşılması bakımından da önem taşıyor. Baki Tezcan, Sultan Osman II'nin saray teşkilatı üzerine yaptığı çalışmasında, 17. yy'nin başında Osmanlı Devleti'nde değişen güç dengelerinin ve hizipleşmelerin genel yapısına ilişkin birçok önemli teori ortaya attı. Yine Baki Tezcan'ın III. Murad'ın uyguladığı mutlaki politikalar üzerine yaptığı çalışmalar, merkezi hükümet ve enderununun değişen dengelerinin yarattığı gerilimin sonuçlarının anlaşılmasına olanak sağlıyor. Eski ve yeni zümrelerin mücadelesine dair bulgular 16. yy'nin ikinci yarısındaki sosyo-politik değişimin ekonomik dönüşüm ile paralel gittiğini gösteriyor. Günhan Börekçi ise yine sarayı merkeze alan çalışmasında I. Ahmed'in saltanatı sırasındaki güç mücadelelerini ve hizipleşmeleri sosyal ve ekonomik bir çerçevede değerlendirdi. Börekçi ayrıca III.Murad ve I.Ahmed dönemi arasındaki iktidar mücadelelerini, hizipleşmeleri ve hiziplerin genel yapısını gözdelelerin ortaya

⁸ Baki Tezcan, The Ottoman Mevali as Lords of Law, "Journal of Islamic Studies 20-3, 2009, s. 383-407, C.Repp, The Mufti of İstanbul: A Study in the development of the Ottoman Learned Hierarchy, London and Atlantic Highlands, NJ: Ithaca Press, 1986

⁹ Benjamin Arbel, Maritime Trade and International Relations In the Sixteenth-Century Mediterranean: The Case of the Ship Girarda (1575-1581), Vera Costantini ve Markus Koller (ed), "Living in the Ottoman Ecumenical Community", Leiden-Boston: Brill, 2008, s-391-408

çıkıldığı koşullar ile beraber ele alıyor.¹⁰ Bu çalışmalar Osmanlı Devleti'nin 16.yy'nin son çeyreğinde değişen politik ve ekonomik organizasyonunun ortaya çıkardığı yeni durumda, enderun ve haremın artan gücünü, haber ağlarındaki değişimleri, hanedanın kendisini yeniden konumlarken ortaya çıkan merkez ve taşra isyanlarının sebeplerini, hizipleşmelerin yapısını incelediler.

Ancak bu çalışmalar 16. yy'nin son çeyreğinde ortaya çıkan değişimlerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını incelerken, daha çok Osmanlı Arşiv belgelerine ve kroniklere dayandılar. Çalışmalarda Venedik Arşiv kaynakları kullanılsa da, olayların akışını takip edebilmek açısından kullanılan belgelerin sayısı sınırlı kalıyor. Bu çalışma daha önce yapılan çalışmalara dayanarak, olayları ve saray içerisindeki ilişkileri hem Osmanlı kroniklerini hem de Venedik Arşiv belgelerini kullanarak açıklamayı hedefliyor.

16.yy'nin son çeyreğinde Batı Avrupa'da da gözdeler yapısal bir program uygulayıcısı olarak ortaya çıktılar. Ülkelerin kendilerine içkin koşulları gözdenin fonksiyonunu her ülke için farklılaştırırsa da, gözdenin doğuşu genel olarak parasallaşmanın kançılıyayı büyütmesi ve hükümdarların kendilerini yönetim işlerinden yalıtmasının bir sonucuydu. Gözdeler, hükümdarlar adına merkezi hükümetlerin gücünü kırıp Sultana bağlı ağlar yaratmanın aracıları olurlarken, bu ağları intisap çerçevesinde oluşturdular.¹¹ Bu durum gözdeleri kısa süre zarfında, gücünü kaybeden ve yeni güç kazanmaya başlayan zümrelerin hedefi haline getirdi ve birçok farklı zümre hizipleşerek gözdeleri ortadan kaldırmaya çalıştı. Osmanlı Devleti'nde İbrahim Paşa¹², Doğanlı Mehmed Paşa gibi önemli gözdeler merkezi hükümeti denetim altında tutmaya çalışırken, başta vüzera olmak üzere birçok zümrenin hedefi haline

¹⁰ Şefik Peksevgen, *Secrecy, Information Control and Power Building in the Ottoman Empire, 1566-1603*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, McGill University, 2004, Emine Fetvacı, *Viziers to Eunuchs*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Harvard University, 2005; Baki Tezcan, *Searching for Osman: A reassessment of The Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618-1622)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Princeton University, 2001; *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, USA: Cambridge University Press 2010; Günhan Börekçi, *Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I and his immediate Predecessors*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Ohio State University, 2010

¹¹ John H. Elliot and L.W.B. Brockliss (ed) , *The World of the Favourite*, New Haven and London: Yale University Press, 1999; John H. Elliot, *Richelieu and Olivares*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984; Antonio Feros, *Kingship and Favoritism in the Spain of Philip III, 1598-1621*, England: Cambridge University Press; Sharon Kettering, *Power and reputation at the court of Louis XIII*, Manchester and New York: Manchester University Press, 2008; Jurgen Paul, "Forming a Faction: The Himayat System of Khwaja Ahrar", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.2, No. 4, November 1991, s.533-548;

¹² Ebru Turan, *The Sultan's Favorite: İbrahim Pasha and the Making of Ottoman Universal Sovereignty in the Reign of Sultan Süleyman 1516-1526*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Chicago, 2007

geldiler. 16.yy'nin son 20 yılında enderun ve haremın önem kazanmasına paralel olarak merkezi hükümet dışından birisi bu görevi yürüttü. Gazanfer Ağa, 1582 yılından öldürüldüğü 1603 yılına kadar, hem Kapı Ağası hem de Hasodabaşı olarak görev yaptı¹³ ve bu süre zarfında enderunun başındaki isim olarak sarayın dış dünya ile kurduğu iletişimin aracısı oldu. Bu dönemde bütün saray teşkilatının öneminin artması, Kızlarağası, Bostancıbaşı, İmrahor gibi birçok saray görevlisini önemli birer politik aktör yaptı. Ağa göreve geldiğinde daha önce Kapı Ağalarının denetiminde olan haremın sorumluluğu kızlarağasına verilmişti ve Gazanfer Ağa, bu dönemde elinde büyük bir güç bulduran Kızlarağası Habeşi Mehmed Ağa ile iktidar mücadelesine girdi.¹⁴ Habeşi Mehmed Ağa'nın ölümü üzerine harem üzerindeki denetimi tekrar geçiren Gazanfer Ağa, III. Mehmed'in 1595 yılında tahta çıkmasıyla birlikte gücünü daha da arttırdı. Gazanfer Ağa ile ilgili son dönemde yapılan araştırmalar onun aile bağları ve saray içerisindeki ilişkilerini kısmi de olsa incelediler. Maria Pia Pedani'nin "Safiye's Household" ve "Veneziani a Constantinopoli" adlı makaleleri ağanın Venedik'te bulunan ailesi ve Osmanlı yönetici zümresiyle olan ilişkileri hakkında fikir edinilmesini sağladı. Yine Eric Dursteler'in "Venetians in Constantinople" ve "Fatima Hatun" adlı çalışmaları, Gazanfer Ağa'nın aile ilişkileri ve İstanbul'daki ağları hakkında birçok bilgi içeriyorlar.¹⁵ Gazanfer Ağa'nın Venedikli bir mühtedi olması ve 16. yy'nin son yirmi yılında enderunun sorumlusu olması, Venedik Balyos'unu sürekli olarak ağa ile irtibatla kalmasına sebep oldu. Bu bakımdan Venedik belgeleri Gazanfer Ağa'nın hem devlet içerisindeki hem de uluslararası ağları hakkında çok fazla bilgi içeriyorlar. Bu tezin ana hedeflerinden bir tanesi de, enderunun öne çıktığı bu dönemde Gazanfer Ağa'nın ilişkilerini inceleyebilmek ve hiyerarşinin genel yapısını anlayabilmek.

Venedik Belgeleri Osmanlı Saray hayatıyla ilgili çok fazla bilgi içeriyor. Özellikle Kadın Sultanlar, enderun ve harem ile ilgili çok sayıda belge Venedik

¹³ Kapı Ağası ve Hasodabaşı'nın görevleri için bkz: İ.Hakkı. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.340-357; ayrıca, Ali Ufki Bey (Albertus Bobovius), Saray-ı Enderun Topkapı Sarayı'nda Yaşam, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013

¹⁴ Kızlarağası'nın politik ve ekonomik gücü için bkz: Jane Hathaway, Beshir Agha, Chief Eunuch of the Ottoman Imperial Harem, England: Oneworld Publications; The Role of The Kızlar Ağası in 17th -18th Century Ottoman Egypt, Studia İslamica, No:75, 1992, s. 141-158; Yıldız Karakoç, Palace Politics and the Rise of the Chief Black Eunuch in the Ottoman Empire, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi University, 2005

¹⁵ Maria Pia Pedani, Safiye's Household and Venetian Diplomacy, Turcica, 32, 2000 s-9-31; Maria Pia Pedani, 'Veneziani a Constantinopoli alla fine del XVI secolo.' *Quaderni di studi arabi*, NO:5, 1997, Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople: Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore, 2006; Renegade Woman, Gender, Identity and Boundaries in The Early Modern Mediterranean, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2011

Arşivler’inde mevcut. Bu belgeler Osmanlı kroniklerinin de sınırlanarak kullanılmasına olanak veriyor. Venedik Balyos’unun ana görevi köleleri özgürleştirmek ve ticari faaliyetleri düzenlemek idi. Balyoslar bunu yapabilmek için Osmanlı Sarayı ile sürekli olarak irtibat halinde kaldılar. Saray içerisinde olup bitenleri, ajanları aracılığı ile öğrenmeye çalışmalarının yanı sıra, kahya kadınlar, çavuşlar, harem ve enderun görevlileri, saray içerisindeki Venedikli mühtediler ile devamlı olarak iletişim halinde kaldılar. Bunun haricinde vüzer, ümera ve ulema ile de doğrudan iletişim halindeydiler. Bazı divan tutanaklarının yanında, vezirlerin, ulemanın ve çavuşların yazdığı mektuplar da Venedik Arşivleri’nde bulunuyor. Anadolu’da bulunan Venedikli tüccarlar ve Suriye’de bulunan Venedik Konsolosu da İstanbul Balyos’una düzenli olarak yazarak, onu gelişmelerden haberdar ettiler, bu Venedik’in İstanbul dışında olan bitenlerden de haberdar olmasını sağladı. Bu bakımdan Venedik Arşivleri’nin, Osmanlı tarihi çalışmaları için çok ciddi bir kaynak olduğu söylenebilir. Ayrıca Osmanlı kroniklerinde harem ile ilgili çok az bilgi bulunduğundan Venedik Kaynakları bu boşluğun doldurulmasına da olanak tanıyor. Balyos, çavuşlar, kapıcılar gibi üst rütbeli olmayan görevlilerle de iletişim ağı oluşturduğundan bu görevlilerin de kimin adına ve nasıl çalıştığı belgelerden çıkarılabiliyor. Bütün bunların yanında Venedik Kaynakları’nın Veneto-Centric olduğunu unutmamak ve belgeleri bu şekilde değerlendirmek gerekli. Ancak yine de Venedik Balyos’unun İstanbul’daki olaylarla ilgili gözlemlerinin, aynı dönemde İstanbul’da bulunan gezginlerin anlattıklarıyla örtüştüğü söylenebilir. Örneğin 1590’lardan 1606’ya kadar İstanbul’da bulunan ve 1599 yılından sonra İngiliz Elçisi olarak görev yapan Henry Lello’nun anlattıklarıyla Venedik Balyos’unun mektupları çoğunlukla birbirini tutuyor.¹⁶ Venedik Balyos’unun Osmanlı hazine gelir giderleri ile ilgili yaptığı tahminler ise bütçedeki rakamların biraz üzerinde seyrediyor. Erol Özvar’ın Venedik raporlarını Osmanlı bütçeleri ile kıyasladığı çalışmasında veriler arasındaki tutarsızlık görülüyor.¹⁷ Ancak hazine ile ilgili tahminlerin tutmaması Venedik Balyos’larının Osmanlı Hazine gelir ve giderlerine ait belgelere erişememesiyle ilintili olabilir. Balyoslar saraydan aldıkları haberleri doğrudan naklediyorlardı, bu bakımdan bütçe tahminlerinin tutmaması anlaşılabilir bir durum. Benzer bir durum Balyosların olay anlatıları için de söylenebilir çünkü Balyos saraydan ya da imparatorluğun herhangi bir bölgesinden aldığı haberleri doğrudan Venedik’e bildiriyordu, bu bakımdan Venedik

¹⁶ Orhan Burian (ed), The Report of Lello, Third English Ambassador to the Sublime Porte, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1952

¹⁷ Erol Özvar, Osmanlı Devletinin Bütçe Harcamaları (1509-1788), Mehmed Genç ve Erol Özvar (ed), Cilt 1, İstanbul: Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi, s. 197-239

Balyos'unun mektuplarının detaylı bir biçimde incelenmesi bir zorunluluk. Bu çalışmada incelenilen dönemle ilgili Venedik Balyos'unun mektupları takip edildi ve Osmanlı Kronikleri ile kıyaslamaya tabi tutuldu.

Osmanlı Kronikleri de özellikle patronaj ve hizip çalışmaları için iyi etüt edilmesi gereken kaynaklar çünkü kronik yazarlarının çoğu belirli zümreler ile ilişki içerisindeydi. Örneğin Peçevi, Ferhad Paşa'nın yeğeniydi, Hasan Beyzade, Habsburg Savaşı Sırasında İbrahim Paşa'nın tezkirecisiydi, yine Uyvar seferi sırasında İbrahim Paşa'nın yanında tezkireci olarak bulundu. Selaniki, hem Ferhad Paşa hem de İbrahim Paşa'ya hizmet etti. Bu bakımdan Osmanlı Kroniklerini de bu ilişki ağlarını hesaba katarak değerlendirmek gerekli. Örneğin Peçevi Tarihi'nde Cigalazade Yusuf Sinan Paşa hakkında olumlu tek bir satır geçmezken, Selaniki Tarihi'nde Yusuf Sinan Paşa hakkında olumsuz bir yorum bulunmuyor. Bu bakımdan Venedik belgelerinin ve Osmanlı kroniklerinin sağlama yapılarak kullanılması daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabilmesi için önem taşıyor

Bu çalışma beş ayrı bölüm altında 16. yy'nin son çeyreği ve 17. yy'nin başındaki Osmanlı hizip mücadelelerini ve hiziplerin genel yapısını, Gazanfer Ağa'yı merkeze alarak açıklamaya çalışıyor. İlk bölümde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren oluşturduğu sosyo-ekonomik yapı incelendi ve 16. yy'nin son çeyreğindeki durum gösterilmeye çalışıldı. Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu toprak sisteminin evrimi ve Osmanlı Devlet yönetiminin temelini oluşturan dirlik-kapı sisteminin dönüşümü, hizipleşmelerin ana hatlarının anlaşılması bakımından önem taşıdığından, bu bölüm 16. yy sonundaki sistemsel değişikliklerin gösterilmesine ayrıldı.

İkinci bölümde III.Murad'ın tahta çıkmasıyla birlikte uygulamaya başladığı mutlaki politikaların değiştirdiği yönetim sistemi ele alındı. Gözdelerin III.Murad'ın merkezi hükümeti by-pass ederek doğrudan kendisine bağlı ağlar yaratmaya çalışmasının sonucu olarak ortaya çıkmaları yine bu bölümde ele alındı. Ayrıca III.Murad'ın gözdelere aracılığı ile merkezi hükümeti baskı altında tutmaya çalışması ve bunun sonucunda ortaya çıkan ayaklanmaların genel niteliklerine değinildi. Doğancı Mehmed Paşa'nın öldürülmesi, vüzeranın ve ulemanın hizipleşmesi eski ve yeni zümrelerin iktidar mücadeleleri çerçevesinde değerlendirildi. Ayrıca, I. Süleyman'ın şerri ve örfi hukuku uzlaştırılarak oluşturduğu divan örgütlenmesinin, 16. yy'nin son

çeyreğinde artık işlerliğini yitirmesinin sebeplerine ve bu durumun merkezi hükümetin işleyişinde yaptığı değişikliklere de yer verildi. Yüzyılın sonlarındaki hizip mücadelelerinin yapısı bu değişimler temelinde değerlendirilmeye çalışıldı. Ayrıca bu bölümde Gazanfer Ağa'nın bir gözde olarak ortaya çıkması ve ailesi ile olan ilişkileri de değerlendirildi.

Üçüncü bölüm, İstanbul'da artık süreklilik halini alan sipahi ayaklanmalarının bileşenleri üzerinde duruyor. Bu konunun seçilmesinin ana sebebi, isyan dönemlerinde iktidar mücadelesi içerisindeki zümrelerin genel yapısının daha iyi anlaşılması. III.Murad döneminde eski gücünü kaybeden vüzer ve 16. yy'nin sonlarına doğru ekonomik gücü iyice artan ulemanın, bu isyanlar ile olan ilişkileri ve oluşturdukları ittifakların genel nitelikleri, bu isyanlar özelinde daha net görülüyor. Ayrıca, Altı Bölük Sipahisinin ve Yeniçerilerin, ulema ve vüzer tarafından enderun ve hareme baskı yapmak için araçsallaştırılmaları da bu bölümde ele alındı.

Dördüncü bölüm, 1598 yılının sonlarında ortaya çıkan ve Celali Ayaklanmalarının ilki olarak nitelenen Karayazıcı İsyanına ayrıldı. Karayazıcı İsyanı, değişen Osmanlı sosyo-ekonomik düzenine taşranın verdiği en büyük tepki olarak değerlendirilebilir. Yine isyancının ulema, vüzer, harem ve enderun ile olan ilişkileri, Osmanlı hizip mücadelelerinin anlaşılması bakımından önem taşıyor. Osmanlı merkezindeki farklı zümrelerin bu isyancı ile dönemsel olarak işbirliğine girmesi hemen hemen bütün zümrelerin, birbirlerini Karayazıcı'nın işbirlikçisi olmakla itham etmesine sebep oldu. Bu durum, 16. yy'nin son çeyreğinde hiziplerin genel yapısının anlaşılmasının yanı sıra, bu mücadelenin ortaya çıkardığı retoriğin de anlaşılmasını sağlıyor. Merkezde çıkan isyanların talepleri ile Karayazıcı'nın talepleri arasındaki paralellik, Osmanlı devletinin 16. yy'nin son çeyreğindeki durumunun anlaşılmasına katkı sağlıyor. Karayazıcı isyan boyunca elinde para bulunduran zümreleri, gayrimüslimleri ve mültezimleri hedef aldı. Merkezde çıkan sipahi ayaklanmalarının hedefinde de bu zümreler bulunuyordu. Bu bakımdan merkez ve taşra isyanlarının karşılaştırılmalı olarak çalışılması, 16. yy'nin sonlarındaki dönüşümünün yarattığı toplumsal huzursuzluğun boyutlarının anlaşılmasına olanak veriyor. İsyanlar sırasında yapılan ittifaklar ve bu ittifakların genel nitelikleri de Osmanlı patronaj ilişkilerinin ve hizipleşmelerin genel niteliklerinin yorumlanması bakımından önem taşıyor.

Beşinci bölümde vüzera, ümera, ulema ve enderunun ilişkileri Cenovalı bir mühtedi olan Cigalazade Yusuf Sinan Paşa ve Gazanfer Ağa merkeze alınarak inceleniyor. Yusuf Sinan Paşa iki kere kaptan-ı deryalık ve kısa süreliğine vezir-i azamlık yapmış önemli bir vezirdi. Kaptanı-ı Derya olduğu dönemde Venedik'e ait kıyıları ve gemileri sürekli olarak yağmaladı. Bu durum Venedik Balyos'unun, başta Gazanfer Ağa olmak üzere, ulema, vüzera ve enderundan önemli görevlilere ulaşip, onun hareketlerinin engellenmesini talep etmesiyle sonuçlandı. Gazanfer Ağa, belgelere Yusuf Sinan Paşa'nın koruyucusu olarak yansıdığından, ikilinin ilişkisi hami-mahmi ilişkilerinin hangi temeller üzerinde şekillendiğini göstermesi bakımından önem taşıyor. İsyanlar, isyanlar arasında cereyan eden olaylar, Gazanfer Ağa ve Cigalazade Yusuf Sinan Paşa ve onların diğer görevlilerle kurduğu ilişkiler temelinde ele alındığında, hizipleşmelerde mühtedi dayanışmasının bir rolünün olup olmadığı anlaşılıyor.

Bu çalışma 16. yy'nin son çeyreğindeki Osmanlı hizip mücadelelerinin ve intisap ilişkilerinin genel yapısını sosyo-politik değişime paralel olarak inceliyor. Çalışmada Osmanlı Kroniklerinin yanı sıra, Venedik Arşiv belgelerine yer verildi. Bu kaynaklar Venedik Balyos'larının genel raporlarından (*relazione*), senatoyu bilgilendirmek için rutin olarak yazdıkları mektuplardan (*dispacci*), yine Onlar Meclisini bilgilendirmek için gönderdikleri (*Consiglio di dieci*) mektuplardan oluşuyor. Venedik'ten İstanbul'a gönderilen (*Baio a Constantinopoli*) mektuplara da bu çalışmada yer verildi. Ayrıca tamirde olması sebebiyle erişilemeyen Dispacci'lerin boşluğunu doldurmak için *Calender Of State Papers*'a da ihtiyaç çerçevesinde başvuruldu. Bunun haricinde çalışmada Koca Sinan Paşa ve Yemişçi Hasan Paşa telhislerine de ihtiyaç duyulduğu ölçüde yer verildi. Cigalazade Yusuf Paşa'nın atamalarını takip edebilmek için Mühimme Defterlerinden de yararlandı. Osmanlı Kroniklerinin yanı sıra, Henry Lello ve Minadoi gibi Osmanlı Devleti'nde herhangi bir sebeple bulunmuş yabancıların anılarına da sıkça yer verildi. Bütün bu kaynaklara ihtiyaç duyulduğu çerçevede başvuruldu ve hepsi çapraz okumaya tabi tutularak sınanmaya çalışıldı. Bu çalışma geç 16. yy ve erken 17. yy'de Osmanlı Devleti'nin dönüşen ekonomik ve politik sisteminin yarattığı yeni durumu Gazanfer Ağa üzerinden okumayı hedefliyor. Çalışmada, enderun ve birunun değişen dengesinin yarattığı huzursuzlukların Osmanlı Devleti'nin merkezileşme çabalarının bir parçası olduğu arşiv kaynaklarından yararlanılarak gösterilmeye çalışıldı. Ayrıca, bu dönemdeki hizipleşmelerin genel yapısı da güç mücadelelerini merkeze alarak açıklanmak istendi.

1. Geç 16. Yüzyıla Kadar Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Düzeni

1.1. Batı Avrupa Feodalizmi ve Osmanlı Toprak Sistemi

Parasallaşmanın sınırlı olduğu tarıma dayalı ekonomilerde artık değere el koyma sorunsalı, devletlerin yönetim biçimlerini ve politikalarını belirlemede başat faktör oldu. Doğu'da ya da Batı'da bu sorunu kendine özgü yöntemlerle çözmeye çalışan yönetici elit, coğrafi, ekonomik ve kültürel konumuna göre bu soruna çözüm bulmaya çalıştı. Ortaya farklı tipte devlet örgütlenmeleri, değişik kültürel zırlarla çıksa da, sorunsal artık değere el koyarak, toprakları genişletmeye çalışmaktı. Toprağa dayalı ekonomilerdeki bir yönetim eliti için savaş, artık değer sömürüsünü arttırabilmenin en rasyonel ve hızlı biçimiydi. Burada tarımsal üretimin doğa koşullarına bağımlılığı ve nüfus azlığından ötürü son derece kısıtlı olduğu düşünülürse, savaşın ekonomik rasyonalitesi daha da berraklaşıyor. 16. yy da filizlenmeye başlayan mutlaki monarşilerin ortaya çıkış sebebi de ekonomik ve hukuksal olarak bütünleşmiş bir devlet mekanizması yaratarak, feodal monarşilerin son döneminde ortaya çıkan tansiyonu düşürmekti. Ortaçağlar boyunca Batı'da hüküm süren feodal üretim ilişkileri 16. yy ile birlikte kentlerde ticari emtia üretiminin de genişlemesiyle tıkanmaya başlamıştı. Bu tıkanıklığı aşmak yeni bir devlet mekanizmasının ortaya çıkmasıyla mümkün oldu. Mutlaki monarşilerin hangi sebeplerle ortaya çıktığını anlayabilmek için öncelikle, Batı Avrupa feodalizmine kısaca değinmekte fayda var.

Feodalizm, toprak ve doğal ekonomi tarafından belirlenen, emeğin ve emeğin ürünlerinin emtia olmadığı bir üretim biçimidir. Bu üretim biçiminde dolaysız üretici olan köylülük, üretim araçlarıyla, toprakla özel bir sosyal ilişki ile birleştirilmiştir. Bu ilişkinin adı serflik ve serflerin hareketi yasal olarak sınırlandırılmıştır.¹⁸ Toprakta çalışan köylü, toprağın sahibi değildir, zirai mülkiyet, artık değere legalize olmuş politik kurumlar vasıtasıyla zorla el koyan feodal lordlar tarafından kontrol ediliyordu. Lord'a geleneksel vergileri vermek köylünün görevidir. Sonuç, ekonomik sömür mekanizmasının politik otoriteyle yasal bileşimi oldu. Köylü lordun yargı mekanizmasının öznesi oldu. Aynı zamanda lordun toprağı üzerindeki mülkiyet hakları dereceliydi, o da toprağı başka bir soylu tarafından yatırım olarak yapılmıştı ve savaş zamanında üstüne şövalye hizmeti vermek durumundaydı. Yani bu durumda lordun mülkleri tımar olarak kalmıştı. Alt düzey lord üstünün vasalı olabiliyordu. Bu bağımlılık ilişkisi askeri hizmetle ilişkili olarak sistemin en tepesine kadar genişleyerek gidiyordu ve son kerte bütün toprak bir monarka ait olabiliyordu. Orta çağdaki bu feodal hiyerarşinin yönetici monarşiyle, basit lordluk arasındaki aracısı baronluklar, prenslikler ve eyaletlerdi. Böyle bir sistemin sonucu olarak politik yönetim hiçbir zaman tek bir merkeze odaklanmadı. Devletin fonksiyonları aşağıya doğru dikey olarak ayrıştırıldı ama diğer taraftan her seviyede ekonomik ve politik ilişkiler birleşmişti. Yönetimin bu şekilde parsellenmesi, feodal üretim biçimini oluşturan ana özellikti. Perry, Batı Avrupa feodalizminin üç yapısal farklılığına dikkat çekiyor. Ancak bu tanımlamaları bütün Avrupa için genel geçer doğrular olarak kabul etmemek gerekli, feodalizm ve mutlak devletlerin ortaya çıkışı bütün Avrupa'da aynı anda ortaya çıkıp lineer bir biçimde ilerlemedi. Burada bu tanımlamalara yer verilirken, Avrupa feodalizminin ana hatlarının ne olduğunun gösterilmesi amaçlandı.

Bunlardan ilki komünal köy topraklarının feodalizm öncesi üretim biçiminden kurtulmasının, feodalizm tarafından yaratılmamış olmasına rağmen, feodalizm ile uyumsuz olmamasıydı. Egemenliklerin örtüşen sınırlarla, belirli alanlara feodal ilişkilerle bölünmesi, ve evrensel bir rekabet alanının olmaması, doğal olarak farklı tüzel birimlerin, aralıklarda var olmasına sebep oldu. Feodal sınıf sürekli olarak derebeyi olmadan toprağın olmayacağını kabul ettirmeye çalışsa da ,bu hiçbir feodal biçim altında gerçekleşmedi, komünal topraklar, otlaklar, çayırlar, ormanlar her zaman köylü

¹⁸ Perry Anderson, *Passages from Antiquity to Feudalism*, London; Verso, 2013, s. 254; Marc Bloch, *Les Caractères Originaux de l'Histoire Rurale Française*, Paris 1952, s. 89-90

özerkliğinin ve direnişinin önemli bir alanı olarak varlığını sürdürdü, ve kırsal üretim için önemli sonuçlar doğurdu. Malikane sisteminin kendisinde bile, mülkiyetin katmanlı yapısı, lordun mülkündeki emlakların karakteristik bölünmesiyle açıklanıyordu, bu onun adamları tarafından organize ediliyor ve köylüler tarafından işleniyordu. Bütün artık değere el konulmasına rağmen organizasyon ve ürünün kontrolü derebeyine bağlı olan köylülerin kendi ellerindeydi. Bu durum çift statülüğü ortaya çıkarttı, malikanelere ait mahkemelerin yanı sıra lordların da toprak sahipliğinden kaynaklanan egemenlik yasaları vardı. Herhangi bir köyde birkaç malikane yatırımı olabiliyordu. Artık değeri üreten köylü sınıfı, çakışan iddiaların ve güçlerin olduğu bir sosyal dünyada meskundu. Bu sömürünün örnekleri, gizli çatlaklar ve çelişkiler yarattı. Bu, birleşmiş bir ekonomik ve yasal sistemde mümkün değildi. Komünal toprakların, emlaklarla birlikte bulunması feodal üretim biçiminin yapı taşlarıydı ve onun gelişiminde kritik yere sahiplerdi.

İkinci olarak, yöneticilerin feodal parsellemesi önemliydi, bu Batı Avrupa'da ortaçağ şehri fenomenini yarattı. Kentsel emtia üretimi feodalizmle ilintili değildi, ama feodal üretim biçimi, onun özgül olarak gelişmesine izin verdi ve kentler ortaya çıktı. Bu ortaçağ kentinin antik dünyadaki Roma ve Çin şehirlerinden farkı, bu şehirlerin kendilerini yönetebilmesiydi. Bunlar, soyluluk ve kiliseden bağımsız olarak hareket edebiliyorlardı. Giderek artan emtia değiştirme, tüccarlar tarafından kontrol ediliyor, loncalarda ve korporasyonlarda örgütleniyordu, kırsal ekonomide ise doğal değişim vardı, bu değişim komünal ve birbirinden bağımsız köy yerleşimleriyle birlikte soylular tarafından kontrol ediliyor ve malikanelerle organize ediliyordu.

Perry, son olarak da egemenin ekonomik yatırımları üzerinde duruyor. Egemenlerin yatırımlar üzerindeki kontrolü, kendi yatırımlarıyla sınırlıydı. Lordlar'dan sadece savaş zamanı askerlik talep edebiliyordu, onlar üzerinde herhangi başka bir hakkı mevcut değildi. Toplum üzerinde doğrudan bir etkisi yoktu. Yasal olarak bir hakkı olması için arada sayısız katman mevcuttu.¹⁹

Şehir ekonomilerinin yönetsel boşluktan yararlanarak gelişmeye başlaması, 14. ve 15.yyler boyunca kırsal alanla şehirler arasında gerilim yarattı ve bu uzun krizler 16.yy'de merkezi monarşilerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Fransa, İngiltere ve

¹⁹ Anderson, s.254-256

İspanya’da ortaya çıkan merkezi monarşiler, daha önceki dönemin mülkiyet ve kul sistemlerinden kopuşu temsil ediyordu. Burada Feodal Monarşiler, Mutlaki Monarşilere evrilirken ortaya çıkan çatışmalardan ve konuya ilişkin görüş farklılıklarından konunun dışında olduğundan ötürü bahsedilmeyecek²⁰. Ancak merkezi olarak örgütlenmeye başlayan, hukuku, orduyu merkezileştirmeye çalışan krallıkların ortaya çıkması Osmanlı Devlet sistemiyle ilintili olduğu oranda değerlendirilecek. Feodal monarşinin yarattığı yukarıda kısaca değinilen gerilimlere, merkezileşerek cevap veren Batı Avrupa’nın geçirdiği süreç, farklı sebeplerden de olsa Osmanlı Devleti’nin merkezileşmeye çalışırken yaşadığı problemlerle örtüşüyor. Osmanlı Devleti, toplumsal farklılaşmayı engellemeye çalışmış, ve bir soylu sınıfın gelişimini bilinçli olarak engellemiş olsa da, ya da ticari sermaye merkezileşmeyi devlete Batı’daki biçimde zorunlu olarak dayatmamış olsa da, Osmanlı ekonomik sisteminin evrimsel gelişiminin merkezileşmeyi zorlaması ve bunun soylu sınıf ve köylülük arasındaki gerilimden değil de, Osmanlı ekonomik sisteminin içsel ve dışsal faktörlerden etkilenmesinden dolayı ortaya çıkması, dünya çapında meydana gelen ekonomik değişimlerin doğrudan ya da dolaylı olarak, yönetim sistemlerini değişime zorladığını gösteriyor. Ayrıca kapitalizm öncesi devletlerin, artık değere el koyma biçimi, içsel ve yönetsel farklılıklar taşısa da, ticaretin ve parasallaşmanın göreceli olarak arttığı dönemlerde dahi, toprağın ana gelir kaynağını oluşturması, endüstri devrimine kadar olan süreçte, fetih yapmayı zorunlu kıldı. Batı Avrupa’da soyluluk toprak mülkiyetine sahip sınıftı, bu elitin işi savaşmaktı ve bu ekonomik pozisyonlarının esas fonksiyonunu oluşturuyordu. Parasallaşmanın kısıtlı olduğu pre-kapitalist ekonomiler ile kapitalist ekonomilerin arasında temel bir ayırım mevcut. Kapitalist ekonomide rekabet ekonomik biçimde ortaya çıkar ve yapısı eklektik bir yapıdır, karşıt grupların ikisi de üretimin sınırsızlığından ötürü büyüyebilir ancak bu durum toprağa dayalı ekonomik ilişkilerin hüküm sürdüğü ekonomilerde askeri rekabet biçiminde ortaya çıkar, kazanım savaş alanında belirlenir ve tek taraflıdır, toprak parçası ya kazanılır ya da kaybedilir. Bu toprak üzerinde monopole işaret eder, kesin olmayan şekilde genişletilemez ancak tekrar bölüştürülebilir. Yani toprak, batıda soylu kurallarının oluşmasında ana etmendi, kurallar ve kurumlar üzerinde kimin yaşadığına bakılmaksızın artık değerın sistematik bir biçimde sömürülmesine dayanacak şekilde

²⁰ Mutlaki Monarşilerin Soyluluk ile Burjuvazi arasında bir denge unsuru olup olmadığına ilişkin tartışmalar için bkz; F. Engels, “The Origin of the Family, Private Property and the State, in the light of the Researches of Lewis H. Morgan, Intl, 1972; Karl Marx, The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte, Intl, 1994; Karl Marx, The Civil War in France, Dodo Press, 2009; Louis Althusser, Montesquei, Le Politique et l’Histoire, France; Universitaires de France, 2003

oluşturuldu. Yine mülkiyeti elinde bulunduran soylu sınıf, bu ekonomik biçimde mobil olmak durumundaydı çünkü kapital için uluslararası dolaşım önemliyken, toprağa dayalı ekonomilerde, sabit bir üretim faktörü olan toprağı elde etmek gereksinimi fetihleri zorunlu kılıyor bu da soylu sınıfın sürekli olarak savaş alanlarında olması mecburiyetini doğuruyordu. Hanedan veya baronluklar ikamet yerlerini taşıyabiliyorlardı. Bu durumda devlet topraklarının devamlılığı özel mülkiyet aracılığıyla sağlandı ve klasik kazanma biçimi; zordu. Yönetimdeki iddialarını dinsel veya genetik mirasla meşrulaştırdılar. Savaşlar prenslerin akıbetlerini belirliyordu, bu onların kaçınılmaz bir şekilde mülkiyetlerinin sosyal gerekliliği oldu²¹. Bu durum Osmanlı Devleti için yapısal olarak geçerli değildi. Devlet kuruluşundan itibaren özel mülkiyetin oluşmasını engellemeye çalıştı. Batı Avrupa'daki biçimiyle bir seçkinler sınıfının ortaya çıkmasını, hem kendisinden önce gelen başta Selçuklu Devleti olmak üzere İslam Devlet'lerinin mirasını devraldığından, hem de ekonomik olarak güçlenmiş, kendi karşısında hak iddia edebilecek bir zümrenin oluşmasını engellemek istediğinden bilinçli bir biçimde engellemeye çalıştı. Batı Avrupa ve Osmanlı Devleti yönetim algısında yapısal farklılıklar olsa dahi, merkezileşme çabaları, tabandan gelen farklı zorlamalar sebebiyle de olsa çakiştı. Bu çakişma, Batı Avrupa Devletleri'nin yönetim biçimiyle Osmanlı Devleti'nin yönetim biçiminin aynı şekilde örgütlenmesi sonucunu doğurmadı. Ancak merkantilizmin etkili olmaya başladığı Batı Avrupa Devletleri'nde ana gelir kaynağı 16.yy de hala savaşlardan elde edilen gelirlere oluşuyordu. Osmanlı Devleti için de toprağın ana gelir kaynağını oluşturması, göreceli olarak parasallaşan ekonomiye verilen cevapların yönetim bazında merkezileşmeyi iki taraf içinde zorunlu kılması sonucunu doğurdu. 16.yy'nin sonunda Osmanlı Devleti'nde meydana gelen çalkantının yüzyıl boyunca süren merkezileşme çabalarında bir kopuşu ifade etmediğine, aksine merkezileşme çabalarının hızlı bir şekilde devam ettiğine değinilecek, ancak daha önce Osmanlı Ekonomik Sistemi'nin ekonomik özelliklerine ve geçirdiği evrime bakacağız.

1.2. Osmanlı Toprak Sisteminin Oluşturulması

İslam Devlet'lerindeki toprak sistemiyle, Batı Avrupa Devletlerinin toprak sistemi arasında farklılıklar mevcuttu. Aradaki en önemli fark fetih yoluyla elde edilmiş topraklarda uygulanan mülkiyet biçiminden kaynaklanıyordu. Eğer toprak savaş yoluyla

²¹ Perry Anderson, *The Lineages of The Absolutist State*, London: Verso, 2013, s.43

elde edilmişse hükümdar bu toprakların tasarrufu hakkında geniş yetkilere sahipti, hükümdar toprağı paylaşırabilir, hazineye devredebilir, ya da vergi karşılığında eski sahiplerine bırakabilirdi²². Savaş yoluyla elde edilmemiş topraklarda ise İslam'ı kendi rızasıyla kabul edenlerin mülkiyet hakkı korunmuş ve vergiye tabi tutulmuştu. Peygamber zamanındaki İslam hukukunda fetih ve cihat, İslam toplumlarının toprak üzerindeki hakkının ve iş gücünün kontrol edilmesinin ana unsurları olarak düşünöldü. Hükümdar , yenilgiye uğrattığı toplulukları ortadan kaldırma ya da vergi karşılığı (haraç, cizye)toprakta kiracı olarak tutma hakkına sahipti. Fatihler yerli halkın yerini almazlar, onların toprağı işlemelerine izin verirler ve onlardan vergi toplarlardı. Toprak mülkiyetinin hukuksal düzenlemesini de Rakabe, Tasarruf ve Zilyetlik oluşturuyordu. Rakabe; toprağın kuru mülkiyet hakkı, tasarruf; topraktan faydalanma; zilyetlik de toprak üzerindeki de facto hakimiyetti, bu toprağı elinde bulundurma ve ona tasarruf etme yetkisiydi²³. Mülk olan ve mülk olmayan topraklar da sistemin ana unsurlarından birisiydi, mülk olmayan toprakların mülkiyeti devlete aitti, mülk olan topraklarda ise şahıslar toprak üzerinde mülkiyet hakkına sahip oldular²⁴. Toprak genişletmenin İslam devletlerinde de Batı Avrupa'da olduğu gibi gelir elde etmenin ana unsuru olması, fetihleri zorunlu kıldı ve bu yeni elde edilen topraklarının mülkiyetinin devlete ait olması sonucunu doğurdu ancak bu durum yönetim sisteminin İslam Devlet'lerinde daha başka yönde gelişmesini sağladı.

Osmanlı Devleti de kendisinden önce gelen İslam Devletlerinin toprak sistemini kendi toplumsal koşullarına uyarlayarak kullandı, devletin kuruluş aşamasında Bizans İmparatorluğu ile komşu olması, Bizans toprak örgütlenmesinden de faydalanmalarını getirdi²⁵. Devlet'in kuruluş aşamasıyla, genişlemeye başladığı dönem ve daha sonra kurum ve kuruluşların oturmaya başladığı dönem arasında toprak sistemi evrilerek formunu sürekli değıştirdi, ancak bugün klasik dönem olarak kabul edilen Sultan Süleyman'ın döneminde olgunluğa kavuştuğı söylenen sitem bütün yüzyıllar için geçerli değıldi.

²² Halil Cin, Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Konya; Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1992, s.10

²³ Halil İnalçık, The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600, Halil İnalçık and Donald Quataert (ed), England: Cambridge University Press, 1994, s. 103-104

²⁴ Cin, s. 11

²⁵ İnalçık,105

Osmanlılar, Anadolu'da Moğol baskısı ve Babai isyanları²⁶ gibi büyük isyanlarla Selçuklu Devleti'nin çözülmeye başladığı dönemin akabinde, tarih sahnesine çıktılar. Osmanlı Beyliği bu dönemde Bizans ve Selçuklu sınırları arasında Anadolu'da ortaya çıkan irili ufaklı beyliklerden bir tanesiydi. Selçuklu yönetimi bu dönemde bu beylikleri yönetecek durumda değildi²⁷. Bizans'ın da giderek güç kaybetmesi, sınırda bulunan Osmanlı Beyliği için hareket alanı sağlıyordu. Osmanlıların kuruluş ideolojisi hakkında birçok tartışma mevcut, bunlardan en önemlisi Paul Wittek'in ortaya attığı gaza ideolojisi tezi, bugüne kadar birçok yazar tarafından eleştirilen bu teorinin eksikliklerini belirten yazarların çoğunluğu onun geliştirdiği tezin karşısında başka bir teori inşa etmeye çalıştılar, bu çalışmaların başarıya ulaşılıp ulaşmaması bir yana bırakılırsa Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu gaza tezinin yanında veya karşısında konum alınmadan tartışılmadı²⁸. Burada bu ideoloji hakkındaki tartışmalara yer verilmeyecek, sadece Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde elinde bulundurduğu kaynakları kullanmaya çalışması, oluşturduğu toprak sistemi ve buna bağlı olarak değişen mantalitesine değinilecek.

Kuruluş döneminde Anadolu'da bulunan diğer beyliklerle mücadeleye girmeyi seçmeyen beylik, yüzünü giderek zayıflayan Bizans'a çevirdi ve Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu çelişkilerden de yararlanarak, topraklarını genişletti²⁹. Aslında kurucu elitin yapmaya çalıştığı, komünal mülkiyet ağlarına sahip olan Türkmen kabilelerinin akınlarını düzenlemeye çalışarak, Selçuklu döneminde ortaya çıkan gerilimleri yaşamamaktı. Zaten o gerilimleri yaratanlardan oluşuyorlardı. Selçuklu Devleti toprak mülkiyetinin hukuksal düzenlemeleri İslam hukukuna dayansa da, iktaları batıda olduğu şekliyle toprak üzerinde özel mülkiyeti tam olarak tanımasa da, malikane divani, ve vakıflara dayanan sistemiyle mutlak mülkiyete doğru yol alıyordu,

²⁶ Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci*, 2 Cilt, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1986; Ahmed Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1996

²⁷ Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History c.1071-1330*, New York, 1968; Osman Turan, "Anatolia in the Period of Seljuks and the Beyliks," *The Cambridge History of Islam*, 1970, s. 231-262; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 2010

²⁸ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara; Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, Herbert Adams Gibbons, *The foundation of the Ottoman Empire: a history of the Osmanlis up to the death of Bayezid I: (1300-1403)*, Usa: Newyork, 1916; Heath W. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, USA: State University of New York Press, 2003; Cemal Kafadar, *Between Two Worlds; The Construction of the Ottoman State*, USA, University of California Press, 1995, Halil İnalçık, *The Question of the Emergence of the Ottoman State*, *International Journal of Turkish Studies* 2, no:2 (1981-1982), s.71-79

²⁹ Lowry, 55-94, Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci*, 1. Cilt, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1986, s.183-211

bu durumun konar göçer Türkmenler arasında yarattığı gerilim babai isyanlarına sebep olmuş ve devletin çözülmesini getirmişti³⁰. Osmanlılar kuruluş aşamasında bu Türkmen aşiretlerinden bir tanesiydi ve yönetici elit olduğu gibi savaflara katılıyor, topraklarını genişletmeye çalışıyor ve dayandığı konar göçer sınıf ile birlikte hareket ediyordu³¹. Beylikte sınıfsal farklılığın fazla olmadığı Osman Bey'in kendi kapısının diğerleriyle fazla bir farklılık taşımamasından anlaşılıyor. Ayrıca bu dönemde bütün erkeklerin savafla katılması ve devletin belirli bir yönetim merkezinin bulunmamasından ötürü Osmanlı klasik kurumları oluşturulmaya başlanmamıştı. Bu Osmanlı Beyliği'nin kendisinden önce gelen İslam devletlerinin yönetim biçiminden haberdar olmadığı anlamını taşıyor, nitekim Bursa'nın alınmasıyla birlikte başlayan süreçte, reaya ve askeri ayırımına gidilmiş ve klasik Osmanlı Kurumları'nın temelleri atılmaya başlanmıştı³². Daha Osman Bey döneminde devşirmelerin orduda kullanıldığı, Orhan Bey'in 1324 yılında tavaşı ağasına Mekece'de ihsan ettiği bir vakfın bulunması, Osmanlı Beyliği'nin hem ekonomik hem kul örgütlenmesi bağlamında kendisinden önce gelen İslam Devletlerinin örgütlenmelerinden haberdar olduğu izlenimini veriyor³³. Kurumlar ve toprak sistemi oluşturulduğu sırada, Selçuklu Devleti'nin kurumlarının baz alındığı görülüyor, I. Murad'ın tahta çıkmasıyla birlikte başlayan kurumsallaşma çabaları, I. Beyazid döneminde hızlanarak devam etti ve İstanbul'un Fatih tarafından alınmasıyla birlikte Devletin merkezileşmesinin hızlanması, toprak sistemi ve kurumların ana unsurlarının bu dönemde oluşmaya başlamasını sağladı. Kuruluş döneminde Türkmen akınlarıyla fethettiği toprakların genellikle Bizans'a ait olması ve Bizans yazınının daha çok yüksek seviyedeki görevliler ya da onların yandaşları tarafından geliştirilmesi, Osmanlıların Hristiyanlığa karşı barbarca hareketlerinin onları bu fetihlere yönlendirdiği yönünde bir literatür oluşturdu³⁴. Bu literatürün ortaya çıkması aslında halkıyla arası giderek açılan Bizans İmparatorluğu'nun durumu değerlendirememesinden kaynaklanmış olabilir, ya da tam tersi neyin ne olduğunu fark etmemelerinden kaynaklı Osmanlılara karşı dini politik bir araç olarak kullanma gereksiniminden de kaynaklanmış olabilir. Bu dönemde yoksullukla mücadele eden Bizans halkı Osmanlıların yanında yeni gelirler elde etmek amacıyla yer alıyordu. İhtida eden birçok Hristiyan'ının Osmanlı saflarında Türkmenler ile birlikte hareket

³⁰ Werner, Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci, 1. Cilt, s.69-105

³¹ Werner, Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci, 1. Cilt, s.183-211

³² Metin Kunt, Sultan's Servants, s. 4

³³ Lowry, 55-94

³⁴ Dukas, Bizans Tarihi, İstanbul: İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956

etmesinin ana sebebi bu yenilik arayışından kaynaklanıyordu. Gaza ve gazi terimlerinin kullanılma biçimlerinin detaylarını veren H. Lowry, bu terimlerin bir yüzyıl sonra yazan Ahmedi³⁵ tarafından politik olarak kullanıldığını vurguluyor. Bu dönemin Türkmen Beylerinin yerleşik olmayı seçmeyip Selçuklular'a karşı giriştikleri hareketler de hesaba katılırsa, bu beylerin ganimet elde etmek amacıyla batıya yöneldiği ve bunu yaparken de ihtida eden hristiyan tebasıyla hareket ettikleri görülüyor. Bu bakımdan daha fazla toprak ihtiyacı olan beyler, Bizans'ın ağır vergileri altında ezilenlerle işbirliği yapıyor ve bir korporasyon şeklinde batıya doğru hareket ediyorlardı. Ayrıca balkanlarda yayılmayı kolaylaştıran bir diğer unsur da Bizans'ın etkisinden kurtulan feodallerin halkın üstündeki vergileri arttırmalarıydı, vergilerden bunalan halk Osmanlı tarafına geçiyordu, Osmanlılar fethettikleri bölgelerde feodal yapıları ortadan kaldırıyor, tımarları eski yöneticilere verseler dahi, üzerlerinde sıkı bir denetim sağlıyorlardı.³⁶ Bu bölgede bulunan Ulahların da Osmanlı akıncılarıyla benzer bir hayat tarzı sürmeleri, onların da Osmanlı akıncıları yanında hareket etmesini sağladı³⁷. Köse Mihal ve Evrenos Bey gibi ihtida eden Bizans Beylerinin yanında Türk akıncıların Bizans sınırında oluşturduğu tehdit karşısında köylüler vergi ödemek karşılığında Osmanlı Beyliğinin yanında yer alıyorlardı³⁸. İlk dönem fetihlerde kullanılan yöntemler, sürgün uygulamaları ve balkanların sosyo politik yapısı Osmanlıların bu bölgelerde rahat ilerlemelerini sağladı, ayrıca bölgede kalıcı olabilmek ve denetim sağlayabilmek için dervişlere ayrıcalıklar verilerek bölgenin İslamlaştırılmasına çalışıldı³⁹. Konar göçer Türkmenler vasıtasıyla sağlanan ilerlemeler devletin merkezileşme ve vergi elde etme zorunluluğundan ötürü onları toprağa yerleştirme çabalarına dönüştüğünde ise Osmanlıların sürekli olarak uğraşacakları bir isyan probleminin altyapısı oluştu.

Kuruluş döneminde elde edilen toprakların yüzde kaçının tımar şeklinde verildiği hakkında detaylı bir araştırma yok ancak bu bölgelerin fatihlere verildiği biliniyor⁴⁰, bu dönemde de Osmanlı klasik kurumlarının oluştuğu söylenemez. Bu kurumların ilk nüveleri devletin topraklarını merkezden yönetme zorunluluğunu doğuracak kadar genişlediği dönemde ortaya çıktı. İlk dönemde devletin uç beyleriyle olan ilişkisi ve

³⁵ Lowry, s. 5-55

³⁶ İnalçık, *The Ottoman State: Economy and Society*, s.15

³⁷ Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci*, 1. Cilt, s.158-211

³⁸ Vassilis Demetriades, *Some Thoughts on the Origins of the Devşirme*, Elizabeth Zachariadou (ed), *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, Crete; Crete University Press, 1991, s.23-35; Elizabeth Zachariadou, *Notes sur la population de l'Asie Mineure turque au XIVe siècle*, *Byzantinische Forschungen*, no:12, 1987

³⁹ Ömer Lütfi Barkan, *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*, *Vakıflar Dergisi*, s.II, Ankara, 1942, s. 279-304

⁴⁰ Lowry, s.62-63

batıya yayılmada kullandığı metotlar, genişlemenin artmasıyla birlikte yeni stratejilerin uygulanması zorunluluğunu doğurdu.

İlk etapta yüzünü batıya dönen ve burada sınırlarını genişletmeye başlayan devlet, buralardaki fetih hareketleri devam ederken, Türkmen Beylikleriyle *doğrudan olarak* savaşmadı. Onlar üzerinde baskı kurarak vasal haline getirdi ve daha sonra I. Beyazid döneminde onlar üzerinde direkt hakimiyet kurma çabalarına girişti, bu çabaların ekonomik yansıması daha önceden Türk asilzadelerine ait olan toprakların, merkezi devletle bütünleştirilmesi⁴¹. I. Beyzid beyliklerden elde ettiği toprakları müsadere etti, buradaki yerel asilzadeler yerine kendi gulamlarını yerleştirdi, ve topraklardan elde edilecek gelirleri merkezi bir biçimde denetleyebilmek için defter uygulamasını geliştirdi⁴². Defter uygulamasına I.Murad döneminde başlandıysa da, I.Beyazid 'in bunu sistematik olarak kullandığı biliniyor. Bu uygulamayla merkez hazinenin gelirleri arttırılmaya çalışılıyor ayrıca yerel elitlerin tek gelir kaynağı olan toprakla irtibatları kesilmeye çalışılıyordu. Bu uygulamanın sonucu 1402 yılında Osmanlıların Timur karşısında kaybetmeleri oldu. Topraklarına el konulan beyler Timur'un bu toprakları kendilerine vereceğini vaatmesiyle Ankara Savaşı sırasında Timur'un tarafına geçtiler ve daha sonra bu Türk beylerine eski toprakları Timur tarafından iade edildi⁴³. I.Beyazid 'in Türkmen beyliklerine karşı yürüttüğü politika ve defter kullanarak merkezi bir biçimde kontrol etmeye çalıştığı toprak sistemi⁴⁴, devletin merkezileşme politikalarının radikal bir biçimde uygulamaya konulduğunu gösteriyor. I.Beyazid'in bu girişimleri Ankara Savaşı'ndan sonra kesintiye uğrasa da oğlu I. Mehmed tarafından sürdürülmeye çalışıldı. Merkezileşme vasıtasıyla topraktan elde edilecek geliri kontrol etme ve üretimin düşük olmasından dolayı da konar göçerleri toprağa yerleştirme çabaları, Osmanlı Devleti için sadece I. Beyazid döneminde değil bütün bir Osmanlı tarihi boyunca sorun oluşturdu, bu sorunlardan en büyüklerinden biri Şeyh Bedrettin isyanıyla⁴⁵ ortaya çıktı ve daha sonra değişik görünümler altında Osmanlı Tarihi boyunca devam etti. I. Mehmed ve II. Murad'ın daha çok devletin ayakta durması için çaba harcamaları, merkezi denetim ve birleşmenin ancak İstanbul'un fethinden sonraya

⁴¹ Halil İncalcık, The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy, London: Variorum Reprints, 1978, s. 104

⁴² İncalcık, The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy, s.104-105

⁴³ Werner, Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci, 1. Cilt,, s. 211-250

⁴⁴ İncalcık, The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy, s.104-105

⁴⁵ Werner, Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci, 2. Cilt,, s. 5-56; Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler: 15-17.yüzyıllar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998

kalması sonucunu doğurdu. Bu dönemde iç huzursuzluklar ve batı ile ilgili sorunlar halledilmeye çalışılıyordu, ancak devlet otoritesinin yeniden sağlanmasında, daha önce dağıtılan tımar topraklarının ne kadar etkili olduğu Şeyh Bedreddin İsyanı sırasında belli oldu, daha önce Mehmed'in kardeşi Musa Çelebi'nin kazaskerliğini yapmış olan Bedreddin, Anadolu'da daha çok Türkmen aşiretlerine güvenip ayaklanma çıkardıysa da, Musa Çelebi'nin yanında görevliyken birçok tımar toprağı dağıtmıştı ve isyan sırasında destek beklediği daha önceden tımar dağıttığı beyler I. Mehmed'in yanında tavır alarak⁴⁶, devletin merkezileşme politikalarına dolaylı da olsa destek vermiş oldular. Bu desteğin en önemli sebeplerinden birisi, daha I.Murad döneminden beri Anadolu ve Rumeli'nin birbirlerine bir muhtaçlık ilişkisi içinde bağlanmış olmasıydı, balkanların fethi için gerekli olan nüfus Anadolu'dan sağlanıyor ve I.Murad merkezi hazine için gerekli olan parayı da Rumeli'den Anadolu'ya giden mallardan ve kölelerden elde ettiği hükümdar kapısı hakkı olarak alınan beşte birlik vergilerden sağlıyordu. Osmanlıların 1402 yılında uğradıkları bozgunundan sonra toparlanmaları, 14.yy boyunca uyguladıkları politikalarla çıkarları Osmanlı Devlet aygıtının yeniden toparlanmasında olan bir mekanizma oluşturabilmiş olmalarından kaynaklanıyordu⁴⁷. Ancak, Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikalarının asıl olarak zafere kavuşması Fatih'in İstanbul'u almasıyla beraber oldu ve merkezileşme çabaları bu dönemden sonra devletin içinde bulunduğu koşullara göre evrilerek devam etti. Bu kademeli gelişme sırasında birçok problem ortaya çıktı, ana gelir kaynağı fetihler yoluyla elde ettiği toprak olan devletin oluşturduğu sistemde, merkezden denetim ve yerinden yönetim ana unsurdu. İhtiyaca göre oluşturulan kurumların, bu ihtiyaca karşılık vermediği, özellikle toprak sistemine dayalı ekonominin, yeteri kadar değer yaratmadığı dönemlerde yaşanan krizlerin hepsinde Osmanlılar organizasyonlarını değiştirerek hem tabandan gelen baskıyı gidermeyi hem de yönetici elitin ihtiyaçlarına cevap verebilmeyi bir biçimde başardı. Osmanlı toprak sistemine bağlı olarak yaratılan kul sistemi ve sistemin geçirdiği değişikliklerin temelini, içinde bulunulan dönem olduğunu göstermek ve Osmanlı sisteminin Batı Avrupa'da ortaya çıkandan daha farklı bir seyir izlediğini belirtmek için kuruluş dönemiyle daha sonraki dönem arasındaki farklılıklardan kısaca bahsedildi. Tımar Sistemi, toprakları sürekli genişleyen bir devletin, gelir kaynakları üzerinde mutlak kontrolünü sağlamak ve bunu gerçekleştirirken de karşında hak iddia edecek

⁴⁶ Werner, Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci, 2. Cilt,, s.54

⁴⁷ Metin Kunt, State and sultan up to the age of Süleyman: frontier principality to world empire, Metin Kunt and Christine Woodhead (ed), Süleyman the Magnificent and his age, New York; Longman, s.9-19

herhangi bir zümrenin oluşmasını engelleme düşüncesiyle paralel olarak gelişti ve Osmanlı kul sistemi de bunlara bağlı olarak oluşturuldu. Parasallaşmanın kısıtlı olduğu bu dönemde Osmanlı sisteminin dirlik-kapı modeli çerçevesinde örgütlenmesi, Batı Avrupa'daki örgütlenmeyle farklılık göstermedi ancak farklılık, bahsedildiği gibi mülkiyet haklarındaki değişikliklerden kaynaklanıyordu. Marxist yazın toprakta devlet mülkiyetinin olmasıyla, artık değerın devlet görevlileri vasıtasıyla sömürülmesiyle, derebeyleri arasında sömürülmesinin arasında fark görmüyor, toprağa dayalı ekonomilerin artık değeri elde etme biçimlerinde fark olmaması şeklen kabul edilebilir ancak devletin toprak üzerinde doğrudan kontrolünün araçlar vasıtasıyla sağlanmasının, ve bu araçların dolaysız olarak merkeze bağlı olmalarının yarattığı politik ilişki ağlarının oluşturduğu kurumsallaşma Batı Avrupa devletleriyle Osmanlı Devleti'nin yönetim sisteminin farklılaşması sonucunu doğurdu. Daha doğrusu halkın ve yönetici elitin kriz dönemlerinde verdiği refleksler bambaşka temsiliyetlerle gelişti. Toprakta devlet mülkiyetinin olması ve merkezi kontrolün uygulanmasının yarattığı toplumsal formasyonla, özel mülkiyetin yarattığı formasyon arasındaki fark, kapitalizm öncesi dönemde devletlerin örgütlenme biçimlerinin farklılaşmasına sebep oldu.

1.3. Tımar Sistemi;

Tımar Sistemi Osmanlıların kendi icat ettikleri bir sistem değildi, daha önceki İslam Devletlerinde de benzer sistemler mevcuttu, ayrıca Bizans'ın *pronoia*⁴⁸ ve Selçukluların *ikta* sistemiyle benzerlikler taşıyordu⁴⁹. Bu benzerliklerin parasallaşmanın sınırlı olduğu ekonomilerde vergilendirmenin yerinden yapılmasıyla ilgili olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Tımar sistemi, devletin miri arazinin belirli bir kısmının yıllık gelirinin belli hizmetler karşılığında bir şahsa verilmesiydi. Bu hizmetler mali, idari ve askeri hizmetlerdi⁵⁰, yani gelirlerin merkezde nakit olarak toplamının yarattığı zorluğa karşı geliştirilmiş bir sistemdi. Tımarlar askerlere ve memurlara toprağın mülkiyeti devlette kalmak üzere dağıtılmıştı. Dirlik (geçimlik) Osmanlı sisteminin ana noktasına işaret ediyordu. Dirlik sahiplerinin çoğu askerdi, buldukları bölgeden vergi

⁴⁸ İnalçık, The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy, s.237-242

⁴⁹ Şevket Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914), İstanbul 2010, s.41; Fuad Köprülü, Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, İstanbul 1981, s.95-99; F. Köprülü, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ankara 1999, s.109

⁵⁰ İlber Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Ankara: Cedit Neşriyat 2008, s.124.

topluyor, ihlallerde ve suçlarda para alıyorlardı. Üretimden ve bölgeden sorumluydular, vergi toplamanın karşılığında savaş zamanı cepheye sipahi götürmekle yükümlüydüler. Dirlikler tımar, zeamet ve has olarak dağıtılıyorlardı. Ö.Barkan 20.000 akçeye kadar vergi geliri olanların tımar, 20.000-10.000 arası olanların zeamet ve geliri 100.000'in üzerinde olanların ise has olarak adlandırıldığını söylüyor⁵¹ ancak Metin Kunt bu kullanımların çok başarılı olmadığını çünkü bu sınıflamanın daha çok 16.yy için geçerli olduğunu ayrıca dirliğin tımarla eş anlamlı kullanılmasından ötürü de sıkıntılar ortaya çıktığını söylüyor. Bunun yerine tımarın; en küçük sipahiye verilen köy bazında elde edilen gelirlerden, zeametın; orta ölçekli askere verilen (zaim)şehir ve civarındaki köylerin gelirlerinden, hasların da sancakbeylerine, beylerbeylerine ve şehirlerde oturan vezirlere verilen arazinin gelirlerinden oluştuğu yönünde bir tanımlamanın yapılmasının daha doğru olduğunu söylüyor⁵², bu kullanım daha genelleyici olduğundan akla yatkın görünüyor. Bunların haricinde Havass-ı hümayunlar mevcuttu, bunlar hasların içinde şehirlerde olan yüksek gelirleri olan yerlerdi ve vakıflara ait olmayanların gelirleri padişaha aitti, ayrıca önemli liman ve şehirlerin gelirleri de padişaha aitti. Bu düzenleme de en dikkat çekici nokta tımar ve zeamet sahiplerinin otoritelerinin sahip oldukları dirliklerle eş değerde olması, bir zeamet sahibinin tımar sahibi üzerinde herhangi bir yetkisi yoktu. Bu durum yukarıda bahsedildiği üzere Batı Avrupa derebeylik sistemiyle benzerlikler taşıyor, ancak hukuki anlamda farklılıklar mevcut. Aradaki en büyük fark tımar sahiplerinin hiçbir zaman reaya üzerinde belirli bir tasarrufu bulunmamasıydı. Onlar ancak kendilerine verilmiş bölgelerdeki vergileri toplayabiliyorlardı. Reayaya ait olan topraklarda tarım yapamazlardı⁵³. Toprağın mülkiyeti devlete aitti, sipahi toprak üzerinde soyut bir mülkiyete sahipti. Reaya da kendi sorumluluklarını yerine getirmeden toprağı terk edemezdi, bu toprağı terk edememe ve mobilize olamama durumu, derebeylik düzeninde serfin toprağına bağlı olmasıyla paralellik gösteriyor olsa da, hatta başka bir bölgeden gelen reayanın yeni geldiği toprakta tarım yapmasının engellenmesi kanunlarca belirlenip, onların toprağına sıkı sıkı bağlanması sonucunu doğuruyor olsa da, sipahi ile senyör arasında, üretim ilişkileri açısından farklılıklar vardı. Bu uygulamayla amaçlanan sipahinin kendi hesabına gelir elde etmesi değildi, üretimim düşük olduğu bir dönemde üretimin artırılması burada belirleyici unsurdu. Ürünün pazarda bol bulunması, devlet içinde mal ve emtianın kendi kaynakları vasıtasıyla sağlanması düşüncesinden

51 Ömer Lütfü Barkan, Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı, Osman Okyar ve H.Ünal Nalbantoğlu (haz) Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Ankara, 1975

52 Metin Kunt, Sultan's servants, s.13

53 İnalçık, The Ottoman State: Economy and Society, s. 115

ileri geliyordu. Bu devletin nüfusun kıt ve üretimin düşük olduğu bir dönemde provizyonist bir mantalite geliştirmesini sağladı⁵⁴. Bu mantalitenin yanında Sipahi masrafları kendisine ait olmak üzere silahları ve adamlarıyla sefere katılmak gibi bir yükümlülüğe sahipti, bu yüzden kendi sorumluluğu altında olan çiftçinin üretimi durdurup, başka bir işle uğraşmasının önünde engel oluyor, toprağa bağlanan reayadan elde ettiği değerlerin bir kısmını savaş masraflarına harcıyordu⁵⁵. Ayrıca tapulu arazi olarak geçen ve çiftlere bölünmüş, ekilebilir araziden alınacak vergiler belirliydi⁵⁶, reayanın azalması durumunda bu vergiler toplanamayacağından ötürü çiftini bozup gidenler topraklarına geri döndürülüyorlardı. Osmanlı vergi sisteminin dayandığı yer de bu çiftler üzerine oluşturulmuş çift-hane sistemiydi, kişinin sosyal ve ekonomik durumuna göre bu vergileri sipahiye nakit olarak ödemesi gerekiyordu. Serbest olmayan tımarların örgütlenmesi bu şekilde gerçekleşti. 16.yy'nin son çeyreğinde nakit paraya ihtiyaç duyulması ve yeni teknolojik gelişmeler karşısında tımarlı sipahilerin önemlerini yitirmeye başlamasına kadar, tımar sisteminin organizasyonu bu şekilde gerçekleşti. Bunun yanında bir de serbest tımarlar mevcuttu, bunlar padişah hasları ve sultan ve vezir vakıflarıyla birlikte, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, nişancı, defterdar, divan katipleri, çavuşlar, çeribaşları, subaşları ve dizdarlar gibi yüksek rütbeli memur ve askerlerin has ve zeametlerini içeriyordu, serbest tımarların idari ve mali bakımdan bazı ayrıcalıkları vardı.

Bu tımarlarda rüsum-u serbestiye denilen ve niyabet ve bad-ı hava isimleriyle kaydedilmiş vergiler mevcuttu ve bunlar dirlik sahibine ayrılmışlardı⁵⁷. Sancak beyi sadece tımandan elde ettiği gelirleri değil bazen liman vergileri, inşaat gelirleri de topluyordu. Niyabet, sadece cürüm ve cinayetten alınmıyor, başıboş hayvanlardan ve kaçak kölelerden de alınmıyor, ayrıca olağanüstü durumlarda da alınmıyor(bad-ı hava) Niyabet yardımcılık demektir ve sultanın elçileri tarafından toplanıyordu, bu vergiler iç düzeni sağlamaya yönelikti ve değişkenlik göstermiyorlardı. Dizdarlar ve alay beyleri gibi has ve zeamet sahipleri niyabette serbestti, ancak tımar sahipleri niyabeti sancakbeyleriyle paylaşmak zorundaydılar. Sancakbeyine ayrılan niyabete de niyabet-i deniyordu⁵⁸. Osmanlılar toprakların vergilendirmesi işini serbest tımar olsun olmasın, merkezden kontrol ettiler.

⁵⁴ Mehmed Genç, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, s.43-53

⁵⁵ Barkan, Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı, s.11-12

⁵⁶ İnalçık, The Ottoman State: Economy and Society s. 108

⁵⁷ Barkan, Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı, s. 14-15

⁵⁸ Metin Kunt, Sultans Servants, s. 22

Osmanlı Devletinde bütün kurumlar fiskalist bir mantık çerçevesinde örgütlenmişti, tımarlar devletin ana gelir kaynağını oluşturduğundan, bütün yönetim kademesi de tımar sisteminin vergilendirme işinin içerisindeydi. Vergi alma İslam Hukuku ve Örfi Hukuk olmak üzere iki temel prensibe göre örgütlenmişti. Tekalif-i Şerriye (cizye, ağnam, öşür) islami kaide vergileriydiler, tekalif-i örfiye de geleneklere dayanarak konmuş vergilerdi. Bu vergilere mahalli gelenekler etki ettiğinden çok çeşitli olabiliyorlardı⁵⁹, içlerinde devletin her tarafından alınanlar olduğu gibi, mahalli olanları da mevcuttu. (resm-i mücerred, resmi-bennak, resm-i arus)⁶⁰. Vergiler iki kısım olarak ele alınabilir. Bunlardan ilki raiyetten ve şehirde ticaretle ilgili olanlardan alınanlardı, zamanla değişmiyor ve akçe olarak tahsil ediliyorlardı. İkinci kısım ise ve tekalif-i divaniye ve cizyeden oluşuyordu, bu vergileri doğrudan doğruya devlet tahsil ediyor ve miktarları her sene ferman ile belirtiliyordu. Bu vergilerin toplanma biçimi, tımar sistemi üzerindeki soyut mülkiyet hakkının denetlenmesi, Osmanlı kul sisteminin oluşturulması ve Osmanlı taşra teşkilatının çekirdeği olan sancak sisteminin örgütlenmesi arasında paralellikler mevcuttu. Devlet merkezileşmeye çabaladıkça, toprak üzerindeki denetimini aracılı vasıtasıyla daha sıkı denetledi. Yönetici elitin, kuruluş döneminde olduğu gibi topraklar üzerindeki tasarrufları babadan oğula geçemezdi, devletin merkezileşerek toprak üzerinde hakimiyet kurmaya başlamasıyla birlikte veraset usulü kademeli olarak devlet lehine ortadan kaldırılmaya çalışıldı⁶¹. Veraset usulünün kaldırılmaya çalışılması, bölgesel olarak güç kazanacak otoritelerin önüne geçilmek istenmesinden kaynaklanıyordu. Osmanlıların yönetim örgütlenmesi bölgesel güç oluşturulmamasına yönelik önlemlerle doluydu. Bu önlemlerin hepsi, Osmanlı kurumlarının denge temelinde oluşturulması sonucunu doğurdu. 16.yy'nin ikinci çeyreğine kadar, fetihlerin devam etmesi, Osmanlı sisteminin işlerliği sürdürmesini sağladı, ancak fetihlerin durmasıyla birlikte, sürekli genişleme üzerine kurulmuş olan sistemde çatırdamalar meydana geldi. Bu durum önce tımar sisteminde değişiklik yapılmasına, daha sonra da dünya çapında artan parasallaşmanın da etkisiyle Osmanlı sisteminin formunun değişmesine sebep oldu. Bu form değişikliklerinin temelinde topraktan elde edilen gelirin eskisi gibi olmaması ve Osmanlı yönetici elitinin, sipahilerin ve yeniçerilerin ,hanedanla bu döneme kadar olan gelir paylaşımı dengesinin

⁵⁹ Geza David, Administration in Ottoman Europe, Metin Kunt and Christine Woodhead (ed), Süleyman The Magnificent and His Age, s.83-89

⁶⁰ Akdağ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları, Ankara: Barış Yayınevi, 1999 s.49

⁶¹ İnalçık, The Ottoman State: Economy and Society, s. 103-119

yeni bir hal alması yatıyordu. Bu değişimi değerlendirebilmek için öncelikle Osmanlı taşra örgütlenmesine bakmak gerekli. Sancak sisteminin üzerinde durmak, bu bakımdan hayati bir önem taşıyor.

1.4. Osmanlı Sancak Örgütlenmesi

Sancak Osmanlı taşra yönetiminin temel unsuruydu. Sancak sayıları yüzyıllar boyu stabil kaldı. Sancaklar genelde bir düzine zeamet ve yüz civarında da tımar içeriyordu. Nüfus ortalama yüz bin civarında oluyordu. Her sancak için ayrı kanunname ve kadastro mevcuttu. Yeni bir sancak oluşturulacaksa vergiler, pazar ücretleri ve diğer şeyler organize ediliyordu. Genellikle Osmanlı öncesi dönemde olan uygulama göz önünde bulunduruluyordu. Diğer durumlarda standart Osmanlı uygulamalarına başvuruluyordu. Bazen birkaç bölge beraber fethedildiğinde bölgesel geleneklerin farklılaşmaması adına birkaç yere birden aynı kanunname uygulanıyordu.

Daha sonra ekonomik kaynakları köy köy, şehir şehir belirten tahrir defterleri tutuluyor ve kanunnamelerde belirtilen oranlarda vergilendirilen vergi mükellefleri belirleniyordu. Bu mufassal defterlerde devlet tebaasından ne beklediğini belirtiliyordu. Daha sonra icmal defterlerinde devlet gelirlerinin nasıl tahsis edildiği belirleniyordu. İcmal kayıtları bütün dirlik ve sancakları listeliyordu, sancakbeyine ayrılmış haslara zeametlere ve tımarlara kadar hepsini içeriyordu⁶². Tahrirler otuz-kırk sene aralıklarla yaptırılıyor ve bölgedeki gelirlerde değişiklik varsa yeniden belirleniyordu. Eğer sipahinin tımarında artış meydana geldiye, tımarın bir kısmı elinden alınıp başkasına verilebiliyor ya da devlet namına bu gelirlere el konulabiliyordu⁶³. Atamalarda sancakların gelirlerinde artmalar oluyordu. Sancak hasılı denilen çekirdek bir gelir mevcuttu ve ek gelirler de gerekli görüldüğü takdirde sancakbeyine ayrılabilirdi. Vergi toplamada görevliye fazla dağınık alanlar verilmiyordu, bu hem toplama işlemini zorlaştırıyor hem de otoritenin sağlanmasını güçleştiriyordu. Atamalarda uygulanan yöntem de yerli senyör sınıfının ortaya çıkmasını önlemek üzere kurgulanmıştı. Tımarların 'kılıç' denilen ve hiç değişmeyen bir kısmı vardı ve buna zamanla ilave edilen kısma ise hisse deniliyordu. Kılıçların yeri ve adedi değiştirilemezdi. Babadan

⁶² Kunt, Sultans Servants, s.16

⁶³ Barkan, Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı, s. 17

kalma tımar müşterek bir beratla bölüştürülmediyse, kılıç iki kişiye verilemezdi. Ayrıca iki kılıç yerini bir kişiye vermek ve tımar kadrolarından bir tanesini eksiltmek yasaktı. Tımar sahibi vefat ettiğinde oğullarına sadece kılıç kısmı verilebilir, daha önce başka köylerin gelirinden verilmiş olan hisseler geri alınır ve eğer başka bir sipahi ödüllendirilecekse açığa çıkan bu hisselerden ödüllendirilirdi. Bunlar yeni bir kılıç arazi haline dönmezdi. Eğer yeni bir sipahiye tımar verilecekse bunun kılıç kısmından olma şartı vardı. Aynı tımarla elde edilebilecek zamların da bir sınırı vardı ve eğer bir görevli zammı hakketmişse, daha yüksek gelirli bir tımarla atanıyordu. Tımarların tezkireli, zeamet ve has gibi kategorileri de değiştirilemiyordu. Zeametler içinde benzeri bir durum geçerliydi. Has sahiplerinin oğullarına da topraklar küçültülerek bırakılıyordu.⁶⁴ Ö.Barkan'ın yaptığı bu açıklamalar, Sultan Süleyman dönemindeki uygulamaları için geçerli uygulamalardı ancak benzer uygulamalar ve veraset usulünün diğer dönemler içinde geçerli olduğu söylenebilir. Tımar sistemine ilişkin bütün bu teşkilatlanma sipahinin toprak üzerinde hak iddia edememesi ve güçlenmemesi yönünde oluşturulmuştu. Tımarlar sürekli el değiştiriyor bu da sipahinin bulunduğu bölgede nüfuz sahibi olamamasını doğuruyordu.

Sipahiler defterlerde belirlenen gelirlerine göre askeri savaş alanına getirmekle yükümlüydüler. Gelirlerine göre getirilecek asker sayısı belirlenmişti, sancakbeyi 1500'lerde 50-100 asker, çadır, yemek ve zırh ve silah getiriyordu ve bunların da komutanıydı. Bu durum 16.yy'nin ortalarına kadar devam etti ve genişlemeyle birlikte yeni tımar alanları açıldığı sürece, devletin otoritesini sarsacak büyüklükte bir toplumsal hareket ortaya çıkmadı. Ancak Şehzade Beyazid ve Şehzade Selim'in taht mücadelesi sırasında, yevmli asker ve leventleri kendi orduları için toplayabilmeleri, tımar sisteminin sorunlarının merkez yönetim tarafından da idrak edilmesini sağladı. Bu probleme karşı önlem alan Osmanlı yönetiminin uygulamalarına değinilecek ancak daha önce Osmanlı dirlik-kapı usulünün temelini oluşturan Osmanlı kul sistemine ve onun genel özelliklerine değinilecek.

1.5. Osmanlı Dirlik-Kapı Sistemi

⁶⁴ Barkan, Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı, s. 20-24

Osmanlı Devleti'nin kurumsallaşmaya başlaması bütün erkeklerin akıncılıkla uğraşmayı, buldukları bölgenin vergilerini almaya başlamalarına kadar geriye götürülebilir. Yine bu dönemde askeri ve reaya ayrımı başladı, uçlarda akıncılıkla uğraşanlara fethettikleri bölgelerin vergilerini toplama hakkı verilmiş, diğer bölgelerde kalan askerlere de sefer zamanı orduya katılmak kaydıyla, buldukları bölgenin vergilerini toplama izni verilmişti. Bu askerler buldukları şehirlerde ve köylerde düzeni sağlamakla yükümlüydüler. Askeri ve reaya ayrımının daha ilk dönemlerde yakın doğu devletleri gelenekleri çerçevesinde oluşturulması, vergi mükellefleri yani reaya ve vergiden muaf olanlar yani askeri, toprakların genişlemeye başlamasıyla birlikte uygulamaya sokuldu. Yukarıda bahsedildiği üzere üretim ve üreticiler sıkı bir biçimde kontrol ediliyordu, ayrıca sınıflar arası geçişkenliğe izin verilmemeye çalışılıyor, böylece hem üretim kontrol ediliyor, hem de yönetim biçimi örgütleniyordu⁶⁵. Sınıflar arası geçişkenliğin olmadığını iddia etmek kuşkusuz ki ileri bir iddia olarak nitelenebilir ancak Sultan Süleyman döneminde iyice kurumsallaşan örfi hukukun bu tip durumlara izin vermemeye çalıştığı söylenebilir. Ancak Mustafa Ali ve Selaniki gibi yazarların aktarımları baz alınarak yapılan bu tip değerlendirmeler, değişen toplumsal dinamiklerin anlaşılmasında zorluklar yaratıyor. Toprakların genişlemeye başlamasına paralel olarak ekonomik ve politik kurumlar oluşturulmaya başlandı. Osmanlı yönetim sistemi de genişleme ve toprak üzerindeki gelirleri merkezi bir biçimde kontrol etme çabalarıyla birlikte gelişti. Burada hanedanın korunması belirleyici bir unsur oldu. Osmanlıların bir toprak aristokrasisinin ortaya çıkmasını engellemek için kullandıkları ilk yöntem devşirme sistemiydi. İslam Devletlerinde köleler Abbasiler döneminden beri kullanılıyorlardı ancak burada genel prensip şuydu; Müslümanlar köle olamazlardı ancak Müslüman olmayanlar köle olarak kullanılabilirlerdi ve bunlarda kendi topraklarından olmayan insanlardan oluşturulurlardı. Osmanlıların da daha Osman Bey döneminden beri köleleri kullandığı biliniyor⁶⁶. Ancak toprakların genişlemeye başlamasıyla birlikte yönetim üzerinde mutlak hakimiyet kurmak isteyen I. Murad'ın tımar sisteminin defterlerle denetlenme uygulamasını başlatmasının yanı sıra, yeniçeri ocağını kurması Osmanlı Devleti'nin yönetim sisteminin çekirdeğinin oluşmaya başlamasına işaret ediyor. Yine aynı dönemde Osman Bey ve Orhan Bey dönemlerinde olduğu gibi, oğullardan bir tanesinin onların koruması altında ülkeyi yönetme uygulamasına da son verildi. Bu dönemde çocuklar doğrudan yönetime katılmadılar.

⁶⁵ İnalçık, *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Society*, s. 97-98

⁶⁶ Kunt, *Sultans Servants*, s33

Şehzadeler Anadolu'daki sancaklara yönetici olarak birer eğitimle yollandı. Politikaya karışmaları engellenmeye çalışıldı.⁶⁷ Ancak bu dönemde Yeniçeri ordusu önce pençik kanunu usulüne göre Sultan'ın yeni elde edilen kölelerden beşte birine sahip olması üzerine kurulmuştu. İnsan kaynağı savaş esirlerinden ve I.Murad'ın yukarıda bahsedildiği üzere Rumeli-Anadolu geçişinde devlet için topladığı beşte birlik paydan, pençik, elde ediliyordu. Osmanlılar bu uygulamayı geliştirdiler ve kendi topraklarında yaşayan gayrimüslim tebaadan asker topladılar, bu uygulama II. Murad devrinde kanunlaştı ve II.Mehmed zamanında genç çocukların nasıl toplanacağı belirlenerek merkezi bir biçim aldı⁶⁸. Osmanlıların sistematik bir biçimde bu uygulamaya gitmeleri, Ankara Savaşı sırasında, sipahilerin Timur tarafına geçmesiyle ve hala yerel Türk Aristokrasisinin güçlenmesinden çekinmeleriyle açıklanabilir. Burada hanedan sadece kendisine sadakat ile bağlı bir ordu oluşturmak istiyordu. Daha beyliğin ilk dönemlerinde Osman Bey kendine sadakat ile bağlı bir grupla hareket etmeyi tercih etti. Devlet büyüdükçe, kendilerine sadakatle bağlanacak ve Sultan'a hizmet edecek grubun biçimi değişti, ilk dönemlerde Orta Asya Türk geleneklerinde olduğu üzere lidere bağlı nökerlerden⁶⁹ oluşturulan bu grup daha sonra devşirme usulünün uygulanmaya başlamasıyla birlikte biçimini değiştirdi. Sultan'ın kapısı daha önceki islam geleneklerine göre örgütlendi. Ancak Osmanlı dirlik-kapı sistemi, Metin Kunt'un gösterdiği üzere Osmanlı yönetim sisteminin temelini oluşturuyordu⁷⁰. Bu sistemin ana unsuru Sultan'ın büyük bir kapı besleyerek merkezi yönetimi, bu kapıya göre organize etmesiydi. Orhan Bey döneminde Bursa'yı ziyaret eden İbn-i Battuta, Osmanlıların diğer beyliklerden daha zengin olduğundan ve şehir hayatının organize olduğundan bahsediyor⁷¹. Bu organizasyon topraklara paralel olarak sultanın kapısının büyümesine ve Osmanlıların kendi topraklarından topladıkları devşirmelerin Enderun'da eğitilerek, Birun'da göreve başlamalarını ve bunun Osmanlı hiyerarşisinde üst düzey makamlara gelmenin en önemli aracı olmasıyla temellendirildi. Burada asıl amaç kan bağına dayalı bütün ilişkilerden iktidarı yalıtıyordu. Bu organizasyonun en güçlüsü kapıkullarıydı. Daha I.Beyazid döneminde sayıları bin askere ulaşmıştı. Yeniçeriler piyade olarak

⁶⁷ Pierce, s. 22

⁶⁸ Kunt, Sultans Servants, s.7-12; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti teşkilatından Kapukulu Ocakları, 2 Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.5-34

⁶⁹ Halil İnalçık, The Question of the Emergence of the Ottoman State, International Journal of Turkish Studies 2, (1981-1982), s. 71-79

⁷⁰ Kunt, Sultan's Servants; Sancaktan Eyalete

⁷¹ Muhammed Et- Tanci (ed), İbni Batuta Seyahatnamesi," Tuhfetu'n-Nuzzar fi Garaibi'l- Esmar", İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966, s.213-216

örgütlenirken, süvarilerde altı bölük şeklinde organize ediliyorlardı⁷². Sultan'ın ordusunun giderek güçlenmesi, onların yerel Türk aristokrasisine, Türkmen Beyleri'ne, uç bölgelerde bulunan akıncılara karşı üstünlüğü elde etmelerine ve hanedanın kendisini bir zırhla çevirmesine hizmet ediyordu. Yeniçeri Ocağı'nın Bektaşî olarak örgütlenmesi, hem bu ordunun askeri yapısının Bektaşî gelenekleriyle uygun düştüğünü, hem de Osmanlı Sultanlarının, kapıkullarının hanedan ile özdeşleşmiş bir dini yapıya sahip olmalarını engellemek istemelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Zaman içinde savaş esirleri ve ganimetlerden elde edilen haklardan oluşturulan bu ordunun, Osmanlı yöneticileri tarafından kurallara bağlanarak kendi topraklarının gayri müslim tebaasından oluşturulmaya başlanması, bu yöntem neticesinde toplanan genç çocukların eğitimlerinin de Osmanlı Saray'ı tarafından gerçekleştirilmesini getirdi. Bu sayede Sultan'a aidiyetin ideolojik⁷³ örüntüsü oluşturuluyordu. Enderun'da eğitim gören bu gençler zaman içinde Osmanlı yönetici sınıfının önemli bir kısmını oluşturdular. Osmanlıları diğer İslam Devleti geleneklerinden farklılaştıran da bu özellikleri oldu. Yine Batı Avrupa'da 16.yy'da orduların paralı ve yabancı askerlerden oluşturulduğu biliniyor. Batı Avrupa mutlaki devletlerinde askerler genellikle merkezi devletin etki alanının dışındaki bölgelerden toplanıyorlardı. Bu askerler, başta İsviçreli olmak üzere, Fransız, Alman, İspanyol, Arnavut, İrlandalı, Valak, Türk, Macar ve İtalyanlardan oluşuyordu. Paralı asker olgusunun en önemli sebebi, soylu sınıfın genel olarak toplu biçimde kendi köylülerini silahlandırmak istememesinden kaynaklanıyordu. Francis I, 1534 de krallığını her biri 6000 yayadan oluşan 7 kısıma bölmeye muhtemelen bu yüzden, ayrıca paralı askerler lisan bilmiyorlardı, yerel halkla işbirliği yapmaları bu yüzden güçleşiyordu. Batı Avrupa'da birçok isyan, bu ordular sayesinde bastırıldı⁷⁴. Askeri örgütlenmeler benzerlik taşısa da kapıkulu ordusunun Sultan'ın kapısını korumakla görevli olması ve Osmanlılar tarafından eğitilerek, merkez periferi ilişkisinin ana ögesi olmaları, bu örgütlenmeyi hem Batı Avrupa Devletlerinden hem de daha önceki İslam Devleti geleneklerinden farklılaştırdı. Ayrıca devşirme kökenliler özellikle Sultan Süleyman dönemiyle birlikte Sultan'ın kapısının en önemli bileşeni oldular. Beylerbeylikleri, sancakbeylikleri ve diğer tımarların denetiminde tamamen bir monopol oluşturdukları söylenemese de Sultan'ın taşradaki otoritesini bu devşirme kökenliler temsil etmeye başladılar. Beylerbeyliği rütbesine erişenlerin çoğunluğu devşirme

⁷² Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, s.1-4

⁷³ İdeoloji Tartışmaları için bkz; , Terry Eagalton, İdeoloji, New York:Verso, 1991

⁷⁴ Anderson, The Lineages of the Absolutist state, s. 39-43

kökenliydi ve büyük haslara sahiplerdi. Ayrıca büyük ordulara kumanda ediyorlardı. Sancakbeyleri de kendi bölgelerinden gelen askerlerin sorumlusuydular. 14.yy'de sancak Osmanlı topraklarındaki tek mülki bölünmeydi ve beylerbeyliği bu dönemde ilk oluşturulduğunda, bütün taşra kuvvetlerinin komutanı olarak ortaya çıktı. Toprakların büyümesiyle birlikte beylerbeylerinin sayısı arttırıldı, 1530 'lara gelindiğinde bu sayı 15'e kadar yükseldi⁷⁵.

Sınırların genişlemesine paralel olarak kapısını büyüten Sultan'ın devlet yönetimini organize ederek kurumsallaştırması, II.Mehmed'in İstanbul'u alıp, diğer Türkmen beylerini ekarte ederek devleti merkezileştirmesinde yatıyor. İmparatorluk geleneğinin oluşturulup⁷⁶ kurumsallaştırılması ve Çandarlı Halil Paşa gibi Türk Aristokrasisini temsil edenlerin ekarte edilmesi, şerri hukukunun yanında Devlet'in ihtiyaçlarına cevap verecek örfi hukukun oluşturulması, vakıf sisteminin, Osmanlı üreme politikasının ve devlet yönetiminin niteliklerinin belirlenmesi onun döneminde ortaya çıktı. II. Mehmed'in devleti merkezileştirmek için attığı bu hızlı adımlar, onun dayanacağı unsurların kendi kapısından çıkması gerekliliğini de kaçınılmaz hale getirdi. Büyük bir kapı halkı oluşturma ve ona dayanma daha ilk Osmanlı beyleri tarafından uygulanmaya başlanan bir politikaydı, ancak II.Mehmed döneminden sonra, Sultan kapıları sürekli olarak büyüdü ve taşrada görev yapan yüksek rütbeli askerlerin de örgütlenmeleri Sultan kapısı model alınarak oluşturuldu⁷⁷. Sultan Süleyman tahta çıktığında etkin bir dağıtım mekanizması bulunan bir İmparatorluk'a hükmetti⁷⁸. Onun döneminde de Osmanlı kurumları birçok değişikliğe uğradılar ve bu dönemde ortaya çıkan kurumların Osmanlı Devleti'nin klasik çağının birer örneği olarak kabul edildiler. Bu dönemde Osmanlı üreme politikası, yönetim biçimi ve ulemanın pozisyonunda yenilikler ortaya çıktı. Bu yenilikleri sınırları giderek genişleyen devletin ortaya çıkan yeni durum karşısında verdiği cevaplar olarak düşünmekte fayda var. Ayrıca devletin toplumsal meşruiyetini, dönemin ekonomik ve sosyal koşullarına göre yeniden ve yeniden üretmek zorunda kalması, incelenen dönemin anlaşılmasında kilit bir rol oynuyor. 14 ve 16.yylerdeki toplumsal koşulların farklılığı devletin yeniden üretim

⁷⁵ Kunt, Sultans Servants, s. 26

⁷⁶ Metin Kunt, State and Sultan up to the age of Süleyman: frontier principality to world Empire; Metin Kunt and Christine Woodhead (ed), Süleyman the Magnificent and his Age: The Ottoman Empire in The Early Modern World, New York: Longman, 1995, s. 3-29

⁷⁷ Kunt, Sultans Servants, s. 7

⁷⁸ Geza David, Administration in Ottoman Europe, Metin Kunt and Christine Woodhead (ed), Süleyman the Magnificent and his Age, s.71-83

fonksiyonlarının da değişik kanallardan üretilmesini getirdi, Osmanlı Devlet'i için yeniden üretim mekanizmasının en önemli dayanağı daire-i adalet kavramıydı ve bu kavram zamanın koşullarına göre kendisiyle birlikte toplumsal rızayı tekrar üretti⁷⁹. Ancak 16.yy sonu gibi olağanüstü koşulların ortaya çıktığı dönemlerde, sosyal ve ekonomik hayatın devletin reflekslerinden çok daha hızlı ilerlemesi, bu kavramın toplumsal rıza üretmekte yetersiz kalmasına sebep oldu. Osmanlı kanununun, günlük ekonomik ve sosyal pratiklerin değişimine cevap verme düzeyi ,16.yy'nin son çeyreğinde günlük pratiğin gerisinde kaldı. Bu durum kanun yapıcılarının pozisyonlarında da değişikliklerin ortaya çıkmasına sebebiyet verdi.

1.6. 16.yy'de Ulema

Osmanlı devlet teşkilatı 16. yy'de ilmiye, kalemiye ve seyfiye olmak üzere örgütlenmişti. Bu örgütlenmenin kural ve kaidelere bağlanması II. Mehmed döneminde gerçekleşse de, kurumların olgunluğa ulaşması Sultan Süleyman döneminde oldu. İlk dönemlerden beri dini bir otoriteye ihtiyaç vardı. İlk etapta Bursa, İznik ve Edirne'deki medreselerde dini eğitimden sorumlu olan kadılar, daha sonraları devletin tımarlar ve toplum üzerinde uygulamaya çalıştığı merkezi kontrol neticesinde, biçimini değiştirdi. I.Beyazid döneminde finansal bürokrasi, kaçıllara oluşmaya başlamıştı. Kadılık kurumu da sadece eğitimden sorumlu değildi, aynı zamanda yargı görevini de üstleniyorlardı. Kadıların görev alanı çok fazlaydı, Mülki, beledi, mali, askeri ve adli sorumlulukları vardı⁸⁰. Ayrıca, askeri sınıfa mensup olmalarına rağmen kendilerine birçok ayrıcalık tanınmıştı. Kadılar siyaseten cezalandırılmıyor, Osmanlı tarihinde bir iki örneğin dışında idam cezasına çarptırılmıyor, öldüklerinde malları müsadere edilemiyordu⁸¹. En yetkili kadı kazaskerdi, Sultan'ın yanında bulunurdu ve vezirlik rütbesine kadar yükselebilirdi. Kazaskerlik kurumu da Beylerbeyliği kurumu gibi I. Murad döneminde oluşturuldu. Beylerbeyliği ve kazaskerlik birbirlerini balans ediyorlardı⁸². Reayanın denetimi ve devlete karşı olan hukuku kadılık kurumu tarafından

⁷⁹ Linda Darling,; A history of Social Justice and Political Power in the Middle East: The Circle of Justice from Mesopotamia to Globalization, New York, 2013; Barkey, The Ottoman Route to State Centralization, Fleischer, Mustafa Ali

⁸⁰ İlber Ortaylı, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı; Ankara: Turhan Kitabevi, 1994; Fahrettin Atar, Kadı, DİA, C. 24, İstanbul, 2001, s. 66-69

⁸¹ Mehmed İpşirli, İlimiye, DİA, C.22, İstanbul, 2000, s.141-145

⁸² Kunt, Sultans Servants, s. 6

denetleniyordu. II. Mehmed 'in son yıllarında kazaskerlik kurumu Rumeli ve Anadolu kazaskerlikleri olarak ayrıştırıldılar. Kadıların atanması, medrese sisteminin oluşturulması gibi konular da yine II.Mehmed zamanında yapılan düzenlemelerle sistematikleşti. Kadıların terfi ve tayini de buna göre kazaskerlerin denetiminde bulunuyordu. Dirlik sistemi yöneticilerin yanında paralel bir biçimde örgütlenen kadılık sistemiyle kontrol ediliyordu. Yukarıda belirtildiği üzere dirlik sahipleri, bu beylerbeyi rütbesinde olsa dahi sadece kendi dirliklerinin tasarrufuna sahiptiler, eğer başka bir sancakta toprakları varsa, onun sorumluluğuna da sahiptiler. Ancak kadılar görevli oldukları kazalarda oturuyorlar ve buldukları bölgeden sorumlu oluyorlardı⁸³. Kadıların ve sancak beylerinin çakışan rolleri vardı ve bu durum zaman zaman problemlerin doğmasına sebep oldu. Kadı kazası dahilinde serbest dirliklere naipler yollayarak voyvodanın kontrolünü sağlıyordu. Gerek sancakbeyinin adamları, gerek voyvodalar, asayiş vazifesini temin esnasında, çıkan hadiselerden kadı hükmü olmadan cerime alamazlardı. Birçok diğer resmin tahsili içinde kadının hükmü gerekiyordu. Bu bakımdan bu naiplerin mevcudiyeti reyanın hukukunu koruması bakımdan önemliydi⁸⁴. Sancakbeyleri askeri bir görevlinin kovulmasını veya göreve iade edilmesini önerebilir, kadı ise o kişinin yönetme kapasitesiyle ilgili, sivil, ticari ve kriminal görevleri yerine getirip getirmediği ile ilgili rapor verebilirdi⁸⁵. Kadılık kurumunun gördüğü davalarda genellikle reyanın yanında taraf tuttuğu söylenebilir⁸⁶. Cezai yaptırım gücünü devlet adına sancaklarda uygulama yetkisine haiz kadılık kurumu tımar sistemine göre organize edildi ve Osmanlı yönetiminin çekirdeği olan sancak bazında örgütlendi ve Şeyhülislamlık kurumu ortaya çıkana kadar dinsel meşruiyet aracısı konumundaydılar.

Kadılık ve kazaskerlik kurumunun yanında bir de 15. yy'nin ilk çeyreğinde oluşturulan Şeyhülislamlık kurumu mevcuttu. Bu kurum II. Murad tarafından kazaskerlik kurumunun varlığına rağmen oluşturuldu. İlk etapta sadece bir fetva kurumu işlevini gören kurumun Osmanlıların dini ve ideolojik altyapısını oluşturmak için kurulduğu ileri sürülebilir. Kadılar ve kazaskerler, eyaletlerin denetimini sağlarken, Sultan'ın otoritesinin meşrulaştırılması işlevi, 1402 yılındaki Ankara bozgunundan sonra, Şeyhülislam'a bırakıldı. II. Murad , Molla Fenari'ye şeyhülislamlık görevini verdiğinde yukarıda sayılan imtiyazlarla beraber verdi. Bu imtiyazlardan en önemlisinin ulema

⁸³ Kunt, Sultans Servants,s.23-24

⁸⁴ Akdağ, Celali İsyancıları s.50

⁸⁵ Kunt, Sultans Servants, s..26

⁸⁶ Barkey, s.55-107

kariyerine girebilmenin patrimoniyal bir nitelik taşımasıydı. Bu sayede bir ulema aristokrasisi ortaya çıktı ve belli başlı aileler ulema hiyerarşisinde monopol haline geldiler. Bu ailelerin çocuklarının da evlenmesi bir ulema aristokrasinin ortaya çıkmasına sebep oldu⁸⁷. 1550 ile 1650 yılları arasında görev yapan üst düzey ulemanın yüzde ellisi on bir aileden geliyordu⁸⁸.

Dini, hukuki bir faktör olarak müftülüğün ortaya çıkmasında, 1420'li yılların dini, siyasi ve ideolojik faktörlerin etkisi olduğu anlaşılıyor, fetret devrinden sonra yeniden toparlanmaya çalışıldığı, diğer taraftan bazı rafizi hareketlerin ve diğer gelişmelerin görüldüğü bir dönemde siyasi ve idari otoritenin dışında dini itibara sahip bir ilmi rütbe olarak ortaya çıkmasına ihtiyaç vardı⁸⁹. Böyle bir iradenin ortaya çıkmasını dinsel bir meşruiyet sağlama çabası olarak nitelendirebiliriz. Yine Fatih Sultan Mehmed döneminde bu kurumun Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin idari fonksiyonlarının dışında tutularak dinsel meşruiyet kaynağı olarak varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Şeyhülislamlığın bu dönemde ilmiyenin en üst makamını işgal edip etmediği tartışmaya açık, ancak Sultan Süleyman döneminde dahi müftülerin divan-ı hümayun üyesi olmadıkları ve kazaskerlerden daha az gelirleri olduğu göz önünde bulundurulursa⁹⁰, makamın siyasi işlevlerinden çok dinsel meşruiyet aracı olduğu ve öyle kalmasının istendiği söylenebilir. II. Beyazid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde Şeyhülislamlık yapan Zembili Ali Efendi'nin önemi çok büyüktü. Selim'in bazı idari ve siyasi kararlarını tasvip etmediği, Selim'in buna karşı çıkmasına rağmen Padişahların dünyevi hayatlarını düzenlemenin de sorumlulukları arasında olduğunu söyledi. Bu makamın Fatih Sultan Mehmed döneminden sonra artan öneminin devletin İran ile giriştiği politik mücadele ve Fatih'in kanunnamesinden rahatsızlık duyan topraklarına el konulmuş Türkmen aristokrasinin baskıları yüzünden de kaynaklandığı ileri sürülebilir çünkü fetva makamı olsa dahi, Sultan'ın kanunlarını uygulamak kadıların ve bağlı oldukları kazaskerlerin sorumluluğundaydı, tımar sisteminde ortaya çıkan değişimden rahatsızlık duyanların bu makamın otoritesinden yararlanmak istemiş olması kuvvetli bir olasılık, nitekim bir yüzyıl sonra değişmeye başlayan Osmanlı toprak sisteminin hukuki meşruiyetinin sağlanması çabalarının temelinde yine mevali olacaktı. Sultan Süleyman

⁸⁷ Mehmed İpşirli, *İlmiye, DİA, C.22, İstanbul: 2000, s. 141-145*

⁸⁸ Tezcan, *Searching for Osman, s.109*

⁸⁹ Mehmed İpşirli, *Şeyhülislam, DİA, C.39, İstanbul: 2010, s.91-96; R.C.Repp, The Mufti of İstanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy, London: Ithaca, 1986,*

⁹⁰ Repp, s. 28

döneminin ünlü şeyhülislamı Çivizade'nin dönemin uleması ve özellikle o dönemde Rumeli Kazaskeri olan Ebu Suud Efendi ile para vakıfları ve sufizm meselesinde yaşadığı problemler azledilmesine sebep olmuştu. Şeyhülislamlık makamının siyasal ve hukuki meşruiyet sağlaması, önemini devletin yaptığı düzenlemeleri meşrulaştırması bağlamında giderek arttırdı, Ebu Suud Efendi'nin Sultan Süleyman ve II. Selim döneminde sürdürdüğü görevi süresince, para vakıflarına izin vermesi, örfi hukukla şerri hukukun uzlaşmasında katkı sağlaması ve şehzadeler arasındaki mücadelede tarafgir davranarak fetva vermesi, kurumun siyaset ile olan ilişkisini gösteriyor. Sultan Süleyman döneminde kurumsal bir nitelik kazanan Osmanlı Kanunları toplumsal hayatı düzenleyip, devletin klasik çağı olarak adlandırılacak döneme şeklini verirken, tıpkı II. Murad döneminde olduğu gibi dini bir meşruiyet sağlamaya ihtiyaç duyuyordu. Sultan Süleyman döneminde ilmiye mensuplarının artan önemi sadece İran'a karşı girişilen mücadelede devletin ortodoks bir dinsel yapılanmaya gitmesinden değil, kanun ile örfün uzlaştırılmaya çalışılmasından kaynaklandı⁹¹. Bu dönemde Osmanlı kanunnamelerini düzenleyen ilmiyenin en üst kademesini temsil eden ve Sultan'ın kendi otoritesinden kaynaklanan örfi hukuku şerri hukukla uzlaştıran nişancılığın da öneminin fazla olması, Osmanlı toplumsal ve ekonomik yaşamı düzenlenirken Nişancı Celalzade ve Şeyhülislam Ebu Suud efendinin kuramsal bazda başat aktör olmaları sonucunu doğurdu. Para vakıfları gibi önemli bir konuda devletin dinsel meşruiyet sağlaması önemli bir yer tuttu çünkü bu ekonomik ilişkilerde ulemanın pozisyonunun da çok önemli olmasını getirdi. Devlet finansal özerkliğini kaybetmek istemediğinden finansal özerkliği olan kurumlarla iş birliği yapıyordu, para vakıfları ve aile vakıflarının kredi sağlaması da Şeyhülislam tarafından onaylanıyordu. Daha 1512 yılında Şah Kulu isyanı_ ve 1526 yılında Kalenderoğlu_ isyanı çıkmıştı. Sultan Süleyman finansman sorununu çözebilmek için arazi tahriri yaptırıp gelirleri arttırmak istemişti. İl yazıcıları sipahilerin beratlarına kayıtlı yerlerden ifrazlar bularak hazineye geri aldılar, tarlaların dönümlerini fazla göstererek de çiftçilerin yükümlüğünü arttırıyorlardı. Hatta çiftlik tavanını aşmış buldukları yerleri de geri alıyorlardı. Merkez gelir arttırımına giderken, tımarları da tekrar bölüştürmek istiyordu. İlk isyan 1526 yılında yapılan Macar seferinden sonra Bozok Türkmenlerinin Kadı Müslihiddin'in arazi vergilerini arttırması üstüne yaptıkları itirazlarla patladı⁹².

⁹¹ Fleischer, s. 191-231

⁹² Akdağ, Celali İsyamları, s. 118

İmparatorluğun sınırlarının sürekli genişlediği bu dönemde, tımar sistemi, yukarıda bahsedildiği gibi büyüme üzerine inşa edilirken, kanunun şerri hukukla uzlaştırılması da bu büyümeye bağlı olarak ortaya çıkmıştı. Sultan Süleyman tımarlar üzerinde yeniden bölüşüme gidemeyeceğinden ötürü finansal özerkliği olan gruplarla ilişkisini geliştirdi. Kalender isyanı gibi bir isyanın patlamasını tekrar göze alması zordu. 16.yy'nin ikinci yarısında fetihlerin durması ve parasallaşmanın artması, Osmanlı toprak sistemini revize etmek durumunda bıraktı, daha sonra görüleceği üzere iltizam sisteminin uygulanmaya başlaması, Osmanlı toprak sisteminin kontrolünün kanunnamelerle kontrol edilmesi gerekliliğini ortadan kaldırdı⁹³. Devlet işleyişinin meşruiyetini ve toplumsal rızasını üreten ulema, 16. yy'nin ikinci yarısından itibaren artık elinde bulundurduğu güçle meşruiyet aracısı olma pozisyonundan çıkıp, meşruiyet sağlamanın ana aktörü oldu. Bunun sonucu olarak 16. yy'nin son çeyreğinden itibaren Osmanlı hanedanına alternatif olarak kendisini önerdi ya da kendisinin belirlediği isimlerin tahta çıkmasını sağladı. 16.yy'nin sonundan itibaren finansal işlerdeki ağırlıkları, ve göreve gelmede monopol oluşturmalarına karşı görev süreleri diğer üst düzey görevlilerde de olduğu gibi kısıtlandı ve aynı göreve tekrar tekrar verilerek finansal ve politik ağlar oluşturmaları engellenmek istendi. Sunullah Efendi dört kere bu göreve getirildi. Bu dönemde yine padişahlara sancaklarında onlara eşlik etmiş olan hocalarının önemi de arttı. Devlet merkezden yönetimi güçlendirmek isterken güvendiği kişilerle kendisini desteklemek istiyordu. Dinsel otoritenin finansal olarak çok güçlenmesi ve devletin görev sürelerini özellikle 1580'lerden sonra kısması, bu iki kesimin birbirlerinden bağımsız hareket etmeleri sonucunu doğurmuştur denilemez. Mevalinin kendi arasında da ciddi bir iktidar mücadelesi mevcuttu. Hoca Saadettin ve Sunullah Efendi'nin arasındaki çarpıcı rekabet bunun en açık örneklerinden birisi. Ayrıca mevalinin hanedan ve 16. yynin sonlarına doğru iyice genişleyen saray görevlileri ve vezirlerle geliştirdiği ilişkiler de onların politik bir figur olarak 16. yy'nin sonundan itibaren açık bir şekilde belirli hiziplerin yanlarında yer alması sonucunu doğurdu. Askerin desteğini alarak iktidarı devirmeye ya da Karayazıcı gibi Celali liderleriyle ilişkiye girerek iktidarlarını sağlamlaştırmak istemelerine kadar birçok konuda mevali bu dönemde açık bir biçimde hizipleşmelerle iç içeydi. Bunun en önemli sebebinin yatırım ağlarında ve finansman güçlerinde olduğu anlaşılıyor ancak saray içi

⁹³ Tezcan, The Second Ottoman Empire

hizipleşmelerden de yararlandıkları ve bu hizipleşmelerde en az harem, enderun ve vüzerâ kadar önemli yer tuttıkları görülüyor.

2. III. Murad'ın Mutlaki Politikaları ve Hanedan Gözdesinin Doğuşu

2.1. 16.yy'nin Son Çeyreğinde Genel Durum

16.yy'nin son çeyreğine kadar, Osmanlı İmparatorluğu demografik ve ekonomik büyüme ile birlikte mali ve parasal yönden de istikrar içindeydi. Nüfus artışıyla birlikte, ekilebilir topraklar, bölgesel ve uzun mesafe ticareti de artmıştı. Genişleyen ticaret sayesinde, kırsal kesim ile şehirler arasındaki ekonomik ilişkiler güçlenmişti. Bu dönemdeki parasal ihtiyaçlar, altının artan bir şekilde öncelikle Mısır'dan, ve gümüşün de Avrupa yoluyla Amerika'dan elde edilmesiyle aşılmıştı.

16.yy'nin başında Macaristan, Suriye, Mezopotamya ve Mısır İmparatorluk'a dahil edildi. Devlet maliyesi bu bölgelerin özellikle de Mısır'ın senelik gelirlerinin hazineye akmasından olumlu yönde etkilendi. Ancak yüzyılın ikinci yarısından sonra fetihlerin durması İran ve Habsburglarla uzun ve maliyetli savaflara girilmesi, daha önceden devlet hazinesinde birikmiş olan finans kaynaklarını kuruttu. 1578 yılındaki İran savaşının başlangıcında hazine askerlere ödeme yapmakta zorlanmaya başladı. Maliyenin durumu sürekli olarak kötüye gitti⁹⁴. Amerika'nın keşfinden sonra güney Amerika'daki madenlerin yağmalanarak Avrupa'ya getirilmesi 16. yy başından 1650'li yıllara kadar batı avrupadan başlayarak bütün dünyada fiyatların yükselmesine sebep

⁹⁴ Şevket Pamuk, A Monetary History of the Ottoman Empire, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s.138

oldu⁹⁵. Batıdan gelen ucuz gümüşlerin Osmanlı pazarlarını işgal etmesi, fiyat artışlarını ve enflasyonu ortaya çıkardı⁹⁶. 16.yy'nin sonunda devlet giderleri gelirlerinin üstüne çıktı. Harcamalar, gelirlerden daha fazla arttı. Osmanlı Devleti'nin uzun mesafe ticaretindeki konumu parasal istikrarsızlığa katkıda bulunuyordu. 16. yy'de Amerika'dan gelen madenler yüzünden doğuya doğru kaçan değerli maden ve eşyanın sayısı arttı. 15.yy'ın ortalarından itibaren Doğu Akdeniz'de önemli ticari güzergahları ellerinde tutmaya başlamışlar ve batıdan gelen maden akınını böyle karşılamışlardı. Ancak, ticari açıklar sebebiyle bu madenlerin doğuya doğru hareket etmesine engel olamadılar. Para ve ürün hareketlerindeki bu dalgalanmalar Osmanlı para sisteminin üzerindeki baskıyı arttırdı. Bu akış 16. yy'nin ikinci yarısından itibaren arttı. Avrupa gümüş paraları Osmanlı pazarlarında görünmeye başladı. Osmanlı görevlileri gümüşün İran'a ihraç edilmesini yasaklasalar dahi bunda başarılı olamadılar.⁹⁷ Ayrıca 16. yy'nin son çeyreğine kadar merkezi hükümet farklı para bölgelerinin olmasından yararlanıyordu. I. Süleyman , tek bir para birimi dayatmadı. Para bölgelerinin birleşmesi merkezi hükümetin işine gelmiyor, arbitrajdan yararlanabilmelerini sağlıyordu. İstanbul'da altının gümüş karşılığı Mısır'dakine göre daha fazlaydı ve bu durumdan merkez karlı çıkıyordu⁹⁸. Güney amerikadan gelen gümüş ve altınlar ekonomik bölgeleri birleştirmeye başladı ve bu durum arbitrajı sınırladı, Arbitraj olanağının kalmaması değişik gümüş ve altınların değerlerinin birbirine değer olarak yakınlaşmasıyla ilgiliydi⁹⁹. Şevket Pamuk, Ömer Lütfü Barkan'ın fiyat devrimi çalışmasında gösterdiği fiyat artışlarını revize etti ve 1489 ile 1573 arasındaki fiyat artışlarının yüzde 60 değil yüzde 30 olduğunu gösterdi¹⁰⁰. Tezcan, Barkan'ın başka bir çalışmasına yaptığı atıfta 1543 ve 1582 yılları arasındaki fiyat dalgalanmalarının fazla olmadığını, fiyatların 1580'lerin ortalarından sonra, merkezi hükümetin yaptığı tağşişlerin neticesinde ortaya çıktığını bildiriyor. Tezcan yine bu dönemde yapılan tağşişlerin, parasallaşmanın birleştirdiği ekonomik bölgelerin arbitrajı sınırlayıp gümüşün altın karşısında değerlenmesine izin vermek istemeyen merkezi hükümet tarafından yapıldığını bildiriyor¹⁰¹. Tağşişlerin

⁹⁵ Şevket Pamuk, Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 105

⁹⁶ Ö.Lütfü Barkan, XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri, Belleten, c.34, 1970; The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East, Çev, Justin McCarthy, International Journal of Middle East Studies, 6, 1975, s. 3-28; Şevket Pamuk, The Price Revolution in The Ottoman Empire Reconsidered, Int. J.Middle East Stud. c. 33, 2001, 69-89

⁹⁷ Pamuk, A Monetary History..., s.138

⁹⁸ Baki Tezcan, The Ottoman Monetary Crisis of 1585 Revisited, Journal of the Economic and Social History of the Orient, no: 52, 2009, s.460-504

⁹⁹ Tezcan, Searching for Osman, ss 35-42

¹⁰⁰ Pamuk, A Monetary History..., s. 118-130

¹⁰¹ Tezcan, Searching for Osman, s. 69-81

yapılması ve ortaya çıkarttığı sorunlara merkez isyanları bölümünde değinilecek. Ancak Osmanlı ekonomisi 16.yy'nin ikinci yarısından itibaren sıkıntı içerisindeydi 1573 yılına kadar olan fiyat artışları yüzde 30 düzeyinde olsa dahi, 1588-1597 yılları arasındaki ikinci enflasyonist dalga bir öncekine göre çok daha şiddetli oldu¹⁰² ve bu dönem merkezi hükümetin ardı arkası kesilmeyen taşıyıcı uygulamalarına başvurmasıyla aşılmaya çalışıldı.

16.yy'nin sonunda Osmanlı piyasalarını etkileyen dış faktörlerin yanında iç faktörler de mali bunalımın artmasına sebep oldu. Bu dönemde nüfus artışı tarımsal ürün artışından fazlaydı ve bu sosyal düzenin bozulma sebeplerinden bir tanesi oldu¹⁰³. Fetihlerin durmaya başlamasıyla birlikte yeni tarımsal alanlar açılmıyor, tımarlar 16.yy'in ortalarına kadar olduğu gibi, sipahiler arasında paylaşılamıyor, bu da toplumsal huzursuzluğun artmasına sebep oluyordu. 1590'lı yıllardan itibaren daha sonra küçük buz çağı olarak adlandırılacak mevsimsel değişimler de tarımsal ürün azalmasına sebep oldular¹⁰⁴. Ayrıca, Avrupa'nın da Osmanlı piyasalarından talep ettiği başta buğday olmak üzere tahıl, merkezi hükümet, Avrupa ve üretici arasında bir gerilimin doğmasına ve kaçakçılığın artmasına sebep oldu.

Osmanlılar erken yüzyıllarda fetih yaparken daha çok aralarında dinsel farklılıklar ve sorunlar bulunan, serflerle lordlar arasında ciddi çelişkiler olan bölgeleri fethederken zorlanmadılar. Ayrıca fethettikleri bölgelerde feodal soylularla yöneticiler arasında da çelişkiler vardı. Mohaç savaşından sonra Osmanlı Devleti, Habsburglarla komşu oldu, yani farklı bir Avrupa ile. Rönesans ile birlikte, sosyal, politik, dinsel teknolojik değişimlerin Merkezi Monarşileri ortaya çıkardığı, daha birleşik bir Avrupa ile.¹⁰⁵ Habsburg ordusunun kullandığı ateşli silahlara adaptasyon süreci Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve politik sisteminin revize edilmesini gerekli kıldı, Osmanlılar daha önceki dönemlerde silah teknolojisinde ortaya çıkan değişimlere çok hızlı adapte

¹⁰² Kunt, Sultans Servants, s, 82

¹⁰³ Nüfus artışı tartışmaları için bkz; M.A. Cook, Population Pressure in Rural Anatolia, 1450-1600, London: Oxford University Press, 1972, Oktay Özel, Population Changes in Ottoman Anatolia during the "16th and 17th Centuries: The 'Demographic Crisis' Reconsidered, International Journal of Middle East Studies 36-2, 2004, s. 183-205, Leila Erder ve Suraiya Faroqhi, Population Rise and Fall in Anatolia, 1550-1620, Middle Eastern Studies 15-3, 1979, 322-345

¹⁰⁴ Sam White, The Climate of Rebellion in The Early Modern Ottoman Empire, New York: Cambridge University Press, 2011, s. 123-187; W. Gliswold, Climatic Change: A Possible Factor in the Social Unrest of Seventeenth-Century Anatolia, Heath Lowry ve Donald Quataert (ed), Humanist and Scholar, Essays in Honor of Andreas Tietze, İstanbul: Isis, 1993, s. 47-57

¹⁰⁵ Kunt, Sultans Servants, s.78

oldular¹⁰⁶. 16.yy'nin son çeyreğinde ortaya çıkan gelişmelere de çok hızlı adapte olmayı başarsalar dahi, ateşli silahların yaygınlaşarak piyade askerini güçlendirmesi, merkez ordu olan yeniçerilerin sayısının, tımarlı sipahiler aleyhine değişmesini getirdi. 1593-1606 arasındaki uzun savaş döneminde kumandanların savaş meydanından merkeze yolladıkları telhislerde geleneksel yöntemlerle, ok yay, kılıçla savaşan sipahilerin Avusturyalı silahlı askerlere karşı etkisiz oldukları yazılıyordu. Aciliyetin zorlamasıyla, ilk önce yeniçerilerin sayısını arttırıldı, 1550 de 13.000 olan sayı, 1600'de 38.000'e çıktı¹⁰⁷. Merkez ordunun ücretli askerlerden oluşması merkezi hükümeti acil olarak para bulmaya yöneltti ve iltizam sistemi tımar sistemine paralel olarak uygulamaya kondu. Bu değişim, giderek merkezileşen devlet aygıtının peşi sıra birçok kriz yaşammasının, en önemli sebeplerinden bir tanesi oldu. Yeniçerilerin ticari hayatı domine etmeye başlamaları ve Osmanlı yönetim sisteminde meydana gelen değişimde, hizip mücadelelerinin ana gövdelerinden birisi olmalarına daha sonra değinilecek.

16.yy sonunda genel hatlarıyla belirtilen bu sorunlar Osmanlı Hanedanının yeniden üretim mekanizmalarının değişmesiyle sonuçlandı. Avrupa'da başta İspanya ve Fransa olmak üzere filizlenen mutlaki monarşilerin seyri kendi içlerinde farklılaşma gösterse de, ve bu durum modern devletin ortaya çıkışına kadar farklı ülkelerin kendi iç dinamiklerine göre seyretse de, yönetim modellerinde meydana gelen değişimler birbirleriyle paralellik gösteriyor. İltizam sisteminin uygulanmaya başlaması, silah teknolojisinde meydana gelen değişim, para bölgelerinin birleşmeye başlaması, hukukun gücünün giderek bizzat hukukçuların kendi çabalarıyla ve baskılarıyla, - kuşkusuz ekonomik ve sosyal koşulların elvermeye başlamasıyla birlikte – devletlerin merkezileşme çabalarının hem yansıması hem de dönüştürücüsü oldular. Osmanlı Devleti'nin 16. yy'nin sonunda yaşadığı problem tıpkı batıda olduğu şekliyle ama kendisine içkin olarak, yeniden üretim modelinin tekrar organize edilmesinden ve güç gruplarının yeniden şekilmesinden kaynaklandı. Eski güç grupları, devletin değişimini, Osmanlı kroniklerinin ve tarih yazımından da anlaşılacağı üzere neyin açıklanması gerekiyorsa ona göre açıklayıcı önermeler icat ederek ve genellikle de tam da gelenekten bir kopuşu ifade edecek olan, bir gelenekçiliğe saplanarak aşmaya çalıştılar. 16.yy'nin ikinci yarısından itibaren başlayan ve 16. yy'nin son çeyreğinde hızlanarak devam eden değişim tam da bu güç grupları arasındaki çatışmadan kaynaklandı. II.Selim, III.Murad

¹⁰⁶ Jack Goody, *The Theft of History*, New York: Cambridge University Press, 2006, s. 104-106

¹⁰⁷ İnalçık, *Military and Fiscal Transformation of Ottoman State*, s. 288

ve özellikle III. Mehmed döneminde ortaya çıkan bu çatışmalar, devletin merkezileşme politikalarının bir ürünü olan ve hanedanın ağlarını tekrar düzenlemekle görevli olan gözde üzerinden cevaplanmaya çalışılacak.

2.2. Sultan Süleyman'dan II. Selim'e Politik Organizasyon

Hanedan devletinin belirgin özelliklerinden bir tanesi siyasetin aile ve ev birimlerinden ayrılmamış olmasıydı. Buna göre bu eve doğrudan ya da dolaylı olarak bağlı olmak meşruiyetin ana koşulu idi. Yeniden dağıtım stratejileri ve veraset bu yüzden hanedan devletlerinde merkezi bir öneme sahipti. Hanedana mensup olmak verili bir kategori olduğundan, devlet mikro düzeyde bir ev olarak hanedanın evine indirgenebilir. Bu ev içinde yaşayanlara aşkın bir niteliğe sahipti, sürekliliğinin sağlanması ancak bir bilinç dışıyla ya da bir ritüeller bütünüyle sağlanmalı ve geliştirilmeliydi. Hanedanın evine bağlılık, evin sürekliliğinin sağlanması açısından başat faktördü ve bundan ötürü hanedan devletlerinde veraset biçimleri kilit bir öneme sahipti. Osmanlı Devleti'nin devletleşme aşamasını temsil eden II. Mehmed'in, kardeş katlini yasallaştırıp, evin sürekliliğini sağlamaya çalışması ve yeniden üretim stratejilerini tekrar düzenlemeye çalışarak,¹⁰⁸ kendi evine bağlı kullardan oluşan bir yeniden bölüşüm aygıtının temelini atmasının sebebi buydu. Mülkiyetin hanedana ait olması ve soyun babadan gelmesi, doğan şehzadelerin doğrudan yönetime katılmalarına izin veriyordu. Osmanlı şehzadelerinin babaları hayattayken sancak beyi olarak atanmaları, bu evin bir parçası olarak doğal haklarıydı ancak bunun yanında tahta geçme ihtimallerinden dolayı devlet tecrübesi de kazanmaları bekleniyordu.¹⁰⁹ Ayrıca bu yöntem, merkezde tahta doğrudan aday olacak bir şehzadenin bulunup Sultanı tehdit etmesinin de önüne geçiriyordu. Bir şehzadenin Sultanın seferde olduğu koşullarda dahi tahta ikamet etmesi yasaktı, Evin reisi mutlak olarak Sultandı ve taht ancak onun vekilleri tarafından korunabilir ve evin devamlılığının tehlikeye atmasına müsaade edilmezdi. Sultan'ın evinin devleti temsil etmesi evinin bulunduğu yerin devleti temsil

¹⁰⁸ Osmanlı evlilik stratejileri için bkz; Pierce, The Imperial Harem

¹⁰⁹ Metin Kunt, Bir Şehzade Sancağa Çıkar (Bir İhtimal Dönem Üzere); Baki Tezcan-Karl K. Barbır (ed), Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 82

etmesini sağladı. Bu yüzden İstanbul'da bulunan sultanın evinin korunması Sultan'ın kendisinden daha aşkın bir niteliğe sahip olarak bütün kültürel, ekonomik ve sembolik sermaye türlerinin korunması anlamını taşıyor¹¹⁰. Bu, bütün sermaye biçimlerinin payitahta yoğunlaşmasını ve taşranın merkezle ilişkilerinin bu yoğunlaşma üzerinden gerçekleşmesi sonucunu doğurdu. Devşirme usulünün geliştirilmesi, toprakta soyut mülkiyetin belirleyici olması, Anadolu ve Balkanlarda uygulanan tımar sistemi ve denetimi, yöneticilerin müsadere uygulamasına tabi tutulması gibi ilk bölümde belirtilen sebeplerden ötürü, devlet ideolijisi Sultan'a bağlılık ritüeli üzerinden oluşturuldu. 16.yy'nin ikinci yarısına kadar sürekli büyüyen devlet toprakları, artık değeri merkezden bölüştürerek ve veraset usullerini de bu çerçeveye bağlayarak, Sultan'dan daha öte bir sultan kültü yaratattı.

Peki bu kült hangi toplumsal ve ekonomik koşulların değişmesiyle birlikte ortadan kalktı? Ya da kalktı mı? III.Murad'ın hükümdarlığını klasik düzenin çözülmesiyle özdeşleştiren yazının ortaya çıkmasının sebebi neydi? III. Murad, hangi sebeplerden ötürü devlet yönetiminde daha merkeziyetçi politikalar izledi? Kapı Ağalık kurumunu daha önceki dönemlere göre neden daha fazla yetkiyle donattı?

Bir şehzade ergenliğe ulaştığında, 1600'lü yıllarla birlikte ekberiyete geçene kadar sünnet edilir, daha sonra da görev yapacağı sancağa kendisine tahsis edilen 200-300 ümera görevlisiyle birlikte çıkardı. Şehzadenin yanına sarayın dışında bulunan tecrübeli paşalar ve validesi eşlik ederdi. Şehzade ile birlikte sancağa çıkan görevliler, eğer şehzade tahta çıkmayı başarabilirse onunla birlikte saraya geri dönme ve ilerleme şansı yakalayabiliyorlardı. Şehzade kapıları başlangıçta 500 kişiden oluşuyordu¹¹¹. Ancak Şehzade Selim ve Şehzade Beyazid arasında gerçekleşen taht kavgaları sırasında iki tarafta cebelü toplamış ve Sultan Süleyman'ın desteğini alan Selim bu savaşı kazanarak tahtın tek varisi olmuştu ve yaklaşık olarak 8.000 kişilik bir ordusu vardı. Daha önceki şehzadelerle kıyaslandığında çok büyük olan bu kapının 1566 yılında babasının ölüm haberiyle birlikte saraya entegre edilme problemi ortaya çıkacak ve Selim kendi kapısı ve babasının kapısı arasındaki rekabet yüzünden biri payitaht diğeri de babasının öldüğü Zigetvar olmak üzere iki kere cülus yapmak zorunda kalacak ve

¹¹⁰ Pierre Bourdieu, The forms of Capital, J.Richardson (ed), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, New York: Greenwood, 1986, s. 241-258

¹¹¹ Kunt, Turks in the Ottoman Imperial Palace, s. 302

orduyla birlikte İstanbul'a döndüğünde kapılar arasında çıkan huzusuzluğu eksiksiz cülus bahşisi vererek aşacaktı¹¹². Vezir-i azam Sokollu Mehmed Paşa, bu çifte cülus töreninde Sultanı babasının kapısına biat ettirmiş ve devlet içerisindeki gücünü Sultana göstermişti. Bu sultanın evi kültünün kuşkusuz ki yıkılmasına sebep olmadı. Ancak Sultan Süleyman döneminde uzun süre görev yapmış ve en sonunda Vezir-i azam olmuş paşa, devlet genelinde bir intisap imparatorluğu kurmuş ve ekonomik ve politik ağlarını birçok akrabasını yüksek pozisyonlara atayarak güçlendirmişti¹¹³. Selim şehzadeligi döneminde topladığı askerleri yeniçeri ocaklarına yazdırmayı başarabildi ancak bunlar terkedilmiş yeniçeri barınaklarında yaşadılar ve payitahtta bulunan yeniçeriler tarafından kabul görmediler¹¹⁴. Bu grup zaman içinde Sokollu Mehmed Paşa tarafından tasviye edildi. Paşa, Selim II'nin tahta çıkmasıyla birlikte gücünü giderek arttırdı. Önce Şehzade Beyazid'in daha sonra da Selim'in eğitmenliğini yapan ve aynı zamanda da Sokollu Mehmed Paşa'nın akrabası olan Lala Mustafa Paşa, Vezir-i azam olmayı bekliyordu ancak Sokollu'nun gücü karşısında bunu başaramadı.

Sultan Süleyman'ın ölmesi 1520'li yıllardan beri toprak genişlemesi üzerine oluşturulan sistemin değişmesine de işaret ediyor. Sultan Süleyman, kendi otoritesinden kaynaklanan kanunu ve şeriatı uzlaştırıp, vergi toplanması üzerine yönetsel düzenlemeler yapmış, politik olarak çevreden merkeze doğru örgütlenen bir sistem yaratmıştı. Buna göre enderunda eğitim alan devşirmelerden bazıları taşra görevlerine atanıyor ve daha sonra aralarından başarılı olanlarda vezir payesiyle merkeze geri dönebiliyorlardı¹¹⁵. Ayrıca taşrada Türk asıllı yöneticilerle de kaynaşıyorlardı. Merkez örgütlenmesi de buna göre şekillenmişti. Divanda bulunan vezirlerin atamaları silsile yoluyla gerçekleşiyordu. Vezirlerden biri öldüğünde aşağıdan yukarıya doğru bir yer değiştirme gerçekleşiyor ve genellikle de Rumeli Beylerbeyi yedinci vezir payesiyle divana giriyordu. Politik karar alma sürecinde son söz sultana aitti ancak genellikle Vezir-i Azam'ın önerileri ve öngörülerıyla hareket ediliyordu. Vezir-i Azam olarak mutlak otoriteyi elinde tutan ve intisaba dayalı ayrı bir imparatorluk örgütleyen Sokollu Mehmed Paşa oldu. Bunda kuşkusuz 1565 yılından sonra Vezir-i Azam olarak mutlak gücü eline geçirmesi, Sultan Süleyman döneminin sonlarında birçok devlet işiyle mutlak otorite olarak ilgilenmesi önemliydi. Sultan Süleyman'ın genişleme üzerine kurulmuş,

¹¹² Peksevgen, s.163-183

¹¹³ Ahmed Refik Altınay, Sokollu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s. 87-91

¹¹⁴ Kunt, Turks in the Ottoman Imperial Palace, s. 306

¹¹⁵ Kunt, Sultans Servants

patrimonyalizm ve yeniden dağıtım¹¹⁶ ile karakterize edilebilecek imparatorluğunda, Sultanın mutlak otoritesi olarak tanımlanabilecek Vezir-i azamın, yeniden dağıtım mekanizmalarında tekelleşmeye başlaması, 1566 yılından sonra, Sultan'ın vefat etmesiyle birlikte giderek yerleşikleşen devlet yönetiminin yapısal değişiminin yarattığı huzursuzlukların ana hedefinin Vezir-i Azam olması sonucunu doğurdu. Sultan Süleyman döneminde yaşanan bürokratikleşme, - ki bunu hem ekonomik, hem sosyal koşulların haneye bağlılığın sürdürülmesi bakımından, Sultanların kendileriyle cisimleşen aidiyet yaratma biçimlerinin *de facto* tanımlaması olarak değerlendiriyorum, kurumların ayrışıp özerkliğe kavuşması ve rasyonelleşmesi ancak modern devlette ortaya çıktı- devlet aygıtının Sultan'a sadakat kültürüyle ve patrimoni ile birleştirilerek, belirli sosyal grupların da baskısıyla karşılıklı bir ilişki çerçevesinde ortaya çıktı. 16.yy'ın başından ortalarına kadar atamalar daha çok Sultan'a sadakat çerçevesinde örgütlenmiş ve enderundan ya da yine hanedana bir biçimde bağlı paşaların kendi kapılarından yapılıyordu¹¹⁷. Yeniden dağıtım mekanizmalarının bu ekseninde olması yapılacak atamalarda kişisel faktörlerin daha önemli olmasından kaynaklandı. Bu örgütleniş biçimi vezirlerin, özellikle de vezir-i azamın elinde çok büyük bir güç buldurmasına ve kendi ağlarını oluşturmasına olanak veren bir sistem yarattı. Sultan yeniden dağıtım mekanizmalarının tepesinde otururken, veraset biçiminin düzenlenmesi, birleşen ekonomik bölgelerin yarattığı finansal ihtiyacın yeni bir örgütlenme gerektirmesi ve meşruiyetin sağlanması gibi konularda Ulema sınıfına dayandı ve bu durum Osmanlı özelinde finansal özerkliği olan bu grubun giderek güç kazanmasına sebep oldu. II. Murad zamanında sultanın otoritesinin meşrulaştırılması için oluşturulan şeyhülislamlık makamı, Sultan Süleyman döneminde nakit paraya duyulan ihtiyaç yüzünden İslam'a aykırı biçimde para vakıflarını meşrulaştırılmasında aracı oldu ve Şehzade Mustafa olayında görüldüğü üzere veraset biçimlerinin düzenlenmesi konularında hanedanın verili otoritesinin yanında kendisine yer buldu. Sultan Süleyman öldüğünde gücü giderek artan Ulema ve başta vezir-i azam olmak üzere büyüyen vezir kapıları gibi daha sonra hanedanın kendi pozisyonunu yeniden belirlemesine sebep olacak iki temel sorun ortaya çıktı.

¹¹⁶ Pal Fodor, Sultan, Imperial Council, Grand Vizier: Changes in The Ottoman Ruling Elite and the Formation of the Grand Vizieral telhis, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 47:1-2, 1994, 67-85, tekrar basım; Pal Fodor, In the Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire, İstanbul: Isis, 2000, s. 207-227

¹¹⁷ Kunt, Sultans Servants, s. 55-75

Sultan Süleyman öldüğünde yeniden dağıtım mekanizmalarının örfi ve şerri hukukun uyuşturulmasıyla meşrulaştırdığı bir organizasyonel yapı haleflerine miras olarak kaldı. Bu Bourdieu'nün askeri, ekonomik, sembolik sermaye biçimlerinin, birbirleriyle etkileşim içerisinde bir bütün oluşturarak, devleti meydana getirdiği ve iktidarın farklı sermaye türlerini kendi bünyesinde toplamasının bir üst-sermayeyinin, yani sermaye üzerinde iktidar uygulayabilecek olan bir sermayenin¹¹⁸, Osmanlı özelinde veraset ve yeniden dağıtım mekanizmalarının düzenlenerek Sultan'ın kapısıyla özdeşleşmesi olarak ortaya çıkmasına işaret ediyor. Devletin farklı sermaye türlerini bünyesinde barındırması, iktidarını diğer sermaye türleri üzerinde kullanabilmesi, kendisinin bir üst sermaye ile donanmış olmasından kaynaklanıyordu. Vergi sisteminden, atamalara kadar her konuda yetkili olan merkez, kendi kapısından çıkan yöneticilerin ve onların kapısından çıkan yöneticilerin bir biçimde merkeze bağlanmış, -kuşkusuz bu bağlanma süreci ilk bölümde bahsedildiği üzere sorunsuz olmadı ve tam bir bağlılıktan da söz edilmiyor- ve organizasyonu buna göre şekillendirmişti. Bu yüzden farklı sermaye türlerinin muhafazası ve yeniden üretimi için güç sahibi olmanın başat faktörü devlet üzerindeki güç için savaşmaktan geçiyordu. Sultan Selim'in uzun süren şehzadeliği süresinde yanında olan görevliler ve uzun süredir iktidarı elinde bulunduran Sokollu Mehmed Paşa arasında gerçekleşen mücadelenin ana sebebi buydu. Devletin üst kademelerinde bulunmamak, mutlak bir güç kaybına işaret ediyor bu yüzden de mücadele alanı devlet ekseninde cereyan ediyordu. Elias'ın tekelleşme kanunu diye açıkladığı olguyu, bu mücadele biçimi için kurgularsak, geçim ve üretim araçları üzerinde rekabete giriliyorsa, bu rekabetten birilerinin yenik birilerinin de galip çıkma olasılığı yüksektir, belirli bir kesimin elenip belirli bir kesiminde başkalarının boyunduruğu altına girme olasılığı daha yüksektir, fırsatların birkaç kişinin elinde kalma olasılığı ise çok yüksektir¹¹⁹. Selim iktidara geldiğinde, kendi kapısı ve Sokollu Mehmed Paşa arasında ciddi bir rekabetin başlaması ve bu rekabetin devletin daha fazla yerleşik olmaya başlamasıyla birlikte kadınların ve saray görevlilerinin de dahil olduğu devletin yeniden dağıtım mekanizmaları üzerinde hakimiyet kurmaya dayanan bir güç mücadelesine dönüşmesi, kazanan ve kaybedenlerin, devletin de form değiştirmeye başlamasıyla birlikte sürekli olarak değişkenlik gösterdiği, devlet üzerinde mücadele ederken hizipleşmenin had safhaya ulaştığı, ve hiziplerin kendi arasındaki mücadelenin

¹¹⁸ Pierre Bourdieu, *On The State: Lectures at the College de France*, Malden: Polity Press, s. 197-198

¹¹⁹ Norbert Elias, *The Civilizing Process*, Oxford: Blackwell, 2000, vol. 3, s. 269

de devletin yapısal dönüşümünde karşılıklı bir ilişki içinde sosyal ve ekonomik değişime paralel olarak devletin dönüşümüyle orataya çıktığı söylenebilir.

Selim'in iktidarının Osmanlı krononiklerinde eleştiriye tabi tutulmasının sebebi, bu mücadelelerin sertleşmesinden ve mücadele eden grupların niteliğinin de değişmesinden ileri geldi. Bu dönemde güçlenmeye başlayan saray teşkilatı ve kadınların iktidar mücadelesinde bulunmaları değişen sosyal ve ekonomik örgütlenmenin yapısından ileri geliyordu. Hürrem Sultan, Sultan Süleyman döneminde Osmanlı geleneklerine aykırı biçimde Sultan ile evlenmiş, alışik olduğu üzere şehzadesiyle birlikte sancak yönetimine çıkmamış ve merkezde kalmayı başararak politik mücadelede önemli bir figür olmuştu ancak Selim'in hasekisi Nurbanu Sultan sancaktan geliyordu ve Sultanın haremi üzerinde etkisi vardı. Ayrıca Nurbanu Sultan saraya geldiğinde onun otoritesinin üzerinde ve diğer saray görevlileri ve birun görevlileriyle işbirliği yapmasını engelleyecek bir Valide Sultan yoktu¹²⁰. Nurbanu Sultan, sarayda bulunduğu dönemde, politik meselelerin odağında oldu. Zaman içinde, uluslararası ilişkilerde de etkili bir figür haline geldi, Bunu yaparken Venedik asıllı olduğunu iddia ederek etki alanını genişletmek istedi¹²¹. Bu dönemde yine harem etkisinin artmasına paralel olarak harem görevlilerinin önemi artmaya başladı, kethüdalar, vekilharçlar, kalfalar ve kiraların önemi II.Selim'in tahta çıkmasıyla birlikte, devlet erki üzerindeki mücadelenin keskinleşmesine paralel olarak arttı ancak bu artış asıl olarak sarayın bir güç merkezi olarak yeniden örgütleneceği III.Murad ve Safiye Sultan'ın da bu mücadelede başat aktör olacağı dönemde gerçekleşti. II.Selim, tahta geçtiğinde, Kütahya'daki çevresinden küçük bir grup da saraya müsahip olarak yerleşti, bunlar Sokollu'yu Süleyman'ın yönetiminin devamı olarak gördüklerinden aralarında, aslında daha yukarıda bahsedilen çifte cülus esnasında çıkan gerginlikte de görüldüğü üzere ciddi bir iktidar mücadelesi başladı¹²². Cafer Ağa ve Gazanfer Ağa, Lala Mustafa Paşa, Şam Beylerbeyi Celal Bey, Sultan'ın din hocası Ataullah Efendi, Hubbi Hatun

¹²⁰ Pierce, s. 94

¹²¹ Nurbanu Sultan Venedik asıllı değildi, bu konuda Benjamin Arbel'in yaptığı çalışma sultanın kökeni konusunda net bir fikir sahibi olunmadığını gösteriyor. Konu ile ilgili bkz; Emiglio Spagni, Una Sultana Veneziana, Nuovo archivio Veneto, 19, 1900, s.241-348; Ettore Rossi, La Sultana Nur Banu (Cecilia Venier-Baffo) moglie di Selim II (1566- 1574) e madre di Murad III (1574- 1595), Oriente Moderno, 33-11, 1953, s. 433-441, Susan A. Skilliter, The Letters of the Venetian ' Sultana ' Nur Banu and her Kira to Venice, Studia Turcologica memoriae Alexii Bombaci dicata, a cura di Aldo Gallotta e Ugo Marazzi, Napoli, 1982, s. 515-536, Benjamin Arbel, Nurbanu (c. 1530-1583): a Venetian Sultana?, Turcica, no:24, 1992, s. 241-259

¹²² Fleischer, s. 52-59

bunlardan birkaç tanesiydi ancak bu mücadeleden Sokollu Mehmed Paşa galip çıktı ve III.Murad tahta çıkar çıkmaz, paşanın egemenliğine son vermek üzere harekâta girişti.

2.3. III.Murad'ın Tahta Çıkması ve Sarayın Bir Güç Merkezi Olarak Yeniden Örgütlenmesi; Gözdenin Doğuşu

II.Selim, sancak yönetimine diğer kardeşleri ile birlikte çıkan son şehzadeydi. Oğlu Murad Manisa'daki sancağına tek başına çıktı, bu Osmanlı Devleti'nin 16. yy'daki ekonomik ve politik durumunun bir yansıması olarak nitelenebilir. Selim II, kardeşleriyle yaptığı taht mücadelelerinin sonunda iktidara geçmiş ve bunun sonucunda çok büyüyen kapısının payitahtla birleştirirken birçok sıkıntı ortaya çıkmıştı. Yine bu dönemde hanedanın üreme politikası yeniden düzenlenerek sancağa çıkan şehzade tahtın tek varisi olmuştu. Bu durum fetihlerin durması, devletin 'bürokratikleşme' ile birlikte formunu değiştirmeye başlamasıyla paralellik arz ediyor. III.Murad'dan sonra III. Mehmed'in de sancağa çıkan tek şehzade olması ve daha sonra da Sultanların kendileri üzerindeki tehlikeyi bertaraf etmek için geçtiği ekberiyet sistemi de veraset sisteminin yeniden düzenlenerek, devletin daha yerleşik bir hal almasından kaynaklanıyordu. III. Murad'ın tahta aday olan tek şehzade olması ve İstanbul'da cereyan eden hizip mücadelelerinin Şehzade Murad'ın yanında bulunan gruplar tarafından gözlemlenmesi, şehzade daha tahta çıkmadan evvel, Sokollu'ya karşı bir harekâta girişilmesi yönünde şehzadeyi ikna etmelerini sağladı¹²³. Sultan Selim döneminde Sokollu'nun kendi karşıtlarını elemine ettiğini gördüler ve Şehzade tahta çıkacağı zaman kendilerinin de elemine edileceğinden tedirginlik duydular. Nitekim, Murad'ın tahta çıkmadan evvel paşanın elini öpmeye çalışmasında¹²⁴ da görülen paşanın elinde tuttuğu güç daha sonra diğer grupların paşaya karşı külli bir harekâta girişmesine sebep oldu. Bu hareket aslında Osmanlı merkezileşme ve hanedanın gücünün merkezde toplanmaya çalışılmasıyla ilintiliydi. Genişleyen politik millet, kalemiye ve maliyenin yüzyılın ortalarında birbirinden ayrılması¹²⁵, parasallaşmaya başlayan ekonomi, merkezi ordunun büyümesi, vezirlerin güçlerinin kırılmaya çalışılırken, yeniçerilerin hanedana bir tehdit unsuru olarak onlar tarafından kullanılması gibi olgular hep III. Murad'ın iktidarıyla cisimleşen güç mücadelelerinin alanlarıydılar. Bürokratikleşme ve para kaynaklarının kontrol

¹²³ B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi, 2 cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, cilt II, s. 6

¹²⁴ B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi, cilt.II, s.26-28

¹²⁵ Fleischer, s. 191-201

edilmeye çalışılmasında yapılan yeni düzenlemeler, gözdenin doğması ve saray teşkilatının öneminin giderek artmaya başlaması, sarayın politik güç üretim ve dağıtım mekanizmasının ana enstrümanı haline getirilmeye çalışılması hep bu döneme rastladı, haliyle bu dönemin gerileme ve kadınlar saltanatı diye adlandırılması tesadüfi değildi. Güç grupları arasındaki mücadele merkeze taşınıyor, politik ve ekonomik organizasyon değişiyor, bir üst sermaye biçimi olarak devlet üzerinde hakimiyet kurmanın alanı tamamiyle saraya kayıyordu.

Sultan Murad iktidara geçer geçmez başta Sokollu Mehmed Paşa'nın kapısı olmak üzere diğer vezir kapılarının gücünü kırmak için harekete geçti. Bu hareket bürokratik işlerdeki artışla da ilintiliydi ancak vezirleri üzerinde mutlak bir hakimiyet kurmak isteyen Sultan Murad başta Manisa'dan kendisiyle birlikte gelen görevlilerle birlikte harekete geçti, kısa bir süre içinde Topkapı Saray'ının nüfusu arttı ve harem 1578 yılı mayıs ayında başlayan ve 1578 yazında sona eren yeniden yapılandırma faaliyetiyle birlikte eskisine oranla üç misli büyütüldü¹²⁶. Bu gelişme saray kadınlarının Sultan'a daha yakın olmalarını ve politik karar alma mekanizmalarında daha etkin olmaları sonucunu doğurdu. Nurbanu Sultan, Valide Sultan ünvanını alan ilk sultan oldu¹²⁷. Bu dönemden sonra Valide ve Haseki çatışmaları sürekli olarak yaşanacak olsa da Valide Sultan, haremde en üst otorite olarak kaldı. Bu değişim önemli bir politik yeniden yapılanmaya işaret ediyor, Hürrem Sultan sarayda kaldığı zaman dahilinde birçok politik destekçi bulup, hanedanın yeniden üretim stratejilerinin değişiminde başat bir rol oynamış olsa da, III. Murad'ın kendi haremını genişleterek olduğu gibi merkeze taşınması, kadınların politik organizasyonda doğrudan yer almalarına sebep oldu. Bunun haricinde Sultan Murad gözdeler üzerinden vezirlerin gücünü kırmaya çalıştı. Hoca Saadettin Efendi, Kara Üveys Paşa, Doğancı Mehmed Paşa, Şemsi Paşa, Gazanfer Ağa ve Nurbanu Sultan'ın eski Saraydan getirip kendi hizmetinde çalıştırdığı Canfeda Hatun ve Darüssade Ağası Habeşi Mehmed Ağa bu gözdelerden en önemli olanları olarak nitelenebilir. Peki Sultan'ın bu gözdeler üzerinden hükümeti kontrol edip, mutlaki bir sistem oluşturmaya çalışmasının ana sebebi neydi? Bunun yerine varolan sistemde revizyona gitmeyi neden seçmedi?

¹²⁶ Necipoğlu, Architecture ceremonial and power, s.165

¹²⁷ Pierce, s.92

16.yy'nin son çeyreğinde fetihlerin durması, parasallaşma gibi bölümün girişinde sıralanan sebeplerden ötürü Sultan Süleyman döneminde oluşturulmuş politik organizasyon, günlük yönetim işlerinde yetersiz kaldı. Merkez teşkilatı yüzyılın sonuna doğru farklılaşmaya başlamıştı. I. Süleyman döneminde sultanın otoritesini kısıtlamayacak şekilde ama aslında bir bakıma günün ekonomi politiğinden kaynaklanan ve kısıtlayan bir niteliği de kaçınılmaz olarak olan örfi uygulamalar, dar bir çevreden atanan profesyonel bir kategoriye göre katmanlaşan bir hükümet mekanizmasının çerçevesini çizdi. Bu kategorik düzenleme tahta yeni geçen bir hükümdar için ciddi bir problemdi çünkü daha önceki hükümdarın kapısından çıkmış ve eski Sultanın yükümlülük verdiği görevlilerle doldurulmuş bir yönetim devralıyordu. Sokollu Mehmed Paşa'nın Sultan Süleyman döneminden itibaren devletin en üst makamında bulunması, Sultan Selim döneminde kendisine karşı girişilen hareketleri savuşturmayı başarması, Murad'ın iktidarı devraldığı dönemde, Sultan'ın otoritesini gölgeleyecek düzeyde bir güce sahip olmasını sağladı. Sultan Murad'ın iktidarının ilk günlerinden itibaren paşanın üzerine gitmesinin ana sebebi paşanın devlet genelinde oluşturduğu ağları ortadan kaldırmak istemesinden kaynaklanıyordu, ayrıca bunu direkt olarak kendisine bağlı kişiler aracılığıyla yaparak organizasyonel bir değişikliğe gidip, hanedana doğrudan sadakat yaratmak istiyordu. Kuşkusuz artan bürokrasinin işlerinin artık daha büyük bir organizasyonu gerektirmesi, maliye kökenli görevlilerin sayısının artması ve bunların direkt olarak merkezden kontrol edilmeye çalışılması, büyük bir organizasyon değişimini zorunlu kıldı. Bu bakımdan Sultan gözde tarafından bilgilendirilmek ve hükümetten kendisini yalıtarak Sokollu'nun bütün ilişki ağlarını kesmek istedi. Ülke genelinde merkeze bağlı yeni ağlar yaratarak, merkezin nüfuzunu daha geniş bir alana yaymak istedi. Bu gözdele etkilerini kişisel çıkardan çok politik olarak kullandı, yönetsel bir program ve yapısal bir reformun uygulayıcısı oldular¹²⁸. Daha sonra görüleceği üzere iltizam sistemine geçildiğinde gözdele, özellikle de Gazanfer Ağa, bölgelerde değişen güç yapılarıyla Sultan arasındaki yeni ilişki biçiminin ortaya çıkarttığı gerilimlerin ürünüydüler.

2.4. III. Murad'ın Devlet Organizasyonunda Yaptığı Değişiklikler

¹²⁸ I.A.A. Thompson, *The Institutional Backround to the Rise of the Minister- Favourite*, ¹²⁸ John H. Elliot and L.W.B. Brockliss (ed), *The World of the Favourite*, s.15-16

III. Murad, Sultan Selim'in 15 Aralık 1574 yılında ölmesinden¹²⁹ yaklaşık bir hafta sonra 22 Aralık 1574'te tahta çıktı¹³⁰ ve ilk olarak merkezi hükümetin işleyiş biçiminde değişiklik yapmaya çalıştı. Tahta çıkar çıkmaz Selim II'nin merkezi hükümete bıraktığı devlet işlerinde daha etkili olup, hanedanın merkezi hükümet üstünde yeniden hakimiyet kurmasını sağlayacak adımlar atmaya başladı. Daha ilk günlerinden itibaren devlet işlerinde babasından daha aktif rol oynadı ve İstanbul sokaklarında defalarca boy gösterip¹³¹ halka iktidarın kendisinde olduğunu göstermek istedi. Bunun haricinde, 16. yy'nin ilk yarısında çerçevesi çizilen ve herhangi bir grubun devlet işlerinde monopol kurmasını engellemek üzerine oluşturulan divanın işleyişinde değişikliğe gitti. 16.yy'nin başında Sultan'ın mutlak temsilcisi konumunda olan kapu ve divanın tek birime indirgenip divan-ı ali olarak ortaya çıkması, çıkarları çatışan görevlilerin birbirlerini dengelemesi üzerine oluşturulmuş bir yapılanmaya işaret ediyordu. Buna göre Vezir-i Azam, Vezirler, Rumeli Beylerbeği (ehl-i seyf), Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri (ehl-i ilm,) üç defterdar ve nişancı (ehl-i kalem) 16 yy'nin ikinci yarısından sonra ise Yeniçeri Ağası ve Kaptan-ı Derya katılımıyla sağlanan¹³² divan toplantılarının sonuçları Vezir-i Azam tarafından sultana iletiliyordu. Sokollu Mehmed Paşa'nın II. Selim döneminde bu mekanizmada Sultanın vekil-i mutlakı olarak hareket etmesi ve elinde bulundurduğu mutlak otorite, Sultan Murad'ın merkezi hükümete baş eğdirmek istemesiyle birlikte giderek erimeye başladı. İlk olarak Sultan Murad, Şemsi Ahmed Paşa'nın önerisiyle vezirlerinin kendilerinden gizli tuttuklarına inandığı devlet işlerine direkt olarak müdahale etti ve gelen bütün arzların kendisinde toplanmasını istedi¹³³ ancak bu yöntem dilekçelerin çokluğundan ve sultan buyruhdularının süistimal edilmesinden dolayı kısa sürede terk edildi. Bu durum merkezi hükümetin by-pass edilerek Sultanın devlet işlerinde doğrudan kontrol sağlamaya çalışmasının ilk adımı olarak nitelenebilir. Bu yöntemin işe yaramaması üzerine Sultan Murad, vezirlerin Sultan ile olan direkt görüşmelerini kesmek istedi ve vezirlerin sultan ile iletişimi çok önemli konularda dahi telhis¹³⁴ yoluyla sağlanmaya başlandı, bu durum vezir-i azamın ve divanın gücünün giderek azalmasına ve sultanın gözdelelerinin rolünün karar alma sürecinde giderek artmasına sebep oldu. Ayrıca merkezi hükümetin saray teşkilatı

¹²⁹ Asve, Sdac, f. 7, 20 Aralık, 1574, s. 469

¹³⁰ Asve, Sdac, f. 7, 22 Aralık 1574, s. 475-476

¹³¹ Asve, Sdac, f. 7, s. 499

¹³² Fodor, s. 212-213

¹³³ B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi, cilt.II, s. 5-6; Faris Çerçi, Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühnü'l-Ahbar'ında II.Selim, III.Murad ve III. Mehmed Devirleri, III.Cilt, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 241; Peksevgen, s. 193

¹³⁴ Carolne Finkel; Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire, 1300-1922, London: John Murray, 2005, s. 165; Fodor, s. 207-227

üzerindeki etkisi de hanedanın devlet işlerinde direkt kontrol sağlamasına paralel olarak azaldı. Saray teşkilatının atamaları III.Muraddönemine kadar Vezir-i Azam tarafından yapılıyor ve enderunun kontrolü divan tarafından sağlanıyordu ancak yüzyılın son çeyreğinde saray teşkilatının atamaları da kendi içerisinde kapıağasına bağlı olarak yapılmaya başlandı. Bütün bu yapısal değişiklikler, merkezi hükümeti hanedanın bir aracı haline getirmeye ve vezir-i azamın gücünü kırmaya yönelik hamlelerdi. Sokollu Mehmed Paşa'nın yarattığı intisap imparatorluğu dağıtılmaya çalışılırken bir yandan da hanedanın ekonomik ağırları imparatorluğun her tarafına yayılmak istendi. Haremde 1578 yılında yeniden örgütlenmesi, saray teşkilatının kendi kendini yönetmeye başlaması, merkeze gelen haberlerin veziri azam tarafından değil sultanın gözdeleleri tarafında sultana iletmeye başlanması, büyüyen kaçılarıyanın merkez tarafından direkt olarak kontrol edilmek istenmesinden ileri geldi. Gözdelelerin ortaya çıkması hanedanın mutlaki politikalarıyla paralellik gösteriyor. Sokollu'nun akrabaları ve Sultan Murad tahta geçtiğinde nişancı olarak görev yapan Ferudun Bey gibi yakın adamları elemine edilip, paşanın yakınlarının malları müsadere edilirken¹³⁵, gözdeleler giderek güçsüzleşen vezirlerin ve kapıların aksine giderek güç kazandılar. Sokollu Mehmed Paşa'ya karşı girişilen hareket bir biçimde büyüyen kaçılarıyanın merkeze bağlanarak tahakkümünün genişletilmesiyle ilintiliydi ve bu durum güç elitlerinin mücadelelerini keskinleştirdi. Sultan Murad, İran savaşı sırasında merkeze gelen haberleri artık veziri azam aracılığı ile değil Hoca Saadettin aracılığıyla takip ediyordu¹³⁶. Ayrıca Üveys Çelebi, Doğancı Mehmed Paşa, Şemsi Ahmed Paşa, Gazanfer Ağa gibi isimler sultana çok yakın hareket ediyorlar ve karar mekanizmalarında etkinliklerini arttırıyorlardı.

İran savaşı dahi bu güç elitlerinin birbirlerini ekarte etmek için kullandıkları bir alana dönüştü. Savaş sırasında ciddi mali bunalımlar ortaya çıktı ve cepheye gönderilecek asker bulmakta güçlük çekildi ancak para sıkıntısının devleti ciddi bir sarsıntıya sürüklediği dönemde dahi Sokollu'nun devlet içindeki örgütlemesine son verilmeye çalışılıyordu. 1579 yılında İran savaşında serdar olan Lala Mustafa Paşa'nın yanına asker göndermekte zorlanıldı, İstanbul'da isyanlar süreklilik halini aldı, can ve mal güvenliği sorunu ortaya çıktı, yine bu dönemde askere duyulan ihtiyaç yüzünden devşirilen oğlanlar eğitim almadan direkt yeniçeri yapıldılar ve acemioğlanlarının alması

¹³⁵ Peksevgen s. 191

¹³⁶ Fleischer s. 76

gereken eğitimi almadan cepheye gönderildiler¹³⁷. İran 80.000 kişilik ordusuyla Osmanlı ordusunu bekliyordu ancak devletin içinde bulunduğu durum ordu arasında huzursuzluk yaratmıştı, sipahiler ve yeniçeriler belirli hizipleri desteklediler ve vezirlerin manevra alanlarını genişletmek için kullandıkları birer enstruman haline geldiler ancak bu durumda dahi Sultan Murad önceliğini Sokollu Mehmed Paşa'nın yandaşlarını dağıtmaya verdi. Sokollu'nun akrabası olan Mora Kadısı görevini kötüye kullanmak ve rüşvet yemekle suçlanmıştı ve yargılanıyordu. Sultan Murad bu yargılanmaya, savaş ve diğer sıkıntılardan daha fazla önem veriyor ve davayı takip ediyordu¹³⁸.

2.5. Sokollu Mehmed Paşa'nın Ölümü; Mali Bunalım ve İltizam Sistemi

1574 yılından itibaren Sokollu Mehmed Paşa'ya karşı girişilen hareket, 1579 yılı kasımında paşanın daha önce tımar verdiği bir kişi tarafından öldürülmesiyle birlikte başka bir boyut kazandı. Paşanın ölümünün arkasında, ona karşı hareket eden grupların etkisi olup olmadığı bilinmiyor ancak paşa daha önceden tımar verdiği biri tarafından hançerlenerek öldürüldü ve katiline yapılan sorguların sonucunda bu ölümün arkasında kimin olduğu bulunamadı¹³⁹ ya da bulunmak istenmedi. Ancak bu ölümden sonra paşanın ülke içinde yarattığı intisap imparatorluğunun gücü giderek azaldı ve III. Murad'ın mutlaki politikaları karşısında merkezi hükümetin gücü artarak kırılmaya başlandı. Sultan Murad'ın gözdeleler aracılığıyla kendisine bağlı yeni ağlar yaratma çabası da bu tarihten itibaren daha çoklu bir cephede seyretti. Sokollu'nun ölümünden sonra Bosna asıllı ve yaklaşık 65 yaşında olan Semiz Ahmed Paşa vezir-i azam oldu, paşa Mihrimah Sultan ve Rüstem Paşa'nın kızıyla evlenmiş ve gücünü iyice arttırmıştı¹⁴⁰. Ayrıca sultanın gözdesi olarak Sokollu'ya karşı giriştiği harekatta veziri azam olarak en yüksek mertebeye erişti. Bu atamadan kısa bir süre sonra İran'a karşı serdar olan Lala Mustafa Paşa görevinden azledilerek merkeze çağrıldı ve aralarında Selim II döneminden beri rekabet olan ve Sokollu tarafından güdülen dengeli bir politika neticesinde rekabetleri törpülenen Koca Sinan Paşa, İran savaşına serdar olarak atandı¹⁴¹. Bunun haricinde Rumeli Beylerbeyi Siyavuş Paşa vezir yapıldı, Sultanın 34 yaşındaki kardeşiyle evliydi, onun yerine yeniçeri ağası Mehmed Paşa beylerbeyi olarak atandı,

¹³⁷ Asve, Sdac, f. 13, l.3, 9 Mart 1579, s.14; f.12, 8 Nisan 1579, s. 68

¹³⁸ Asve, Sdac, f. 13, l.2, 7 Mart 1579, s.12

¹³⁹ Asve, Sdac, f. 13, l.51, s. 356

¹⁴⁰ Asve, Sdac, f. 13, l. 52 s.358

¹⁴¹ Asve, Sdac, f. 13, s.429

silahat da yeniçeri ağası oldu¹⁴². Bütün bu değişiklikler Sultan Murad'ın mutlaki kontrolünü arttırmak istemesinin ve gözdelemlerle birlikte devlet içinde yeni ağlar yaratma çabasının parçalarıydı. Kendisine yakın ve Manisa'daki şehzadelik döneminde birlikte olduğu kişiler, merkezi hükümete giriyor ve Doğancıbaşı Mehmed Paşa da Beylerbeyi olarak atanıyordu. Lala Mustafa Paşa da bu değişikliklerden etkilendi ve Sokollu Mehmed Paşa'nın ölümünden hemen sonra merkeze çağrıldı. Sokollu Mehmed Paşa'nın son dönemlerinde Lala Mustafa Paşa ile arasının gergin olması¹⁴³, onu yeniçerilere yaslanarak mücadele alanını genişletmesiyle sonuçlanmıştı ancak paşa, İran seferi sırasında orduyu kontrol etmekte zorlandı çünkü yeniçeriler tarafından ne kadar seviliyorsa, sipahiler tarafından o derece nefret ediliyordu¹⁴⁴. Sokollu'nun ölmesi Sultan Murad'ın hareket alanını genişletse de devletin içinde bulunduğu durum gözdelemler ve merkezi hükümet arasındaki mücadelenin derinleşmesine sebep oldu. İran Savaşı'nın mali bunalımı her geçen gün daha da arttırması, donanmanın ihtiyaçları için toplanan avarız vergisini düzenli hale getirdi¹⁴⁵, ayrıca 3000 akçenin altındaki tımar sahiplerinin durumu giderek kötüleştiğinden savaşa katılmaktan muaf bırakılmışlardı¹⁴⁶. Siyavuş Paşa daha beylerbeyi iken tımarları revize etmekle görevlendirilmiş ve hazinenin gelirlerini arttırması istenmişti ve bunu başarmıştı¹⁴⁷ ancak mali bunalım Sokollu'nun ölümünden sonra da artarak devam etti. Sipahiler İstanbul'a gelip sürekli olarak sorun çıkarttılar, tımarların revize edilmesi, avarız vergisinin sürekli hale getirilmesi ordunun sübvansiyonun ağırlaşması, toplumsal huzursuzluğu arttırırken, merkezi hükümetin gücünün kırılmaya çalışılması paşaların da Lala Mustafa Paşa örneğinde olduğu gibi belirli gruplara yaslanarak Sultan'ı sıkıştırması sonucunu doğurdu çünkü merkezi hükümet önemini giderek kaybediyor, vezirlerin gücünün kırılma çabası, onların geleceğinin belirsiz olmasına sebep oluyordu. Sultan Murad'ın kendine yakın isimlerle merkezi domine etmeye çalışması ve saray teşkilatı üzerinden direkt kendi kapısına bağlı atamalar yaparak merkezi hükümete boyun eğdirmeye uğraşması, mali bunalımla birleşti. Bu durum Vüzer'a'nın yeni güç elitleriyle mücadelesinin yeniçeri ve sipahi üzerinden olması sonucunu doğurdu. Yine İran Savaşı'nın arttırdığı mali bunalımı aşmak için paraya duyulan ihtiyaç atamalarda gözetilen ana unsurun nakit para olmasını sağladı. Buna göre bir görev için daha fazla para teklif edenlerin atama şansı daha fazla

¹⁴² Asve, Sdac f. 13, 29 Aralık 1579, s. 430

¹⁴³ B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi, cilt.II, s. 57

¹⁴⁴ Asve, Sdac, f. 13, s.451

¹⁴⁵ Asve, Sdac, f. 13, 1.62, s.405

¹⁴⁶ Asve, Sdac, f. 13, 24 Nisan 1579, s. 81

¹⁴⁷ Asve, Sdac, f. 13, 1.57, 8 Kasım 1579, s.383

oluyordu ancak bunun da ön koşulu Sultan'a yakın birini bulmaktı. Sokollu Mehmed Paşa hayattayken bu atama sürecinde özellikle 1574 öncesinde ana aktör konumundaydı ancak paşanın ölümüyle birlikte Sultan'ın müsaiplerine yakın olmak önem kazandı ve bu durum atama süreçlerine yönetici elitin güç kazanmak için daha fazla müdahil olması zorunluluğunu doğurdu. Örneğin Eflak Voyvodası olmak isteyen Pietro aralarında rekabet olmasına rağmen hem Koca Sinan Paşa'nın hem de Semiz Ahmed Paşa'nın desteğini almış ve bunun için de 120.000 ducati ödemişti¹⁴⁸. Bu durum kısa süre sonra atama süreçlerinde daha aktif rol oynamak zorunda kalan görevlilerin mücadelelerini daha da keskinleştirecekti.

İran savaşının yarattığı mali sıkıntıyı aşmak için ilk olarak harcamalar iç hazineden yapılmaya başlandı, 1579 yılı kasımında ödemelerin yapılabilmesi için defterdar iç hazineden 150.000 ducati çıkardı¹⁴⁹. Bundan birkaç ay sonra 1580 martının son günü Sultan saraydan 300.000 ducati değerinde gümüş çıkartılıp eritilmesi ve darphanelerde para olarak basılması için emir verdi¹⁵⁰. Mali sıkıntı gün geçtikçe daha da derinleşti ve iltizam sistemine bu tarihlerden itibaren daha sık başvurulmaya başlandı. İltizam sistemine sıklıkla başvurulmaya başlanması mültezimlerin de iktidar mücadelelerinde yer almalarına sebep oldu ayrıca bu sistem yeni bir ayan sınıfının türemesine ve ilişki içine girdikleri genellikle de ellerinde para bulunan gruplarla yeni ağlar yaratmaları sonucunu doğurdu. Bu grupların en başında müsadere riski bulunmayan, politik ve ekonomik faaliyetlerdeki gücü giderek artan Ulema sınıfı geldi. Bu sistemin yarattığı çatışma ve güç elitlerinin mücadele biçimlerinin isyan niteliğinde ortaya çıkmasına merkez ve taşra isyanları bölümlerinde değinilecek ancak burada bu sisteme acil bir biçimde para ihtiyacını çözmek için başvurulmasının Sultan Murad'ın mutlakiyetçi politikalarıyla paralellik göstermesinden bahsediliyor. Sokollu Mehmed Paşa tecrübesini yaşayan ve 1580 yılına kadar paşanın ağlarına karşı hareket etmek zorunda kalan III. Murad, karşısında elinde yeniden güç bulunduracak bir görevlinin bulunmasını istemedi, nakte duyulan ihtiyaç yüzünden iltizam sistemine ağırlık vermesi, parasallaşmaya başlayan ekonomide merkezi kontrolün yoğun olarak uygulanabileceği bir yöntem olmasından ileri geliyordu¹⁵¹. İltizam sistemi diğer yakın-doğu imparatorluklarında olduğu gibi Osmanlı devletinin de yönetim ve finans sisteminin bel kemiği idi ancak İran savaşının yarattığı mali bunalım yüzünden yaygınlık kazandı.

¹⁴⁸ Asve, Sdac, f.13, l.61, 23 Kasım 1579, s. 394

¹⁴⁹ Asve, Sdac, f.13, l.61, 29 Kasım 1579, s. 395

¹⁵⁰ Asve, Sdac, f.14, 31 Mart 1580, s. 35

¹⁵¹ Darling, Revenue-Raising and Legitimacy...

İltizam demek açık arttırma yoluyla, bir gelir kaynağını belirli bir zaman dilimi için, genellikle üç yıllığına kiraya vermek demektir. Mültezim, ödemeleri anlaşmaya varılan miktar üzerinden ödemekle yükümlüdür. Ödemeler peşin olarak yapılan bir miktarın dışında, aylık, dört ayda bir veya altı ayda bir olarak yapılıyordu. Mültezimler bütün mülklerini garanti olarak göstermenin dışında ek olarak da garanti göstermek zorundalardı. Devlet gelirlerin hepsinin sahibi ve reayanın korunmasından sorumlu olarak, vergilerin toplandığı her aşamada müdahil oldu. Bundan da öte, devlet eğer mukatanın, gelir kaynağının, değerinden düşük bir miktarda kiralandığını farkedirse, iltizam anlaşmasını tazminat ödemediği iptal etme hakkına sahipti. Ayrıca, devlet görevlisi olarak bir emin mültezimin yanına veriliyor ve ondan hesapları incelemesi bekleniyordu. Diğer taraftan taşra yöneticilerinden gereklilik halinde mültezimlere vergi toplamada adamlarıyla birlikte yardım etmeleri bekleniyordu. Devletin vergi gelirleri, madenlerden ve devlet monopollerinden elde edilenlerin dışında, kiraya verilen havas-ı hümayun diye bilinen şehir gelirleriydi, bunlar devletin merkez hazinenin (hazine-i amire) nin direkt kontrolü altında olan , tımar gibi olmayan gelirlerdi.

1580'lerle birlikte başlayan büyük değişim tımar sisteminin çözülüşü yüzünden oldu. Bu değişimin sonucu, tımarların ve hasların artık hızlı bir şekilde ve artan oranda devlet hazinesinin direkt kontrolüne girmesiydi. Hükümetin kontrolünde tımar ve has gelirlerinin büyük bir bölümü iltizama verilmeye başlandığında, devlet gelirlerini paşalara vermek yerine ya da beylere has olarak vermek yerine mukata olarak mültezimlere ya da mültezim gibi hareket eden paşalara verdi.¹⁵² İltizam usulünün Sokollu Mehmed Paşa'nın ölümünün hemen ardından yaygınlık kazanmaya başlaması, Sultan Murad'ın yöneticileri üzerinde merkezi kontrolü sağlamaya çalışarak para ihtiyacını çözmek istemesinden kaynaklandı. Ancak bu yöntem defter emirlerinin, paşaların defterdarlarının önemini giderek artmasına, maliye kökenli görevlilerin gücünün hızlı bir şekilde büyümesine sebep oldu. Bunun sebebi artık değerler topraktan elde edildiği kadastroların önemini kaybetmesiydi. İltizam sisteminin yoğunlaşmaya başlamasıyla, parasal kaynaklarla ilgilenen kayıtların artışı arasında paralellik mevcuttu, bu yapısal değişimin sonucu olarak şerhi hukukun profilinde de değişim oldu. Feodal kanun hanedanın otoritesinin vergi toplanması üzerinde uygulanmasının bir aracı

¹⁵² İnalçık, Military and Fiscal Transformation, s. 327-330

olarak ortaya çıkarak şerri hukukla uzlaştırılmıştı ancak parasal kaynakların önem kazanmasına paralel olarak şerri hukukun önemi giderek arttı¹⁵³ çünkü şerri hukuk parasallaşan bir ekonomide yöneticileri denetlemek için daha idealdi. Sokollu Mehmed Paşa'nın ölmesiyle devletin yapısal bir değişime gitmesi arasındaki ilişki, hem ekonomik hayatın yeni bir organizasyonu gerektirmesi hem de güç elitlerinin kendi çıkarları dahilinde ekonomik faaliyetlere müdahale etmesi arasındaki gerilimin bir sonucuydu. Sultan Murad tahta çıktıktan sonra gözdeler üzerinden hanedanın pozisyonunu yeniden belirlemeye çalıştı. İltizam sisteminin merkezi kontrolü daha fazla gerektirmesi ve merkezi hükümetin gücünün daha da fazla kırılmak istenmesi gibi sebeplerden dolayı hanedanın ağlarının ülkenin her yanına direkt olarak bağlanmaya çalışılması girişimleri bu dönemde daha fazla yapısal değişikliğin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Örneğin Sultan Murad, kısa süre görevde kalıp 26 Nisan 1580'de ölen Semiz Ahmed Paşa'nın¹⁵⁴ yerine İstanbul'a çağırıp defterdar ve nişancısını yedikule zindanlarına attırıp mallarını müsadere ettirdiği¹⁵⁵ Lala Mustafa Paşa'yı vezir-i azam yaparken ona mührü teslim etmedi¹⁵⁶. Sultan kısa süre sonra vezirlerin otoritesinin hiç kalmayacağı ve kararlarının mühür olmadığı takdirde uygulanmayacağı yönünde ikna edildi ve mühür vezir-i azama teslim edildi ancak mühür paşaya teslim edilene kadar İstanbul'da paşayı destekleyen yeniçeriler isyan çıkarttılar ve şehri yağmaladılar¹⁵⁷. Bu isyanın arkasında direkt olarak mührü teslim almak isteyen Lala Mustafa Paşa'nın olduğunu iddia etmek abartılı bir sav olarak değerlendirilebilir çünkü İstanbul'da bu dönemde ortam zaten gergindi ve kargaşa dönemlerinde olduğu üzere Hristiyanlar'a belirli ürünlerin ticaretini yapmaları yasaklanmış ve kıyafet yasakları daha Semiz Ahmed Paşa hayattayken getirilmişti¹⁵⁸. Ancak Lala Mustafa Paşa'ya mührün bu isyanlardan sonra verilmesi, paşanın isyanların bir biçimde arkasında durduğu izlenimini veriyor. Merkezi hükümetin gücü kırıldıkça paşalar da Sultan'ı ve saray teşkilatını asker üzerinden sıkıştırmaya çalıştılar. İltizam sahibi olanların çoğunluğunun saray kadınları ve saray teşkilatından kişiler olması 1580'li yıllardan itibaren saray teşkilatının vezirlerin ana hedefi olması sonucunu doğurdu ayrıca vezirlerin kapılarının giderek küçülmesi, onların saraya sıkışan mücadelede birbirlerine olan düşmanlıklarının da daha keskin bir hal almasını sağladı çünkü birisinin başarısızlığı diğerinin bir biçimde

¹⁵³ Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, s. 19

¹⁵⁴ Asve, Sdac, f.14, l.10, 29 Nisan 1580, s.66-67

¹⁵⁵ Asve, Sdac, f.14, s. 48

¹⁵⁶ Asve, Sdac, f.14, s. 109

¹⁵⁷ Asve, Sdac, f. 14, s. 139

¹⁵⁸ Asve, Sdac, f. 14, 15 Nisan 1580, s. 120; s.54

fırsatlardan yararlanma olanağını doğuruyordu. Örneğin Lala Mustafa Paşa, kendisinin yerine İran'a serdar tayin edilen Koca Sinan Paşa'dan kötü haberler geldikçe memnuniyet duyuyordu¹⁵⁹. 1580'lerden sonra merkezi hükümetin gücünün giderek azaltılması ve iltizam sisteminin direkt olarak saray teşkilatı üzerinden yaygınlık kazanması, merkezi kontrolü arttırdıkça, hem merkezi hükümet hem de taşra elitleri saray teşkilatına karşı mücadeleye girişti. İltizam sistemi tımar sistemi üzerine yapılandırılmış yönetim biçimini değiştirdi. Çevreden merkeze doğru yapılandırılan sistem merkezden çevreye doğru direkt bir kontrol sağlanması çabalarıyla değişime uğradı. 1570'ler civarında sancakbeyliğinden beylerbeyliğine yükselen görevlilerin sayısı yüzde 85.7 iken, bu oran 1580'lerden sonra yüzde 55'e düştü, merkezden beylerbeyliğine atanan görevlilerin oranı ise yüzde 14.3'ten yüzde 35'e yükseldi¹⁶⁰. Bu değişim parasal kaynakların ve yöneticilerin kontrolünün saray teşkilatı üzerinden yapılmak istenmesinin sonucu olarak değerlendirilebilir. 1580'lerden 16. yy'nin sonu ve 17.yy'nin başına kadarki süreçte merkezi hükümet giderek önemini yitirdi. Vezir-i azam halen birundaki en önemli yönetici olarak kalsa da, iltizamların saray teşkilatı ve haremdeki kadınlar tarafından dağıtılması gözdelelerin gücünü sürekli olarak arttırdı.

2.6. Vezirlerin Mutlaki Politikalara Karşı Giriştiği İlk Büyük Harekati Beylerbeyi Vakası

İran savaşı mali bunalımı ve politik istikrarsızlığı içinden çıkılmaz bir hale getirdi. Ferhad Paşa, İran savaşına serdar olarak tayin edilmişti ancak serdarlığından memnun kalınmadığından yerine Vezir-i azam Osman Paşa atandı ve Mesih Paşa sedaret kaymakamı görevini üstlendi¹⁶¹ ancak Mesih Paşa'nın otoritesi çok kısıtlıydı ve Osman Paşa olmadan aldığı kararları uygulatamıyordu. Bu sırada Mısır'da bulunan İbrahim Paşa'nın İstanbul'a gelerek sultanın kız kardeşiyle evlendirilip Vezir-i Azam yapılacağına inanılıyordu ancak Balyos bu durumun mümkün olmadığını paşanın en fazla Mesih Paşa'nın yerine geçirilebileceğini bildiriyor¹⁶². İbrahim Paşa'nın Mısır Beylerbeyi iken İstanbul'a gelip Sultan'ın kardeşiyle evlendirilmesi de Safiye Sultan'ın planıydı ayrıca Osman Paşa'nın Vezir-i azam yapılip Ferhad Paşa'nın yerine serdar

¹⁵⁹ Asve, Sdac, f.14, s. 159

¹⁶⁰ Kunt, Sultans Servants, s. 65-66

¹⁶¹ Asve, Sdac, f. 20, s.172; s. 206

¹⁶² Asve, Sdac, f.20, l. 25, 27 Kasım 1584, s. 207

tain edilmesini de Kapağası Gazanfer Ağa ayarlamıştı¹⁶³. 1584 yılı kasım ayında cereyan eden bu olaylar on yıl öncesine göre dengelerin nasıl değiştiğine işaret ediyor. Daha önceleri merkezi hükümet enderun atamalarından dahi sorumluyken, artık saray teşkilatı ve müsaipeler merkezi hükümetin işleyiş biçiminde söz sahibi olmaya başlamışlardı. Osman Paşa, Tebriz'e doğru hareket ederken, Mesih Paşa yerine Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kendi adına bazı işlere arza onu vekil tayin etti¹⁶⁴. Gazanfer Ağa, Venedik ile olan pazarlıklar başta olmak üzere bütün pazarlıklarda en yetkili kişiydi, bunu annesi ve kardeşi sayesinde de sağlıyordu, onun dışında nişancıbaşı, şeyhülislam ve Rumeli Beylerbeyi'de hem uluslararası ilişkilerde hem de devlet içerisindeki atamalarda en önemli figürler haline geldiler¹⁶⁵. Ayrıca Nurbanu Sultan'ın ölümünden sonra haremden denetimi ele geçiren Safiye Sultan, kiralar ve kalfaların önemi giderek arttı. İltizam dağıtımında baş aktör oldukları gibi uluslararası ilişkilerde de önemli rol oynadılar. Venedik ile yapılan pazarlıklar da dahil olmak üzere, hediye alışverişi ve kendi kapılarından olan insanlar için Venedik ile ilişki içerisine girdiler¹⁶⁶. Gazanfer Ağa bu dönemde kapağası olarak önemli bir figür olsa da, Rumeli Beylerbeyi Doğanlı Mehmed Paşa, sultana en yakın isim oldu. Bu durum Beylerbeyi'nin birçok üst düzey görevlinin tepkisini çekmesini beraberinde getirdi.

Para darlığının artması Sultan'ın otoritesini giderek sarsmaya başladı ve 1585 yılı Ocak ayında Osman Paşa'nın yanında savaşmak için yola çıkacak olan altı bölük sipahisi alacaklarının ödenmemesinden ötürü Sultan'ı tahttan indirmekle tehdit etti. Sipahiler, alacaklarının ödenmesi için defterdarın divanına gittiler ve ondan alacaklarını talep ettiler, defterdardan ödeme yapmak için yetkisi olmadığı cevabını aldılar, daha sonra Mesih Paşa'nın yanına giderek alacaklarını talep ettiler, paşa paraların Osman Paşa'ya gönderildiğini ve ödemeleri onun yapabileceğini söyledi. Bu cevaptan hoşnut kalmadılar ve ertesi gün divana gidip taleplerini yinelediler ancak aynı cevabı aldılar, bunun üzerine divanı terk etmeyerek hakaret etmeye başladılar. Alacakları ödenmediği takdirde başka bir Sultan'a hizmet edeceklerini yüksek sesle söylediler. Bunun üzerine paşalar Sultan'a arz göndererek durumu bildirdiler. Sultan daha büyük bir problemin ortaya çıkmasını engellemek için yedi kuledeki iç hazineden para çıkarttırıp ödemeleri yaptı. Ancak bu durum Sultan Murad için önemli bir problemin ortaya çıkacağına

¹⁶³ Fleischer, s. 114

¹⁶⁴ B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi, cilt.II, s. 19

¹⁶⁵ Asve, Sdac, f. 20, 4 Eylül 1584, s. 17-18; s. 32; s. 99-104, Ekim 1584

¹⁶⁶ Asve, Sdac, f. 20, 1.29, 21 Aralık 1584, s. 279, s. 324

habercisiydi¹⁶⁷. Sultan, oğlu şehzade Mehmed ile değiştirilmekle tehdit edilmişti ve bu durum daha sonra hem para darlığı hem de giderek hizipleşen güç elitlerinin hanedanı tehdit etmesinin yolunu açacaktı. Birbiriyle mücadele içindeki vezirler ve saray teşkilatının mücadelesi askerleri de içine alarak genişledi. Değişen organizasyonel yapının yarattığı sıkıntıların en büyüğü Sultan'a en yakın isim olan Rumeli Beylerbeyi'nin¹⁶⁸ öldürülmesiyle sonuçlanacaktı. Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa gücünü her geçen gün daha fazla arttırdı, Eflak ve Boğdan'da meydana gelen hadiselerde onun isteği doğrultusunda karar alındı ve yeni Voyvoda senelik ödemesi dışında bu görevi elde edebilmek için yıllık ödeme ve Sultan'a verdiği 200.000 zecchini dışında Beylerbeyi'ne de ciddi miktarda ödeme yaptı¹⁶⁹. Mesih Paşa sedaret kaymakamı olmasına rağmen onunla dostluğunu sürdürebilmek için 6.000 ducati değerinde bir ödeme yapmak zorunda kaldı çünkü Sultan'ın aldığı bütün kararlarda Beylerbeyinin etkinliği vardı ve merkeze gelen bütün haberler sultana onun aracılığı ile bildiriliyordu. Sultan eski saraya gittiğinde yanında bir tek Beylerbeyi bulunuyor, beraber avlanabiliyor ve sadece o Sultan ile pazarlıkları yürütebiliyordu¹⁷⁰. Mali bunalımın giderek derinleşmesine paralel olarak Beylerbeyine karşı hareket edecek kesimler de giderek zemin kazanmaya başladı. Paşaların üzerindeki mali yük her geçen gün daha fazla arttı. Donanmanın masrafları için toplanan avarız vergisinin düzenli hale getirilmesi, donanma için ek olarak para bulunması zorunluluğunu doğurdu, bunun için Sultan Murad paşalara tezkire göndererek güçleri oranında gemi yaptırmalarını istedi, Vezir-i azam beş gemi yaptıracaktı ve diğer görevlilerde gelirleri oranında gemi yaptıracaklardı. Divan toplantısından sonra Mesih Paşa, tophane-i amireye giderek, İran savaşının masrafının çok olduğunu ve kimsenin sultana yük olmaması gerektiğini bildirdi¹⁷¹. Atamalarda etkili olamayan vezirlerin ve diğer birun görevlilerinin gelir kaynakları zaten azalmıştı ve merkezi hazinenin de sıkıntı içinde olması yöneticilere bu olayda olduğu gibi daha fazla ekonomik yük bindiriyordu. Sultan'ın iktidarının başından beri uyguladığı mutlaki politikalar ve yapısal reform hareketi mali bunalımla birleşti, bu başta gözdelelerin hedef haline gelmesinin yanında, Sultan Murad'ın kendi meşruiyetinin de yukarıda belirtilen küçük çaplı sipahi isyanında sorgulanmasına yol açtı. Sultan, varolan gerilimin farkındaydı ve oğlu Şehzade Mehmed'den çekiniyordu. Şehzade

¹⁶⁷ Asve, Sdac, f.20, l. 52, 19 Ocak 1595, s.542-543

¹⁶⁸ Asve, sdac, f.20, s. 628

¹⁶⁹ Asve, Sdac, f. 21, 19 Nisan 1585, s. 145

¹⁷⁰ Asve, Sdac, f. 21, 29 Nisan 1585, s.221

¹⁷¹ Asve, Sdac, f. 21, s. 322-324

sünnet töreninden sonra gecikmeli bir biçimde sancağa çıkarken, onun yanına eğitimi için önemli görevliler ve yeniçeriler vermedi, ayrıca vezirlerin şehzadeyi sancakta ziyaret etmesine de izin vermedi. Venedik Balyos'u daha önceki dönemlerde olduğu gibi şehzadeyi sancağında ziyaret etmek istediğinde de bu görüşmeye izin çıkmadı. Venedik Balyos'u, senatodan gelen şehzadenin ziyaret edilmesine ilişkin emri yerine getirmek için Mesih Paşa ile görüştü ve paşadan ona verecekleri para karşılığında bu izni Sultan'dan alacağına dair söz aldı. Mesih Paşa ilk etapta bu görüşme için izin çıkartmayı başarabilse de Sultan daha sonra bu görüşmeye izin vermediğini bildirdi. Gerekçe olarak kendi şehzadeliği döneminde Balyos'un kendisini ziyaret etmediğini söyledi. Ancak Venedikliler, şehzadeleri daha önceki dönemlerde sancaklarında ziyaret ediyorlardı, şehzade Murad'ı Manisa'da ziyaret edememelerin sebebi Venedik ile İnebahtı ve Kıbrıs savaşlarının yapıyor olmalarıydı¹⁷². Sultan Murad'ın uyguladığı reformlar saray teşkilatı ve haremın yeni ekonomik düzende gücünü merkezi hükümet aleyhine değiştirirken, bu grupların hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle yaptığı mücadele, en fazla Sultan'ı köşeye sıkıştırdı, Sultan kendi otoritesine tehdit olarak gördüğü herkesi elemine etmeye çalışıyordu, bunun en başında da kendi yerine geçirileceğinden korktuğu Şehzade Mehmed geliyordu.

1585 yılının ikinci yarısında Sultan'ın yaptığı reformlar karşısında giderek güç kaybeden merkezi hükümet için iki önemli gelişme oldu, bunlardan birincisi kızını İbrahim Paşa ile evlendirmek isteyen Safiye Sultan'ın bunu başarması, diğeri de İran savaşının masraflarının artık iç hazineden sübvansede edilemeyecek boyuta gelmesi karşısında devalüasyon yapılmasıydı. İbrahim Paşa Mısır'dan merkeze gelir gelmez daha önce çok sevdiği ve Mısır'a yanında götürmek istediği Rumeli Beylerbeyi Doğancı Mehmed Paşa'nın¹⁷³ çok güç kazandığını gördü ve ona karşı harekete geçti, ancak bu hareketin zeminini paranın değerinin düşürülmesi sağladı.

İki ve daha fazla olan birikmiş ödemelerini alamayan askerler sürekli olarak sorun çıkarttılar, İran savaşı hazineyi tamamen boşalttı ve iç hazinede de para kalmamıştı, Mesih Paşa paraları darphanelerden karşılamayı önerdi ve paranın değeri 60'a 110 oranında devalüe edildi¹⁷⁴. Bu devletin tarihinde yaptığı en büyük

¹⁷² Asve, Sdac, f. 21, 16 Ağustos 1585; s. 590

¹⁷³ B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi, cilt.II, s. 19

¹⁷⁴ Asve, Sdac, f. 22, 4 Eylül 1585, s. 13

devalüsayondu. Sultan bu uygulamanın hazineyi dolduracağını umuyordu ancak fiyatlar bu tarihten sonra ikiye katlandı ve büyük bir toplumsal huzursuzluk ortaya çıktı. Devalüsyondan iki hafta sonra ayın 22'sinde İbrahim Paşa Mısır'dan İstanbul'a geldi, Sultan, Yeniçeri Ağası ve Rumeli Beylerbeyi, Paşayı top atışları eşliğinde karşıladılar, ertesi gün de Ağa ve beylerbeyi Sultan'ın elini öpmeye gidip İbrahim Paşa'nın Mısır'dan getirdiği 1.000.000 altını teslim ettiler¹⁷⁵. İbrahim Paşa bu olaydan sonra şöhretini arttırdı, İbrahim Paşa'nın karşısında hareket eden çok fazla kişi vardı ve daha önceden beri Safiye Sultan'ın kızını onunla evlendirmesini engellemek istiyorlardı¹⁷⁶, bu grubun asıl korkusu İbrahim Paşa'nın vezir-i azam olmasıydı¹⁷⁷. Mesih Paşa'nın çok fazla otoritesi olmaması gücü iyice kırılan merkezi hükümete bir nebze olsun nefes aldırıyordu ancak İbrahim Paşa'nın otoritesi altında ezilmeleri muhtemeldi, ayrıca Paşa, Safiye Sultan tarafından da destekleniyordu, bu evlilikten dolayı elde edeceği çeyiz ve harem tarafından desteklenmesi diğer görevlileri rahatsız etti. Ancak İbrahim Paşa, Sultanın kızıyla evlenmeyi başardı¹⁷⁸ ve sultan kendisine İbrahim Paşa Sarayı ile Üsküdar'da başka bir bahçe verdi¹⁷⁹ ve bu düğün için Venedik'ten de hediye istediler¹⁸⁰. Bu sırada Osman Paşa öldü ve yerine Mesih Paşa vezir-i azam olarak atandı. Osman Paşa yerine Mesih Paşa'nın atanmasına son bölümde değinilecek.

İbrahim Paşa, İstanbul'a geldikten sonra mali bunalım sürekli olarak arttı, İran savaşında barış sağlanamadı, mali bunalım 1590'lara doğru daha da derinleşti. Hem İran cephesinde hem de İstanbul'daki hizip mücadeleleri daha da derinleşti. Vezirler belirli grupların desteğini almaya çalışıyorlardı. İran cephesinde de durum farklı değildi. Serdarlar sürekli olarak birbirlerini suçluyor ve merkeze sürekli olarak şikayetlerini bildiriyorlardı. Bu duruma da son bölümde değinilecek.

Mali durum öyle bir hal aldı ki ödemelerin yapılması imkansız hale geldi, merkez para bulmak için her yolu denedi. Defterdar, Venedik Balyos'una çok sıkışık durumda olduklarını ve maaşları ödeyemediklerini bu yüzden Venedik'in Zante vergisini zamanından önce ödemesini istediklerini bildirdi, bunun dışında Sultan'a da iç hazineden para çıkartıp çıkartamayacağını sordu. Sultan iç hazineden para çıkartıp

¹⁷⁵ Asve, Sdac, f. 22, s. 103

¹⁷⁶ Asve, Sdac, f. 22, s. 12

¹⁷⁷ Asve, Sdac, f. 22, s.162

¹⁷⁸ Asve, Sdac, f. 22, s. 322-323

¹⁷⁹ Asve, Sdac, f. 22, s. 233

¹⁸⁰ Asve, Sdac, f. 22, s. 238

ödemeleri yaptı ancak ödemelerin hepsi düşük ayarlı paralardan gerçekleştirildi ve bu askeri memnun etmedi. Yeniçeriler ve sipahiler dükkanları yağmaladılar. Bosna'da beylerbeyinin, kadının ve defterdarın evi yağmalandı. Kadı ve defterdar kaçarak hayatlarını kurtardılar, defterdar daha sonra hapse atıldı ancak kadı kaçmayı başarabildi¹⁸¹. Budin'den gelen Beylerbeyi Yusuf da durumun kötü olduğunu ve ayarı bozuk paralardan herkesin rahatsız olduğunu bildirdi¹⁸². Sultan ayaklanmalarından çekindiği için cepheye asker yollayamıyordu. Bütün bu olup bitenler, başta İbrahim ve Koca Sinan Paşa tarafından gözdeleri sıkıştırmak için desteklendi. Koca Sinan Paşa vezir-i azam olmak istiyor, İbrahim Paşa da Sultan'a olan yakınlığından ötürü düşmanlık beslediği beylerbeyini elemine etmeye çalışıyordu. Nisan ayının ortalarında sipahiler ödemelerinin düşük ayarlı paralarla yapılmasından duydukları rahatsızlıktan ötürü sık sık ayaklanıp Vezir-i azam Siyavuş Paşanın evinin önüne gittiler ancak bundan bir sonuç alınamayınca paskalya günü divana gidip, Defterdar ve Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın öldürülmesini istediler. Bu ikisini ödemelerinin düşük ayarlı yapılması konusunda Sultan'ı ikna etmekle suçladılar. Sultan ayaklanmayı bastırmak için iç hazineden 10.000 zecchini değerinde altın ve gümüş çıkarttı ve askerlerin her birine günlük 2 şer akçe zam önerdi. Ayrıca defterdar ve beylerbeyini İstanbul'dan uzaklaştıracağına dair söz verdi. Sipahiler ödemeler için teşekkür ettiler ancak Rumeli Beylerbeyi ve Sadrazamın yakını olan Baş Defterdar Mahmut Efendi'nin ölü ya da diri kendilerine teslim edilmelerini talep ettiler. Sultan daha büyük bir ayaklanmanın çıkmasını önlemek için Beylerbeyi ve Defterdarı öldürmek zorunda kaldı. Balyos, Beylerbeyinin öldürülmesinden herkesin mutluluk duyduğunu, hatta onun sayesinde mevki edinebilmiş akrabalarının dahi bu ölümden mutluluk duyduğunu bildiriyor¹⁸³. Beylerbeyinin öldürülmesinin paraların askere düşük akçelerle yapılmasında etkili olmasından daha önemli sebepleri vardı, o da nakit paraya duyulan acil ihtiyacın saray teşkilatını ve gözdeleri acil para bulmaya zorlaması ve hanedan adına ağlar yaratıp, merkezi kontrol sağlama çabalarıydı. Bu ayaklanmanın görünürde sipahiler tarafından gerçekleştirilmesi, geçim sıkıntısının yarattığı toplumsal rahatsızlığı gösteriyor, bunun yanında bu sıkıntının yarattığı ortamdan faydalanmak isteyen paşalar da durumdan istifade ederek Sultanın gözdelerini ekarte edip pozisyon kazanmaya çalıştılar. Örneğin defterdarın öldürülmesinin sebebi muhtemelen sadece vezir-i azam Siyavuş Paşa'ya olan

¹⁸¹ Asve, Sdac, f.29, l.5, s.56

¹⁸² Asve, Sdac, f.29, l.12, s.87

¹⁸³ Asve, Sdac, f.29, l.12, 4 Nisan 1589, s. 87-90

yakınlığı idi. Bu isyandan sonra Sultan, Siyavuş Paşa'yı görevden alıp yerine Koca Sinan Paşa'yı atadı ve İbrahim ve Cerrah Mehmed Paşalarda¹⁸⁴, Şeyhülislam Şeyhi Efendi ile birlikte görevlerinden alındılar. İbrahim Paşa, hem eşinin hem de Koca Sinan Paşa'nın araya girmesiyle birlikte kısa sürede göreve geri döneceğini bekliyordu ve bu yüzden İstanbul'dan fazla uzaklaşmayarak Üsküdar'da kaldı¹⁸⁵. Koca Sinan Paşa bu ayaklanmadan sonra Vezir-i Azam olmayı başardı, İbrahim Paşa kısa süreliğine mevkisini kaybetse de Sultan'ın en önemli adamlarından birisi ortadan kalkmıştı ve merkezi hükümet, Sultan'ın mutlaki politikaları karşısında büyük bir güç gösterisinde bulundu, bu tarihten sonra Vezir-i azam değişikliklerinde ayaklanmalar başat bir öneme sahip oldular. Merkezi ordunun giderek dışarıdan gelenlerle büyümesi vezirlerin kaybettikleri güçlerini yeniden kazanmak için kendilerine yakın isimleri merkezi orduya kaydettirmeleriyle ilgiliydi¹⁸⁶, bu sorun yüzyılın sonunda hanedanın daha büyük sorunlarla karşılaşmasına sebep oldu. 1593 yılında Koca Sinan Paşa, tıpkı 1589 yılında olduğu gibi, Siyavuş Paşa'yı tekrar vezir-i azamlıktan indirirken arkasına askerinin desteğini alarak bunu gerçekleştirdi¹⁸⁷. III. Murad'ın merkezi hükümetin gücünü kırmak için uyguladığı yapısal program, güç elitlerinin mücadelelerinin parasallaşmaya başlayan ekonominin de imkan vermesiyle çok daha keskin bir hal almasını ve hanedanı iyice merkeze sıkıştırmasını getirdi. Bu sıkışma yüzyılın sonuna doğru vezirlik makamının dahi talep edilmeyen bir makam olması sonucunu doğurdu. Sultan Süleyman'ın örfi hukukla vücut bulan dar bir çerçeveden atanan profesyonel bir kategoriye göre katmanlaşan hükümet mekanizması, parasallaşmaya başlayan bir ekonomide günün ihtiyaçları için yetersiz kaldı. Mustafa Ali gibi yazarların III. Muraddöneminde yapılan değişiklikleri yadırgamasının sebebi buydu. Artık atamalar dar bir çerçeveden değil daha geniş bir çerçeveden ve direkt merkezden yapılmaya başlanmıştı¹⁸⁸, bu ekonomideki değişime de paralel olarak örfi hukukun giderek güç kaybetmesine sebep oldu. Daha geniş bir çerçeveden ve doğrudan merkezden yapılan atamalar, büyüyen kançılıyanın saray teşkilatı tarafından denetlenmesine daha çok el veriyor ve şerri hukuk da bu sistemin bel kemiğini oluşturuyordu.

¹⁸⁴ Asve, Sdac, f. 29, l.12, 4 Nisan 1589, s. 87-90; l. 15,12 Nisan 1589; M. İpşirli (ed.), Tarih-i Selânikî, s.209-212

¹⁸⁵ Asve, Sdac, f. 29, l.14, 12 Nisan 1589, s.104-105

¹⁸⁶ Tezcan, The Second Ottoman Empire, s. 183-185

¹⁸⁷ (ed) Mehmed İpşirli, Tarih-i Naima, 4 Cilt, Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, Cilt I, s. 60

¹⁸⁸ Fleischer, Mustafa Ali; Tezcan, The Second Ottoman Empire; Searching for Osman

Sultan Murad, Mehmed Paşa'nın öldürülmesinden sonra kendisine en yakın isim olan Gazanfer Ağa vasıtasıyla, merkezi hükümeti denetlemeye çalıştı ancak III.Mehmed'in tahta çıkmasıyla birlikte Valide Sultan olan Safiye Sultan Gazanfer Ağa ve diğer saray gözdeleri, devlet işlerinde monopol haline geldiler. Bu durum yüzyıl sonunda hem İstanbul'da hem de taşrada ardı arkası kesilmeyen isyanların baş göstermesine sebep oldu. Bu isyanların ana hedefinin saray teşkilatı ve harem kadınları olması değişen yapının yüzeyini onların kaplamasından ileri geldi. Merkez ve Taşra isyanları bölümünde, bu isyanların yapısına ve bileşenlerine değinilecek, ancak şimdi özellikle III.Mehmed'in tahta geçmesinden sonra bütün devlet işlerinde en önemli isim olan Gazanfer Ağa'nın saray hizmetine girmesine, ilişki ağlarına, değişen devlet organizasyonu çerçevesinde değinilecek.

2.7. Gazanfer Ağa'nın Saray Hizmetine Girmesi

1559 yılında Franceschina Zorzi Michiel, dört çocuğu ile birlikte , Budva yöneticisi Giuseppe Bollani'nin yanında katip olarak çalışan kocası Giacomo Michiel'in yanına giderken, seyahat ettiği gemi korsanlar tarafından saldırıya uğradı. Franceshcina iki kızını ve kendisini fidye ödeyerek korsanların elinden kurtarmayı başardı ancak iki erkek kardeş korsanlar tarafından kaçırıldılar¹⁸⁹. Venedik asıllı bu iki kardeş¹⁹⁰ İslam'a dönerek Gazanfer ve Cafer isimlerini aldılar. Hammer'in Gazanfer Ağa'nın¹⁹¹ aslında Macar asıllı olduğunu iddia etmesi tarih yazımında karışıklığa sebep olsa da Maria Pia Pedani'nin arşiv belgeleri üzerinde yaptığı çalışmalar Cafer ve Gazanfer kardeşlerin Venedik asıllı mühtediler olduğunu ortaya çıkardı. Yine iki kardeşin Venedik asıllı olduğundan ilk bahseden Leopard Ranke'ydi ancak Macar asıllı oldukları yanlışlığı uzun yıllar devam etti. Bu karışıklık Gazanfer'in 1596 Eğri Seferi sırasında savaş kaybedilmeye yüz tutmuşken sultanı bir kayığa bindirip kaçırmak istemesi üzerine düşmanları tarafından ona takılmış bir lakattan ileri gelebileceği gibi¹⁹² babasının Budva'da Macar sınırında görev yapmış olmasından da ileri geliyor olabilir. Yine soyadlarının Michiel olması onların Venedik soylusu bir aileden gelmelerine işaret ediyor olsa da babalarının yaptığı görev gereği bunun gerçeklikten uzak olduğu söylenebilir. Matteo Zane 1594 yılındaki relazioneesinde Chioggialı olduklarından bahsediyor ve bu Venedik bürokrasisinde çalışan bir babanın çocukları için olağan

¹⁸⁹ Pedani, Veneziani a Constantinopoli, s.68

¹⁹⁰ Pedani, Veneziani a Consatantinopli, s. 68; Safiye's Household, s. 14

¹⁹¹ Hammer, Büyük Osmanlı tarihi, cilt III, İstanbul: İkra Devran, 1993, s.52

¹⁹² Pedani, Veneziani a Constantinopoli, s. 69

gözüküyör¹⁹³. Ayrıca bu görevde bulunanların Venedik vatandaşı oldukları, yani soylulukla halk arasındaki bir pozisyonda bulunmaları, onların yarı soylu bir kökene sahip olduklarını gösteriyor.¹⁹⁴ Venedik kaynaklarının Gazanfer Ağa'nın kökenlerine ilişkin aktardıkları da ağanın soylu ya da yarı soylu bir aileden gelip gelmediği hakkında fikir sahibi olunmasını zorlaştırıyor, bir belgede Franceschina'nın 'Ca'Zorzi ailesinin asil kızı olduğu¹⁹⁵, bir başka belgede yine babasının Venedikli asil bir aileden geldiği¹⁹⁶, diğer bir belgede de Venedikli soylu bir aileden geldiğinden bahsediliyor¹⁹⁷. Bu bilgiler Gazanfer Ağa'nın soylu olup olmadığına ilişkin soru işaretleri yaratsa da Gazanfer Ağa'nın Venedikli olması ve Venedik ile olan ilişki trafiği asıl önemli olan konu. Gazanfer ve Cafer kardeşlerin ilk yıllarını nasıl geçirdiklerine dair fazla bir bilgi yok ancak Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Selim, Kütahya'da sancakbeyi iken, onun yakın çevresinden oldukları biliniyor. Cornell Fleischer, bu dönemde Gazanfer ve Cafer'in Kütahya çevresinde sancak beyliği yaptıklarını bildiriyor.¹⁹⁸ Yine Gazanfer Bey'in eğlenceye düşkünlüğü ile ünlü Şehzade Selim ile bu dönemde çok yakın olduğu biliniyor. Gazanfer Bey şehzadenin yanında bulunan önemli insanlarla ilişkilerini bu dönemde geliştirmeye başladı. Lala Mustafa Paşa ve Mustafa Ali yine bu dönemde Gazanfer Bey'in ilişkide bulunduğu önemli figürlerdi.

1566 yılında Sultan Süleyman'ın ölmesiyle birlikte tahta çıkan Şehzade Selim, Cafer ve Gazanfer kardeşleri sarayda kendi hizmetine almak istedi. Ancak ergenliğe erişmiş olduklarından saray hizmetinde bulunmaları zordu, sarayda hizmet edebilmelerinin ve daha kolay yükselebilmelerinin yegane koşulu hadım edilerek enderuna girmeleriydi¹⁹⁹, Gazanfer operasyon sırasında yaklaşık 18 yaşındaydı²⁰⁰, Cafer'in yaşı bilinmiyor ancak Gazanfer ile arasında fazla bir yaş farkı bulunmadığı ileri sürülebilir. Eric Dusteler Cafer'in Gazanfer'den yaşça küçük olduğunu söylüyor²⁰¹

¹⁹³ E. Alberi, (ed), Le relazioni degli ambasciatori venetia Senato, All'insegna di Clio, Firenze, 1844, s. III, vol. II, s.437

¹⁹⁴ Pedani, Veneziani a Constantinopoli, s.69-70

¹⁹⁵ Asve, Sdac, f.18, l.41, 24 Ocak 1583, s.246

¹⁹⁶ Asve, Sdac, f.20, 4 Eylül 1584, s. 17-18

¹⁹⁷ Asve, Sdac, f.52, l.41, 31 Ocak 1600, s. 371

¹⁹⁸ Fleischer, s.72

¹⁹⁹ Fetvacı, Veziers to Eneuchs, s, 261

²⁰⁰ Pedani, Veneziani a Constantinopoli, s.68; Gazanfer'in yaşı tam olarak bilinmiyor, M.P. Pedani-Fabris (ed.), Relazioni ; Giovanni Moro, 1592 yılında 40 yaşlarında olduğundan, s.361; Lorenzo Bernardo'da 1594 yılında 40 yaşlarında olduğundan; Capello ise 1600 yılında 50 yaşını aşkın olduğundan bahsediyorlar. Sultan Selim tahta çıktığı sırada da 14-16 yaşlarında olması gerekiyor, ancak Sultan Selim'in şehzadeligi sırasında kendilerini kanıtladıkları göz önüne alınırsa, Gazanfer Ağa'nın yaşının Balyosların verdiğiinden biraz daha büyük olması muhtemel. Bu durumda Gazanfer Ağa'nın 1559 yılında kaçırıldığında 7-9 yaş aralığında olması olası.

²⁰¹ Dursteler, Fatima Hatun, s.1

ancak Venedik arşiv kaynaklarında Cafer'in yaşıyla ilgili bir belgeye ulaşılabilmemiş değil. Ergenlik çağını geçmiş iki gencin hadım edilmesi olağan bir durum değildi ancak hadımların enderunda yüksek mevkilerde bulunmaları ve sultanın bu iki genci yakınında istemesinden ötürü bu yola gidilmiş olması muhtemel. Osmanlı kaynakları Cafer'in bu operasyondan sonra uzun yaşamadığını aktarıyorlar²⁰² ancak Cafer 'in 1582 yılının sonlarına kadar hayatta olduğu Franceschina Michiel'in mektubundan anlaşılıyor. Franceschina, oğlu Gazanfer'den davet alarak İstanbul'a gittiğini ve diğer oğlunun kısa bir süre önce vefat ettiğini yazıyor.²⁰³ Ayrıca Franceschina'nın İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra Cafer Ağa ile birlikte Balyos'u ziyarete gittiği²⁰⁴ ve bu ziyaretten hemen sonra Cafer Ağa'nın vefat ettiği belgelerden anlaşılıyor²⁰⁵. Cafer ve Gazanfer'in saray hizmetindeki ilk yıllarına ait fazla kaynak yok ancak Cafer'in hasodabaşı olarak hizmet ettiği ve öldüğü Venedik kaynaklarından²⁰⁶, Gazanfer'in ise hem hasodabaşılık hem de Kapı Ağalık görevini beraber yürüttüğü Osmanlı ve Batı kaynaklarından çıkartılıyor.²⁰⁷ Cafer Ağa'nın 1577 yılında has odabaşılık yaptığı biliniyor ancak Venedik Balyosu sarayda bir kardeşinin daha olduğunu bildiğini ama hangi görevde bulunduğu konusunda fikrinin olmadığını iletiyor²⁰⁸. Gazanfer'in bu dönemde önemli bir görevde bulunmadığı buradan anlaşılıyor. Gazanfer Ağa'nın hem kapıağalık hem de has odabaşılık görevlerini birlikte götürmeye başlaması kardeşi Cafer Ağa'nın ölümünden hemen sonra başlıyor. Günhan Börekçi'nin Topkapı Sarayı arşivlerinden yaptığı çalışmalar Gazanfer Ağa'nın III.Muraddöneminde Dölbend Gulamı görevini yürüttüğünü gösteriyor²⁰⁹. Gazanfer'in kapıağalık görevini otuz yılı aşkın bir süre zarfında sürdürdüğü söylene de 1577 yılına kadar önemli bir görevde bulunmuyor olması ve II. Selim dönemi Venedik kayıtlarında isminden bahsedilmemesi, bu görevi yirmi yılı aşkın bir süre yaptığını ortaya çıkarıyor.

2.7.1. Gazanfer Ağa'nın İlk Görevleri

²⁰² Çerçi, Mustafa Ali, s..233, Sicil-i Osmani, cilt 2, s.546

²⁰³ Deliberazioni Cons, f.6, 29 Aralık 1584

²⁰⁴ Asve, Sdac, f.16, 29 Eylül 1582, s.185-186

²⁰⁵ Asve, Sdac, f.16, 29 Eylül 1582, s.185-186 ; s.199, 13 Kasım 1582; Capi X lettere, 1.6, 13 Kasım1582

²⁰⁶ Asve, Sdac, f. 9.l. 78, 24 Şubat 1577; f.16, 13 Kasım 1582, s.199

²⁰⁷ Ş.N. Aykut (ed.), Hasan Bey-zade Tarihi, 3 cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004; M. İpşirli (ed.), Tarih-i Selânikî, 2 cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992; B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi, 2 cilt, (ed)Mehmed İpşirli, Naima, 4 Cilt, M.P. Pedani-Fabris (ed.), Relazioni di ambasciatori veneti al Senato, vol. XIV, Costantinopoli. Relazioni inedite (1512-1789), Bottega d'Erasmus-Aldo Ausilio, Padova, 1996; E. Alberi (ed.), Le relazioni degli ambasciatori venetia Senato, All'insegna di Clio, Firenze, 1844, s. III, vol. II

²⁰⁸ Asve, Sdac, f.9, l. 78, 24 Şubat 1577

²⁰⁹ Börekçi, s.49

Gazanfer Ağa, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış bir dizi krizle uğraştığı II. Selim (1566- 1574), III.Murad(1574- 1595) ve III. Mehmed (1595- 1603) dönemlerinde padişaha en yakın kişi olarak görevini sürdürdü. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin merkezileşme çabaları otuz yıl öncesinden daha farklı bir mecrada seyrediyordu. Bu dönemde dünya çapındaki para hareketleri, değişen savaş teknolojileri merkezi yeni önlemler almaya zorladı. Bunun yanında nüfus baskısı, uzun süren çok cepheli savaşlar ve tarımsal üretimde meydana gelen düşüşler mali bunalımın artmasına sebep oldu. Saray'ın III.Murad ile birlikte yeniden örgütlenerek bir güç merkezi haline getirilmeye çalışılması, saray teşkilatının önemini yukarıda bahsedildiği üzere arttırdı. Makamların çoğu para karşılığında, pişkeş ve saraya sıkışmış hiziplere yakınlığa göre dağıtılmaya başlandı. Bu dönemde Kapı Ağalık görevinin niteliği de merkezileşmeye paralel olarak değişti. III.Murad hanedanın gücünü toplum nezdinde saray teşkilatı aracılığıyla yeniden üretmek ve güçlenmiş vezir kapılarının etkisini azaltmak için yukarıda da değinildiği üzere bir dizi politika uygulamaya başladı. Bu politikalardan en genel olanı vezirlerin görev sürelerini kısa tutup, kendi adlarına ağlar oluşturmalarını engellemektir ancak yine aynı dönemde Habsburg ve İran'a karşı uzun süreli mücadelelere girişildiğinden tecrübeye ihtiyaç duyuluyordu. Bu bakımdan vezirler görevde kısa süre tutulup azledilseler dahi daha sonra pozisyonlarına tekrar kavuşabiliyorlardı. Cigalazade Yusuf Sinan Paşa, Koca Sinan Paşa, Ferhad Paşa, Siyavuş Paşa, Damad İbrahim Paşa ve Halil Paşa bu vezirlerden en önemlileri arasında sayılabilir. Yine bu vezirler emekli oldukları sırada Kanun-u kadim gereği İstanbul'dan uzakta ikamet etmek zorundaydılar ancak bunlar görevde bulunmadıkları süre zarfında da payitahtta ikamet etmeye devam ettiler ve saray içerisindeki hiziplerle ilişkilerini sürdürdüler.²¹⁰ Bu çoğu zaman serdar-ı ekrem olarak görevini sürdüren paşalara ya da vezirlere karşı komplolara girişmeleri sonucunu doğurdu. Gazanfer Ağa bu dönem boyunca iktidarını sürdürmeyi başardı. II. Selim döneminde saray içerisindeki görevine dair herhangi bir bilgi olmasa da III.Murad dönemi merkezileşme hamlelerinin, İmparatorluğun çevreden merkeze olan örgütlenmesini merkezden çevreye yöneltmesi Kapı Ağalık kurumunun önemini arttırdı. III.Murad vezir kapılarına karşı giriştiği hareketin bir parçası olarak yukarıda da belirtildiği gibi sarayı bir güç merkezi olarak yeniden örgütlemek istedi. Doğancı Mehmed Paşa'nın sipahiler tarafından öldürülmesiyle sonuçlanan ve Beylerbeyi Vakası olarak da anılan olaydan sonra, merkezileşme hamlelerinin ve hanedan adına yeni ağlar

²¹⁰ M.P. Pedani-Fabris (ed.), Relazioni, s. 409

yaratılması çabalarının aracısı Gazanfer Ağa oldu. Saray teşkilatının en önemli figürlerinden birisinin merkezileşme politikalarının aracısı olması Doğanlı Mehmed Paşa olayından sonra merkezi hükümetle hiçbir bağlantısı olmayan bir figürün III.Murad tarafından bilinçli olarak tercih edildiği izlenimini uyandırıyor. Gazanfer Ağa'nın hadım olması ve devlet içerisinde kendi akrabalarına dayalı bir intisap ağı oluşturamayacak olması bu tercihin bilinçli bir biçimde yapılmış olabileceğini gösteriyor. Gazanfer Ağa 1582 yılında kardeşi Cafer ölmeden hemen önce Kapıağası olarak görev yapmaya başladı²¹¹ ancak hem saray içerisindeki hem de uluslararası ilişkilerdeki önemi özellikle 1590 yıllarından sonra arttı. Ağa uluslararası ilişkilerde, devlet içindeki atamalarda, Harem içindeki hiziplere yakınlıkta ve devletin içindeki birçok noktaya nüfuz etmede olağanüstü yetkilere sahipti. Birçok görevli onun desteği sayesinde yükseldi ya da tam tersine görevlerini ve hayatlarını kaybetti²¹², yine aynı dönemde toplumsal rıza üretim mekanizmalarına şiddetle ihtiyaç duyulması Ağa'nın birçok kitap çevirisi yaptırmasını ve birçok esere banilik etmesini sağladı²¹³.

2.7.2. Darrüssade ve Babbüssade Ağalığı'nın Ayrılması

III. Murad'ın tahta çıkmasından kısa bir süre sonra Harem-i Hümayun'un nüfusunun üç katına çıkması, daha önce Beyaz Babüssade ağalarının(Kapıağası) denetiminde olan Harem-i Hümayun'un bu dönemden itibaren Siyahi Darüssade²¹⁴ ağalarının (Kızlarağası)denetimine verilmesiyle sonuçlandı. Aslında bu III. Murad'ın mutlakiyetçi politikalarının bir parçası olarak değerlendirilebilir çünkü saray içerisinde kontrolü sağlamak isteyen sultan, artan harem popülasyonunu kontrol edebilmek için kapıağasının yetersiz kalabileceğini düşünmüş olabilir, bunun yanı sıra Kapı Ağasının bu büyüklükte bir güce tahakküm etmesinin elini daha da fazla güçlendireceğini düşünmüş de olabilir çünkü kapıağaları Selatin Camilerinden sorumlu olmalarının yanı sıra ayrıca Haremeyn-i şerif vakıflarının da denetimlerini ellerinde bulunduruyorlardı ve bu onlara ciddi bir ekonomik güç sağlıyordu. **Kapı Ağası**, III.Muraddöneminde saray

²¹¹ Asve, Sdac, 1.16, 29 Eylül 1582, s.185-186

²¹² Pedani, Veneziani a Constantinopoli, s.68-72

²¹³ Fetvacı, s.257-297

²¹⁴ Kızlarağası için bkz; Jane Hathaway; The Role of the Kızlar Ağası in 17th-18th Century Ottoman Egypt, Studia Islamica, No: 75, 1992, s. 141-158; Beshir Agha, Chief Eunuch of the Ottoman Imperial Harem, Patricia Crone (ed),Makers of the Muslim World, Oxford: Oneworld Publications, 2006

teşkilatının enderun atamalarını kendilerinin yapmaya başlamasıyla birlikte ak ağaların başı olarak gücünü daha da arttırdı. Kapağasının sultan ile doğrudan görüşebilmesi, ağanın elinde büyük bir politik güç bulundurmasını sağlıyor, ayrıca merkezi hükümetin by-pass edilerek doğrudan sultana bağlı ağlar yaratılmasının aracısı olması sebebiyle de Kapağası Sultan için önemli bir politik aracı oluyordu. Kapağalarının saray dışında ikamet etmelerine izin verilmesi ağaların kendilerine bağlı ağlar oluşturabilmesine de olanak veriyordu.²¹⁵ I.Süleyman'ın kapağası Cafer Ağa'nın kendi emrinde adamları olduğu biliniyor.²¹⁶ Gazanfer Ağa'nın da hem annesi Franchescina'nın hem de kardeşi Beatrice'nin emrine 100 kişi verdiği biliniyor. Bu durum kapağasının elinde bulundurduğu gücün boyutunu gösteriyor. 16.yy'nin son çeyreğine kadar Kapı Ağalarının kapısından olanların birun görevlerine hangi oranda atandığına dair bilgi yok.²¹⁷ Ancak 1580'li yıllardan itibaren yaygınlık kazanmaya başlayan iltizam sistemi, gelir kaynaklarının açık arttırmayla merkezden dağıtılmasına dayandığından, saray teşkilatına yakın olanların bu iltizamları almaları kolaylaştı ve Kapı Ağası enderunun en üst sorumlusu olarak daha sonra görüleceği üzere iltizam dağıtımında önemli aktörlerden bir tanesi oldu. Sultan'a doğrudan erişebilen Kapı Ağa da hem bu ayrıcalığından ötürü hem de saray haricinde bir kapı beslemesinden dolayı gücünü 16.yy'nin sonuna doğru arttırdı. III. Murad'ın hem haremi kontrol etmek hem de Kapı Ağasının elinde bulundurduğu ekonomik ve politik gücü dizginlemek için Kapı Ağasının görev alanını bilinçli olarak daralttığı ileri sürülebilir. III.Muradtahta çıkar çıkmaz, haremın yeniden yapılandırılmasından daha önce haremın sorumluluğunu kızlarağasına vermiş ve Kapı Ağasının görev alanını enderuna indirgemişti. Haremın yeniden yapılandırılmasına paralel olarak kızlarağasının gücü giderek arttı. Devletin daha yerleşik bir hal alması, iltizam sisteminin yaygınlık kazanması, saray kadınlarının hanenin organizasyonundaki öneminin arttırması, onlarla günlük iletişimi olan kızlarağasının da önemini gün geçtikçe arttırdı. 1586 Yılında Evkaf-ı Haremeyn Nezareti kuruldu ve Darüssade Ağalarının yönetimine verildi. İlk Kızlarağası olan Habeşi Mehmed Ağa Evkaf-ı Haremeyn nazırı olarak atandı²¹⁸. Bu tarihten itibaren Gazanfer ve Habeşi Mehmed Ağa arasında şiddetli bir çekişme başladı çünkü Kapağası harem ile olan ilişkisinin sekteye uğramasının ötesinde ciddi bir gelir kaynağından da mahrum kalmıştı. Habeşi Mehmed ağanın hem hareme olan yakınlığı hem de politik

²¹⁵ Tezcan, Searching for osman, s. 158

²¹⁶ Kunt, Kulların Kulları, 27-42

²¹⁷ Kunt, Kulların Kulları; Sultans Servants

²¹⁸ Ş.Tufan Buzpınar, Mustafa S. Küçükaşçı, "Haremeyn", DİA, C. 16; İstanbul: Diyanet Vakfı, 1997, s. 153-157

işlerdeki etkinliği Gazanfer Ağa ile aralarında ciddi bir çekişmenin yaşanmasına sebep oldu ancak Venedik belgeleri bu konuda çok fazla bilgi içermiyor. Habeşi Mehmed Ağa'nın 1591 yılındaki ölümünden sonra Server Ağa'nın bu göreve atanıp iki sene sonra azledilerek²¹⁹ yerine beyaz bir ağa olan Mustafa Ağa'nın görevlendirilmesi, Gazanfer Ağa'nın bütün saray içi hiziplerin kontrolünü tekrar eline geçirmek için verdiği mücadeleyi gösteriyor²²⁰.

16.yy'nin son çeyreğine doğru politik ve ekonomik olarak güçlenen ulema²²¹ ile de ilişkisini kuvvetlendirmek isteyen Habeşi Mehmed Ağa ve Gazanfer Ağa, medreseler inşa ettirdiler. Bu sayede Ulema kariyerinde ilerleyecek olanlarla ilişkilerini geliştirebilecekleri gibi ulema için yeni iş olanakları da yaratıyorlardı. Habeşi Mehmed Ağa 1582 yılında Fatih Çarşamba'da bir külliye inşa ettirdi²²². Bu kişisel prestijini arttırmanın yanında Ulema ile olan ilişkilerinin de sıklaşmasına sebep oldu. Gazanfer Ağa da 1595-1596 yıllında Bozdoğan kemerinin hemen bitişiğinde bulunan medresesini inşa ettirdi. O da bu sayede hem şöhretini arttırmak hem de ulema ile olan ilişkilerini sıkılaştırmayı umuyordu. Gazanfer Ağa medresesinin bir diğer özelliği de Sultanlar, Valide Sultanlar, Şehzadeler gibi Osmanlı hanedan üyelerinin banilik edebileceği *dahil* medrese olmasıydı²²³. Hoca Saadettin Efendi'nin oğlu Abdulaziz Efendi 1595 yılı Ağustos ayında Gazanfer Ağa Medresesine atanmış ve bu atamadan kısa bir süre sonra 1596 yılı Şubat ayında da II.Mehmed'in medresesine atanmıştı. II.Mehmed medresesine atanabilmek için daha önce bir *dahil* medresede eğitim vermek gerekiyordu ve Abdulaziz Efendi'nin bu atamasından sonra Gazanfer Ağa medresesinden atanalar II. Mehmed medresesinde ders verdiler.²²⁴ Gazanfer Ağa, medresesinin dahil bir medrese olması, Ağa'nın 1595'li yıllarda eriştiği gücün anlaşılması bakımından önem taşıyor. Gazanfer Ağa, Kapı Ağası ve Has Odabaşı olarak, Sultan'a en yakın kişi olmasının haricinde, artık sadece hanedan üyelerinin yaptrabileceği bir medrese inşa ettirerek hanedan temsilcilerinden biri mertebesine yükseliyordu. Bu iddia kuşkusuz ki ileri bir iddia olarak değerlendirilebilir ancak 16.yy'nin sonlarına doğru çıkan isyanlarda gerçek

²¹⁹ Ahmed Resmi Efendi, Hamiletü'l- Kübera, Ahmed Nezihi Turhan (ed), İstanbul: Kitabevi, 2000, s.45-46

²²⁰ Bu rekabet için bkz; Karakoç, Palace Politics and the Rise of the Chief Black Eunuch in the Ottoman Empire

²²¹ Tezcan; The Second Ottoman Empire; Searching for Osman; The ottoman Mevali as Lords of Law

²²² Tezcan, Searching for Osman, s. 158; Karakoç, s. 93; Gülru Necipoğlu, The Age of Sinan: Architectural Culture in The Ottoman Empire, London: Reaktion Books, 2005, s. 506-510

²²³ Dahil medrese için bkz; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965, s. 10-17

²²⁴ Tezcan, Searching for osman s. 159; Fetvacı, Viziers to Eunuchs, s. 284; Godfrey Goodwin, A History of Ottoman Architecture, London: Thames and Hudson, 1971, s.338; Necipoğlu, The Age of Sinan, s. 506-510; Dursteler, Fatima Hatun, s. 5; Börekçi, s.50

sultanın Gazanfer Ağa olduğuna dair söylemlerin ortaya çıkması, merkezileşme politikalarının geldiği yerde Gazanfer Ağa'nın öneminin anlaşılması bakımından önem taşıyor.

Gazanfer Ağa'nın Habeşi Mehmed Ağa ile mücadelesinin ağanın ölümünden sonra bitmesi, Gazanfer Ağa'yı hem enderunun yönetiminde hem de haremın yönetiminde tekrar en önemli isim haline getirdi. Gazanfer Ağa özellikle 1595 yılında III. Mehmed'in tahta çıkmasıyla birlikte gücünü daha fazla arttırdı. Safiye Sultan'ın Valide Sultan olmasıyla birlikte ağa hem uluslararası ilişkilerde hem de devletin iç ilişkilerinde en önemli isim oldu. Kendi pozisyonu güçlendirmek için bütün güç elitleriyle ilişki içerisindeydi ve kendi kapısını büyüterek devletin bütün kademelerindeki kontrolünü arttırmak istedi. Ulema ile olan ilişkilerini yaptırdığı medresenin şöhreti vasıtasıyla sürdürmek isterken, akrabalarını İstanbul'a getirtip, hem harem hem de birun üzerindeki hakimiyetini kuvvetlendirmeye çalıştı.

2.7.3. Gazanfer Ağa'nın Aile Bağları

Osmanlı Devleti'nde görevli olan mühtedilerin aileleri ile bağlarını sürdürmeleri olağan bir durumdu. Sokollu Mehmed Paşa aile üyelerinden bir kısmını beylerbeyliği de dahil olmak üzere devlet içinde yüksek pozisyonlara getirmişti. Sultan Süleyman döneminde yaygın bir politika haline gelen ve Osmanlı üst düzey görevlilerinin sadakatini sağlamak ve merkezle bütünleştirmek için sıklıkla kullanılan vezirleri hanedan üyelerinden birisiyle evlendirme metodu²²⁵ 16.yüzyılın sonlarına doğru, hiziplerin tamamen saray içine sıkışması sonucu daha da yaygın bir hale geldi. Hemen hemen bütün üst düzey birun görevlileri hanedana evlilik yoluyla bağlandı. III.Muradile birlikte Vezir kapılarına karşı girişilen mücadelenin saray görevlilerinin önemini arttırması, bostancıbaşları, ulufeciler, kapıcılar, ak ve beyaz hadım ağalarının önemini yapısal bir program uygulayıcısı olmalarından ötürü arttırdı. Birun görevlileri akrabaları üzerinden kendi pozisyonlarını korumaya çalıştılar. Saray teşkilatında bulunanlar da aile bireyleri üzerinden hem kendi geleceklerini garanti altına almak hem saray ile dış dünya

²²⁵ Pierce, The Imperial Harem

arasında aracılık yapabilecek güvenilir şahsiyetleri kendi etraflarında toplamak için evlilikler üzerinden belirli kurumları kontrol etmek gibi bir amaç güdüyordu. Gazanfer Ağa da Venedik'te bulunan akrabalarını İstanbul'a çağırarak, onlar üzerinden hem kendi pozisyonunu korumak hem de devletin belirli kademelerini kontrol etmek istedi.

Gazanfer Ağa 1582 yılında Venedik'te bulunan ailesi ile tekrar ilişkiye geçti ve annesini İstanbul'a davet etti. Annesi Franceshina Michiel 1582 yılının Eylül ayında İstanbul'a geldi ve devlet ileri gelenleri tarafından görkemli bir tören ile karşılandı. Balyos Franceshina'nın şehre gelişinden mutluluk duyduğunu aktarıyor çünkü Sultan'a en yakın isimlerden biri olan ağanın, annesi vasıtasıyla Venedik ile olan ilişkilerde daha aktif rol alacağını umduğunu bildiriyor.²²⁶ Franceshina Balyos'un beklentilerini boşa çıkarmadı, İstanbul'a gelir gelmez Venedik'in Sultan ile olan pazarlıklarında aracı olmaya başladı ve İstanbul'a gelişinin hemen akabinde Venedik Balyos'unu Cafer Ağa ile birlikte ziyaret ederek, Venedik için çalışacaklarını ve bir gün Venedik'e dönerek orada ölmek istediklerini bildirdi. Franceshina 1584 yılında İstanbul'dan ayrılana kadar Venedik için çalıştı ve Gazanfer Ağa'yı da cumhuriyetin yanında davranması yönünde ikna etmek istedi. Dönemin önemli isimlerinden Les Sancakbeyi Memi Bey ile olan pazarlıklarda Gazanfer Ağa'dan Venedik'in yanında hareket etmesini istedi. Balyos ile yaptığı görüşmede Gazanfer Ağa'ya Venedik için çalışan bir babanın oğlu olduğunu söylediğini bundan da öte her çocuğun annesine hizmet etmesinin bir zorunluluk olduğunu, bu yüzden de Venedik'e hizmet etmesi gerektiğini söylediğini bildirdi. Balyos Memi Bey ile olan pazarlıklar haricinde de Franceshina'nın sürekli olarak Venedik için çabaladığını bildiriyor. Franceshina, İstanbul'da kaldığı süre zarfında Gazanfer Ağa'nın dış dünya ile olan en önemli aracısı oldu, ağanın annesini Venedik ile olan ilişkilerde bir paravan olarak kullanıp kullanmadığını anlayabilmek güç çünkü ağa bir taraftan Venedik ile olan ilişkisini sürdürmek isterken bir taraftan da bu ilişkiler sayesinde gücünü arttırmayı düşünüyordu. Annesinin bütün telkinlerine rağmen Memi Bey pazarlıklarında aktif rol almadı, bunu da çok fazla düşmanı olduğu ve açıktan tavır almasının kendisi için kötü sonuçlar doğurabileceği yönünde bir argümanla meşrulaştırmak istedi. Ağa'nın söyleminde doğruluk payı vardı çünkü diğer mühtedilere yapılan suçlamaların bir kısmı ağaya da yapılıyor, aslında gavur olduğu için Hristiyanları koruduğu, bu yüzden annesini İslam'a döndürmek için uğraşmadığı düşmanları tarafından dile getiriliyordu. Balyos,

²²⁶ Asve, Sdac, f.16, 29 Eylül 1582, s.185-186

Gazanfer Ağa'nın bu suçlamalardan ötürü Venedik ile olan pazarlıklarda açıktan tavır alamadığını, bunu yapmasının ağanın çöküşü olabileceğini bildiriyor. Bu aktarımın doğruluğu sorgulanabilir çünkü Balyos'un bu pazarlıklarda senatoya karşı sorumluluğu vardı ve sorunu çözmek zorundaydı. Bu bakımdan Gazanfer Ağa'nın durumuyla ilgili net bilgi vermekten kaçınmış olabilir ancak mühtedilere genellikle aileleriyle ilgili suçlamalar yöneltiliyordu, daha sonra görüleceği üzere Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'ya da bu türden suçlamalar sıklıkla yapıldı.²²⁷

Franceschina 1584 yılı kasım ayında İstanbul'dan ayrıldı ve Venedik'e geri döndü.²²⁸ Kendisine aylık 10 Ducat gelir sağlandı ve bir sonraki sene de kızı Beatrice'ye daha yüksek bir gelir ayarlandı.²²⁹ Venedik'in bu gibi durumlarda Osmanlı Saray'ında bulunan yüksek rütbeli kişilerle iyi geçinmek için bu tarz yaklaşımları oluyordu. Nurbanu Sultan'ın kökeni meselesinde de farklı bir biçimde ancak Venedik politikalarının anlaşılmasını sağlayacak bir olay yaşanmıştı. Nurbanu Sultan'ın kökeni meselesi Osmanlı tarihi açısından hep sorun olmuştur. Hammer'in kendisini Safiye Sultan ile karıştırması Nurbanu Sultan'ın nereli olduğuna dair problemlerin Osmanlı yazınında da devam etmesine sebep oldu. Benjamin Arbel'in 'A Venetian Sultana?'²³⁰ adlı makalesi Nurbanu'nun kökeninin hala bilinemediğini ancak sultanın kendisini Venedikli olarak göstermekten çekinmediğini ve Venedik'in de bu durumu değerlendirmek için ilk etapta sultanın çok önceden ölmüş Venedikli bir soylu olan Nicolo Venier'in kızı olduğunu belirttiğini söylüyor. Bu gibi durumlarda Venedik saraya yakın olabilmek ve Sultan'ın kararlarını etkileyebilmek için bu gibi yöntemler kullanıyordu. Aynı durum saray içerisinde mutlak güce ve Sultan üzerinde büyük bir etkiye sahip Gazanfer Ağa için de geçerliydi. Gazanfer kökenleri ve Venedik'te bulunan akrabalarından dolayı Venedik ile irtibat halindeydi. Sultan'a en yakın kişi olması sebebiyle de Venedik onu kaybetmek istemiyor, Gazanfer Ağa da sultanın kullarının geleceklerinin belirsizliği yüzünden Venedik ile arasını iyi tutmaya çalışıyordu. Venedik ve Gazanfer Ağa arasında karşılıklı bir ilişki ağı olduğu söylenebilir. Örneğin, Gazanfer Ağa'nın mallarının müsadere edilmesi tehlikesine karşı Sultan Murad ölmeden hemen önce bütün mal varlığını Venedik'e yatırmaya karar verdi ancak bu girişimi

²²⁷ Asve, Sdac, f. 20, 4 Eylül 1584, s.17-20; 1.29, 21 Aralık 1584, s. 279

²²⁸ Asve, Sdac, f 20, Kasım 1584, s. 104, s.555

²²⁹ SdelC, f.6, 29 Aralık 1584; SdelC, f..8, 9 Eylül 1595

²³⁰ Arbel,s. 241-259

başarısızlıkla sonuçlandı.²³¹ 1590'lı yıllara kadar Habeşi Mehmed Ağa ile ciddi bir rekabet içinde olan Gazanfer Ağa, Doğancı Mehmed Paşa'nın öldürülmesinden sonra kendi yerini korumak için daha fazla çabalamak durumunda kaldı. Saray kadınlarının ve kiralarn artan gücüne paralel olarak Mehmed Ağa'nın da gücü 1590'lı yıllara gelindiğinde artmış ve Gazanfer Ağa harem üzerindeki denetimini göreceli olarak kaybetmişti. Gazanfer Ağa haremın kontrolünü tekrar sağlayabilmek için akrabalarını tekrar İstanbul'a çağırdı. Franceschina Michiel 1590 yılı Ağustos'unda bir kez daha İstanbul'a gelmek üzere yola çıktı²³² ve Sakız adası üzerinden kızı Beatrice'nin kocası Zuane Zaghıs ile birlikte Eylül ayında İstanbul'a geldi.²³³ Franceshina gelir gelmez Gazanfer Ağa'nın sarayına yerleşti ve hizmetine yüzden fazla görevli verildi. Ancak Gazanfer Ağa'nın annesi üzerinden dış dünya ile kurmak istediği iletişim, bu defa bir önceki sefere göre daha problemlı bir hal aldı çünkü annesiyle aşağı yukarı aynı tarihlerde sarayda önemli başka bir hadım olan Ömer Ağa'nın kardeşi ve kocası da İstanbul'a gelmiş ve kısa bir süre içerisinde islamiyeti kabul etmişlerdi²³⁴. Ömer Ağa'nın kardeşinin kocasının islamiyeti kabul etmesinin ardından Yusuf adını aldı. Ömer Ağa'nın annesi de bu dönemde İstanbul'da bulunuyordu ve kısa süre zarfında Franceshina ile iktidar mücadelesi içerisinde girdiler. Gazanfer annesini İslam'a dönmeye razı edemedi ve bu durum ağa için ciddi bir sorun oluşturdu²³⁵. Franceshina İstanbul'a ikinci gelişinde Gazanfer Ağa'nın dış dünya ile olan irtibatını sağlayamadığı gibi İslam'a dönmeyi reddettiğinden Gazanfer Ağa için bir sorun haline geldi. Gazanfer Ağa'nın kardeşi Beatrice'yi İstanbul'a çağırma sebeplerinden bir tanesi annesini bir güç odağı haline getirememesi ve ona İslamı kabul ettirememesiydi. Gazanfer Ağa, Beatrice'nin Venedik'te bulunan çocuklarını da daha sonra İstanbul'a getirmek istedi. Gazanfer Ağa, III.Murad dönemi merkezileşme hamlelerinin mutlaki niteliğinden ötürü giderek güç kaybeden zümrelerin hedefi haline saray teşkilatının en önemli ismi olarak 16.yy'nin sonlarına doğru her gün daha fazla gelirken, aile bağlarını kullanarak kendi kapısını güçlendirmek istedi. Kardeşi Beatrice'yi İstanbul'a çağırıp güçlü bir isimle evlendirmek ve politik olarak güçlenmek istiyordu.

²³¹ Pedani, Veneziani a Constantinopoli. s.75

²³² Asve, Sdac, f.31, l. 52, 18 Ağustos 1590, s. 479

²³³ Asve, Sdac, f.32, l.3, 2 Eylül 1590, s. 26; l.14, 29 Eylül 1590, s.132-133

²³⁴ Asve, Sdac, f. 32, l.3, 2 Eylül 1590, s.26; l.8, 15 Eylül 1590, s.72-73

²³⁵ Franceshina ve Ömer Ağa'nın annesi arasındaki rekabet için bkz; Pedani, Veneziani a Constantinopoli, s. 73-74

Beatrice, 27 Aralık 1591'de İstanbul'a vardı ve annesi Franceshina Michiel'in aynı gün öldüğünü öğrendi.²³⁶ Beatrice tıpkı annesi gibi kalabalık bir grup devlet yöneticisi tarafından karşılandı ve abisinin sarayına yerleşti. Beatrice kısa süre içerisinde İslam'ı kabul ederek Fatima adını aldı ve Gazanfer Ağa'nın harem içerisindeki en önemli aracısı haline geldi. Beatrice, İstanbul'a gelmeden önce iki evlilik yapmıştı. 1584 yılında evlendiği Angelo Bianchi'den Baldissare ve Giacomo adında iki erkek çocuğu dünyaya getirdi, kocasının 1588 yılında ölmesinden sonra ise Zuane Zaghis ile evlendi ve ondan da bir kız çocuğu dünyaya getirdi ancak bu kız kısa süre içerisinde hayatını kaybetti. Zuane Zaghis, Beatrice'ye Osmanlı hiyerarşisinde çok önemli bir mevkisi bulunan Gazanfer Ağa'nın otoritesinden yararlanması için baskı yaptı ve Franceschina ile birlikte İstanbul'a geldiklerinde Gazanfer Ağa'nın otoritesinden yararlanarak kendisi için birçok imtiyaz elde etti ancak Zaghis İstanbul'da uzun süre kalmadı ve Venedik'e geri döndü. Beatrice, İstanbul'a gelip İslam'ı kabul ettikten sonra İslam hukukuna göre boşanmış sayıldı. Zaghis, Beatrice'nin Venedik'te bıraktığı mallarının kendisi tarafından kontrol edilmesi doğrultusunda birçok defa Venedik Senatosuna dilekçe verse de bunu başaramadı.²³⁷ Beatrice'nin Venedik'te bulunan çocuklarının geçimi ve güvenliği kendisi ve Gazanfer Ağa için hep bir sorunsal olarak kaldı ve en sonunda Gazanfer Ağa'nın yeğeni Giacomo'yu kaçırtıp İstanbul'a getirtmesiyle birlikte de iki kardeşin arasında bir sorun ortaya çıktı.

Beatrice'nin İslamı kabul etmesinin altında kendi çocuklarının güvenliği ve kocasından boşanma isteğinin yattığını söylemek olası ancak burada Beatrice'nin (Bundan sonra Fatima olarak kullanılacak) Gazanfer Ağa tarafından bir aracı olarak kullanılmasına değinilecek. Gazanfer Ağa'nın annesini İslam'a döndürememesinin yarattığı kriz, Beatrice'nin İslam'ı kabul etmesiyle birlikte ortadan kalktı. Bundan sonra ağa kardeşini evlendirerek nüfuzunu arttırmaya çalışacaktı. Fatima Hatun, İstanbul'a geldikten bir buçuk sene sonra Çerkez bir Sipahi olan Ali ile evlendi, bu evlilikten sonra Ali kariyerinde hızlı adımlarla ilerledi ve isyanlar bölümünde görüleceği üzere 1601 yılında Gazanfer Ağa başta olmak üzere enderuna karşı gerçekleştirilen sipahi ayaklanmasının savuşturulmasından sonra kısa bir süreliğine Yeniçeri Ağalığı yaptı. Fatima Hatun harem-i hümayuna rahatça girip çıkabiliyor ve Gazanfer Ağa'nın harem teşkilatındaki en önemli aracısı haline geliyorken kocası Ali Ağa da Osmanlı

²³⁶ SdelC, f.8, 27 Aralık, 1591, s.38

²³⁷ Dursteler, Fatima Hatun; s. 16-17

hıyerarşisinde kayınbiraderinin desteğiyle yükseliyor ve Gazanfer Ağa'nın devlet kademelerindeki kontrolünü arttırıyordu. Ali Ağa daha sonra görüleceği üzere Gazanfer Ağa tarafından Kaptan-ı Deryalığa da getirilmek istendi ancak bu girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Fatima Hatun'un İstanbul'a gelmesi Gazanfer Ağa'nın ağlarını genişletmesi ve haremde kontrolü arttırmasında önemli bir faktör oldu. Bunun haricinde Fatima Hatun'un Venedik ile olan iyi ilişkisi de Gazanfer Ağa'nın Venedik yanlısı bir politika izlemesinin sebeplerinden bir tanesi oldu. Fatima Hatun Venedik'i sürekli olarak saray içerisinde olup bitenlerden haberdar etti²³⁸ ve Gazanfer Ağa'yı da Venedik yanlısı bir politika izlemesi yönünde daha önce annesinin yaptığı gibi telkin etti. Bu durum Gazanfer Ağa'nın da işine geliyordu çünkü Venedik'e belirli durumlarda arka çıkarken saray içi dengeleri kolluyor, Sultan'a hediye sipariş edebiliyor ve bu hediyeleri kendisi takdim edebiliyordu. Hediye vermenin bu dönemde çok önemli bir meşruiyet aracısı olduğu düşünülürse Gazanfer Ağa'nın Venedik ile sürdürdüğü yakın ilişkinin sebeplerinden bir tanesi anlaşılabilir. III. Mehmed döneminde bir fenerin Sultan'a teslim edilmesi esnasında ortaya çıkan kriz, hediye takdim etmenin önemini gösteriyor. III.Mehmed'e Venedik tarafından gönderilen feneri Venedik Balyos'u kendisi takdim edip Sultan ile ilişkilerini sıkılaştırmak istedi ve bu doğrultuda Gazanfer Ağa'dan yardım talep etti. Balyos'un Gazanfer Ağa ile yaptığı anlaşmaya göre fener Sultan'a bizzat kendisi tarafından teslim edilecekti. Ancak 1601 yılında vuku bulan ve Gazanfer Ağa'yı hedef alan sipahi ayaklanmasında Cigalazade Yusuf Sinan Paşa, Gazanfer Ağa'yı sipahilerin elinden almıştı. Bu olaydan sonra Yusuf Sinan Paşa'nın ünü gün geçtikçe arttı ve kendi yerini sağlamlaştırmak ve Sultan'a en yakın isim olan Gazanfer Ağa'nın gücünü sınırlamak için çaba gösterdi. Feneri Sultan'a hediye etme olayı da paşaya böyle bir olanak sağladı. Bostancıbaşı, Balyos'a gelerek Sultan'ın feneri beklediğini bildirdi. Bu durumdan şüphelenen Balyos bu durumun Yusuf Sinan Paşa'nın bir kurmacası olduğundan şüphelendi ve Gazanfer Ağa'ya hediyein kendisi tarafından verilip verilemeyeceğini sordu. Ağa, Sultan'ın Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'ya kısa süre zarfında denize açılması için izin vereceğini düşünüyor ve bu sırada Balyos'un hediyeleri kendisi aracılığıyla takdim edebileceğini hesaplıyordu ancak Yusuf Sinan Paşa beklediği üzere kısa süre zarfında denize açılmadı, sipahi ayaklanmasıyla birlikte otoritesi sarsılan ağa da kendisini riske atmak istemedi. Cigalazade Yusuf Sinan Paşa da yabancı elçilerin Sultan'a direkt hediye takdim etmesinin kanun-u kadime aykırı

²³⁸ Asve, Sdac, f.39, 20 Mayıs 1594, s.282

olduğunu söyleyerek fenerin kendisi tarafından Sultan'a sunulması için çabalıyordu. Balyos, bir süre uğraştıktan sonra hediyeği Sultan'a dragomanı aracılığı ile sunmayı başardı. Hediyelerin verildiği sırada Sultan Gazanfer Ağa'yı yanında oturttu ve isyandan sonra otoritesi sarsılan ağanın hala kendisine en yakın isim olduğunu gösterdi.²³⁹ Hediye takdiminin törensel boyutunun ciddi bir meşruiyet aracı olması Gazanfer Ağa'nın Venedik ile ilişkilerinin önemli bir bölümünü hediye siparişi edilmesi oluşturdu.

Fatima Hatun'un gerek oğullarının Venedik'te bulunmasından gerekse Venedik'in kendi anavatanı olmasından dolayı Gazanfer Ağa'yı Venedik ile olan ilişkilerini iyi tutma yönünde telkin etmesi, ağanın da yabancı bir müttefiki arkasına alarak hem kendisini güvence altına almasını sağlıyor hem de hediye trafiğinde kendisine sağlam bir müttefik bulmasına yarıyordu. 1594 yılı Mart ayında Fatima Hatun'un Venedik'teki çocuklarının geleceği ile ilgili olarak Gazanfer Ağa ve Balyos Marco Venier arasında yüz yüze bir görüşme ayarlaması²⁴⁰, bu tarihten sonra Gazanfer Ağa ve Venedik Balyoslar'ının yüz yüze görüşmelerinin önünü açtı. Hatta Venedik ile Gazanfer Ağa'nın ilişkileri devletin içinde bulunduğu karışıklık yüzünden öyle bir hal aldı ki, Balyos, Ağa'yı Venedik'e davet etti. Son bölümde ele alınacağı üzere Yusuf Sinan Paşa ile Venedik'in arasında husumet vardı ve 1598 yılında Yusuf Sinan Paşa'nın tekrar Kaptan-ı Derya olarak atanması üzerine Venedik Gazanfer Ağa ile irtibata geçerek bu atamanın kendileri açısından sonuçlarının ne olacağını değerlendirdi. Balyos, Mahmut Paşa ve Gazanfer Ağa'yı sarayda ziyaret ederek Yusuf Sinan Paşa'nın kaptan-ı derya olarak atanmasıyla ilgili görüşlerini sordu ve ağadan Sultan'ın Venedik'e karşı yakınlık beslediğini ve Yusuf Sinan Paşa'nın davranışlarının Venedik'e karşı artık eskisi gibi olmayacağı cevabını aldı. Gazanfer Ağa, ilk fırsatta Sultan ile Venedik'in çıkarları doğrultusunda görüşeceğini bildirdi. Bu görüşme sırasında Balyos, Gazanfer Ağa'ya gelip kendi anavatanını ziyaret etmesini önerdi. Bu sayede olup bitenlerden Sultan'ı sadece kendisinin haberdar edebileceğini ve bunun Sultan'a giden yanlış haberlerin önüne geçebileceğini söyledi. Bu teklif Venedik'in Gazanfer Ağa üzerinden Sultan ile ilişki kurmak istemesinin Yusuf Sinan Paşa'nın tekrar kaptan-ı derya olarak atanmasından kaynaklı olabileceğini gösteriyor. Çünkü paşanın Venedik'e birçok zorluk çıkartacağını öngörüyorlar ve merkeze iletilecek haberlerin kaynağının sadece Gazanfer Ağa olmasını istiyorlardı. Bu görüşme sırasında Gazanfer'in kayınbiraderi Ali Ağa da

²³⁹ Asve, Sdac, f.52, 1.33 6 Ocak 1601, s.296; 1.42, 3 Şubat 1601, s.384; f. 53, 1.26, 11 Ağustos 1601, s. 400-403

²⁴⁰ Asve, Sdac, f. 39, 12 Mart 1594, s. 8-10

orada bulunuyordu, Balyos'a karısının çocuklarıyla ilgili taleplerini ilettili. Bu görüşmenin önemli bir yanı da Gazanfer Ağa'nın Balyos ile İtalyanca konuşmasının belgeden çıkartılması. Balyos, kendisi Gazanfer Ağa ile konuştuğundan sonra Dragoman aracılığı ile Ali Ağa ile konuşmaya devam ettiğini bildiriyor. Bu görüşme esnasında da Gazanfer Ağa, Balyos'dan Sultan ile arasını iyi tutması ve Sultan'ın Venedik'i hep hatırlaması için ona hediye yollamasını istedi.²⁴¹ Görüşmede yine Fatima Hatun'un çocuklarının gündeme gelmesi, Gazanfer Ağa'nın yeğenlerinin Venedik'te bulunmasının, Gazanfer Ağa ve Venedik arasındaki ilişki trafiğinde önemli bir yer tuttuğunu ve Venedik'in de bu çocuklar vasıtasıyla Gazanfer Ağa ile iletişimini sürdürdüğünü gösteriyor. Fatima Hatun'un Venedik'e yakın durmasının sebebinin eski vatanına duyduğu özlem ve içinde hala Hristiyan inancını barındırması olduğu kaynaklarda belirtilse de²⁴², Fatima'nın çocuklarının geleceğinden duyduğu endişe yüzünden Venedik ile yakın bir ilişki sürdürdüğünü söylemek olası. Fatima, İstanbul'a geldikten sonra saray içerisinde olan bitenleri Venedik Balyos'una bildiriyor, Gazanfer Ağa'yı Venedik ile yakın ilişkiler kurmaya yönlendiriyor, bu sayede de çocuklarının korunmasını sağlıyordu.

Fatima Hatun'un Venedik ile kurduğu yakın ilişkiler kısa bir süre sonra kocası Ali Ağa ile birlikte Venedikli tüccarlarla iş ortaklığı yapmalarını sağladı. 1595 yılında Agostino ve Bernardino Agazzi ile birlikte yapacağı işe 16.000 ducat yatırdılar ve yatırımları 1599 yılında meydana gelen deniz kazasında tamamıyla eridi, Ali ve Fatima başta yaptıkları yatırımın üçte ikisini kaybettiler. Bu olaydan sonra Ali, Gazanfer Ağa ve karısı Fatima aracılığıyla parasını kurtarmaya çalıştı ancak burada başarılı olamadı. Şeyhülislam da dahil olmak üzere Ali Ağa parasını kurtarabilmek için birçok makama başvurdu ve bu olay yüzünden dönem dönem Gazanfer Ağa ile de problem yaşadı. Gazanfer Ağa özellikle 1600 yılından sonra saray içerisindeki durumu kritik olduğundan Agazzi pazarlıklarında aracılık yapamadı. Venedik Balyos'unun bu pazarlıklarda arada kalması, Fatima Hatunu da zor durumda bıraktığı gibi Gazanfer Ağa'nın da Venedik ile olan ilişkilerini gerdi. Fatima Hatun, hem Balyos'a hem de

²⁴¹ Asve, Sdac, f. 47, l.29, 25 Haziran 1598, s. 302-304

²⁴² Asve, Sdac, f. 47, l.16, 15 Mayıs 1598, s.139, E. Alberi, (ed), Relazioni, s.437-38, M.Pedani (ed), Relazioni, s.417-19

Gazanfer Ağa'ya mektuplar yazıp kocasına yardım edilmesini istese de bu pazarlıklardan bir sonuç alınamadı.²⁴³

Gazanfer Ağa, kardeşi Fatima Hatun'un karşı çıkmasına rağmen Venedik'te bulunan yeğenlerini de İstanbul'a getirmek istiyordu. Yeğeni Giacomo'yu 1600 yılında Kıbrıslı bir soylu olan Zuanne Bustrone aracılığıyla kaçırıp İstanbul'a getirtti. Fatima hatun bu olaydan derin bir üzüntü duydu ve Agazzi'lere bir mektup yazarak üzüntüsünü dile getirdi, ayrıca Balyos'dan da Venedik'te bulunan diğer çocuğu Baldissare'nin korunmasını istedi. Ayrıca Baldissare'nin olabildiği kadar çabuk evlendirilmesini istiyordu. Baldissare, kardeşi kaçırılmadan kısa bir süre önce nişanlanmıştı ve Fatima Hatun diğer çocuğunun da kaçırılmaması için bir an önce evlendirilmesini istiyordu. Giacomo, İstanbul'a geldikten sonra İslamiyeti kabul ederek Mehmed adını aldı ve enderunda eğitim görmeye başladı. Gazanfer Ağa yeğenini birunda bir göreve atayıp kendi kapısını güçlendirmek istedi ancak bu atama Gazanfer Ağa'nın 1603 yılında hayatını kaybetmesinden kısa bir süre sonra gerçekleşti.²⁴⁴ Gazanfer Ağa, yeğenin kaçırılan Bustroni'nin ceza almaması için de Venedik Balyos'undan ricada bulundu ancak Balyos bunun çok zor olduğunu ancak Gazanfer Ağa'nın talebini senatoya iletebileceğini bildirdi. Bu durum Venedik ve Gazanfer Ağa arasında kısa süreli bir krize sebep oldu ancak durum sürünceme de kaldı. İki tarafın da birbirleri üzerinden kurdukları ilişkiye ihtiyacı olduğundan, bu durum örtbas edildi.

Gazanfer Ağa 16.yy'nin son çeyreğinde Sultan Murad'ın uyguladığı mutlaki politikaların ortaya çıkardığı gözdelere bir tanesiydi ancak Sultan Mehmed'in tahta çıkmasıyla birlikte hem harem hem de oğlu üzerindeki etkisini iyice arttıran Safiye Sultan'ın iltizamların dağıtılmasında da önemli bir yer tutmaya başlaması Gazanfer Ağa'nın da gücünün giderek artmasına sebep oldu. Haremin kontrolünün 1590'lı yıllara kadar Habeşi Mehmed Ağa'da olması Gazanfer Ağa'nın otoritesini sınırlasa da, ağanın ölümünün hemen sonrasında Gazanfer Ağa'nın tekrar haremin kontrolünü ele geçirmesi, hem enderundaki hem de haremdeki kontrolünün artmasına sebep oldu. 1595'lerden

²⁴³ Asve, Sdac, f. 51, 7 Nisan 1600, s. 87-89; 1.42, 12 Ağustos 1600, s.400; 1. 43, 26 Ağustos 1600 s- 410-415; f. 52, 1.5, 5 Ekim 1600, s.41-42; 1.12, 23 Ekim 1600, s-69-74; 1.25, 7 Aralık 1600, s.211; 1.34, 7 Ocak 1600, s.304; s.318-319, 14 Ocak 1600; 1.37, 20 Ocak 1601, s-324-330; 1.41, 31 Ocak 1601, s.368-373; f.53, 1.1, 3 Mart 1601, s-1-18; 1.16, 30 Mayıs 1601, s. 233; 1.20, 17 Temmuz 1601, s. 290-291; f. 54, 1.10, 19 Ekim 1601, s.67-68; 1.27, 26 Ocak 1602, s.219-220; f. 55, 1.1, 11 Mayıs 1602, s.1; f. 56, 1.27, 6 Ocak 1603; SdelC, f.10, 7 Ekim 1600; 9 Mayıs 1602;

²⁴⁴ Asve Sdac, f.51, 1.11, 8 Nisan 1600, s.105; 1.15, 20 Nisan 1600, s. 121-122; 1.19, 6 Mayıs 1600, s.167; 1.20, 19 Mayıs 1600, s.183-186; 1.24, 16 Haziran 1600, s.242-245; 1.35, 15 Temmuz 1600, s.340-341; 1.38, 29 Temmuz 1600, s. 368-374; 1.43, 26 Ağustos 1600, s. 412-413; Dursteler; Fatima Hatun, s. 27-30,

sonra iltizamların dağıtılmasında Safiye Sultan ile birlikte en önemli figürlerden birisi olmaya başlayan ağa bütün zümrelerle ilişki kurarak otoritesini sağlamlaştırmaya çalıştı. 16.yy'nin sonunda ekonomik ağlardaki gücü giderek artan ulema ile olan ilişkisini yaptırdığı medrese üzerinden sağlamaya çalışırken, akrabalarını İstanbul'a çağırıp harem üzerindeki etkisini arttırmaya uğraştı. Yine kardeşini Çerkez bir sipahi olan Ali Ağa ile evlendirerek, onun askeri içinde yükselmesini sağladı, bu sayede birundaki kontrolünü arttırmaya çalıştı. Yeğenini kaçırtıp İstanbul'a getirmesi de ondan politik bir çıkar beklemesinin sonucuydu. Ancak 16.yy'nin sonunda ekonomik gücü giderek artan Ulema ve gelirleri düşen Vezirlerin sipahiler üzerinden saray teşkilatını ve Sultanı tehdit etmeye başlaması Gazanfer Ağa'nın 1603 yılındaki ayaklanmada öldürülmesiyle sonuçlandı. Gazanfer Ağa 16.yy'nin sonunda Osmanlı Devleti'nin politik ve ekonomik olarak değişime uğradığı bir esnada özellikle de 1595 yıllarından sonra merkezileşme politikalarının diğer zümrelerde yarattığı huzursuzluğun ana hedefi haline geldi.

3. Merkez İsyancıları

3.1. İstanbul'da Ortaya Çıkan Sipahi Ayaklanmaları: 'Yeni bir Arayışa Doğru'

16.yy'nin son çeyreğinden itibaren sürekli olarak tağşişe başvurulması, askerlerin ekonomi politikalarından sorumlu tuttıkları enderuna ve Sultan'ın gözdelelerine karşı sürekli olarak muhalefet etmelerini ve yukarıda da gösterildiği üzere Doğancı Mehmed Paşa gibi önemli bir paşanın öldürülmesi sonucunu doğurdu. Merkezi yönetim, tağşişlere kısa vadeli çözümler olarak başvursa da, 16.yy'nin sonlarına doğru sipahilerin ve yeniçerilerin alım güçlerinin düşmesi sebebiyle kendilerini artan biçimde hedef almaya başlamaları, vüzeranın tağşiş uygulamasına sıcak bakmamasına sebep oldu. Ayrıca, tağşişler rakiplerini saf dışı bırakmak için bizzat vüzera ve saray teşkilatı tarafından başvurulan bir yöntem haline de geldiler. Paranın değer kaybetmesinin ücretli merkez ordu üzerinde huzursuzluk yaratması, Osmanlı Devleti tarihinde her daim sorun teşkil eden bir konuydu. I.Murad döneminden itibaren para darlığını aşmak için uygulanan tağşişler belirli zümrelerin ücretli orduyu kullanarak iktidarı sıkıştırmasının aracı oldu. Sultan Murad tahtı oğlu II.Mehmed'e bıraktığında para kıtlığını aşmak için uyguladığı tağşiş, dönemin veziri Çandarlı Halil Paşa tarafından kullanılmış, paranın değerinin düşmesi üzerine çıkan buçuk tepe isyanı, Sultan Murad'ın tekrar tahta çıkmasıyla sonuçlanmıştı.²⁴⁵

²⁴⁵ Cemal Kafadar, When Coins Turned into Drops of Dew and Bankers Became Robbers of Shadows, Yayınlanmamış Doktora Tezi, McGill University, ss-50-52

17. yy'nin hemen başında tağışların yanında iltizam uygulamasına da sıklıkla başvurulması ve iltizama verilecek olan tımarların merkezden dağıtılmaya başlanması hizipler arası mücadelenin daha da keskinleşmesine ve iltizam dağıtımlarından kendilerine yarar sağlamaya çalışan grupların çatışmalarının daha da artmasına sebep oldu. 16.yy'nin son çeyreğinden itibaren devletin geçirdiği dönüşüme bağlı olarak vezirlerin politik ve ekonomik etkinlikleri azalmasına rağmen atanabilmek için büyük kapılar besleme zorunluluklarının ortaya çıkması merkezin politikalarına karşı Sipahilerin, Vüzera'nın nüfuzlarını arttırmak için birer araç olarak kullanılmasını sağladı. Bu durum İstanbul'da ortaya çıkan ayaklanmaların ana sebeplerinden birisiydi. Bunlara ek olarak, bu dönemde emekliye ayrılan paşalar daha önce olduğu üzere İstanbul'u terk etmiyor, şehirde ikamet etmeye devam ediyor ve ordunun içindeki aracılığı vasıtasıyla hem saltanata hem de görevli olan paşalara karşı tehdit oluşturuyorlardı²⁴⁶.

Bu dönemde isyanların ana bileşenlerinden bir tanesi de ekonomik güçleri giderek artan ulemaydı. Ulemanın yatırım ağları üzerinde hakimiyetini arttırmaya çalışması, bu zümrenin kendi arasında da çatışmaların ortaya çıkmasına sebep oldu. Ayrıca taşrada ortaya çıkan suhte ve levent isyanları da 1599 yılından itibaren Karayazıcının liderliğinde birleşmiş, Osmanlı Merkezine karşı yeni bir tehditin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Bütün bu karmaşa 1600 yılına kadar irili ufaklı isyanların ortaya çıkmasına neden oldu. Ancak 1600 yılına geldiğinde, daha önce görülmedik bir biçimde ulema ve ebna-i sipahiyan birleşerek Osmanlı Merkez politikalarını açık bir şekilde hedef aldılar. Askerin isyan edeceğine dair korku ve şüphe merkezi zaten sürekli olarak tedirgin ediyordu, beklenen isyan 1600 yılı baharında ortaya çıktı ve bu tarihten sonra isyanlar süreklilik halini aldılar. Bu bölümde İstanbul'da ortaya çıkan sipahi ve yeniçeri ayaklanmalarının bileşenleri, merkezde çıkan isyanlar bazında ele alınarak incelenecek.

3.2. Hadım Hasan Paşa'nın Görevden Alınarak İdam Edilmesi ve Ulema'nın Politik Gücündeki Artış

²⁴⁶ Maria Pia Pedani Fabris (ed), Relazioni di ambasciatori veneti al senato, vol. XIV; Constantinopoli, Relazioni inedite (1512-1789), Padua: Bottega d'Erasmus, 1996, s.403

1595 yılında III. Mehmed tahta çıktığında Ferhad Paşa ve Hoca Saadettin devlet yönetiminde önemli figürler haline gelmişlerdi.²⁴⁷ Safiye Sultan ise Valide Sultan olduktan sonra devlet işlerindeki etkinliğini her geçen gün arttırdı. Ferhad Paşa, Safiye Sultan'ın desteğiyle sadrazam oldu ancak kısa süre sonra Cigalazade Yusuf Sinan Paşa ve Koca Sinan Paşa'nın kendisine yaptıkları suçlamalar sebebiyle idam edildi. Koca Sinan Paşa, Ferhad Paşa'yı devirmek için sipahi ve yeniçerileri kullandı. III. Mehmed tahta çıkar çıkmaz, askerinin Sultan'ın savaşa bizzat katılması yönündeki talebi artan biçimde tekrarlandı ve Yeniçeriler, Sultan bizzat savaşa katılmadığı takdirde cepheye gitmeyeceklerini belirterek isyan ettiler. Bu isyanların arkasında çoğunlukla Koca Sinan Paşa ve Cigalazade Yusuf Sinan Paşa bulunuyordu. Ferhad Paşa'dan duyulan rahatsızlık her yerde dile getirildi ve Sultan İstanbul'dan uzaklaştırılmak istendi. Safiye Sultan, III. Mehmed'in İstanbul'dan uzaklaşmasını istemedi, bu vesileyle Koca Sinan Paşa'nın tekrar Vezir-i Azam olacağından çekiniyordu. Ancak Ferhad Paşa, kısa süre sonra görevden alındı ve idam edildi.²⁴⁸ Bu olaydan sonra Safiye Sultan, Yusuf Sinan Paşa ve Koca Sinan Paşa arasında zaten daha önceden olan gerginlik daha da arttı ve taraflar birbirlerine karşı açık şekilde muhalefet etmeye başladılar. III. Mehmed, askerinin baskısı sonucu 1596 yılında Eğri Seferine bizzat katıldı. Yusuf Sinan Paşa, savaş sırasında kendisini Vezir-i Azam olarak atatabilmeyi başardı, ancak kısa süre sonra Safiye Sultan'ın bakışıyla görevden alındı. Bu konuya son bölümde detaylı bir şekilde değinilecek, ancak burada saray atamalarda etkinliği olan zümrelerden bahsedilecek.

Yusuf Sinan Paşa'nın Vezir-i Azam olarak atanmasında, III. Mehmed'in tahta çıkmasıyla birlikte gücünü daha da arttıran Hoca Sadettin ve Gazanfer Ağa baş aktör oldular.²⁴⁹ Ancak Yusuf Sinan Paşa'nın görevden alınmasıyla birlikte, başta Hoca Sadettin olmak üzere, kendisine bütün yakın isimler görevlerinden alındılar. Sadece Gazanfer Ağa görevine devam edebilmeyi başarabildi ve Safiye Sultan ile birlikte, saray içerisindeki en önemli figür oldu. Safiye Sultan'ın bu dönemde iltizam dağıtımlarında en önemli aktör olması ve Gazanfer Ağa'nın saray içerisinde artan etkinliği 1598 yılında Hadım Hasan Paşa'nın var olan ekonomik sıkıntıdan saray teşkilatını ve Safiye Sultan'ı suçlaması sonucunu doğurdu. Hadım Hasan Paşa'nın görevlerin Safiye Sultan aracılığı ile rüşvet karşılığında dağıtıldığını dillendirmesi ve Gazanfer Ağa'ya karşı bir komploya

²⁴⁷ Asve, Sdac, f.40, l.38, s.481-493, 31 Ocak 1595

²⁴⁸ Asve, Sdac, f.41, l.18, s.190; l.30, s-290-294; l.33, s-326-329, 3 Haziran 1595; l.34, s. 342 1 Temmuz 1595

²⁴⁹ Asve, Sdac, f. 41, l.1, s, 1-2

girişmesi, paşanın 8 Nisan 1598 yılında görevden alınması ve daha sonra öldürülmesiyle sonuçlandı. Hadım Hasan Paşa'nın öldürülmesinin arkasında birçok zümre bulunuyordu. Bunların başında, yukarıda bahsedildiği üzere Safiye Sultan ve Gazanfer Ağa vardı ancak onların dışında tekrar Vezir-i Azam olmayı bekleyen İbrahim Paşa ve 1596 yılında Safiye Sultan tarafından görevinden uzaklaştırılan Hoca Sadettin de, Hadım Hasan Paşa'nın öldürülmesi için Sultan'ı telkin ettiler. Hadım Hasan Paşa ile Hoca Sadettin arasında vezir-i azamın ölen Şeyhülislam Bostanzade yerine, Hoca Sadettin'i değil Baki Efendi'yi tercih etmesi sebebiyle gerilim vardı. Bütün bu zümreler Hadım Hasan Paşa'nın öldürülmesinde etkili oldular. Sultan Mehmed, harem ve enderuna karşı merkezi hükümetin tekrardan güç kazanabilmek için yaptığı girişimlere çok sert bir tepkiyle cevap verdi ancak bu tarihten sonra merkezi hükümet ve saray teşkilatı arasındaki gerilim artarak devam etti. Balyos, Sultan'ın Hadım Hasan Paşa'yı öldürmesinin ana sebebinin vezirlerin görevlerini kötüye kullanmamaları yönünde bir uyarı olduğunu, I.Süleyman'ın da Maktul İbrahim Paşa'yı bu şekilde cezalandırmış olduğunu aktarıyor.²⁵⁰ İbrahim Paşa, Hadım Hasan Paşa'nın öldürülmesinden sonra beklediği üzere vezir-i azam olamadı ve Cerrah Mehmed Paşa bu göreve getirildi. Ayrıca bu olaydan hemen sonra Hoca Sadettin Şeyhülislam olarak atandı ve Safiye Sultan'a karşı muhalefetin en önemli temsilcilerinden bir tanesi haline geldi.²⁵¹ Hoca Sadettin, Şeyhülislam olarak atandıktan hemen sonra Navarin'in kaybedildiği haberi İstanbul'a ulaştı. Bunu fırsat bilen Hoca, Kaptan-ı Derya Halil Paşa'nın görevden alınıp onun yerine Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın atanmasını sağladı.²⁵² Safiye Sultan, bu olaydan sonra birun teşkilatındaki en önemli müttefiklerinden birini kaybetti ve kendisi bu tarihten itibaren sürekli olarak sipahiler başta olmak üzere diğer zümrelerin hedefi haline geldi. Hoca Saadettin'in Şeyhülislam olmasının hemen akabinde Yeniçeri Ağasının önderliğinde isyan çıktı. Bu ayaklanma sırasında Safiye Sultan'ın ya eski saraya ya da Amasya'ya sürülmesi gündeme geldi ancak Sultan, Valide Sultan'ın artık devlet işlerine karışmayacağını söyleyerek ayaklanmayı bastırdı. Bu ayaklanma sırasında Hoca Sadettin, III.Mehmed'e, Safiye Sultan'ın etkisini kırarak, kendi otoritesini tekrar güçlendirmesi gerektiğini, baş eğmeyen herkesi en sert şekilde cezalandırmasını ve iki ay gibi kısa bir süre sonucunda iktidarını tekrar sağlamlaştırabileceğini söyledi. 1596 yılında Safiye Sultan tarafından görevden alınan

²⁵⁰ Asve, Sdac, f. 47, 1.11, s. 90-94, 20 Nisan 1598

²⁵¹ Asve, Sdac, f. 47, 1.7, s.58-64, 9 Nisan 1598, s. 133; 1.11, s.90-94, 20 Nisan 1598

²⁵² Asve, Sdac, f. 12, 1.12, s.98-107

Hoca, Yusuf Sinan Paşa ile birlikte, Valide Sultan'ın etkisini kırmaya çalıştılar. Ancak kısa bir süre zarfında Hoca Sadettin ile Yusuf Sinan Paşa'nın arası açıldı. Bunda en büyük sebep Yusuf Sinan Paşa'nın Venedik kıyılarını yağmalayarak gelir elde etmek istemesi ve Hoca Sadettin'in de Venedik yanlısı bir politika izlemesiydi. Yusuf Sinan Paşa, sürekli olarak Venedik kıyılarını yağmalıyor ve bunu meşrulaştırmak için de Şeyhülislam'ın otoritesinden yararlanmak istiyordu. Ancak Hoca Sadettin'in Yusuf Sinan'ın Venedik kıyılarını yağmalaması için zemin yaratmaması, kaptan-ı deryanın Rumeli Kazaskerliği için atama yapılacağı sırada, hocanın oğlu yerine başka bir adayı desteklemesiyle sonuçlandı ve bu olay ikilinin arasını gerdi. Hoca Sadettin'in oğlu Mehmed Çelebi Rumeli Kazaskeri olarak atandı ve Yusuf Sinan Paşa, bu atamadan duyduğu memnuniyeti dile getirmek için defterdarını Hoca Sadettin'in yanına yolladı. İkilinin arasındaki gerginliğin sebepleri, hoca ve defterdarın konuşmalarından çıkartılıyor. Bu konuşmanın detaylarına son bölümde değinilecek.²⁵³ Burada, Osmanlı Devleti'ndeki güç mücadelelerinin daha çok kişisel çıkar temelinde örgütlendiği, hiziplerin blok halinde hareket etmediği ve ittifakların çok çabuk değişebildiğini göstermesi bakımından ikilinin ilişkisine değinildi. Bu görüşmeden kısa bir süre sonra Hoca Sadettin öldü. Ancak bu ölümün ardından birçok dedikodu yapıldı. Hoca Saadettin, bir vaaz dönüşü eve geldiği sırada büyük oğlunun yanında vefat etti.²⁵⁴ Oğullarından bir tanesi İstanbul Kadısı, diğeri de yukarıda bahsedildiği üzere Rumeli Kazaskeriydi ve bunlar Hoca'nın zehirlenerek öldürüldüğünü düşünüyorlardı. Safiye Sultan'ın ve Gazanfer Ağa'nın hocanın otoritesinden hoşlanmadıkları ve onlar tarafından zehirlenerek öldürüldüğü konuşuluyordu.²⁵⁵ Bu ölümün bir zehirlenmeden kaynaklı olup olmadığını belirlemek güç ancak bu söylentilerin ortada dolanması, enderun, birun ve ulema arasında ortaya çıkan çatışmanın boyutlarını gösteriyor. Ayrıca kurulan ittifakların kalıcı olmadığını söylemek de mümkün. Gazanfer Ağa, Hoca Sadettin ve Cigalazade Yusuf Sinan Paşa, 1598 yılından önce birçok kez beraber hareket etmiş olmalarına rağmen, Hoca'nın ölümünün arkasında bu isimlerin aranması hizip mücadelelerinin ekonomik çıkar üzerinde temellendiğini ve ittifakların da kısa süreli olduğunu gösteriyor.

²⁵³ Asve, Sdac, f. 49, l.21, s. 281-283

²⁵⁴ M.İpşirli (ed), Tarih- Selaniki, cilt 2, s-823-824

²⁵⁵ Asve, Sdac, f. 50, l. 6, s.65-66, 2 Ekim 1599

Hadım Hasan Paşa'nın bu şekilde öldürülmesi, merkezi hükümete ve ağlarına saray teşkilatının Sultan üzerinden verdiği bir mesaj olarak değerlendirilebilir. 1593 ve 1595 yıllarında Koca Sinan Paşa'nın sipahileri arkasına alarak kendisini vezir-i azam yapması, 1589 yılında Doğancı Mehmed Paşa'nın sipahiler tarafından katledilmesi, yine III. Murad'ın enderun lehine merkezi hükümetin gücünün kırılması yönünde izlediği politikanın sonucuydu. Vüzera askeri manipüle ederek enderun ve Sultan'ı sıkıştırmak istiyordu. Hadım Hasan Paşa'nın da Safiye Sultan'ı suçlaması ayrıca Gazanfer Ağa'ya karşı bir komploya girişeceğinin duyulması ve bunun sonucunda öldürülmesi enderunun, merkezi hükümet ile olan çelişkinin bir sonucu olarak nitelenebilir. Ancak İbrahim Paşa gibi önemli bir vezirin ve Hoca Sadettin gibi ulemanın önemli bir isminin de bu idamın arkasında bulunması, ittifakların sadece saray teşkilatlanması ve merkezi hükümet çelişkisi üzerinden oluşmadığını gösteriyor. Bu çelişki mücadelenin ana damarını oluştursa da ,birçok zümre kendi çıkarları söz konusu olduğunda ittifak kurup daha sonra da müttefiklerini çıkarları doğrultusunda kolay bir biçimde değiştirebiliyordu. Ancak Hadım Hasan Paşa'nın öldürülmesi, Anadolu'da Celali ayaklanmasının yarattığı huzursuzluk, Habsburglarla girilen mücadelenin uzaması, İran ile sürekliliğe dayanan huzursuzlukların yaşanmasıyla birleşince Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan varolan durumdan sorumlu tutularak her geçen gün daha fazla hedef haline geldiler. Merkezi hükümet hem savaşın finansmanı iç hazineden sağlamak, hem de saray teşkilatının gücünü kırmak için bu tarihten sonra, asker üzerinden Sultan'ı daha fazla sıkıştırmaya başladı. 1599 ve 1603 yılları arasında sürekli olarak isyan çıktı ve isyankarların talepleri aynı kaldı; 'Saray Teşkilatı'nda organizasyonel değişim'.

3.3. Merkezileşme Politikalarına Karşı İlk Büyük Tepki: 1600 İsyanı

veya

Esperanza Malchi Kira'nın öldürülmesi

1600 yılında ortaya çıkan isyanın ilk hedefi enderun ve haremdi. Ayaklanmanın ideolojik altyapısını ise gayri-müslim karşıtlığı oluşturdu. Sipahiler, ilk olarak Valide Sultan ve Gazanfer Ağa'ya karşı hareket ettiler. Defterler dağıtılırken, en iyilerinin²⁵⁶

²⁵⁶ Venedik Balyos'larının defter diye bahsettikleri, adet-i ağnam ve haraç defterleriydi. Bu defterler daha önce sipahilere verilirken daha sonra alınır satılır hale geldiler. Sipahiler Valide Sultan'ın bu defterleri Yahudi Kiraya verdiğini ve kiranın bu sayede zenginleştiğini ileri sürdüler. Selaniki Tarihi'nde bu konudan bahsediliyor; Ve adet-i ağnam ve haraç defterleri kadimü'l-eyyamdan kanun ikişer sipahiye virilmektedir. Şark seferleri belasıyla bir niçe kimseye virili-gelmeğe re'aya-yı memleket zulm ü te'addi sebebiyle paymal olup ve bid'atler artup ve defterler Asitane-i sa'adetde ziyade bahalara satılmak ile miriye dahi lazım olan mal tahsil olunmayup kalup ve muttasıl ticaret

Valide Sultan aracılığıyla Yahudi Kira'ya verildiğini, Kira'nın bu yolla mal mülk edindiğini, ayrıca bu defterleri yüksek fiyatlara satarak servet oluşturduğunu düşünüyorlardı. Balyos, sipahileri bu düşünceye iten olgunun artık tımarlardan eski Sultanların dönemlerinde olduğu kadar gelir elde edememeleri olduğunu söylüyor.

Venedik kaynaklarında sipahi diye bahsedilen askerlerin altı bölük sipahisi olduğu İstanbul'da cereyan eden olayların niteliğinden anlaşılıyor. Tımarlı Sipahiler ve Altı Bölük sipahisi arasındaki ayırım, Venedik kaynaklarında 1580'lere kadar net olarak görülebiliyor ama 16.yy'nin sonu için sipahi kelimesinin kaynaklarda genel geçer bir kullanım halini alması, özellikle İstanbul'da bulunan sipahilerin kim olduğu hakkında kafa karışıklığı yaratıyor ancak altı bölük sipahisinin 16.yy'nin ikinci yarısından itibaren Anadolu'da garnizon kurmasıyla birlikte²⁵⁷, mültezimleşmeye başlaması ve daha sonra da Vezirlerin onları merkezi hükümeti ve enderunu sıkıştırmak için araçsallaştırmaları, bu zümreyi artık İstanbul'da ciddi bir nüfus haline getirdi. Vezirler, merkezi hükümetin gücünün kırılmasından sonra enderuna karşı pozisyonlarını güçlendirmek için altı bölük sipahisinin nüfusunu ciddi oranda arttırdı. Bu askerler, savaflara katılmıyor, İstanbul'da ikamet ediyor, mültezim haline geliyor ve ihtiyaç duyulduğu takdirde isyana kalkıyorlardı. 1599 ve 1603 yılları arasında ortaya çıkan isyanların hepsinde bu sipahiler başroldeydiler. Bunun yanında savafla katılan sipahiler de İstanbul'da bulunan bu sipahiler ile sürekli olarak çatışma içerisine giriyorlardı. Ayrıca Altı bölük sipahisinin bu dönemde ciddi oranda Türkleştiği iddia edilebilir çünkü daha sonra da görüleceği üzere Yeniçeriler ve Sipahiler arasında ortaya çıkan gerginlikler esnasında halk sipahileri destekleyerek Yeniçerilerin karşısında durdu. Bu durum Yeniçeri'nin esnaflaşması²⁵⁸ ve ticari faaliyetlerde bulunmasının İstanbul halkının tepkisini çekmesiyle izah edilebilir ancak bunun yanında Yeniçeriler'in hala büyük oranda devşirmelerden oluştuğu ve altı bölük sipahisinin de giderek Türkleştiği ileri sürülebilir. Vüzera'nın ve 16.yy'nin son on yılında Ulema'nın belirli bir kesiminin merkezi hükümete karşı bir baskı aracı haline getirmeye çalıştığı altı bölük halkının daha çok

malı gibi sermaye idinüp, bir niçe defter alınup-satılmak ile her üç ayda bir kul mevacibi virilmekte müzayaka çekilüp, enva'-ı ıztırıp u ihtilale sebeb ü ba'is olduğu ecilden ikişer kimseye virilmişti. M.İpşirli (ed), Tarih- Selaniki, cilt 1, s. 276

²⁵⁷ Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları, Ankara: Barış Yayınevi, 1999, s.19, 89; Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu, DTCF Dergisi, no.3, s.295; İnalçık, "Military and Fiscal Transformation in The Ottoman Empire, 1600-1700, s.290-291;Şerafettin Turan, Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1997, s.150-152

²⁵⁸ Cemal Kafadar, Yeniçeriler ve Osmanlı Döneminde İstanbul'un Ayaktakımı: Yok Yere mi Asiydiler?; Baki Tezcan-Karl K. Barbir (ed), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.135-163

Türklerden oluşması isyanlarda oynadıkları rol göz önüne alındığında akla yatkın ancak bu durumun kanıtlanması, askerlerin kökenlerinin bilinmemesinden dolayı zor ve araştırılmaya muhtaç. Venedik Belgeleri'nin verdiği bilgiler de daha çok sonuçtan hareket ettiğinden, bu zümrenin bileşenlerinin kimler olduğunun anlaşılması güçleşiyor. Ancak bu tartışma bir yana bırakılırsa, altı bölük sipahisinin ciddi bir biçimde vezirlerin ve ulemanın destekçileri olarak hareket ettikleri söylenebilir.

İsyan, sipahilerin bir cuma günü paşanın divanında toplanıp Ayasofya'ya gitmeleriyle başladı. Balyos, isyancıların, Yahudilerin tiranlığını yıkmak ve eski ayrıcalıklı pozisyonlarına tekrar kavuşmak için orduyla birlikte hayatlarını vermeye hazır oldukları üzerine yemin ederek harekete geçmeleriyle başladığını belirtiyor. İmparatorluğun içinde bulunduğu durumun ve yaşanan kıtlığın sebebini Yahudiler olarak görüyorlardı²⁵⁹. Sipahinin, Yahudi karşıtlığı üzerinden geliştirdiği retorik 16.yy'nin son çeyreğinde ortaya çıkan daha önceki isyanlarda görülmemiştir. Yahudilere ve Hristiyanlara getirilen içki ve kıyafet yasakları, ticari sınırlamalar daha önceki isyanlarda da ortaya çıktı ancak 1600 yılındaki isyanda doğrudan bu söylemin dile getirilmesi Yahudi karşıtlığının toplumsal bir temeli olmasının haricinde sınıfsal bir hareketin bu düşmanlık üzerinden kendisini varsıllamasıyla açıklanabilir. Daha bu isyandan bir sene önce ortaya çıkan, Sipahiler ve Cebeciler'in, ödenmeyen maaşlarını talep ederek isyan ettikleri sırada böyle bir suçlamada bulunmadıkları biliniyor.²⁶⁰ Ancak bu suçlamaların bu isyandan sonra süreklilik halini alması, devletin içinde bulunduğu durumdan enderun, harem ve elinde para bulunduran yahudilerin sorumlu tutulması, 1600 yılında başlayan isyanlar serisinin arkasında İbrahim Paşa'nın ve Sunullah Efendi'nin bulunmasıyla da ilintiliydi. 1599 yılındaki isyanı bastıran Venedikli bir mühtedi olan Cebecibaşı Querini (Frenk Mehmed Ağa) idi. Mehmed Ağa, Damad İbrahim Paşa'ya yakındı ve 1600 yılında Esperanza Malchi öldürüldüğü sırada Ulufeciyan-Yesar olarak görev yapıyordu ve bu ayaklanmaya önyak olan isimlerin başında geliyordu. 1599 ve 1600 yıllarındaki isyanlarda farklı davranmasının sebebinin İbrahim Paşa'nın tavrıyla ilintili olduğu da söylenebilir çünkü 1599 yılındaki isyan sırasında İbrahim Paşa Macaristan cephesinde serdar-ı ekremdi ve bu sırada Halil Paşa, Şeyhülislam Sadettin Efendi, oğulları olan Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri, İbrahim

²⁵⁹ Asve, Sdac f. 51, l. 11, 8 Nisan 1600. s 101

²⁶⁰ Asve, sdac, f. 49, 1 Mayıs 1599,s.3

Paşa'yı görevden almayı planladılar.²⁶¹ 1599 yılında ortaya çıkan ayaklanmanın arkasında Halil Paşa vardı ve isyan muhtemelen İbrahim Paşa'nın serdar-ı ekremlikten alınması planının bir parçasıydı. Frenk Mehmed Ağa bu isyanı bastırdı ancak 1600 yılındaki ayaklanmada en ön saflarda bulunuyordu. Bunun sebebi bu seferki ayaklanmanın arkasında Halil Paşa ile birlikte İbrahim Paşa'nın da bulunması, enderunu ve haremi sıkıştırarak savaş masraflarını iç hazineden karşılatmak isteğiydi.²⁶²

1601 yılındaki isyanda sipahiler, yemin ettikten sonra, ilk önce Yahudi Kira'yı öldürmeye karar verdiler ve şeyhülislama giderek, Esperanza Malchi'yi öldürmek için fetva istediler. Şeyhülislam Sunullah Efendi, Valide Sultandan çekindiği için yazılı fetva vermedi ancak sipahilerin yanına gelerek Yahudi Kira'yı öldürmelerini; ellerinden kaçırmamalarını söyledi. Ertesi gün de, Halil Paşa²⁶³ divana gitmezden önce, evinin önünde toplanıp, Kiranın öldürülmesini istediklerini söylediler. Paşa bu isteklerini sultana bildirdi ve askerinin isteklerinin kabul edilmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine sultan, Kira'nın her neredeyse bulunmasını emretti ve bunun için Kapıcı ve Çavuşbaşı görevlendirdi. Kısa bir süre sonra Kira bulundu ve sipahiler tarafından öldürüldü. Sipahiler ve orada toplanan halk Kira'yı parçalara ayırdılar ve parçalarını hançerlerinin üzerlerine geçirerek bütün şehirde dolaştırdılar²⁶⁴. Burada halk sipahiler ile birlikte hareket etti. Bu 16.yy'nin sonunda merkezileşme hamlelerinden duyulan rahatsızlığın Yahudi düşmanlığı üzerinden kendisini dışarı vurduğunu gösteriyor. Elleri borç verebilecek kadar para bulduran Yahudilerin, vüzeranın enderunu sıkıştırmak için hedef haline getirmesi birunun sistemin değişiminden duyduğu rahatsızlığın bir parçasıydı. Ancak halkın da Yahudi Kirayı hedef alması, süregiden sıkıntıların sorumluluğunu direkt olarak enderun ve hareme yüklemeyip, iltizam dağıtımlarında önemli bir figür olan Esperanza Malchi'ye yüklediğini gösteriyor. Kiranın öldürülmesinden bir gün sonra iki oğlu Kira'nın öldürüldüğü yere getirildi, bunlardan küçük padişah olarak adlandırılan büyük olanı sipahiler tarafından öldürüldü, küçük oğlu ise Müslüman olmayı kabul edince bağışlandı. Sipahiler bu olaydan sonra da isyanlarına devam ettiler ve İstanbul'da bulunan Yahudilerin mülklerini yağmalamaya

²⁶¹ Asve, Sdac, f. 49, s. 299

²⁶² Frenk Mehmed Ağa için, bkz., Pedani, Veneziani a Constantinopoli, s-78-79, Safiye's Household; s, 22-23, M.İpşirli (ed), Tarih- Selaniki, s. 591,597, 738, 739, 854-85

²⁶³ Balyos, toplanılan yerin paşanın evi olduğunu söylüyor, olayların seyri ve Vezir-i Azam İbrahim Paşa'nın vekili olması göz önüne alındığında, bu paşanın Sadaret Kaymakamı, Vezir Halil Paşa olduğu anlaşılıyor. Ayrıca İngiliz elçisi Lello da, bu paşanın Halil Paşa olduğunu aktarıyor. Orhan Burian (ed), The Report of Lello , s.47

²⁶⁴ Asve, Sdac f. 51, l. 11, 8 Nisan 1600. s 101

başladılar. Kira'nın vücudunun parçalara ayrılması ve bu olaya halktan insanların da katılması, sipahilerin kamusal alana olan hakimiyetlerini Yeniçerilere ve merkeze göstermek istemesi olarak yorumlanabilir. Bu gibi durumlarda sipahiler cesetleri parçalara ayırıp bütün şehirde dolaştırıyor ve en sonunda da at meydanında toplanıyorlardı. Doğancı Mehmed Paşa'nın öldürülmesinden sonra da benzer bir durum ortaya çıkmış ve paşanın cesedi parçalara ayrılarak şehirde dolaştırılmıştı.

Olayların önüne geçmek isteyen Sultan, sipahilerden kendi aralarında on kişi seçmelerini istedi. Onlarla görüşüp taleplerinin ne olduğuna dair bilgi almak istiyordu. Sipahiler, sultan ile görüşürken ne paşaya ne valide sultana ne de enderuna karşı ayaklandıklarını söylediler, asıl hedeflerinin devletin bütün önemli işlerinin içerisinde olan yahudiler olduğunu belirttiler. Bütün her şey onların elinden geçiyordu ve bu sayede bütün şehri yönetiyorlardı, ciddi miktarda servet edinmişlerdi. Yahudiler zenginleşirken kendilerinin her sene savaşa katıldıklarını ve yoksullaştıklarını, her zaman Sultan'ın hizmetine hazır olmalarına rağmen sömürüldüklerini ve süregiden kıtlık yüzünden artık yaşayamaz hale geldiklerini bildirdiler. Bu koşullar altında Sultan'ın hizmetine dönecek durumda değillerdi. Sultan'dan bu durumu çözmesini talep ettiler ve şartlarını sundular: Bundan böyle, bazı Yahudiler, Sultan'ın yanında bulunmayacak, ticaretle veya herhangi bir yönetim işiyle ilgilenmeyeceklerdi.²⁶⁵ Bütün işler Müslümanlar tarafından idare edilecek, birinci vezir dışında hiç kimse Sultan'a arz ulaştıramayacaktı. Sultan'ın yegane vekili olması gereken sadrazam, devlet işlerinde, Sultan Süleyman'ın döneminde olduğu gibi, emir verme yetkisini sultandan başka biriyle paylaşmayacaktı. Bozuk akçeler toplatılacak ve yeniden ayarlanacaklardı. Hristiyanlar ve Yahudiler ipek elbise giyemeyeceklerdi. Sipahilerin istekleri sultan tarafından kabul edildiyse de bu sipahileri yatıştırmadı. Yahudilerin evlerini yağmalamaya devam etmeye karar verdiklerine dair söylentiler dolaşıyordu. Paşa büyük bir riski göze alarak Ayasofya vaizi Emir Efendi, Kazasker, Defterdar ve birçok din bilgini ile birlikte sipahilerin yanına geldi ve artık sadakat göstermelerini, yatışmaları gerektiğini söyledi. Sultanın emirlerinin hemen yerine getirileceğini bildirdiler. Emir Efendi şehirdeki ve hükümetteki bütün düzensizliklerin giderileceğine dair sipahilere söz verdi ve vaizin aracılığıyla ayaklanma yatıştı.²⁶⁶

²⁶⁵ Asve, Sdac f. 51, l. 11, 8 Nisan 1600. s 102

²⁶⁶ Asve, Sdac f. 51, l. 11, 8 Nisan 1600. s 102

Bu olaylardan sonra emirler uygulamaya konmaya başlandı. Yahudiler büyük korku içerisinde kaldılar, ipek elbise giyinmeyi bıraktılar. Sipahiler aslında daha çok iltizam dağıtımından kar elde eden ve ticaret ile zenginleşen Yahudileri hedef almışlardı ancak isyan sırasında İstanbul'da özellikle ticaret ile uğraşan ya da dükkanı bulunan gayri Müslimlere karşı ciddi bir yağma hareketi başladı. Bunun yanında Yeniçeriler'in de isyan edeceğinden çekiniliyordu. Yeniçeriler eskiden olduğu gibi ağaları tarafından kontrol edilemiyorlardı, daha önce bayramda ayaklanmışlardı ve eğer yeni bir ayaklanma çıkarsa eskisinden daha kötüsünü yapabileceklerinden korkuluyordu. Geçen seferki ayaklanma ramazana denk geldiğinden çok fazla kan dökülmemişti. Balyos, eğer kira bulunup öldürülmeseydi ve olaylar istedikleri gibi sonuçlanmasaydı, Sipahilerin sadece İstanbul'daki Yahudileri değil, Galata'ya geçip buradaki Yahudileri de katledeceklerini bildiriyor.

Sipahi ayaklanmalarının hedefinde başta Yahudiler olmak üzere gayrimüslimlerin bulunması bu ayaklanmaların ideolojik örüntüsü olarak değerlendirilebilir. Ayaklanma sırasında Yahudilerin hedef alınmasının sebebi sipahilerin yoksullaşmalarından sadece onları sorumlu tutmaları değildi. Bu hareket merkeze ve merkez ağlarına karşı dolaylı olarak Yahudilerin hedef tahtasına oturtulmasıydı. Ayaklanmaların arkasında Ulema'nın bir bölümünün, emekli vezirlerin, konumundan memnun olmayan vüzeranın hatta veziri-azamın da bulunması, bu ayaklanmaların birçok bakımdan merkezin politikalarından rahatsızlık duyanların desteği ile ortaya çıktığını gösteriyor. Daha sonra gösterileceği üzere Vezir-i azam İbrahim Paşa'nın bu ayaklanmaların arkasında durması, onun Macaristan seferinin yarattığı olağanüstü harcamaların bir bölümünün merkez tarafından karşılanmasını istemesinden kaynaklandı. 16.yy'nin sonlarına doğru vezirlerden savaşa götürecekleri sekbanların masraflarını kendilerinin karşılaması beklendiğinden, onlar da hem ekonomik durumlarının her gün daha kötüye gitmesi hem de atanabilmek için daha büyük kapılar beslemek zorunda kaldıklarından, iç hazineden para sızdırabilmek için bu isyanları destekliyorlardı. Ümera için de benzer bir durum söz konusuydu.²⁶⁷

Bu ayaklanmanın sonucunda sipahilerin istekleri kabul edilmiş olsa da, Sultan kendi meşruiyetini yitirecek adımlar atmadı. Sipahilerin bu ayaklanmadaki asıl hedefi

²⁶⁷ Kunt, Sultans Servants, s.77; İç Hazine için bkz: Ahmed Tabakoğlu, Osmanlı Devletinin İç Hazinesi, Mehmed Genç ve Erol Özvar (ed), Cilt 1, İstanbul: Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi, s. 51-56

Safiye Sultan, Gazanfer Ağa ve Bostancıbaşı idi²⁶⁸, onları öldürerek sultanın merkez teşkilatı üzerinde hakimiyeti ele geçirmek istediler ancak bunda başarılı olamadılar. Eğer bunu başarabilmiş olsalardı, iktidar üzerindeki etkilerini daha da arttırıp, yönetimi kendi istedikleri doğrultuda hareket etmeye zorlayabileceklerdi. Bu isyan iltizama verilecek gelir kaynaklarının hanedanın kendi hesabına çalışan saray teşkilatı tarafından belirlenmesine ve süreklilik halini alan taşışlere karşı sipahilerin en ciddi girişimidir. Yine bu isyan III. Murad'ın güçlenen vezir kapılarına karşı giriştiği hareketin enderun lehine verdiği sonuçlara karşı bir tepki olarak da nitelenebilir. Bununla birlikte, Sipahilerin ideolojik bir birlik içinde hareket ettiğini söylemek isyanın bileşenlerine bakıldığında olası görünmüyor. Vezirlerin savaşa gitmemelerine rağmen orduya kaydolan askerlerin sayısını sürekli olarak çoğaltmaları onlara merkeze karşı manevra alanı sağlıyordu²⁶⁹. Ayrıca elinde sermaye bulunan gruplar da kendi aralarında bölünmüştü. Şeyhülislam'ın bu olaylara dolaylı olarak destek vermesi, Vaiz Emir Efendi'nin de merkezden yana tavır koyması, bu grupların yatırım ağlarında etkin olmak için giriştiği mücadelede askerleri kullandığını gösteriyor. Sipahiler günlük hayatlarını idame ettirmeye çalışırken, bir yandan da pozisyonlarını borçlu oldukları vezirler namına hareket ediyorlardı. III.Murad zamanında vezirlerin ancak telhis yoluyla sultan ile irtibat kurmaya itilmesi, enderunu daha da güçlendirmişti ve bu hanedanın vezir kapılarına karşı kendi otoritesini kurmaya çalışma girişiminin önemli bir göstergesiydi. Sipahinin taleplerinden bir tanesinin Sultan ile sadece vezir-i azamın ve onun vekilinin iletişime geçmesi olması bu bakımdan tesadüfi değildi. Bu talep hanedanın kapı halkı ve vezirlerin kapıları arasındaki mücadelede önemli bir unsurdu. Bu talebi devletin yönetim organizasyonunun çürümesinden sorumlu tutulan Safiye Sultan ve Gazanfer Ağa'nın ağları üzerinde hakimiyeti eline geçirmek isteyen bazı ulema, vezirler ve sipahilerin ortak talebi olarak değerlendirmek gerekiyor. Bu isyanlar, destekleyen grupların yapısına bakıldığında, farklı temsiliyetleri içinde barından ve çıkarları merkezin çeyrek asırdır yaratmaya çalıştığı yeni ağlarla örtüşmeyen çeşitli grupların ortaya çıkardığı bir cephe hareketi olarak değerlendirilebilir. Bu hareketin sonuçlarından biri de kuşkusuz elinde para bulunan grupların mallarına el koymaktı. Yahudilerin hedef alınması isyanın meşruiyetini sağlamak için kullanılsa da, ellerinde mültezimlere borç para verecek kadar sermayelerinin bulunması da onların hedef haline gelmesinin sebeplerinden bir tanesi

²⁶⁸ Asve, Sdac f. 51, l. 11, 8 Nisan 1600. s 103

²⁶⁹ Tezcan, Sultan's Servants, s.181-183

oldu. Yahudi kiranın müsadere edilen mallarının toplamı 1.000.000 altını buluyordu²⁷⁰. Bu rakamın büyüklüğü onun iltizam dağıtımlarından elde ettiği sermayeyi gösteriyor ancak bu parayı dağıtmak zorunda olduğu bir kapı halkı olduğunu unutmamak gerekli. Aynı durum vezirler ve elinde sermayesi bulunan diğer gruplar için de geçerliydi. Bu paraların kapı halkı beslemek, kendi yakınlarının mevki elde edebilmesi için borç vermek gibi işlemler için kullanılması da meblağın büyümesiyle doğru orantılı olarak değerlendirilebilir.

Kiranın Venedik ile de ticari ilişkileri mevcuttu, Silvestra gemisiyle ticaret yapıyordu. Defterdar ölümünden sonra Kira'nın ve diğer Yahudilerin malvarlığının belirlenmesi için uğraştı ancak bunun yapılmasına izin verilmedi. Yahudilerin bütün mallarına el koyuldu, ayrıca ticaret yapmaları da bu ayaklanmadan sonra yasaklandı. Venedik'ten gelen Pavestina ve Lindo gemisindeki mallara el koyuldu. Venedik'ten gelecek olan Yahudilerin sahibi olduğu mallara da el koyulmasına karar verildi. Kiranın Venedik'teki aracılarının mallarına da el konulma durumu vardı. Balyos, bu durumu engellemek için elinden gelen bütün girişimleri yapacağını bildiriyor²⁷¹. İstanbul'da bulunan ve ticaretle uğraşan Yahudiler bu tarihten sonra Venedik'e giderek orada ticaret yapmak istediler. Bu durum Yahudilerin İstanbul'da hissettikleri güvensizlik hakkında fikir edinilmesini sağlıyor çünkü Yahudilerin engizisyon mahkemeleri ile de problemleri vardı ve buna rağmen durumu iyi olanlar Venedik'e gitmeyi tercih ettiler²⁷². Yahudilerin hedef haline gelmesi İstanbul'da başka bir huzursuzluğun da ortaya çıkmasına sebebiyet verdi.

Yahudilerin bir bölümü yeniçerilere ödeme yapma sözü vermişlerdi. Bu ödemenin neden yapılacağı hakkında Balyos bilgi vermiyor, ancak sipahilerin kendilerine karşı giriştiği harekettten yeniçerilere ödeme yapıp, onların korumasıyla sakınabileceklerini düşünmüş olmaları muhtemel. Bir diğer olasılık da 16.yy'ın sonlarından itibaren ticari işlerle iyice ilgilenmeye başlayan Yeniçerilerin Yahudiler ile birlikte ticaret yapması olabilir²⁷³. Bu olasılıklardan hangisi geçerli olursa olsun, bu durum aralarında sürekli olarak sürtüşme bulunan yeniçeriler ile sipahilerin arasında yeni bir gerginliğin doğmasına sebep oldu. Yeniçeriler Yahudi kiranın ve oğlunun

²⁷⁰ Asve, Sdac f. 51, l. 11, 8 Nisan 1600, s. 104

²⁷¹ Asve, Sdac f. 51, l. 11, 8 Nisan 1600, s.104

²⁷² Asve, Sdac f. 51, l. 16, 21 Nisan 1600, s.132

²⁷³ Kafadar, Yeniçeriler ve Osmanlı Döneminde İstanbul'un Ayaktakımı: Yok Yere mi Asiydiler?; s.135-163

cesetleri gömülürken cesetlere sipahiler tarafından kötü davranıldığını fark ettiler ve cesetleri kucaklayıp sipahilere doğru fırlattılar, bu olaydan sonra sipahiler ne zaman yeniçerilerle karşı karşıya gelse, Yahudi leşi hırsızları diye bağırıyorlardı. Aralarında çatışma çıkabileceği konuşuluyordu²⁷⁴. Yeniçeri ile sipahiler arasında sürekli olarak bir gerginlik vardı, bu gerginliğin ana sebebi ekonomikti. Altı bölük sipahisi yukarıda da belirtildiği gibi artık kendilerine verilen haraç ve avarız defterlerinden geçimlerini sağlıyordu ayrıca bir kısmı da mültezimleşmişti,, ayrıca paşalar kendi yandaşlarını hem yeniçeri hem de sipahi ocağına kaydettiriyorlardı. Bunlar savaşa gitmemelerine rağmen maaş alıyor ve pozisyonlarını borçlu oldukları vezirleri savunuyorlardı. Altı bölük sipahisi ulufeli olmasına rağmen, tımar sahibi de oldu, ayrıca isyan sırasında birbirlerine yaptıkları suçlamalardan anlaşıldığı kadarıyla, bir kısmı sadece ulufeli, bir kısmı tımar sahibi, bir kısmı hem tımar sahibi hem de ulufeliydi. Bu durum askerin kendi içinde de bölünmesine yol açtı.

3.3.1. Ayaklanmanın sonuçları

Sipahiler isyandan hemen sonra ödemeleri yapıldığı için yatıştılar ancak bu isyan onlara devlet işlerine karışmanın yolunu açtı. Balyos isyanının onlara sadece yöneticilere karşı değil, aynı zamanda Sultan'a karşı saygısızlık yapmaya cesaret verdiğini, Sultan'ın zayıflığının ve değişkenliğinin de bu durumu güçlendirdiğini belirtiyor²⁷⁵. Enderunun akıbeti isyan sonrasında hala belli değildi, yine Balyos'a göre herkes Bostancı başından nefret ediyordu. Gazanfer Ağa ile ilgili olan görüşler ise farklıydı. Bir kısım sarayda tutulmasını isterken, bir kısım da saraydan gönderilmesini istiyordu. Bu durum saraydaki hiziplerin daha fazla otorite için yarışmasını getirdi. Sultan, Gazanfer Ağa'ya danışmadan karar alamıyordu, onun fikri alınmadan hiçbir konu sonuçlanmıyordu. Gazanfer Ağa'nın birçok düşmanı vardı, özellikle vezirler tarafından nefret ediliyordu ve sipahiler de onun otoritesini kırmak için isyan etmişlerdi. Safiye Sultan için de benzer bir durum geçerliydi, eski saraya gönderilmesi isteniyordu.²⁷⁶ Bu durumun ana sebebi Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan'ın merkezi olarak ekonomik kaynakları kontrol etmek isteyen devletin ana figürleri olmasıydı. Bütün dağıtım artık enderundan yapılıyor, vezirlerin hane halkları büyümesine rağmen politik

²⁷⁴ Asve, Sdac f. 51, l. 16, 21 Nisan 1600 s.132

²⁷⁵ Asve, Sdac f. 51, l. 16, 21 Nisan 1600 s. 131

²⁷⁶ Asve, Sdac f. 51, l. 16, 21 Nisan 1600 s. 131

karar alma mekanizmalarında etkileri giderek azalıyordu. Merkeze karşı hareket eden ulema, sipahi ve bazı vezirler, bu durumdan sorumlu tuttıkları merkez görevlilerinin de saraydan çıkarılmasına çalışıyorlardı. Safiye Sultan'ın saraydan gönderilmemesi ve Gazanfer Ağa'nın aynı yetkilerle sarayda kalması, kısa bir süre sonra onların sipahi ayaklanmasının arkasında bulunan vezirleri elemine etmesi sonucunu doğurdu. Bu durumdan en çok etkilenen üst düzey vezir ise Sultan'ın kayınbiraderi Halil Paşa oldu.

Ayaklanmanın en büyük destekleyicisi Halil Paşa idi. Safiye Sultan onu kiranın öldürülmesinden sorumlu tuttuğu gibi, sipahi ayaklanmalarından da sorumlu tutuyordu. Sipahilerin Sultan'a yaptığı teklif de Halil Paşa'nın bu ayaklanmaların arkasında olduğu şüphesini güçlendiriyor. Sipahiler Sultan Süleyman zamanındaki gibi sadece birinci vezirin Sultan ile iletişim kurmasını talep etmişler ve yönetim şeklinin değişmesini istemişlerdi. Bu durum Halil Paşa'nın gücünü arttıracaktı. Safiye Sultan'ın saraydan gönderilmesi Halil Paşa için şarttı ancak Sultan sarayda kaldı ve Halil Paşa'ya karşı harekete girişti. Balyos, Safiye Sultan'ın, Halil Paşa'nın karısı olan kızı Fatma Sultan'a, ona karşı artık sabrının taşıdığını söylediğini iletiyor. Halil Paşa isyandan sonra inzivaya çekildi ve karısı vasıtasıyla Sultan'a ulaşmaya çalıştı. Aslında son isyandan sonra askerlere ödemeleri yapıldığı için asker arasındaki şöhreti artmıştı, ayrıca aralarında çok ciddi bir rekabet bulunan Cigalazade Yusuf Sinan Paşa hizbine karşı da eli güçlenmişti. Askere yapılan ödemeler sadece Yahudi kiranın müsadere edilen mallarından değil, iç hazineden ve ümeranın yüksek rütbelilerinin yardımıyla karşılanmıştı. Balyos, devletin değişik bölgelerinden eşekler ve atlarla divana para taşındığını söylüyor²⁷⁷. Bu yüksek rütbelilerinin kim oldukları hakkında bir bilgi yok ancak beylerbeyleri gibi ümeranın yüksek rütbelilerinin hanedandan yana tavır koydukları söylenebilir. Bu gibi sıkışık durumlarda ve kargaşa dönemlerinde ümeranın yüksek rütbelileri genellikle iktidardan yana tavır koydular, bu durumun sebeplerine Karayazıcı İsyanı bölümünde değinilecek ancak devletin bu dönemde iç borçlanmaya gittiği ileri sürülebilir. Bu paralardan bir bölümü de Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'ya Tophane-i amiredeki askerlerin bayram ödemesinin yapılması için verildi. Ödemenin Tophanedeki bir ayaklanma sırasında yapılması, Yusuf Sinan Paşa tarafından Halil Paşa'yı zor durumda bırakmak için tasarlanmıştı.

²⁷⁷ Asve, Sdac, f. 51, l. 16, 21 Nisan 1600 s.132

Safiye Sultan hizbinin ve onun hizbi dışında olan Yusuf Sinan Paşa'nın Halil'in gücünü kırmak istemeleri hizipler arası çatışmaların, merkezdeki güç dengelerinin ve ittifakların değişkenliğinin bir başka örneği. Halil'in yönetimi sistem değişikliğine zorlamasının altında da diğer kapı halklarına karşı mutlak bir iktidar elde etmek istemesi yatıyor. Sistemsel bir değişiklik olmadığı sürece mevcut durumdan faydalanmanın imkanının olmadığı bütün yöneticiler farkındaydı. Halil Paşa öncelikle III.Murad döneminden beri enderunun en önemli yetkilisi olan Gazanfer Ağa'dan ve onun hizmetlilerinden kurtulmak istiyordu. Aksi takdirde tekrar vezir-i azam olmak ona bir şey kazandırmayacaktı çünkü Sultan'ın merkezi hükümetteki gözü kulağı Gazanfer Ağa idi. Divan toplantılarının sonuçları onun vasıtasıyla Sultan'a bildiriliyor, iltizamlar onun Sultan'a yaptığı telkinler sonucunda dağıtılıyor. Saraya gelen haberlerden onun istedikleri Sultan'a iletiliyordu. Ayrıca Safiye Sultan'ın saraydan çıkarılması da birun teşkilatı için çok önemliydi çünkü hem haremde hem de saray teşkilatının organizasyonunda Safiye Sultan çok büyük bir yer tutuyordu, III.Murad zamanından beri devlet içerisinde oluşturduğu ağlar onu hemen hemen bütün konularda yüzyıl dönümünde son karar merci haline getirdi. Bu yüzden Vüzera, sipahiler üzerinden Sultan'a baskı yaparken, I.Süleyman dönemine dönülmesini talep etti. Haber akışını yine vezir-i azamın sağlamasını bu yüzden ısrarla talep ettiler. Nitekim Safiye Sultan'ın saraydan gönderilememesinin bedelini Halil Paşa kendisinin görevden uzaklaştırılmasıyla ödedi.

Halil Paşa'nın görevine Hafız Ahmed Paşa getirildi ve Halil Paşa gözlerden uzak olmak için ailesiyle birlikte Karadeniz yakınlarında bulunan sarayına gitti. Ahmed Paşa görünüşte Venedik'e karşı iyi davransa da, Venedik Halil Paşa'nın görevden uzaklaştırılmasıyla divandaki en büyük müttefikini kaybetmiş oldu. Yusuf Sinan Paşa ile olan husumeti Halil Paşa'yı, Venedik ile yapılan pazarlıklarda onlara daha yakın yapmıştı. Balyos bu atamadan üzüntü duyduğunu belirtiyor ve Halil Paşa'yı bulunduğu yerde ziyarete gidiyor²⁷⁸. Balyos, Halil Paşa'nın kaptan-ı derya olmasını istiyordu çünkü eğer bu görevi yeniden üstlenirse Venedik'in pazarlıklarda elinin kuvvetleneceğini biliyordu. Zaten Halil Paşa da karısı Fatma Sultan vasıtasıyla tekrar göreve atanmak istiyordu ve Sultan'a bu isteğini iletmişti. Halil Paşa saraydan uzaklaştırılırsa dahi, askerinin ona olan desteği devam ediyordu, bu yüzden Gazanfer Ağa tedirgindi ve kendi

²⁷⁸ Asve, Sdac f. 51, l. 19, 6 Mayıs 1600, s.168

pozisyonu hakkında ne yapılacağı halen kararlaştırılmadığından saraydan uzaklaşmak istiyordu. Düşmanları ve halk kendisi hakkında sürekli olarak konuştuğundan, Mısır Beylerbeyliğini elde ederek merkezden uzaklaşmak istedi²⁷⁹. Ayrıca seferde bulunan vezir-i azam Damad İbrahim Paşa da İstanbul'daki atamalardan huzursuzdu, Hafız Ahmed Paşa'nın birinci vezir yapılmasından duyduğu üzüntüyü belirten bir mektup yazdı çünkü görevi tekrar Halil Paşa'nın almasını istiyordu²⁸⁰. Balyos'a göre sipahi ayaklanmalarının arkasında yukarıda da belirtildiği gibi Halil Paşa ile birlikte İbrahim Paşa vardı, İbrahim Paşa Safiye Sultan'ın kızı ve III. Mehmed'in diğer kız kardeşi Ayşe Sultan ile evliydi, Halil Paşa da Ayşe Sultan'ın kız kardeşi Fatma Sultan ile evliydi bu iki önemli vezir akrabaydı ancak bu durum kendi aralarında çatışmaların daha da keskin olması sonucunu doğurdu. İbrahim Paşa daha önce Yusuf Sinan Paşa'yı, Halil Paşa'nın kaptan-ı deryalığı ondan alabilmesi için desteklemişti. İbrahim Paşa mektubunda Hafız Ahmed Paşa'ya karşı Halil Paşa'yı desteklemesinin sebebini, isyan eden Eflak Voyvodası Mihal'e karşı savaşırken Ahmed Paşa'nın meydandan kaçmış olmasıyla gerekçelendiriyor. Eflak Voyvodası Mihal isyan ettiğinde merkezi çok zor durumda bırakmış ve büyük bir ordu üstüne gönderilmişti. Hafız Ahmed Paşa da asinin üstüne gönderilen serdarlardan biriydi ve savaş sırasında asinin askerlerinin saldırısından kaçmakla suçlanmıştı. İbrahim Paşa'nın, Halil Paşa'ya verdiği bu destek, Vezir-i Azam'ın, Ahmed Paşa'nın kapı halkının güç kazanmasına karşı duyduğu rahatsızlık olarak da yorumlanabilir. İbrahim Paşa, Halil Paşa'nın devlet içerisindeki yandaşlarını biliyordu ancak Hafız Ahmed Paşa, kendisi için yeniden tanıması gereken bir rakip demekti.

İbrahim Paşa'nın sarayda iki tane önemli destekçisi vardı, bunlardan bir tanesi karısı Ayşe Sultan diğeri de kayınvalidesi Safiye Sultan idi. Bunlar Kanije'nin fethinden sonra sürekli olarak paşanın İstanbul'a gelmesini istediler²⁸¹. İstanbul'daki karmaşanın üstesinden İbrahim Paşa'nın gelebileceğini düşünüyorlardı. Ancak Hafız Ahmed Paşa, Sultan'ı, İbrahim Paşa'nın İstanbul'a çağırılmaması konusunda ikna etti. İbrahim Paşa payitahta çağrılırsa cephede bulunan askerlerin çoğunun kaçacağını ; ayrıca İstanbul'da bulunan askerlerin çoğunun da zaten yapılan geç ödemelerden dolayı huzursuz olduğunu, bundan dolayı merkezde büyük bir isyanın patlayabileceğini Sultan'a bildirdi. Ayrıca

²⁷⁹ Asve, Sdac f. 51, l. 19, 6 Mayıs 1600, s.167

²⁸⁰ Asve, Sdac f. 51, 3. Haziran 1600, s. 230

²⁸¹ Asve, Sdac, f. 52, l. 22, 24 Eylül 1600 s.178

eğer İbrahim Paşa İstanbul'a gelirse onunla birlikte diğer askerlerin de şehre geleceğini ve bunların daha önce Esperanza Malchi'yi öldürdükleri zamanki gibi bir isyana kalkışabileceklerini, ve Safiye Sultan'a karşı yeniden ayaklanmaya girişebileceklerini söyledi²⁸². İstanbul'da durum karışıktı, ülke genelinde kıtlık vardı ve İstanbul'da ekmek sıkıntısı mevcuttu. İnsanlar önce İstanbul ve daha sonra Galata'daki fırınları yağmaladılar, bu olayın üzerine İstanbul kadısı görevden alındı.²⁸³ Bu durum Hafız Ahmed Paşa'nın daha da zor durumda kalmasına sebep oldu. Halil Paşa'nın haksız yere görevden alındığına dair söylentiler halk arasında dolaşıyordu, ayrıca bütün bu olayların üstüne İbrahim Paşa'nın İstanbul'a dönme ihtimali eklenmişti. Eğer paşa dönerse Hafız Ahmed Paşa sadece hükümeti kötü yönetmekle suçlanmayacak, aynı zamanda hayatından da olacaktı, hükümetin eksikliklerinden dolayı hesap vermek zorundaydı. Yaşanan kıtlık insanların hayatlarına mal oluyordu ve bunlar Vezir-i Azam'ın vekili olarak onun sorumluluğu altındaydı. Öldürülmemek için Sultan'a iki torba içerisinde 6.000 altın verdiği, bunun haricinde de Safiye Sultan ve Gazanfer Ağa'ya da para gönderdiği rivayet ediliyordu. İbrahim Paşa ile arası açık olan Gazanfer Ağa da Sultan'a paşanın İstanbul'a gelişini engellemek için akıl verdi ve Hafız Ahmed Paşa'yı destekledi²⁸⁴. Gazanfer Ağa'nın desteği Hafız Ahmed paşanın durumunu kısa bir süre için normalleştirse de, İbrahim Paşa ile birlikte İstanbul'a gelecek olan askerden hala çekiniyordu. İbrahim Paşa'nın ordugahından gelen haberlere göre asker yüksek sesle Valide Sultan'ın saraydan çıkartılacağını, Gazanfer Ağa'nın kafasının kesileceğini ve Hafız Ahmed Paşa'nın en iyi ihtimalle kovulacağını konuşuyordu²⁸⁵.

3.4. İki İsyân Arasında Ortaya Çıkan Problemler

1600 yılında çıkan isyandan sonra Gazanfer Ağa ve diğer saray görevlileri devlet işlerinin halen içinde olmalarına rağmen, karar mekanizmalarında daha önce olduğu gibi rahat hareket edemediler. Gazanfer Ağa yukarıda belirtildiği üzere saraydan çıkmak istiyordu. İbrahim Paşa'nın Macaristan seferinde elde ettiği görece başarı onun ününü daha da arttırmıştı. Sipahilerin Sultan'a isteklerinin bir kısmını kabul ettirmeleri ve enderuna olan açık düşmanlıkları, saray içerisinde ciddi bir huzursuzluk yaratmıştı.

²⁸² Asve, Sdac, f. 52 l., 23, s.181

²⁸³ Asve, Sdac, f. 52 l., 23, s.184

²⁸⁴ Asve, Sdac f. 52, l. 27, 12 Aralık 1600, s. 230

²⁸⁵ Asve, Sdac f. 52, l. 34, 3 Ocak 1601, s..305

Bunlara düşük değerli paraların piyasada dolanmasının yarattığı ekonomik istikrarsızlık da eklendi. Ticaret yapılamaz haldeydi, sadece fiyatların yüksekliğinden kaynaklanmıyordu bu durum, bütün paraların değerinin düşük olması alım yapılmasını imkansız hale getirmişti. Özellikle İstanbul'a buğday getirilemiyor, bu da ekmek sıkıntısı yaratıyordu. Buğday Anadolu'dan özellikle Venedik'e satılıyordu, bu da tüccarlar, merkez ve Avrupa arasında bir rekabetin ortaya çıkmasına sebep oldu. Yukarıda görüldüğü üzere fırınların yağmalanması bu yüzdendi. Bu sırada paranın değeri tekrar ayarlanarak değeri arttırılmaya çalışıldı ancak seferde bulunan İbrahim Paşa bunu engelledi. Alınan karara göre altın akçe ayarı 1-120, gümüş akçe ayarı da 1-70 oranında yeniden düzenlenecekti ancak İbrahim Paşa bu durum eğer engellenmezse savaş meydanında olan askerlerin isyan edeceğini ve bu yüzden İstanbul'a gelene kadar bu kararın ertelenmesini istedi. Eğer paraya değer kazandırılırsa, seferde bulunan askerler ücretlerini yine düşük ayarlı paralardan alacaklar ve bu da İbrahim Paşa'yı zor durumda bırakacaktı. Bunun üzerine bedestende bir duyuru yapıldı, buna göre herkes piyasada olan paraları kabul etmek zorundaydı, daha önce yaptıkları gibi değeri düşük akçeleri reddetmeyeceklerdi. Ancak bir yandan bu durumun daha büyük problemler çıkartabileceğinden korkuluyordu, özellikle günah keçisi ilan edilen Yahudilerin bu olaylardan da sorumlu tutulabilmesi muhtemeldi²⁸⁶. İbrahim Paşa'nın yapılacak düzenlemeyi erteletme girişimi uzun soluklu olmadı, İstanbul'da ekonomik durum giderek daha kötüye gidiyordu ve merkez bu duruma daha fazla direnemedi, paşanın erteleme isteğini ilettiği mektubun İstanbul'a varışından bir hafta sonra paraların değeri yeniden ayarlandı. Oranlar daha önce belirtildiği gibi 1-120 ve 1-70 oldu.²⁸⁷ Bu değişiklik piyasa fiyatlarında düşüşe sebep olmadı ama paranın değerini iki kat arttırdığından alım gücünü yükseltti ve hemen akabinde III. Vezir Yemişçi Hasan Paşa fiyatların sıkı bir şekilde kontrol edilmesi ve bütün her yerde fiyatların aynı olmasının sağlanması için Sultan tarafından görevlendirildi. Ayrıca paranın değeriyle oynayanların ve sahtekarlık yapanların hemen cezalandırılması da istendi. Aynı gün iki tane sahtekar yakalanıp öldürülerek topluma bir mesaj verilmek istense de fiyatları her yerde sabit tutmak olanaksızdı²⁸⁸. İbrahim Paşa'nın mektubunun hemen akabinde neden böyle bir kararın alındığı konusunda herhangi bir bilgi yok, ancak Balyos bu kararın aniden alındığını belirtiyor. Burada İstanbul'da bulunan askerlere daha önceki isyan sonrası

²⁸⁶ Asve Sdac, f. 52, l.1, 22 Eylül 1600, s.2-3

²⁸⁷ Tezcan, Searching for Osman, s-79-80;

²⁸⁸ Asve Sdac, f. 52, l. 4, 30 Eylül 1600, s. 32-34

verilen sözün tutulması gerekliliği rol oynamış olabilir, ya da enderunun ve Hafız Ahmed Paşa'nın da İbrahim Paşa'yı zor durumda bırakmak için böyle bir kararın alınmasında katkısının olduğu iddia edilebilir.²⁸⁹ Hafız Ahmed Paşa hem cepheden dönecek olan askerin şehre gelmesinden çekiniyordu hem de İbrahim Paşa'nın artan şöhretinden kendisini sakınmak istiyordu. Ayrıca Gazanfer Ağa'nın da şehre gelecek olan askerden çekinmesi, bu grubun para değerlerinin İbrahim Paşa'nın isteğinin aksine değişmesini istemiş olması muhtemel. Hafız Ahmed Paşa'nın saray içerisinde de güçlü destekçileri yoktu. Gazanfer Ağa, İbrahim Paşa'ya olan husumetinden dolayı kendisini destekliyordu lakin onun da durumu kritikti. Üçüncü vezir Yemişçi Hasan Paşa²⁹⁰, Safiye Sultan gibi güçlü figürler de İbrahim Paşa'yı destekliyor ancak paşayla birlikte İstanbul'a gelecek askerden çekiniyorlardı ve Ahmed Paşa'yı bulunduğu mevkiden indirmek istiyorlardı. Hafız Ahmed Paşa sultan tarafından da fazla desteklenmiyordu. Aslında Sultan, vezirinin yerine koyacak tecrübeli başka birisini bulamıyordu. İbrahim Paşa'nın artan şöhreti diğer paşaları onun altında bir göreve gelmekten alıkoyuyordu. Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'ya bu görev teklif edildiğinde kaptan-ı deryalığı bırakmak istemedi, İbrahim Paşa'nın saray içerisindeki destekçilerinden ve artan ününden çekindi, eğer bu görevi kabul etse, çok kısa bir süreliğine bu görevi götürebileceğini hatta canında da olabileceğini biliyordu.²⁹¹

Üst düzey görevliler arasındaki tedirginlik, toplumda da hakimdi, Ulema ve Vezirlerin bir kısmı kadınların devlet işlerine bulaşmaması gerektiğini uzun süredir söylüyordu.²⁹² Ancak kadınların, gayri-müslimlerin ve enderunun hedef alınmasının sebebini, parasallaşma, vezir kapı halklarının büyümesi ve merkeze sıkışan dağıtım ağlarında aramak gerekiyor²⁹³. Devletin değişen ekonomik ve politik yapısı, ulemanın ekonomik gücünü arttırmış ve kanunun yavaş yavaş işlerliğini yitirmesine sebep olmuştu. Hanedan da ihtiyaç duyduğu nakit parayı elde etmeye çalışırken, ulema gibi yeni bir ekonomik gücün etkisinin artmasına dolaylı olarak yardımcı olmuştu. Bu grubun kendi kapı halkı da iktidar mücadelesinin içine girmiş ve bu mücadele kendisini bozulan düzenin yeniden tesis edilmesi gibi bir kavramla vücuda getirmişti. Bunun orta ve düşük düzeydeki tımar sahipleri ve yeniçeri arasındaki yansıması da hemen hemen aynı

²⁸⁹ Gümüşün altın karşısında değerinin artırılmasının etkileri için bkz, Tezcan, Searching for Osman, s. 80

²⁹⁰ Asve Sdac, f. 52, l. 20, 18 Kasım 1600, s. 145

²⁹¹ Asve Sdac, f. 52, l. 25, 14 Ocak 1601, s.311-313,

²⁹² Asve Sdac, f.42, l.10, 30 Eylül 1595; Pedani, Veneziani a Constantinopoli, s.27

²⁹³ Tezan, Searching for Osman ; The Second Empire ; Baki Tezcan-Karl K. Barbır (ed), İstanbul : Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, Metin Kunt ; Bir Şehzade Sancağa Çıkar (Bir İhtimal Dönmek Üzere), s. 79-91

paralelde seyretti. 1600 yılı ile 1601 yılı arasında askerin sürekli olarak problem çıkartması, birçok durumda savaş alanına yürümeyi reddetmesi²⁹⁴ ve eski düzene geri dönülmesi isteğinin sürekli olarak yenilenmesi, aslında ekonomik olarak duyulan rahatsızlığın eski düzene yeniden dönülmesi retoriğinde vücut buldu. Sipahilerin, yeniçerilerin, ulemanın ve hatta celalilerin söylemleri ve istekleri farklı biçimde kendini dışarı vursa da, talep artık geçinilemediği ve sultanın otoritesini kaybettiği, dışsal faktörlerin sultanın kararlarında etkili olduğu idi. 1601 yılında isyan çıkmadan hemen önce yeniçeri ve sipahi arasındaki gerginlik tırmandı. Sipahilerin merkeze isteklerinin bir kısmını kabul ettirmeleri onların sürekli olarak huzursuzluk yaratmasıyla sonuçlandı.

Sipahiler ayaklanarak enderunu ve Sultan'ı sıkıştırmak için bahane arıyorlardı ve kiranın öldürülmesinden sonra her tarafta huzursuzluk çıkarmaya devam ettiler. Onların isteği üzerine Yahudilerin ve Hristiyanların ipek giyinmelerini yasaklamıştı, ancak sipahileri öfkelenmemek için saray içerisinde görevli olanların da elbiselerini değiştirmeleri istendi. Bu şekli değişiklik sipahilerin yönetime uyguladıkları baskının bir parçası olarak nitelenebilir. Kiranın ölümünden sonra kendilerine verilen sözler tutulmasına rağmen, şehrin her yerinde huzursuzluk çıkartıp, yağma yapmaya devam ettiler, Galata'da dahi dükkanları basıp insanların mallarına zarar verdiler. Balyos İstanbul'un çeşitli yerlerinde bu tarz hareketler olduğunu ve Sipahilerin artık katlanılamaz hale geldiklerini, yine büyük bir isyanın çıkabileceğini belirtiyor.

Sipahiler, yeniçerilerin düzenli olarak hazineden maaşlarını aldıklarını ama kendilerinin sömürdüklerini ileri sürdüler. Yeniçeriler ise, Sipahilerin tımarlarının olduğunu ve bunun haricinde ağnam ve haraç vergilerini topladıklarını bunlardan gelir elde ettiklerini ancak kendilerinin ayakta durmakta güçlük çektiklerini ve geçinecek paralarının bile olmadığını ileri sürüyorlardı. Bundan ötürü ağalarını selamlamayı reddedip, kazan kaldırdılar, ancak ağaları onlara katılmadıklarını göstermek için adet olduğu üzere çorbalarını içtiler. Bu davranışları isyan edeceklerinin ipucunu veriyordu²⁹⁵ nitekim bu olaydan hemen sonra ulema ve bazı ileri gelenler Sultan'a karşı harekete geçtiler.²⁹⁶

²⁹⁴ Asve Sdac, f., 51, l.21, 20 Mayıs 1600, s. 204,

²⁹⁵ Asve Sdac, f. 52, 21 Ocak 1601, s. 347-350

²⁹⁶ Kazan Kaldırmak için bkz; İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları, cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.258-260

Şeyhülislam Sunullah Efendi, Sultan'a bir mektup yollayarak süregiden durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Ülkenin karışıklık içinde olduğunu, sadece dışarıdaki düşmanlara karşı değil, içeride de giderek büyüyen isyana karşı savaştıklarını ve eğer önlem alınmazsa devletin çok kısa bir süre içerisinde çökeceğini söyledi. Yönetimin yetersiz olduğunu ve bu kadar vezirin gereksiz olduğunu, Sultan Süleyman zamanındaki gibi dört tanesinin yeterli olacağını, diğerlerinin savaşa gitmek zorunda olduklarını, Karayazıcı İsyanı'nın giderek büyüdüğünü ve bütün bu olanların Sultan'ı kış uykusundan uyandırmadığını belirtti. Daha sonra ulemanın bir bölümü ile birlikte Sultan, İstanbul için yola çıkmışken yanına geldiler ve orada birçok kesimden ileri gelen ile birleştiler. Herkes Sultan'ın artık uyumaması gerektiğini, artık iki tane sultanı olan devlet ile ilgilenmesi gerektiğini, savaşlarda tükendiklerini, Karayazıcı'nın hareketleri ve askerinin saygısızlıkları yüzünden yıkıma uğradıklarını, Karayazıcı'nın çok önemli bir Anadolu kadısına suikast düzenlediğini, eğer onları savunmak istemiyorsa, başkalarının bunu düşünceğini dile getirdiler. Sultan bütün bunlara karşı, böyle bir şeye gerek olmadığını söyledi. Bu olaydan dört gün sonra Sultan bütün vezirler ile birlikte Aya Sofya'ya gitti. Namazdan sonra vaiz Emir Efendi, Ulema'nın, Şeyhülislam'ın Sultan'a yazdığı mektuptan daha sert bir dille yazılmış arzını Sultan'a iletti. Ulema'dan bir bölümü ulu orta artık iki Sultanlarının olduğunu, Karayazıcı'nın da Sultanlığını ilan ederek tebaasını kontrol ettiğini konuşuyorlardı. Bütün vezirlerinin yalancı ve sahtekar olduğunu ve Sultan'ın harekete geçmesi gerektiğini söylediler. Bunun üzerine Sultan ayak divanını²⁹⁷ toplamaya karar verdi, kazasker, vezirler, müftü ve Cigalazade Yusuf Sinan Paşa divana çağrıldılar. Sultan'ı ayak divanına zorlamak bir biçimde, devlet içindeki zümrelerin sultana kendi güçlerini göstermesi anlamını taşıyordu. Ulema'nın Sultan'ı ayak divanına zorlaması, enderun ve harem artan etkisi karşısında kendi varlıklarını kanıtlamak istemelerinden ileri geldi. Elleri bulundurdıkları sermaye ve kadı atamaları sayesinde oluşturdukları ağ, enderunun Sultan'a bağlı ağlar yaratma girişimleriyle çatıyordu. Ekonomik etkinliği her geçen gün artan ulemanın sipahi ayaklanmaları vasıtasıyla enderun ve harem karşıtlığı üzerinden Sultan'ı sıkıştırması ulemanın politik etkinliklerinin geldiği yeri de gösteriyor. Aynı günün sabahı Sinan Paşa'nın köşkünde Yeniçeri Ağası, Cigalazade Sinan Paşa ve Şeyhülislam alışık olmadıkları bu durum hakkında toplanmışlardı, genellikle daha önceki Sultanlar döneminde önemli kararlar ayak divanında alınırdı. Sultan'ın divanı toplaması hepsini

²⁹⁷ Ayak Divanı için bkz : İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, Saray Teşkilatı, Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 225-229

ürkütmişti, özellikle kazaskerler ve vezirler korkuyordu ve öldürüleceklerinden çekiniyorlardı. Son olaylardan, Yahudilerin evlerinden çıkamamasından sorumlu tutulacaklarını ve öldürüleceklerini düşünüyorlardı. Divanda Karayazıcı'ya karşı altıncı vezir olan Hacı İbrahim'in gönderilmesi kararlaştırıldı, bundan yöneticilerin büyük bölümü hoşnut kalmadı²⁹⁸. Yusuf Sinan Paşa da Hafız Ahmed Paşa'ya Karayazıcı karşısındaki başarısızlığın sorumluluğunu yüklemeye çalışıyordu, bu girişimlere Karayazıcı İsyanı bölümünde ayrıca değinilecek. Ayak divanında Karayazıcı'ya karşı alınacak önlemler dışında Gazanfer Ağa'ya karşı olan vezirlerin istekleri ön plana çıktı. Ayak Divanı'nda halihazırda bulunan görevlilerin hepsi Sultan tarafından tek tek dinlendi. Sultan bütün önerileri dinledi ve yöneticilerine tek kelime etmedi. Balyos, Vezirlerin olan hadiselerden Gazanfer Ağa'yı sorumlu tuttuklarını ve devleti onun yönettiğini düşündüklerini belirtiyor. Gazanfer Ağa, Sultan'a kendisini riske atacak öğütlerde bulunmuyordu ve Sultan'a yapılan önerilerden en çok işine yarayacak olanı seçip uyguluyordu. Ayak divanında bazı vezirler, divan toplantılarının herkesin katılacağı bir biçimde yapılmasını istiyor ve Sultan'ı bunun için ikna etmeye çalışıyorlardı çünkü aksi taktirde çıkacak karar yine Gazanfer Ağa'nın isteğine bağlı olarak alınacaktı. Yusuf Sinan Paşa da Hafız Ahmed Paşa'nın görevden alınmasını istiyordu ve onun sadece İbrahim Paşa'nın vekili olduğunu ve diğer iki vezirin Sultan'ı bilgilendirmesinin daha doğru olacağını söyledi. Şeyhülislam, Yusuf Sinan Paşa'nın Karayazıcı'ya karşı serdar olarak gitmesini istiyordu. Bu sayede devletteki en güçlü vezirlerden bir tanesinden kurtulacaktı ve bunu Sultan'a önerdi, ancak Yusuf Sinan Paşa kendisinin bu görev için uygun olmadığını, daha alt rütbeli bir vezirin gönderilmesinin daha uygun olacağını söyledi. Sunullah Efendi, Yusuf Sinan Paşa'dan kurtulup, enderun üzerindeki baskıyı arttırmayı planladı çünkü Yusuf Sinan Paşa'nın diğer vezirlerden daha fazla otoritesi bulunuyordu. Ayrıca Safiye Sultan dışında diğer bütün önemli isimlerle ilişkisi vardı. Gazanfer Ağa ile olan ilişkisi de dönemsel olarak değişse de Yusuf Sinan Paşa, ağa ile olan diyalogunu kesintisiz olarak sürdürdü. Yusuf Sinan Paşa'nın merkezden uzaklaşması, başta Sunullah Efendi olmak üzere ulemaya ve merkezi hükümete daha geniş bir hareket alanı sağlayacaktı. Şeyhülislam ayrıca şu anda birinci vezir olan Hafız Ahmed Paşa'nın yerine üçüncü vezir olan Yemişçi Hasan Paşa'nın getirilmesini de istemiyordu. Gazanfer Ağa, Yusuf Sinan Paşa'yı birçok kere desteklese de, kayınbiraderi Ali'yi kaptan-ı derya olarak atamak istiyor ancak paşayı da

²⁹⁸ Asve Sdac, f. 52, l. 40, 23 Ocak 1601, s.358-360

karşısına almaktan çekiniyordu. Ayak divanında yapılan görüşmelerde vezirlerin kendi yerlerini muhafaza etmek ve var olan durumdan yararlanmak istedikleri görülüyor. Aynı zamanda şeyhülislamın da devletin içinde bulunduğu durumdan yararlanarak kendi düşmanlarını ekarte etmeye çalışması Yusuf Sinan Paşa ve Gazanfer Ağa'ya olan tavrından anlaşılabilir. Kimse yüksek görevlerde bulunacak olan paşaların, güçlü karakterler olmasını istemiyordu. Sunullah Efendi'nin ve diğer ulemanın özellikle merkez teşkilatından ve Cigalazade Yusuf Sinan Paşa gibi, devlet içerisinde geniş ağları bulunan vezirlerden kurtulmak istemesinin ana sebebi, devletin içerisindeki hakimiyetlerini daha kolay arttırmak istemeleriydi. Aynı şekilde Gazanfer Ağa'nın kendisinin hedefte olduğu bu kadar kritik bir dönemde Yusuf Sinan Paşa gibi görece kendisine yakın bir paşanın yerine kayınbiraderini geçirmek istemesi, devlet görevlilerinin diğerleri üzerinde mutlak bir iktidar kurmadıkları takdirde, kendi hayatlarının tehlikede olduğunu bilmelerinden kaynaklanıyordu. Kendi kapı halklarını genişleterek, devlet içerisinde ağlar oluşturmaları, onların kendi güvenlikleri açısından da önem taşıyordu. Bu dönemde üst düzey görevlilerin iktidar ile olan ilişkilerini onların ekonomik pozisyonları ve kapı halklarının büyüklüğünü göz önüne almadan anlamak güç. Yine bu dönemde birçok paşanın birinci vezir olmak istememesinin sebebi daha önce de belirtildiği üzere İbrahim Paşa'nın altında görev yapmak istememeleri ve saray içerisinde ve dışarısında yeterli desteklerinin olmamasından kaynaklanıyordu. Yaşanan para kıtlığı ve askerlere yapılamayan ödemeler, Sultan'ın para darlığından ilk önce görevlilerini sorumlu tutarak kendi meşruiyetini korumasını sağladı. Yemişçi Hasan Paşa birinci vezirliğe getirildiği sırada ortaya yaşanan olaylar bu durumun önemli bir örneği.

3.4.1. Para Kıtlığı ve Atamalar; Yemişçi Hasan Paşa

Yemişçi Hasan Paşa yapılan ayak divanından kısa bir süre sonra aniden Hafız Ahmed Paşa'nın yerine birinci vezir olarak atandı ancak paşa devletin içinde bulunduğu durumu iyi biliyordu. Vezirlerin ne kadar kolay azledilebileceğini biliyordu, bu yüzden Sultan'a bir mektup yazarak kendisinin Sultan'ın sadık bir kulu olduğunu ancak bu göreve kendisinden yaşça daha büyük ve layık kişiler bulunduğunu bildirdi. Siyavuş Paşa, Mehmed Paşa, Cigalazade Yusuf Sinan Paşa kendisinden daha tecrübeliydiler ve bu göreve layıktılar ayrıca Sultan'ı rezil etmeyecek tecrübeye sahiptiler. Paşa, Safiye Sultan'a da bir mektup yazarak kendisini desteklediği için teşekkür etti, onun desteğiyle

bu görevi aldığı düşünülüyordu, paşa da Safiye Sultan gibi Arnavut asıllıydı. Safiye Sultan'a şu anda devleti yönetmenin çok zor olduğunu, özellikle para kıtlığının bunu imkansız hale getirdiğini bildirdi. Bu mektubun üzerine Sultan, Yemişçi Hasan Paşa'ya ertesi gün Hafız Ahmed Paşa'nın yerine divanda olmasını emretti, Safiye Sultan da kendisine para sıkıntısı içerisinde kalmayacağını bildirdi. Hafız Ahmed Paşa, Karayazıcı'nın hareketleri hakkında Sultan'ı yeteri kadar bilgilendirmemekle ve Sultan'a yeterince danışmanlık yapamamakla suçlandı, ancak bu görev değişikliğinin ana sebebi askere verilecek paranın bulunamamasıydı ve para eksikliğinin sorumluluğu Hafız Ahmed'e yüklendi. Askere para ödenemiyor ve paşa gerekli parayı bulamıyordu. Bu yüzden Sultan Hafız'ı görevden aldı, ayrıca onun taşınmazlarına ve hazinesine de ihtiyacı vardı, bunlardan gelir elde edebilecekti. Paşa'nın başarısızlığından çok hem İbrahim Paşa'nın merkeze geri dönme isteği, hem de Sultan'ın acil para ihtiyacı bu değişiklikte etkili oldu. İbrahim Paşa'nın destekçileri bu değişiklikte birlikte, Yemişçi Hasan Paşa'nın İbrahim Paşa yerine savaşa gönderileceğini düşünüyorlardı. Bu durum İbrahim Paşa'nın saray içerisindeki destekçilerinin Sultan'ı bu kararı almada etkilediği düşündürüyor. Sadece İbrahim, Halil Paşa ve Safiye Sultan değil aynı zamanda onlarla ciddi bir rekabet içinde bulunan Yusuf Sinan Paşa da Hafız Ahmed'i istemiyordu. Kapıların kendi aralarındaki rekabeti ve Sultan'ın kendi kapısının ihtiyaçları bu dönemdeki atamaların birçoğunda belirleyici etkendi. Hafız Ahmed Paşa'nın öldürülmekten son anda kurtulması da bunun bir örneği. Hafız Ahmed Paşa'nın diğer emekli paşaların aksine, saray ile bir akrabalık ilişkisi bulunmuyordu, bu yüzden kısa süre içerisinde idam edilmesi bekleniyordu ancak Gazanfer Ağa'ya 3.000 altın ve Safiye Sultan'a çok değerli bir ayna göndererek hayatını kurtardı²⁹⁹. Aslında ayak divanının toplanmasına sebep olan olaylar sırasında Sultan, Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'dan Hafız Ahmed'i öldürmesini istemiş ve bu girişim yine Gazanfer Ağa'nın ve Safiye Sultan'ın girişimiyle önlenmişti³⁰⁰.

Hafız Ahmed Paşa'nın akrabalık ilişkileri bulunmamasına rağmen Safiye Sultan ve Gazanfer Ağa ile arasını iyi tutmaya çalışması onun hayatını kurtaran faktör oldu. Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan'ın ortak hareket ettiği noktalar olmasına rağmen Hafız Ahmed ve İbrahim Paşa'ya olan tavırlarının farklı olması aslında hiziplerin blok halinde hareket etmediklerini ve dayanışma ağlarının ve kapı halklarının çıkarlarının

²⁹⁹ Asve, Sdac, f. 52, l. 45, 20 Ocak 1601, s.414-417

³⁰⁰ Asve, Sdac, f. 52, l. 40, s. 360

farklı olduğunu gösteriyor. Gazanfer Ağa, Hafız Ahmed Paşa'yı, İbrahim Paşa'ya karşı zaten destekliyordu, Safiye Sultan ise Ahmed Paşa'yı, İbrahim Paşa'yı desteklemesine rağmen kurtarıyordu. Yine Yusuf Sinan Paşa'nın Gazanfer Ağa'ya olan yakınlığı bilirse de Hafız Ahmed Paşa konusunda farklı hareket ediyorlardı. Osmanlı Saray'ındaki hizipleşmenin, ve kapı halklarının farklılaşmasının temel sebebi ekonomikti. Bu yüzden karar mekanizmalarında hakim olunması hiziplerin politik manevra alanlarını genişletiyordu, bu bakımdan hizipler arası ilişkilerin değişkenliği hatta geçişkenliği bu mücadelenin önemli bir bölümünü oluşturuyor. Hafız Ahmed Paşa, kendisini destekleyen ve desteklemeyen gruplar göz önüne alındığında buna iyi bir örnek sayılabilir. Cigalazade Yusuf Sinan Paşa, Mehmed Paşa, Sokulzade Hasan Paşa, Halil Paşa gibi üst düzey görevlilerin kapı halklarının büyüklüğünün yanında, akrabalık yoluyla hanedana bağlı olmaları onların hayatlarını defalarca kurtardı, bu vezirlerin saray ile olan ilişkilerine değinilecek ancak Hafız Ahmed Paşa'nın kendisini kurtarabilmesinin sebebi, hizipler arası mücadelelerden yararlanıp, ekonomik olarak Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan'ı desteklemesinden kaynaklanıyordu.

Balyos, Sultan'ın, Yemişçi Hasan Paşa'yı desteklediğini, çünkü onun dürüst bir adam olduğunu düşündüğünü, gaddar, fikri zor değişen, olayları kavraması zor birisi olsa da, sert kararlar alabilmesinden ötürü onu bu göreve getirdiğini bildiriyor. Sultan sipahilerin isyanlarına Yemişçi Hasan Paşa tarafından son verilebileceğini de düşünüyordu. Yeniçeri ve Sipahilerin çoğu birçok yerde dükkan işlettiğinden bunlar savaşma arzularını yitirmişlerdi, Yemişçi onlara savaşmak zorunda olduklarını bildirdi ve bütün orduyu bunun için zorlamaya çalıştı. Şu anda devletin içinde bulunduğu durum yüzünden istediği her hamleyi yapamıyordu, aldığı kararların çoğu geçici nitelikteydi, isyanlar yüzünden daha ihtiyatlı davranması gerekiyordu. Para sıkıntısı ciddi boyuttaydı, asker ödeme bekliyordu. Yemişçi Hasan Paşa sadaret kaymakamı olduktan üç gün sonra ödemeleri yapılmayan askerin ayaklanacağından şüphelenildi ancak paşa 100.000 altın değerindeki açığı borç vererek kapattı, 10.000 altın kasasından ödendi ve dış hazinede bulunan 90.000 altınla birlikte ödemeler yapıldı, böylece askerin huzursuzluğu giderildi. Ödemelerin hepsi yapılamamıştı ancak bu ödeme Yeniçerileri yatıştırdı. Bayramda yapılması gereken ödemeler yüzünden isyan çıkma olasılığı halen vardı fakat Sultan, Hasan Paşa'nın bu hamlesinden memnun kaldı.

Aynı anda saray içinde hizmetli bulunan acemi oğlanları da ödenmeyen maaşları ve üç ayda bir yenilenmesi gereken elbiselerinin kendilerine verilmemesi

üzerine isyan çıkardılar. Defterdarın kendilerine kötü davrandığını ileri sürüp saraydan çıkmak istediler. Acemi oğlanların eğitiminden enderun teşkilatının başı olarak Gazanfer Ağa sorumluydu, onlara geri adım attırarak saraydan çıkmalarını engelledi. Sultan acemi oğlanların paralarının acilen ödenmesini aksi halde defterdarın ve paşanın divana gelmemelerini söyledi. Hazineye yeteri kadar para yoktu, ödemelerin toplamı 20.000 altın para tutuyordu ve hazinede 5.000 altın para vardı. Sultan daha büyük bir olayın önüne geçmek için iç hazineden dışarıya on iki çuval altın ve 10.000 altın para yolladı. Bu ödemelerden sonra acemi oğlanları ve ödemesi yapılmayan bazı görevliler yatıştı. ³⁰¹ Sultan'ın acil bir biçimde bu isyan için para göndermesi, Enderun'da ortaya çıkacak bir isyanın bütün askeri etkileyecek olmasından çekindiğini gösteriyor. Sipahi ve Yeniçerilerin böyle bir durumu duyduklarında kayıtsız kalmayacakları aşikardı. Gazanfer Ağa gidişatın iyi olmadığını farkındaydı ve Yemişçi Hasan Paşa'nın görev almasından dolayı üzüntü duyuyordu, saray içerisindeki söylentilerden de rahatsızlık duyuyordu. ³⁰² Sultan, Yemişçi Hasan Paşa'nın göreve gelmesiyle işlerin yoluna gireceğini düşünse de, Balyos durumun daha da kötüleşeceğini çünkü para sıkıntısının çok fazla olduğunu bildiriyor. Bütün bu olanlar yeni bir isyanın çıkacağını habercisiydi, para kıtlığı, askerlerin vezirler tarafından enderuna karşı kışkırtılması, ulemanın ekonomik olarak güç kazanması ve hanedanın kendi ağlarını oluşturmaya çalışması gibi etkenlerin sebep olduğu Karayazıcı İsyanı ve Anadolu'daki genel huzursuzluk hesaba katılmadan merkezde ortaya çıkan ayaklanmaları tam anlamıyla açıklamak olanaksız. 1601 yılında ortaya çıkan isyanın temel sebeplerinden bir tanesi de Anadolu'da süregiden huzursuzluktan ancak buna Karayazıcı bölümünde tekrar değinilecek.

3.5. Merkezin Politikalarına Karşı Şiddetli Bir Saldırı; 1601 isyanı;

İstanbul'da bulunan her kesim devletin gidişatından tedirginlik duyuyordu. Kıtlık ve ekmek sıkıntısı halkı yaşayamaz hale getirdi. Sipahilerin eylemleri İstanbul'da ciddi biçimde bir huzursuzluk yarattı. Sultan sipahilerin saldırılarına baş eğmek zorunda kalıyordu, ayrıca, Karayazıcı sadece bir isyan önderi olmaktan çıkmış, ciddi bir düşman haline gelmişti. Ulema ve toplumun ileri gelenleri Sultan'ı şiddetli bir şekilde harekete geçirmeye çalıştılar. Sultan'ın yöneticilere teslim olduğunu, onlara boyun eğdiğini ve bütün devlet işlerini onlara bıraktığını ileri sürüp, onu yönetimde reform yapması

³⁰¹ Asve, Sdac, f. 52, l. 45, 20 Şubat 1601, s.414-417

³⁰² Asve, Sdac, f.53,l..2, 5 Mart 1601 s.20,

gerektiğine ikna etmeye çalışıyorlardı. Sipahiler, uzun süren savaşlar yüzünden sömürdüklerini, daha önceki sultanların zamanında olduğu gibi haklarının geri verilmesini istiyorlardı. Sipahi ve ulema daha önce görülmediği üzere merkeze karşı birlikte hareket ettiler. 1600 yılındaki isyanda da Ulema sipahilerin ayaklanmasını desteklemiş ancak Sunullah Efendi, desteğini dolaylı olarak vermeyi tercih etmişti. Bu defa açık bir biçimde yönetimde reform yapılmasını istiyorlardı. Bu isyanda da ana hedef Sultan'ın saray teşkilatı oldu. Karayazıcı'nın bazı yöneticilerle işbirliği içerisinde olduğunu, ve bunların büyük paralar karşılığında satın alındıklarını söylediler. Özellikle Gazanfer Ağa'nın kirli işler içinde olduğunu ve çok zenginleştiğini ileri sürdüler. Balyos bu isyanı çıkaranların çoğunluğunun emekli vezirlerin adamları olduğunu söylüyor. Bu paşaların Gazanfer Ağa'nın tek başına sürdürdüğü otoritesinin altında yaşamaktan nefret ettiğini ve bu yüzden de sürekli olarak şiddete başvurduklarını ekliyor. Bu olaylardan bir gün sonra ulemadan yaklaşık 400 kişi divana gidip Sultan ile görüşmek istediklerini belirttiler ancak Yemişçi Hasan Paşa görüşemeyeceklerini, eğer isterlerse Sultan'a taleplerini bildirebileceğini söyledi. Buna da Sultan'a isteklerinin kimin arz edeceğini bilmediklerini söyleyerek itiraz ettiler. Devlet'in bir Sultan'ı olmadığını söyleyip, taleplerini bildirdiler. Ülkede adaletin kalmadığını, Gazanfer Ağa'nın bütün gidişattan sorumlu olduğunu belirterek idam edilmesini istediler. Ağanın son olarak Şirvan Beylerbeyliğini 25.000 altın para karşılığında sattığını ve daha sonra beylerbeyini görevden alıp, tekrar 25.000 altın paraya başkasına sattığını, kim burada beylerbeyliğine atanacak olsa daha sonra görevden aldığı söyledi. Avarız vergisinin donanma için toplandığını ancak gemilerin silahlandırılmadığını, toplanan paraların yöneticiler arasında bölüşüldüğünü, Sultan Mehmed'in artık hükümdar olmadığını, olayları seyrettiğini ve Karayazıcı'nın Sultanlığını kabul ettiğini dile getirdiler.

Yemişçi Hasan Paşa olayları yatıştırılmaya çalıştı, isteklerin bir kısmının karşılanacağını ve diğer isteklerinin yapılması için de emir verileceğini söyledi ancak bunlar ne ulemayı ne de sipahileri tatmin etti. Ertesi gün haftanın son divanından sonra buluşmak üzere sözleştiler. Şeyhülislamdan aldıkları fetva ile ülkeyi korumayan ve görevleri para ile satan herkesi gavur ve inançsız ilan edeceklerdi. Sonraki gün sözleştikleri üzere Ayasofya'da 1.000 den fazla ulema ve çok sayıda sipahi ile birlikte buluştular. Kuran'ı kaldırıp bunun yolundan ayrılmayacağız dediler. Sipahi başlarından bir tanesi ne talep ettiklerini söyledi. Ulema özellikle Gazanfer Ağa'nın öldürülmesini istiyordu, onun haricinde, Zaralı Ömer Ağa, Gazanfer Ağa'nın kahyası Yusuf Ağa,

Kapıcılar Kahyası ve son olarak da Sultan'ın gözdesi Bostancıbaşı'nın idam edilmesini istediler. Yine, Safiye Sultan'ın saraydan çıkarılması, Raziye Hatun'un kızının saraya girmesinin yasaklanması ve ismini söylemedikleri iki kişinin daha saraya girmesinin yasaklanmasını talep ettiler. Bu isimleri Sultan görev dağıtımını yaparken işine karışmakla suçluyorlardı. Bundan da önemlisi ellerinde 150 kişilik başka bir liste daha vardı, bunların arasında vezirlerin isimleri yoktu, bunlar daha çok ümera görevlilerdi, bunların hepsinin değiştirilmesini istediler, bunların reyanın geçim kaynaklarını sömürdüğünü belirttiler. Bu kararları aldıktan sonra hep birlikte gidip divanda isteklerini bildirmek istemediler çünkü Ferhad Paşa zamanındaki isyanda olduğu gibi yeniçeriler tarafından öldürülmek istemiyorlardı. Ayrıca ulema bu birlikteliğin isyan için ortaya çıkmadığını, sadece adalet aramak için de oluşmadığını, bu devletin çıkarları için ortaya çıktığını göstermek istiyordu. Ulemanın bu tavrı yüzünden aralarından birkaç tanesini seçip taleplerini dile getirmek için divana yolladılar.

Açık bir şekilde, ellerinden alınan defterler yüzünden gelir kaybettiklerini, Sultan Süleyman zamanında hizmetleri karşılığında kendilerine onlarca hayvan verildiğini ve bunların artık verilmediğini söylediler. Kararlaştırdıkları beş kişi idam edilmezse, diğer üçü saraydan çıkarılmazsa ve belirledikleri yöneticiler değiştirilmezse daha önce söyledikleri gibi adaletin yerine gelmeyeceğini ve en azından bu beş kişi cezalandırılmazsa buradan ayrılmak istemediklerini ve isyanın yatışmayacağını, başlarında kendilerini koruyacak ve savunacak bir Sultanlarının olmadığını söylediler. Vezirler Sultan'a isyancıların taleplerini bildirdi, Sultan, defterlerin verilmesini, diğer isteklerinin karşılanmasını, dışarıdaki görevlilerin değiştirilmesini, bahsettikleri isimlerin saraya girişinin yasaklanmasını ve istedikleri dört görevlinin canlarına kıyılmadan saraydan uzaklaştırılmasını kabul etti ancak Gazanfer Ağa sarayda kalacaktı. İsyancılar kimsenin idamını sağlayamadılar ancak Gazanfer Ağa'nın acil olarak dışarı çıkmasını aksi takdirde içeri girip onu zorla alacaklarını söylediler. Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan, Sultan adına yeniçeri ağasına haber göndererek sipahileri engellemelerini istedi çünkü eğer sipahiler sarayı zorlamaya kalkarlarsa, Sultan kendi hayatını kurtarmak için Gazanfer Ağa'yı öldürmeye en azından dışarı çıkarmaya razı olacaktı. Vezirler de isyancıların isteklerinin yerine getirilip getirilmemesi konusunda şüphe içindeydiler. Sipahiler, Paşalardan aralarında bir temsilci seçip Sultan ile pazarlıkları yürütmesini istediler. Görüşmeler için bir aracı belirlendi ve bu isim Cigalazade Yusuf Sinan Paşa oldu çünkü İran ve Macaristan seferlerindeki ünü yüzünden asker arasında şöhreti vardı.

Paşa'yı evden almak için sipahiler yollandı, paşa kendilerine Ayasofya'da katılacak ve taleplerini dinleyecekti. bu süre zarfında kendilerine başka bir cevap verilinceye kadar, sipahiler Gazanfer Ağa'nın çıkması için bekleyeceklerdi. Yusuf Sinan Paşa, Sultan'ın yanına Emir Efendi ve Sunullah Efendi ile birlikte gittiler. Sultan'ı korkmuş askere beddua ederken buldular, Yusuf Sinan'a askerlerin onu baba gibi gördüklerini, onları yatıştırmasını çünkü Gazanfer Ağa'nın dışarı çıkmasından başka bir şeyi kabul etmediklerini söyledi. Paşa korkuya gerek olmadığını söyledi ve Ayasofya'ya gitti.

Yusuf Sinan Paşa'ya Ayasofya'ya gitti ve sipahilerin taleplerini anlamak için sadece ağalarıyla görüşmek istediğini belirtti ancak daha sonra minbere tırmanarak yapılan suçlamalara cevap vermek istedi. Sipahiler Yusuf Sinan Paşa'ya hakaret ederek, Sultan'ı Macaristan savaşı sırasında kendisiyle birlikte bir kayığa binip kaçmaya ikna eden korkak bir hadımı mı savunduğunu sordular. Bu hadım, Eğri seferi sırasında Sultan'ı bir kayığa bindirip savaş alanından kaçırmaya çalışan Gazanfer Ağa idi. İsyancıları sakinleştirmek olası görünmüyordu, onlara üç gün içinde Gazanfer Ağa'nın saraydan çıkartılacağı sözünü verdiler ve bu arada Hazinedar Baş'ın Kapı Ağa ilan edileceğini söylediler. Bu hamle ile birlikte zaman kazanmayı hesaplıyorlardı. Verilen sözlerden sonra isyancılar yatıştı ancak bu sözler tutulduğu takdirde Ayasofya'yı terk edeceklerini bildirdiler.

Bu sırada yeniçeri ağası aracılığıyla kışlalarından yeniçeriler çağrılmışlardı. Bunlar acemi oğlanlarıyla birlikte ağanın evinin önünde toplandılar. Balyos Dragomanına bir eve çekilmesini söylemiş, o da olan biteni anlamak için Yeniçeri Ağa'sıyla buluşmuştu. Çok kan dökülebileceği ancak hepsinden önemlisinin ordunun bu defa kendileriyle aynı dinden olan ulemaya karşı olmasından dolayı isyanın büyüyeceğinden çekiniliyordu. Yeniçeriler ulemanın ruhunun ölmüş ve kaybolmuş olduğunu dile getirirken, isyanın yatıştığı haberi geldi. Yeniçeri Ağası bunun üzerine yeniçerilerden akşam şehre göz kulak olmalarını istedi. Yeniçeriler akşam sipahilerin toplandığını haber verdiler. 4.000 kadar sipahi Yeniçerilere karşı gelmek için toplanmıştı, ayrıca İstanbul halkının çoğunluğu da Sipahilerle birlikte hareket etmek için sokağa dökülmüştü. Ulema ve din bilginlerinin yanında hareket etmek istediler. Balyos eğer yeniçeriler sipahi ve halka karşı harekate girişseydi çok kan dökülecekti diyor³⁰³.

³⁰³ Asve, Sdac, f. 5, 21 Mart 1601, s- 56-63,

Yeniçeriler, sipahilerin bu hareketlerine, isyanın dinmesi üzerine cevap vermediler. Ancak İstanbul halkının sipahilerin yardımına gitmesi, altı bölük halkının çoğunluğunun yukarıda belirtildiği üzere Müslümanlardan oluştuğuna işaret ediyor.

Aynı günün akşamı isyancılar Sultan'ın Gazanfer Ağa'yı saraydan çıkartacağına dair söz vermesi üzerine Ayasofya'yı terk ettiler. Ancak herkes tedirginlik içindeydi, Sultan'ın askerle anlaşma sağlayamayacağı ve isyandan sonraki üçüncü gün tekrar ayaklanma çıkacağından çekiniliyordu. Sipahiler, Yeniçerilerin kendilerine karşı silahlanmış olmasından rahatsızlardı ve onların adaletin yerini bulmasını engellemek için bunu yaptığını, kendilerinin de Ulema ile birlikte bu devleti korumaya çalıştıklarını söylüyorlardı. Daha önce Şeyhülislam'ın yaptığı açıklamalara dayanarak kendilerine saldıracak olanların kafir ve inançsız olduklarını ve aldıkları fetvaya göre ölümlerden Yeniçeri Ağa'sının sorumlu olacağını söylüyorlardı. Balyos bu gerginliğin ciddi bir korku yarattığını, şehrin hatta sarayın kendisinin yağmalanabileceğini, Pera'nın da yağmalanabileceğini, herkesin kendisini nasıl kurtaracağını düşündüğünü bildiriyor. Kendisinin de Fransız elçisi gibi kurtulmak için bir yol aradığını belirtiyor. İsyancıların homurdanmaları şiddetlenerek arttı, bazı yöneticilerin ve vezirlerin değişmesi gerektiğini hatta Şeyhülislam'ın sultan ile uzlaştığını düşündüklerinden onun da değişmesi gerektiğini söylediler. Yine daha önce Ayasofya'da değiştirilmesi için bir şey söylemedikleri kapıcılar kahyasının görevden alınması gerektiğini konuştular. Safiye Sultan'ın saray içerisinde hiçbir destekçisinin kalmaması gerektiğini söylediler ve saraydan çıkartılıp Kefe'ye gönderilmesini kararlaştırdılar. Safiye Sultan'ın hala sarayda bulunduğu kendilerinin ikna edilebilmesi için tek çözümün bu olduğunu söylediler. Bütün bunlardan daha da önemlisi eğer Sultan devleti tek başına yönetemeyecekse değiştirilmesi gerektiğini söylediler. Sultan'ın oğlunun şu an için yönetme kapasitesinin olmadığından yerine kimin geçirileceğini konuştular. Buna göre devleti yönetebilecek olanın Kırım Hanı olduğu ve deniz yoluyla İstanbul'a gelmesinin de kolay olacağı, ayrıca türk kanı taşıdığından daha uygun olacağını kararlaştırdılar. Ancak askeri ve ulemayı hükümeti değiştirme isteklerinden Sunullah Efendi, Vaiz Emir Efendi ve Yemişçi Hasan Paşa vazgeçirmeyi başardılar. İsyancılar bu isteği ancak ve ancak Karayazıcı'nın tiranlığına baş eğilmediği sürece kabul edeceklerini söylediler ve bunun üzerine bedestende Karayazıcı'ya karşı savaş ilan edildiği açıklandı. Ancak bu savaşa acil olarak gidilebilmesinin olanağı yoktu. Yeteri kadar askeri acil olarak toplamak zordu. Ayrıca sipahilerin hepsini daha genel anlamda tatmin etmek gerekiyordu, savaşa

gitmeleri için onlara 1500 tane iyi cins at verildi. Sipahiler kendilerine verilen arazi defterleri için paşanın evinde toplandılar. İlk başta bu verilen defterlere karşı memnuniyetsizlik gösterdiler çünkü 360 tane dosya vardı ve bu dosyalarda tımarlar için ödeme yapmak zorunda olan sipahilerin isimleri tek tek yazılıydı. Paşa bunların arasından 130 tanesini bağışladı, diğerlerinin de İbrahim Paşa'nın sorumluluğu altında olduğunu söyledi. Sultan'ın onların ödemelerini iki akçe arttıracığını ve çocuklarının doğar doğmaz sipahi olarak kaydedileceklerini ve onlara dokuz akçe ödeme yapılacağını söyledi. Bunun yanında savaşa gidecek yaşa geldiklerinde kendilerine de tımar verileceğinin sözünü verdi. Bu yapılardan hoşnutsuz kalan bir grup, Yeniçeri Ağası'nın idam edilmesinde ısrarcı davrandılar. Gazanfer Ağa'ya karşı olan talepleri yerine gelmemiştir, bu yüzden onların sorumluluğunu Yeniçeri Ağası'na yüklediler. Sipahi Ağaları sipahilere, Şeyhülislam'dan aldıkları fetvanın aksine sakinleşmelerini söylüyorlardı çünkü para karşılığı satın alınmışlardı. Böylece, Gazanfer Ağa'ya karşı olan taleplerinden vazgeçtiler ve ağa hayatını güvence altına aldı.

Gazanfer Ağa Sultan'a dışarı çıkarılmaması için yalvardı. Ağa ayaklanma sırasında kendisini şu anda tehdit eden isyandan kaçamayacağını biliyordu. Servetinin milyonlara ulaştığı söyleniyordu ve sipahiler bu serveti ağanın iltizam dağıtımından ve aldığı rüşvetlerden elde ettiğini düşünüyorlardı. Sultan ağayı isyanın ilk gününden beri teslim etmek istemedi, isyandan bir gün sonra sultanın yanında bulunanlar, Sultan'ın ağladığını söylediler. Gazanfer Ağa, damadı Ali Ağa'nın evine gitmek için hazırlanmıştı, Ali Ağa saraya geldi, Sultan IV. Vezir'e onlara eşlik etmesini söyledi, Cigala ve Şeyhülislam'ın sözünün yerine getirilmesi için Gazanfer Ağa'yı saraydan çıkarıp geri getirdiler. Ulema ve Sipahi istediklerini elde edemediler, Şeyhülislam bu sırada can düşmanı olan Bostancıbaşı'nı yargılamak için fırsat ele geçirdi ve onu para yemekle suçladı Bostancıbaşı, 100.000 altın parayı kötüye kullanmakla suçlanıyordu.

İsyanın üçüncü günü 2.000'den fazla sipahi sarayın önünde Sultan'ın emirlerine bağlılıklarını göstermek için toplandılar. Daha sonra Gazanfer Ağa'nın eteğini öpmek için enderuna doğru hareket ettiler. Ağa ilk gelenlerden bazılarına 200 altın para, diğerlerine de 5 ve 2 altın para verdi.

Balyos bu isyandan sonra Gazanfer Ağa'nın sarayda kalmasına rağmen otoritesini kaybettiğini söylüyor. Sultan'ın bu isyandan önce ona danışmadan karar

alamadığını ancak bu olaydan sonra Vezir-i Azam'ın otoritesinin arttığını ve bütün pazarlıkların onun aracılığına ihtiyaç duyacağını söylüyor. Bu isyanın ana kahramanı kuşkusuz Cigalazade Yusuf Sinan Paşa oldu. Kendisi isyanı bastırmada başrolü oynadığı için diğer paşalardan daha büyük paye verildi. Safiye Sultan kendisine bir mektup yollayarak Gazanfer Ağa'yı sarayda tuttuğu için teşekkür etti. Ayrıca, bugüne kadar kendisine karşı hareket etmesinin sebebinin kendisi hakkında aldığı bilgilerin yanlış olmasından kaynaklandığını bildirdi ve şu andan itibaren Yusuf Sinan Paşa'nın çıkarları doğrultusunda hareket edeceğini söyledi. Balyos bu mektubun üzerinde çok iyi çalışılmış bir mektup olduğunu söylüyor. On beş gün sonra neler olacağına bakılması gerektiğini bildiriyor.

Balyos, sipahi ayaklanmasının arkasında daha önceki isyanda da olduğu gibi, Gazanfer Ağa'ya karşı büyük düşmanlık besleyen, şu anda emekliye ayrılmış bulunan Safiye Sultan'ın damadı Halil Paşa'nın olduğunu aktarıyor. Ancak Halil Paşa'nın bu isyanı körüklemesinden daha da düşündürücü olan İbrahim Paşa'nın bu isyanlarla olan ilişkisiydi. Paşa, Gazanfer Ağa'dan nefret ediyordu. Kendisi tarafından göreve getirilen görevliler, ağa tarafından görevden uzaklaştırılıyordu. Ayrıca Sipahiler de yukarıda belirttiği gibi, kendilerine ait defterlerin saraya gönderildiği söylenerek aldatılmışlardı. Pazarlıkların, Sultan Mehmed ile değil gerçek Sultan Gazanfer Ağa ile yürütüldüğü de asker arasında konuşuluyordu. İbrahim Paşa, Kanije'yi almıştı ve bu Viyana'ya yürümenin önünü açmıştı, Venedik'ten beş gün uzaklıkta bulunuyordu, ama Gazanfer Ağa, Sultan'a bu zaferin önemli olmadığını ve alınan yerin önemi bulunmadığını söyledi³⁰⁴.

Gazanfer Ağa bu isyanda Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın aracılığı sayesinde idam edilmekten kurtuldu. Ayrıca, Gazanfer Ağa ile arası açık olan Yemişçi Hasan Paşa da bu isyan sırasında Gazanfer Ağa'nın sarayda kalması için Sultan'a telhis yolladı ancak bu telhisin isyanın hangi aşamasında yollandığını kestirmek güç. Çünkü, Venedik belgelerinden isyan takip edildiğinde, Gazanfer Ağa'nın saray içerisinde kalmasında en az dahil olan vezirin Yemişçi Hasan Paşa olduğu anlaşılıyor.³⁰⁵ İsyanın ana hedefinin Gazanfer Ağa olması ve isyan boyunca Yusuf Sinan Paşa'nın ağayı kurtarmak için

³⁰⁴ Asve, Sdac. f. 53. 1.6, 25 Mart 1601, s. 67-77

³⁰⁵ Cengiz Orhonlu, Osmanlı Tarihine Aid Belgeler: Telhisler (1597-1606), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s.75, no: 84

çabalması, bu telhisin Yemişçi Hasan Paşa tarafından isyan sonrasında ya da hemen başlangıcında usulen gönderilmiş olabileceği ihtimalinin hesaba katılmasını gerekli kılıyor. Yine bu isyandan sonra Hasan Bey-Zade, Sultan'ın cephede bulunan İbrahim Paşa'ya Gazanfer Ağa'nın saraydan çıkartılıp çıkartılmaması ile ilgili bir mektup gönderdiğini aktarıyor. İbrahim Paşa'nın bu mektuba Gazanfer Ağa'nın sarayda kalması gerektiği yönünde cevap vermesi, artık Gazanfer Ağa'nın gücünün iyice kırılmış olmasıyla açıklanabilir.³⁰⁶ İbrahim Paşa'nın bu mektubu ne zaman aldığı ve ne zaman cevapladığını kestirmek güç. Ancak İbrahim Paşa'nın ölümünden kısa süre önce İstanbul'a gelen kapıcıbaşı Osman Flangini'nin³⁰⁷ İstanbul'a bu haberi getirdiği ileri sürülebilir. Ancak Gazanfer Ağa'nın, Osman Flangini'nin İstanbul'da olmasından ötürü büyük bir tedirginlik duyduğu biliniyor çünkü ağa, İbrahim Paşa'nın emriyle kendisine karşı yeniden bir harekate girişileceğinden çekiniyordu.³⁰⁸ Bu durum İbrahim Paşa'nın Gazanfer Ağa'nın saraydan çıkartılmaması yönünde bir görüş bildirmesinin Gazanfer Ağa'nın otoritesinin yeterince kırılmasından kaynaklandığı ihtimalini kuvvetlendiriyor. Gazanfer Ağa'nın yerine atanacak yeni Kapı Ağası, İbrahim Paşa'nın tamamen kontrolü dışında hareket edebilirdi ancak İbrahim Paşa, Gazanfer Ağa'yı ve onunla birlikte hareket eden enderun ve birun görevlilerini tanıyordu ve isyandan sonra bunların gücü ciddi biçimde kırılmıştı.

3.5.1. 1601 İsyanı'nın Sonuçları; Karşı Saldırı ve Krizin Fırsata Çevrilmesi

Bu isyan III. Mehmed'in saltanatı boyunca görülmüş en ciddi isyandı, halk Konstantin'in imparatorluğunun onun ile başlayıp diğer bir Konstantin zamanında sona erdiğini, kendi imparatorlularının da bir Mehmed ile başladığını ve diğer bir Mehmed ile sona ereceğini konuşuyordu. Devleti bu kadar sıkıntıya sürükleyen ekonomik bunalım, kapı halklarının kendi aralarındaki mücadelesini de sertleştirdi. Birisinin büyümesi, diğerinin küçülmesini zorunlu kıldığından, merkezin oluşturduğu ağlara ve diğer kapıların ağlarına karşı ellerindeki bütün imkanları kullandılar. Ulema ve sipahi çoğu durumda beraber hareket etse de Sunullah Efendi'nin tavrı kendisini ortaya atmadan merkezi zorlamak yönünde oldu. Yine Vezir-i Azam İbrahim Paşa'nın ve Halil

³⁰⁶ S.N. Aykut (ed), Hasan Bey-zade, cilt.III, s. 640-642

³⁰⁷ Osman Flangini için, bkz; Pedani, Safiye's Household, s.23; Veneziani a Constantinopoli, s. 78

³⁰⁸ Asve, Sdac, f. 53, l.18, s-271-272

Paşa'nın isyanların arkasında durması merkezin ağlarının kırılmasına yöneliktir. Bu dönemde Vüzera ve Ulema, merkezi hükümetteki vezirlerin görev değişikliğinden daha çok sistemsal bir değişiklik yapılmasını istiyorlardı. Sipahiler, Ulema ile birlikte Hanedan'ı değiştirmek isteyecek kadar ileri gittiler. İsyanların yarattığı ortamdan da yararlanan merkezi hükümet ve masul vezirler, kendi pozisyonlarını güçlendirmek istediler. Bu dönemde Yeniçeriler ve Beylerbeyliği gibi yüksek pozisyonlara erişmiş ümera daha çok merkezin yanında tavır aldılar. Yeniçerilerin ödemelerinin düzenli yapılamaması ve alacaklarının da sürekli olarak ayarı bozuk akçelerden yapılması, onları zora soktu ancak merkeze karşı ufak tefek isyanlar çıkarsalar da, genel olarak merkezden yana tavır koydular. Bu ödemelerinin merkezi baskı altına aldıkları anda içeriden karşılanmasıyla da ilgiliydi. Üst düzey ümeranın çoğunluğunun merkezin yanında olması da, çeyrek asırdır yaratılmaya çalışılan ağların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. 1601 isyanı sonrası yaşanan gelişmeler de kapıların birbirlerine ve merkeze karşı olan mücadelelerinin keskinliğini gösteriyor.

İsyanlar, Bostancıbaşı Ferhad Ağa³⁰⁹ ve diğer üç görevlinin sipahilerin isteği üzerine saraydan uzaklaştırılmasıyla sonuçlandı. Bu olaylardan hemen sonra, Gazanfer Ağa'nın Sultan'ı olayların arkasında olanlar ve destekleyenlere karşı sert bir şekilde önem alması yönünde ikna ettiği, vüzera ve ulemaya karşı harekete girişileceği konuşuluyordu. Ancak devletin içinde bulunduğu durum bu kadar keskin değişikliklerin yapılması için müsait değildi, Sultan bu kararları almaya cesaret edemedi, Gazanfer Ağa dahi onu yeniden böyle bir harekete girişilmesi yönünde ikna edemedi. Bu yüzden, Baş Defterdar, Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri, II. Vezir Mehmed Paşa'nın görevden alınması haricinde bir adım atılmamıştı. Kısa süre içerisinde başka görevlilerin de emekliye ayrılacağı konuşuluyordu. Defterdar ve kazaskerler, kadılıkların ve görevlerin dağıtımını sırasında rüşvet yemekle suçlandılar. Sultan kazaskerlere öfkeliydi, kadılık teşkilatının başları olarak, olaylardan bir gün önce ulema ile beraber olmamalıydılar çünkü isyan kararı o gün alınmış ve ertesi gün isyan çıkmıştı. Kazaskerlerin görevden alınması olağan dışıydı çünkü Şeyhülislam'dan sonra Ulema arasında en yetkili kişiler onlardı. Mehmed Paşa'da hayatını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı ancak Safiye Sultan ve Sultan ile akraba olan karısı sayesinde hayatını kurtarabildi. Saray'a geri çağrılmak Gazanfer Ağa'yı yatıştırmadı, kendisine yapılan saldırının intikamını

³⁰⁹ Asve, Sdac, f. 53, l. 7, 1 Nisan 1601 s. 88

almak istiyordu bunun için Mehmed Paşa'ya başka taraftan saldırdı. Paşa, Karayazıcı ile gizli bir biçimde işbirliği yapmakla suçlandı. Karayazıcı'dan para almakla ve ona karşı yürütülen hareketle ilgili bilgileri Karayazıcı'ya iletmekle itham edildi. Ona karşı serdarkerken, asiye yakalamasına rağmen kaçmasına izin vermekle de suçlandı. Ayrıca onun adamları sipahi isyanını ilk başlatanlar arasındaydı. Bütün bu suçlamalar Gazanfer Ağa'ya karşı girişilmiş ve başarısızlıkla bitmiş hareketin sonuçlarıydı. Gazanfer Ağa, bu işin arkasında olanlardan bir kısmını görevden aldirmayı başarabilmişti. Bunu yaparken de hiç kimse direkt olarak sipahi isyanını çıkartmakla suçlanmadı. Kazaskerler ve defterdar rüşvet yemekle, Mehmed Paşa'da daha çok Karayazıcı ile işbirliği yapmakla suçlandı. Sipahilere verilen sözler yüzünden, onlara karşı açıktan bir harekate girişilirse de, ulemeden kadılık teşkilatının başları görevden alınarak intikam alınmaya çalışıldı. Enderun, kendi ağlarına sakin olma mesajı verirken, çevreden gelecek olası yeni saldırıların önünü kesmek istedi. Ancak sipahilerin bir kısmı yatıştırılmış olsa da bir kısmı kendilerine verilen defterlerden ve az sayıda hayvandan memnun değillerdi. Yüksek gelirli tımarların Sultan ve yüksek rütbeliler arasında bölüşülmesinden, diğerlerinin de savaşa gitmemelerine rağmen kendilerine tımar verilen görevliler arasında bölüşülmesinden rahatsızlık duyuyorlardı. Ödemeleri geciken yeniçeriler de durumlarından rahatsız olduklarından sipahileri isyana kışkırtarak merkezi sıkıştırmak istediler. Onlara bir mektup göndererek, günlük iki akçe karşılığında planlarından vazgeçtiklerini ve tekrar isyan ederlerse birlikte hareket edebileceklerini söylediler. Durumdan haberdar olan Yeniçeri Ağası , yeniçerilerden, sipahilerin yaptığı gibi emirleri çiğnememelerini telkin etti. Tam bu sırada Halep'in kasasından 90.000 altın geldi ve yeniçerilere dağıtıldı. Bu yeniçerileri yatıştırdı ve kendi aralarındaki isyan söylentilerine son verdi. Ancak Sipahiler durumdan hala hoşnutsuzlardı ve sürekli olarak divana ve paşanın evine giderek baskı yapmayı sürdürdüler. Balyos, Yemişçi Hasan Paşa ile buluşmaya gittiğinde 400 tane sipahinin paşanın divandan dönmesini beklediğini ve paşaya kendisinin Sultan'ın temsilcisi olduğunu ve böyle devam ederse isyana devam edeceklerini, hakaret ederek söylediklerini aktarıyor. Yine Sultan, Bayram namazı için dışarı çıktığında ondan ayak divanı talep edeceklerini ancak Sultan'ın bundan kaçınacağını çünkü kendi başına karar alamadığını, Gazanfer Ağa'ya danışmadan hareket edemediğini söylediler. Balyos, sipahilerin taleplerini dile getirdikten sonra paşanın evinden ayrıldıklarını bildiriyor. Sipahi sürekli olarak merkeze ve politikalarına karşı baskı yapmayı devam ettirdi, bu baskının yapıldığı isimlerin başında Yemişçi Hasan Paşa geliyordu. Onun Safiye Sultan tarafından korunduğu,

Yeniçeri ile arasının iyi olduğu biliniyordu, bunun haricinde Gazanfer Ağa'nın isyan sonrası giriştiği hareket Şeyhülislamı ve isyanın arkasında olanları rahatsız etmişti ve onlar da sipahi üzerinden merkeze sürekli olarak baskı yapmaya devam ettiler. Karayazıcı'nın Anadolu'da yarattığı huzursuzluk, artık devlet merkezinde de asker tarafından yaratılıyordu. Günlük hayat durma noktasına geldi, bedestendeki dükkan sahipleri askerlerin gelip mallarını yağmalayacağı korkusuyla dükkanlarının başında nöbet tutmaya başladılar. Sultan bütün bu huzursuzluk yüzünden yeni bir isyanın çıkacağından endişeleniyordu. Yusuf Sinan Paşa'yı huzuruna çağırttı ve ona yeni bir isyan çıkma olasılığının olup olmadığını sordu. Paşa, sipahiler, yeniçeriler gibi Karayazıcı'ya karşı gönderilirse, yeni bir isyanın çıkabileceğinden çekindiğini söyledi çünkü, yeniçerilerin çoğunluğu paşaların kapılarına bağlıydılar ve savaşa gitmemelerine rağmen kendilerine ödeme yapılıyordu. Paşa, bu koşullar altında savaşa gönderilecek askerleri idare etmenin çok zor olacağını Sultan'a söyledi. Safiye Sultan paşanın birinci vezir olmasını istediğini belirten bir mektup yolladı ancak Yusuf Sinan Paşa, bu koşullar altında bu görevi istemediğini, İbrahim Paşa'nın vekili olarak bu görevi kabul etmeyeceğini açık olarak Sultan'a bildirdi. Bu görevi kabul ederse ya kısa süre sonra emekliye ayrılacağını ya da idam edileceğini düşünüyordu, bu yüzden kendisinin kaptan-ı derya olarak görevde kalmasının daha uygun olacağını ve eğer tavsiyelerinden memnun kalınırsa, her zaman tavsiye vermeye hazır olduğunu bildirdi. Gazanfer Ağa'ya karşı olan isyandan sonra şöhreti iyice artmıştı ve sık sık Sultan'ın yanına gidiyordu. Sultan'ın müsaibi olduğu ve onun aklına danışılmadan hiçbir kararın alınmadığı dillendirilmeye başlandı³¹⁰. Yusuf Sinan Paşa bu isyandan sonra otoritesini arttırdı ve Safiye Sultan ile olan ilişkisini normalleştirmeye başladı. Bu ikilinin arasındaki mücadele 1597 yılından sonra daha sonra gösterileceği gibi düzelmeye başladıysa da, ilişkileri hep inişli çıkışlı bir hatta ilerledi. Para ihtiyacı ve dönemsel çıkarlar ikilinin arasının da sürekli olarak değişmesine sebep oldu. Yusuf Sinan Paşa ve Gazanfer Ağa arasındaki ilişki de iniş çıkışlarla dolu olsa da, Yusuf Sinan'ın gücünün artmasında ağanın belirleyici bir faktör olduğu söylenebilir³¹¹. İsyân dönemleri dengelerin değişmesinde önemli rol oynadığından hizipler arası ilişkilerin değişmesine ve yeni imkanların ortaya çıkmasına da sebep oluyordu. Kalkışmaların başarısızlıkla sonuçlanması, sonuç olarak isyancıların aleyhine kullanıldı. Bu, Gazanfer Ağa'nın isyandan hemen sonra giriştiği harekattan, Yusuf Sinan Paşa'nın tekrar yükselmesinden

³¹⁰ Asve, Sdac, f. 53, l. 7, 4 Nisan 1601, s.88-101,

³¹¹ Asve, Sdac, f. 53, l. 9, 17 Nisan 1601 s. 110

ve diğ er vezirlerin ve ulemanın aralarındaki iliş kiden yukarı da anlatıldığı üzere çıkartılabiliyor. Ancak bütün bu iliş ki ağları ve kapılar arası rekabet, hem çevrenin merkeze, hem çevrenin kendi arasındaki rekabete, hem de sürekli olarak de ğ iş kenlik gösteren vezirlerin aldıkları pozisyonlarına göre belirlendiğ inden, kapıların yapısı homojen de ğ ildi. Safiye Sultan, Yemiş çi Hasan Paş a'yı desteklerken, azılı düş manı olan Yusuf Sinan'ın birinci vezir olmasını isteyebiliyor, ki bundan paş a'yı İbrahim Paş a'nın altına getirip ezmek istemesi gibi bir sonuç da çıkartılabilir, Gazanfer Ağa'da, Yusuf Sinan Paş a'nın hamisi gibi görünse de, kayınbiraderi Ali Ağa'yı onun yerine Kaptan-ı Derya yapmak isteyebiliyordu. Vezirlerin ve üst düzey görevlilerin, görevlerinde bu dönemde uzun süre kalamaması onların da sürekli olarak manevra yapmasını gerektiriyordu. Bu bakımdan vü zera kapıları ve en büyük kapı olan Sultan'ın kapısı de ğ erlendirildiğ inde, bireysel çıkarların belirleyici ve ittifakların ise geçici oldu ğ u görülüyor. Yusuf Sinan Paş a ve Gazanfer Ağa arasındaki iliş kilerin seyri paş anın isyanlardan sonra elde etti ğ i güç ile başka bir yönde seyretti. Sipahiler ve Yeniç eriler arasında etkinli ğ i olan ya da etkinli ğ ini arttırmak isteyen vü zera, onları sürekli olarak araçsallaşt ırmaya çalış tı. Burada kuş kusuz sipahinin ya da yeniç erinin iradilikten yoksun hareket etti ğ i söy lenmek istenmiyor. Onlarda kendi manevra alanlarını belirli vezirlerle ittifak yaparak geniş letmek istiyorlardı. Bu karş ılıklı iliş ki ağı merkezi birç ok yönden sıkış tırdı.

Sipahilerin bir kısmının kendilerine verilen defterlerden memnun olmamasından ötürü isyan tehditi bitmedi. Merkez de kendileriyle bir ara yol bulmaya çalış ıyordu. Gazanfer Ağa, isyanın arkasındakileri deş ifre edip kovmaya çalış ırken, bir yandan da sipahilerin ağalarına para ve mal verip onları yatış tırmaya çalış tırdı. Sultan ise, defterlerinden memnun olmayan belirli bir kısmının tımarlarını büyük paralar karş ılığ ında alıp, onları yatış tırmaya çalış ıyordu. Yusuf Sinan Paş a da arttırdığı otoritesiyle Gazanfer Ağa'nın gücünü kırmaya çalış tı. Vaiz Emir Efendi bir Cuma günü namazdan sonra, sipahilerden otuz tanesini çağ ırıp onları ikna etmek istedi ve hepsine 50'ş er altın para verilece ğ ini söyledi, tam bu sırada Yusuf Sinan Paş a'nın mektubu ulaşt ı. Buna göre hiç kimse adına artık ödeme yapılamayacağı söy leniyordu. Askerlere ödeme yapılacağına dair söz verilmiş ti, bu olay Gazanfer Ağa'yı zor durumda bırakacaktı. İnsanlar sipahilerin haklı oldu ğ unu düşüneceklerdi. Bu olayların kamusal alanda cereyan etmesi Yusuf Sinan Paş a'nın meş ruiyet sa ğ lamak istemesiyle bağ daşt ırılabilir. Emir Efendi ne oldu ğ unu anlayabilmek için camiye gitti ve oradan Gazanfer Ağa'ya Yusuf

Sinan Paşa'yı iğneleyen bir mektup yazdı, bu olayları Yusuf Sinan Paşa'nın körüklediğini ima ediyordu. Bu mektup üzerine Gazanfer Ağa hemen bir cevap yolladı ve paraların hemen ödenmesini istedi. Bu olay askerleri biraz olsun yatıştırdı. Ancak Sipahiler ile Yeniçeriler arasındaki gerginlik bu olaydan hemen sonra tekrar tırmandı. Bayramın üçüncü günü Yeniçeriler adet olduğu üzere sokakta kutlama yapıyorlardı, Balyos birçok saygısızlık yaptıklarını aktarıyor. At meydanında sipahilerle karşılaştılar ve sipahiler iki yeniçeri öldürdü. Bu olaydan bir gün sonra Yeniçeriler Yemişçi Hasan Paşa'nın divanında toplanıp, onun istedikleri gibi bir yönetim gösteremediğini söylediler. Daha sonra çorba içmeyi reddettiler ve paşa divandan çıktığında ona saldırdılar. Bu olaylar kendiliğinden yatıştı ancak Gazanfer Ağa, bu son olay yüzünden yeniçerilerin sipahilere karşı ayaklanacağından korktu. Sultan, askeri yatıştırmayı beceremediğinden ötürü Yeniçeri Ağası'nı görevden aldı, Şeyhülislam da ağanın görevden alınmasını istiyordu çünkü ağa, isyan sırasında Yeniçerileri ulemaya karşı silahlandırmıştı. Sultan onun yerine Gazanfer Ağa'nın kayınbiraderi Ali Ağa'yı getirdi. Bu atamadan Yeniçerilerin bir kısmı memnun olmadı, ağalarını kendilerinin belirleyeceğini ve bu yapılan atama yüzünden Sultan'a bir ders verilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Ali Ağa daha önce de bu görevi almak için uğraşmıştı ancak şimdi beklenmedik bir biçimde Yeniçeri Ağası olmuştu. Bu atamadan en karlı çıkan kuşkusuz ki Gazanfer Ağa oldu, artık elinde Yeniçeriye de kontrol edebileceği çok büyük bir güç vardı. Bu ağanın kendi pozisyonun ve hayatının bu kadar sallantıda olduğu bir dönemde, kendisine karşı girişilecek bir isyanda çok büyük bir güç elde etmesine sebep oldu. Daha önce kendisine yönelik hareketleri genellikle isyanın önderlerine para vererek çözmüştü ancak şimdi Yeniçeriye doğrudan kontrol edebilme imkanı vardı.

Kayınbiraderi Yeniçeri Ağası olmasına rağmen Gazanfer Ağa kendisine ve adamlarına yönelik bir isyanın çıkmasından her gün daha fazla korkuyordu. Çıkacak bir isyanı engelleyebilmek için birçok tedbir aldı. Yukarıda gösterildiği gibi isyanın arkasında olan birçok kişi görevinden uzaklaştırıldı. İsyanın arkasında olan sipahi liderlerini ilk etapta para karşılığı satın alıp sakinleştirmişti, zaman içinde liderlerinden birkaç tanesinin öldürülmesini sağladı. Balyos, böyle bir girişimi isyana destek veren ulemaya da yapacağını konuşulduğunu aktarıyor. Yeniçeri Ağası'nın görevden alınması da ağanın girişimiyle olmuştu. İsyanın çıktığı gün Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan, Yeniçeri Ağası'na bir mektup gönderip kendilerini saraya saldıran sipahiler karşısında korumalarını istemiş ancak ağa bu isteği yerine getirmemişti. Bu yüzden

sipahilerin daha önce yaptığı bütün hareketlerden sorumlu tutuldu, çünkü onlarla daha önce karşılaşmış ve yenilgiye uğratmayı başaramamıştı. Sultan Yeniçeri Ağası'nı destekliyordu ve onu emekliye ayırması da kolay olmadı çünkü kendisini vezir yapmaya kısa bir süre önce söz vermişti. Ancak Gazanfer Ağa, Sultan'ı ikna etmeyi başardı. İstanbul'da iki senedir ortaya çıkan ayaklanmaların kışkırtıcısının şu anda Macaristan seferinde bulunan Vezir-i Azam İbrahim Paşa olduğuna Sultan'ı ikna etti. İbrahim Paşa'nın kapıcıbaşı aracılığıyla askerlerin üzerinde kontrol sağlamaya çalıştığına ve diğer görevlilerin gücünü kırarak, kendi otoritesini aynı şekilde korumak istediğine Sultan ikna oldu. Bu sayede hem Yeniçeri Ağası emekliye ayrıldı, hem de İbrahim Paşa'nın Kanije'nin fethedilmesiyle kazandığı itibar zedelenmeye çalışıldı. Gazanfer Ağa'nın yanında, Sunullah Efendi ve Cigalazade Yusuf Sinan Paşa da, İbrahim Paşa'ya karşı hareket ediyorlardı ve bunun sonucunu aldılar. Balyos, savaş meydanına gidecek olan yeni Yeniçeri Ağası'na Sultan'ın İbrahim Paşa'ya karşı birkaç emir verdiğini söylüyor ancak bunun Kanije'nin fethinden dolayı büyük bir şöhret kazanmış olan İbrahim Paşa'nın zaferini gölgeleyemeyeceğini ve verilen emirin gereksiz olduğunu yazıyor. Gazanfer Ağa, kendisini koruma altına almak için her yolu deniyordu. İsyanların arkasında olan görevlilerin bir kısmını isyanlar hemen yatıştıktan sonra, diğerlerini de zaman içinde değiştirdi. İbrahim Paşa'nın yanında olan askerlerden gelen haberler sürekli olarak Gazanfer Ağa'nın öldürülmesi üzerine olduğundan, İbrahim Paşa üzerinde de kesin bir zafer elde etmek için uğraştı. Bu iki isyan sırasında ortaya çıkan gelişmeler, saray içerisindeki hizipleşmelerin ve Sultan üzerindeki etkilerinin boyutu hakkında fikir veriyor. Bütün vezirler kendi aralarında çok ciddi rekabet ediyorlardı. Bunun haricinde şeyhülislam ve ulema da asker vasıtasıyla Sultan'ın otoritesini kısıtlamak için çaba gösteriyorlardı. Sunullah Efendi'nin, Sultan'ın artık bu devletin sahibi olmadığını, ancak mütevellisi olduğunu söylemesi,³¹² onun sürekli olarak öldürülmesini istediği Gazanfer Ağa ile birlikte İbrahim Paşa'ya karşı hareket etmesini engellemedi.

Gazanfer Ağa aldığı birçok önleme rağmen saray içerisindeki gücünü kaybetti. Yemişçi Hasan Paşa'nın ikinci Vezir olması onun gücünün daha da kırılmasına sebep oldu. Yemişçi Hasan Paşa, İbrahim Paşa'yı destekliyordu ve yönetime atandığından beri hızlı bir şekilde kararlar alarak uygulamaya koydu. Sultan'ın veya Safiye Sultan'ın atadığı görevlileri dahi kendi isteğine göre değiştirdi. Sultan'a bir arz yollayarak,

³¹²Asve, Sdac, f. 53, l. 13, 4 Mayıs 1601, s. 157

vezirleri ya öldürmesini ya da yönetmelerine müsaade etmesini istedi. Saray içerisindeki ağalar ve diğer görevliler birçok pazarlığın içindeydiler, paşa bunların ellerinden bu yetkiyi almaya çalışıyordu. Balyos, geldiğinden beri iki önemli uygulamasının olduğunu, bunlardan birisinin paranın istikrarsızlığını düzenlemek, diğerinin de şarabı yasaklamak olduğunu söylüyor. Üçüncü önemli uygulama içinde bekliyordu; bu da var olan yapısal problemleri düzeltmek olacaktı. Balyos, Yemişçi Hasan Paşa'nın bu sert uygulamalarını ne kadar devam ettireceğine bağlı olarak Gazanfer Ağa'nın hesaplarının da değişeceğini bildiriyor³¹³.

Gazanfer Ağa, bu isyandan sonra Sultan'ın kararlarında etkili olmaya devam etse de, saray içerisindeki hizipler Sultan'ı köşeye sıkıştırdı. Şeyhülislam, İbrahim Paşa ve Yemişçi Hasan Paşa'nın hizipleri, Gazanfer Ağa'yı karar alma mekanizmalarından uzaklaştırmayı tam olarak beceremese de ağanın resmi olarak devlet adına pazarlıkları yürütme gücünü kırdılar. Venedik ile olan pazarlıklarda başrolü oynayan Gazanfer Ağa, artık Balyos ile doğrudan iletişimini uzun bir süre askıya aldı. Venedik, kendisine Yusuf Sinan Paşa ile ilgili olan pazarlıklarında daha önce olduğu gibi ulaşmaya çalıştı ancak Gazanfer Ağa, Balyos'a haziran ayında bir mektup göndererek, artık pazarlıkların Yusuf Sinan Paşa ile yapılabileceğini, kendisinin sipahi isyanından sonra bu pazarlıkların bir parçası olarak görünmek istemediğini bildirdi³¹⁴. 1600 ve 1601 yılındaki isyanlar Gazanfer Ağa'nın kapısının bütün karşı saldırılarına rağmen, ağanın otoritesini zayıflattı. İsyandan sonra ağanın önemli adamlarının saraydan uzaklaştırılması ve Yemişçi Hasan Paşa'nın tek yetkili olarak görevini sürdürmek istemesi, Gazanfer Ağa'nın gücünü daha da sınırladı. İbrahim Paşa'ya karşı hareket eden görevliler aynı zamanda Gazanfer Ağa ve enderuna karşı da hareket ediyorlardı. Ağa'nın akrabası Ali Ağa'nın Yeniçeri Ağası olması da Gazanfer Ağa'nın eski otoritesini sürdürmesinde yeterli olmadı.

3.5.2.İbrahim Paşa'nın Vefatı ve Sunullah Efendi'nin

Görevden Alınması

1601 yılı Haziran ayına gelindiğinde mart ayında çıkan isyanın etkileri devlet yönetiminde hala devam ediyordu. Halil Paşa, bu isyandan sonra tekrar göreve atanmayı

³¹³ Asve, Sdac, f. 53, l.13, 4 Mayıs 1601, s.158.,

³¹⁴ Asve, Sdac, f. 53, l.17, 3. Haziran 1601, s. 250-258

umuyordu. Halil Paşa'nın eşi Fatma Sultan, III. Mehmed ile konuşarak Halil Paşa'nın tekrar göreve dönmesini talep etti. III. Mehmed bu talebin acilen yerine getirileceğini kardeşine söyledi ve Safiye Sultan'a Halil Paşa'yı tekrardan göreve getirmenin uygun olup olmayacağını sordu. Safiye Sultan, Halil Paşa'yı Esperanza Malchi'nin ölümünden sorumlu tuttuğundan, divana tekrar girecekse en düşük seviyeden girmesinin yeterli olacağını söyledi. III. Mehmed, Yemişçi Hasan Paşa'ya, Halil Paşa'nın tekrar göreve getirilmesi için bir emir yolladı. Yemişçi Hasan Paşa, Halil Paşa'nın önemli bir vezir olduğunu ve bu bakımdan önemli bir mevkiye gelmesi gerektiğine yönelik bir telhis yolladı ve bunun üzerine Sultan, Halil Paşa'nın Yemişçi Hasan Paşa'nın altında III. Vezir olarak oturmasını onayladı. Yine Gazanfer Ağa'nın çabalarıyla vezirlikten uzaklaştırılan Mehmed Paşa, tekrar merkezi hükümete dönmek için çabalıyordu ve bunun için Safiye Sultan'a 7000 zecchini değerinde bir hediye verdi ve tekrar merkezi hükümete girmeyi başardı. Venedik Balyos'unun bu olayları betimlemesiyle Yemişçi Hasan Paşa'nın Sultan'a Mehmed Paşa'nın tekrar Vezir olması için yolladığı telhis birbirleriyle örtüşüyorlar.³¹⁵ Bu iki atama Gazanfer Ağa'nın zaten sarsılan otoritesinin daha da kısıtlanacağına dair önemli bir ipucuydu, ayrıca bu iki atamanın da merkezinde yine Safiye Sultan bulunuyordu. III. Mehmed, sipahilere Safiye Sultan'ı devlet işlerine karıştırmayacağı yönünde söz vermişti ancak Safiye Sultan isyandan kısa bir süre sonra tekrardan yönetim üzerindeki etkisini arttırdı. Bu atamalar Gazanfer Ağa'nın geleceğini daha belirsiz hale getirdi. İki büyük rakibi yeniden merkezi hükümete geri dönmeyi başarmıştı. Gazanfer Ağa, İbrahim Paşa ile arasındaki gerginliği gidermek istedi. Ali Ağa'nın askerle birlikte Belgrat'a, İbrahim Paşa'nın yanına gitmesi kararlaştırıldı. Ali Ağa beraberinde 600.000 zecchini götürüyordu ve İbrahim Paşa, Yeniçeri Ağa'sının böyle bir meblağ ile savaşa alanına gelmesinin onun Gazanfer Ağa'nın kayınbiraderi olmasından ileri geldiğini biliyordu. Gazanfer Ağa, kayınbiraderi üzerinden İbrahim Paşa ile olan husumetini gidermek istedi.³¹⁶ Merkezi hükümet tekrar ağanın düşmanlarıyla dolmuştu. Ancak kısa süre sonra İstanbul'a İbrahim Paşa'nın ölüm haberi ulaştı ve bu Gazanfer Ağa için dengelerin bir kez daha değişmesine sebep oldu. Bu ölümden hemen sonra Yemişçi Hasan Paşa, Vezir-i Azam olarak atandı ve gücünü giderek arttırdı. İbrahim Paşa'nın dul kalan eşi Ayşe Sultan ile evlenecekti. Bu evlilik sayesinde politik olarak güçlenmenin yanı sıra ekonomik olarak ciddi anlamda kazanç elde edecekti. Ayşe Sultan'ın 600.000 zecchini değerindeki mal varlığı Yemişçi Hasan

³¹⁵ Asve, Sdac, f. 53, 12 Haziran 1601, s. 270-271.; Orhonlu, „Telhisler, no:14

³¹⁶ Asve, Sdac, f. 53, l. 18, 12 Haziran 1601 s. 270-272; l.20, 17 Haziran 1601 s. 291

Paşa'ya gelecekti ve bu yeni Vezir-i Azamın kapısını büyütmesi için ciddi bir fırsat yarattı.³¹⁷ Halil Paşa ise İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra sadaret kaymakamı oldu. Halil Paşa, ne Safiye Sultan ne de Gazanfer Ağa tarafından destekleniyordu. Yusuf Sinan Paşa ile arasında yıllardan beri süregiden husumet vardı.³¹⁸ Bu durum Gazanfer Ağa'nın tekrar güçlenmesine sebep oldu. Çünkü Yemişçi Hasan Paşa, sipahi ayaklanmalarında baş rolü oynayan Şeyhülislam Sunullah Efendi'yi de kısa süre zarfında aralarında bulunan çelişki yüzünden görevden aldı ve yerine Hoca Sadettin Efendi'nin oğlu Mehmed Çelebi geçirildi.³¹⁹ Yemişçi Hasan Paşa ve Sunullah Efendi'nin arasındaki ana çelişki, Sunullah Efendi'nin sipahiler tarafından desteklenmesinden kaynaklanıyordu. Yemişçi Hasan Paşa, Sunullah Efendi'nin asker üzerindeki etkisini kırmak istiyordu ve yeni atanan Şeyhülislam bunun için ideal bir isimdi çünkü isyandan sonra Sipahiler ile arası açılmıştı. İbrahim Paşa'nın beklenmedik bir şekilde vefat etmesinden kaynaklanan yeni durum, Gazanfer Ağa'nın bir süreliğine daha rahat hareket etmesini sağladı ancak kısa süre zarfında başta Gazanfer Ağa olmak üzere Enderun ve Safiye Sultan yeniden Sunullah Efendi, Vüzera ve sipahilerin hedefi haline geldiler.

3.6. 1603 İsyanı ve Gazanfer Ağa'nın Öldürülmesi

Gazanfer Ağa, 1601 yılındaki sipahi ayaklanmalarından sonra sürekli olarak sipahilerin hedefi haline gelmeye devam etti. Macaristan'da cephede bulunan Kayınbiraderi Yeniçeri Ağası Ali Ağa, sipahilerin İstanbul'a döndüklerinde Gazanfer Ağa'yı öldüreceklerini ve Safiye Sultan'ı da saraydan sürmeye çalışacaklarını sürekli olarak ağaya bildiriyordu. Sipahiler iltizam dağıtımlarında usulsüzlük yapıldığını söylüyorlar ve savaşa gitmeyen zenginlere bu gelir kaynaklarının dağıtıldığını ileri sürüyorlardı. Gazanfer Ağa'nın her ne pahasına olursa olsun saraydan çıkartılmasını istiyorlar ve düzenin bozulmasından onu sorumlu tutuyorlardı. Ayrıca, Gazanfer Ağa'nın saraydan çıkartılması demek enderuna büyük bir darbe indirmek anlamını taşıyacağından, sipahiler Gazanfer Ağa'yı bahane ederek aslında bir bakıma doğrudan Sultan'ı hedef aldılar. Bu haberleri alan Sultan, Yemişçi Hasan Paşa'ya sipahilerin

³¹⁷ Asve, Sdac, f. 53, l.24, 22 Temmuz 1601, s.356-359; l.25, 30 Temmuz 1601, s.378

³¹⁸ Asve, Sdac, f.53, l.24, 22 Temmuz 1601, s 356-359

³¹⁹ Asve, Sdac, f. 53,l. 27, 11 Ağustos 1601,s. 401

İstanbul'a gelip kışlamasına izin vermemesini söyledi ve yine Gazanfer Ağa'nın sarayda kalmasını sağladı. Yemişçi Hasan Paşa'ya Sultan'ın Gazanfer Ağa'nın sarayda kalıp kalmaması yönünde sorduğu soruya Paşa'nın Gazanfer Ağa'nın sarayda kalması yönünde verdiği cevabın bu tarihte gerçekleştiğini ileri sürmek olası. Yukarıda belirtildiği üzere Gazanfer Ağa'nın 1601 martında hedef alındığı isyan sırasında Yemişçi Hasan Paşa'nın Gazanfer'in sarayda kalmasında dahli azdı ancak kasım ayında sipahilerin isyan edeceğine dair söylentinin sonucunda Sultan, Yemişçi Hasan Paşa'ya Gazanfer Ağa ile ilgili görüşlerini sordu ve Yemişçi Hasan Paşa da Gazanfer Ağa'nın dışarı çıkartılmamasının daha uygun olacağını bildirdi. Yemişçi Hasan Paşa'nın bu telhisi kasım ayında yolladığını söylemek olayların akışına bakıldığında daha doğru. Ayrıca Sultan ayaklanmanın önüne geçmek için bu esnada sipahilerin ücretlerinde artışa gitti ve Yeniçerilere de daha önce ödenmemiş ulufelerini ödedi.³²⁰ Ancak Sipahiler sürekli olarak sorun çıkartmaya devam ettiler ve Sultan'a savaşa kendisinin gitmesi yönünde baskı yaptılar. Ayrıca cepheden dönecek olan askerın Safiye Sultan'ı saraydan çıkarmak isteyeceği ve enderundan birkaç kişiyi öldürmek isteyecekleri biliniyordu. Safiye Sultan, saraydan çıkartılıp eski saraya gönderileceğinden şüphelendiğinden, Kızlarağası Osman Ağa ile birlikte bir kayıkla saraydan çıkarak Davut Paşa tarafına gitti. Bu olaydan bir gün sonra Sultan Mehmed annesini tekrar saraya çağırdı ve Safiye Sultan oğlu ile olan ilişkisini düzeltilti.³²¹ Ancak Sipahiler enderuna daha fazla baskı yaptılar, Gazanfer Ağa, devlet işlerinde gözükmemeye çalışıyordu ve pazarlıklarda aracı olmaktan çekiniyordu ancak kendisi dışında gelişen olaylar da Gazanfer Ağa'nın durumunun her gün daha kötüye gitmesine sebep oldu. Kayınbiraderi Ali Ağa, Macaristan seferine yukarıda bahsedildiği üzere yüklü miktar parayla gitmişti ancak askere ödeme yaparken Yeniçerilerin önemli isimlerine paraları dağıttı ve onların ulufeleri yeniçerilere dağıtmalarını istedi. Ancak bunun sonucunda Yeniçerilerin ileri gelenleri paraların çoğunu kendi aralarında bölüştüler ve 15.000 yeniçeriye ödeme yapılması gerekiyorken, sadece 5.000 yeniçeriye ödemeleri yapıldı. Bu olay Ali Ağa'nın itibarını zedelediği gibi, Gazanfer Ağa'nın da Yeniçeri tarafından suçlanmasını doğurdu. Gazanfer Ağa zaten uzun süredir vüzera ve ulemanın yönlendirmesiyle kendisine yönelen sipahi ayaklanmalarının hedefindeydi ve bu durum ağanın Yeniçeri içindeki itibarının da zedelenmesine sebep oldu.³²²

³²⁰ Asve Sdac, f. 54, l.3, s. 10, 9 Eylül 1601; l.17, 18 Kasım 1601 s.123-124,; Cengiz Orhonlu Telhisler, no: 84

³²¹ Asve Sdac, f. 54, l.20, 2 Aralık 1601, s. 138-143

³²² Asve, Sdac, f.54, l.22, 16 Aralık 1601, s. 159

Sipahilerin baskısı Enderun ve Harem üzerindeki baskıyı sürekli olarak arttırdı, Kızlarağası Osman Ağa da Safiye Sultan gibi kendisini sipahilerin hareketlerinden sakınmak istedi ve Sultan'a bir arz yollayarak elinde bulundurduğu iltizamları bırakmak istediğini bildirdi. Bu sayede sipahilerin kendisine olan tepkisini dindirmeye çalıştı. Ancak enderun ve harem her geçen gün daha fazla baskıya maruz kaldı. Sipahiler, ekonomik ve politik sistemde reform yapılması için Şeyhülislamı da sürekli olarak sıkıştırdılar, ayrıca Macaristan'da da işlerin iyi gitmemesi Yemişçi Hasan Paşa'nın Sultan tarafından değiştirileceği dedikodusunun yayılmasına sebep olmuştu. İstanbul'da bulunan sipahilerin ne derecede Yemişçi Hasan Paşa tarafından görevden alınan Sunullah Efendi tarafından yönlendirildiğini anlamak güç ancak, sipahiler sürekli olarak Şeyhülislamı ve Vaiz Emir Efendi'yi sıkıştırdılar.³²³ 1602 yılının şubat ayında ise Sipahiler, yeniçerilerle birleşerek isyan ettiler, sipahiler yine kendilerine verilen defterlerden gelir elde edemediklerini ve en iyilerinin enderuna yakın isimler arasında paylaştırıldığını iddia ettiler, yeniçeriler de ödemelerinde zam talep ettiler. Bu isyanın hedefi bu defa İmrahor Başı oldu ve Sultan'dan onu saraydan çıkartması talep edildi. Bu olay sırasında da Şeyhülislam'dan fetva almaya çalıştılar ancak bunu başaramadılar. Vaiz Emire Efendi'nin geçen seferki isyanda kendilerini aldattığını düşünüyorlardı ve bu yüzden ondan da yardım talebinde bulunmadılar. Bu isyan sonucunda hem sipahiler hem de yeniçeriler istediklerini elde ettiler ancak bu isyanın daha önemli bir sonucu Şeyhülislam ve Vaiz Emir Efendi'nin otoritesinin giderek kırılması oldu. Bu isyanı Sunullah Efendi'nin desteklediğine dair bir bilgi bulunmuyor ancak isyan Sunullah Efendi'nin sipahi arasındaki gücünün giderek artmasına sebep oldu.³²⁴

Bu isyandan sonra Vaiz Emir Efendi ve ulemanın önemli bir bölümüyle sipahinin arası daha da gerildi. Sipahilerin bir önceki isyanda Şeyhülislam Mehmed Çelebi'yi ve Emir Efendi'yi de hedef alması, daha sonra sipahilere karşı bir harekate girişilmesini sağladı. Bu ayaklanmanın arkasında da Halil Paşa vardı ve sipahilerin çoğu onun kıskırtmasıyla hareket etmişti. Yine bu hadiseden kısa bir süre önce Tophane-i Amire'deki askerler Yusuf Sinan Paşa'nın kendilerine ödeme yapmadığı gerekçesiyle isyan etmiş ve Şeyhülislam'dan fetva alarak kaptan-ı deryayı görevden almaya çalışmışlardı. İsyân sırasında Yusuf Sinan Paşa, Gazanfer Ağa tarafından ödemelerin

³²³ Asve, Sdac, f. 54, l.24, 31 Aralık 1601, s-187-189; l.26, 13 Ocak 1602, s-207-210; l. 28, 28 Ocak 1602, s.229-230

³²⁴ Asve, Sdac, f. 54,l.31, 25 Ocak 1602, s. 273-276,

yapılması sonucunda kurtuldu. Ancak bu ayaklanmanın da arkasında Halil Paşa vardı. Halil Paşa, Safiye Sultan ile yaşadığı gerginlikten dolayı, Valide Sultan'ın büyük ölçüde desteğini kaybetmişti ve sipahiler üzerinden rakiplerini ekarte etmeye çalıştı. Bu iki ayaklanma sonucunda Şeyhülislam ve Emir Efendi, Halil Paşa'yı görevden alıp yerine Saatçi Hasan Paşa'yı geçirdiler ve daha önce ayaklanmaya katılan sipahilerin liderleri cezalandırıldı.³²⁵ Emir Efendi başta olmak üzere ulema, Sultan'ın merkezi hükümette reform yapmasını ve yönetim biçimini değiştirmesini istedi. Ulema arasından seçeceği birini musahip yapmasını ve her konuda ona danışılmasını istiyorlardı ancak tam bu sırada sipahiler Emir Efendi'ye karşı ayaklandılar. Emir Efendi, bir süre Fransız Elçisinin evinde saklandı ve daha sonra Şeyhülislam ve Rumeli Kazaskerleri aracılığı ile Mekke'ye atandı.³²⁶ Sipahiler, Emir Efendi'yi İstanbul dışına göndermeyi başardılar. Sultan, devlet içerisindeki olaylar hakkında karar verirken, bu zümrelerin çatışmalarının ortaya çıkardığı durumlara göre karar verdi. Çoğu durumda olup bitenleri sadece izlemekle yetindi ve zümrelerin çatışmalarının kendisine dayattığı kararları uygulamaya koymak durumunda kaldı.

1602 yılı aralık ayında, İstanbul'daki Yeniçeri Ağası Ali Ağa, Macaristan seferinden döndü. Ağa ile birlikte çok sayıda yeniçeri ve sipahi de İstanbul'a geldi ve kısa süre sonra isyan ettiler. Savaşın uzaması ve çektikleri yoksulluğun sebebinin Gazanfer Ağa ve şu anda sadaret kaymakamı olan Saatçi Hasan Paşa olduğunu ileri sürdüler. İsyân, sipahilerin günlük ücretlerinde yapılan 5 akçelik artış ve bir defaya mahsus olmak üzere sipahilere verilecek olan 1.000 akçelik bir ödeme karşılığında bastırıldı. Yeniçerilere de ulufelerinin zamanında ödeneceği sözü verildi ve iç hazineden 9.000 zecchini çıkartılarak askere dağıtıldı.³²⁷ İsyân yatıştırılmış olsa da Sipahiler ve Yeniçeriler kısa süre sonra yeniden ayaklandılar. Anadolu'nun süregiden isyanlar sebebiyle çok kötü durumda olduğunu, Macaristan'da hareket edemediklerini Sultan'a söylediler. Bütün bu olup bitenlerin sebebinin Sultan'ı yanlış bilgilendiren Gazanfer Ağa, Şeyhülislam Mehmed Çelebi, Saatçi Hasan Paşa ve Safiye Sultan olduğunu ileri sürdüler. Saatçi Hasan Paşa görevden alındı ve Yedikule Zindanlarına yollandı, daha sonra Sultan'dan Safiye Sultan'ı eski saraya yollamasını ve Gazanfer Ağa'yı da öldürmesini istediler. Sultan bu talepleri kabul etmedi ancak askerin tehditleri karşısında Gazanfer

³²⁵ Asve Sdac, f. 55, l.2, 13 Mart 1602, s. 20-27; l.9, s. 158; l.12, 14 Mayıs 1602, s.136

³²⁶ Asve Sdac, f. 55, l.19, 7 Temmuz 1602, s-214-215

³²⁷ Asve Sdac, f. 55, l.21, 28 Aralık 1602

Ağa ve Kızlarağası Osman Ağa'yı askere teslim etmek zorunda kaldı. Askerler bu iki ismi öldürdüler ancak Safiye Sultan devlet işlerine karışmamak kaydıyla yine sarayda kalmayı başardı. Bu ayaklanma sonucunda Şeyhülislam Mehmed Çelebi görevden alındı ve yerine Sunullah Efendi getirildi.³²⁸ Bu ayaklanmanın arkasında yine Sunullah Efendi bulunuyordu. Daha önceki ayaklanmalarda da Halil ve İbrahim Paşa'yla birlikte Sunullah Efendi yine başrolde olmuştu. Ancak bu defa Gazanfer Ağa'yı ortadan kaldırmayı başardı ve enderuna ciddi bir darbe indirildi. Bu infazlar Ulema'nın, Sipahinin, III.Murad döneminden beri gücü sürekli azalan merkezi hükümetin ve daha önce görülmediği üzere Yeniçerinin birleşerek Enderuna indirdiği en büyük darbe oldu.

Gazanfer Ağa, merkezi hükümetin by-pass edilerek direkt olarak Sultan'a bağlı ağlar yaratılması sürecinde en önemli figür oldu. Hem hareme olan yakınlığı hem de enderunun başı olması, onu hem ekonomik hem politik meselelerde en önemli isim haline getirdi. 1580'lerden itibaren iltizamların açık arttırma yoluyla saraydan dağıtılması, harem ve enderuna yakın duran mültezimlerin, bu gelir kaynaklarını elde etmeleri sonucu doğurdu. Bu dönemde politik ve ekonomik olarak gücünü arttıran Ulema'nın devlet yönetiminde hak iddia etmeye başlamasının sebeplerinden birisi de buydu. Başta Sunullah Efendi olmak üzere Ulema'nın bir bölümü mültezimlere borç verebilecek durumdaydı ve iltizamlara kendi yakınlarını geçirmek için uğraş veriyorlardı. Yine vüzera, 16.yy'nin son çeyrek yüzyılında sürekli olarak kaybettiği gücünü tekrar elde edebilmek için, yeniçerilerin ve altı bölük sipahisinin nüfusunu arttırdı. Asker içerisine kendi adamlarını yerleştirip, onlara gelir tahsis ettiler. Bu sipahiler savaş sırasında cepheye gitmediler, İstanbul'da ikamet ediyor, vüzera ve ulemanın ihtiyaçları çerçevesinde hareket ediyorlardı. Vüzera'nın bu yola gitmesinin ana sebeplerinden birisi de, gelir kaynakları azalmasına rağmen, atanmak için daha büyük kapılar besleme zorunluluklarıydı. Merkez bir yandan ateşli silah teknolojisine ayak uydurmaya çalışırken bir yandan da, merkezi ordunun mali yükünden kurtulmak istiyordu, bu yüzden Vezirlerin bu hamlelerine bir bakıma göz yummak zorunda da kaldı. Vüzera kendi kapılarında bulunan, ateşli silah kullanan sekbanlara ödemeleri kendileri yapıyordu ve serdarlar hem kaybettikleri güçlerini geri kazanmak hem de savaşın mali yükünü iç hazineden karşılamak için sipahileri sürekli olarak isyana teşvik ettiler. Yukarıda da görüldüğü üzere bu isyanlar sonucunda savaş masraflarının bir bölümü iç hazineden

³²⁸ Asve Sdac, f. 56, l.26, 9 Ocak 1603; l.27, 9 Ocak 1603

karşılanmak durumunda kaldı. Ayrıca bu isyanlar sayesinde birçok görevlinin yeri değiştirildi. 1603 yılında Sipahi, Ulema'nın bir bölümü ve Yeniçerilerin beraber hareket ederek Gazanfer Ağa'yı ortadan kaldırması, bir bakıma, devletin merkezileşme hamleleriyle birlikte, formunu değiştiren, güçlenen ya da gücünü kaybeden grupların süregiden durumdan duydukları rahatsızlığın sonucuydu. İsyanlar sırasında kurulan ittifaklar ve bu ittifakların çok kısa süreli olması, ülkedeki zümrelerin blok halinde hareket etmediklerini gösteriyor. Belirli dönemde kurulan ittifakların geçiciliği de Sultan'dan koparılabilecek ayrıcalıklar için dönemsel olarak birlikte hareket etme zorunluluğundan ileri geldi. Merkezi hükümet, ulema ve enderun arasında da kesin bir ayırım yapmanın olanaksızlığı isyanlar sırasında ve isyanlar arasında yapılan ittifaklardan çıkarılıyor. Bu ayrımlar daha çok güç kaybeden ve kazanan zümreleri belirlemek için kullanıldı. Bütün zümrelerin Sultan kültü üzerinden yürüyen güç mücadelesinde geçici olarak birleşmesi ve sonra tekrar ayrışması 16.yy'nin sonundaki politik ve ekonomik durumun dışı vurması olarak değerlendirilebilir. Gazanfer Ağa'nın 1603 yılında bu zümrelerin işbirliği ile öldürülmesi de, merkezileşen devletin diğer zümrelerle yaşadığı çatışmanın bir sonucuydu.

3.7. İçki ve Kıyafet Yasakları;

İstanbul'daki kargaşa dönemlerinde, hem çıkabilecek olayların önüne geçebilmek hem de kamusal alandaki devlet hakimiyetini göstermek için sıklıkla başvurulan yöntemlerden bir tanesi içkiyi yasaklamak ve gayri-müslimlerin kılık kıyafetleri üzerindeki baskıyı arttırmaktı. 1574 yılında II. Selim'in öldüğü dedikoduları yayılınca, devlet çıkabilecek bir kargaşayı önlemek için acil olarak alkolü yasakladı.³²⁹ Ancak bu yasaklardan en kapsamlısı 1601 yılında çıkan sipahi ayaklanmasından sonra uygulamaya koyulanlar oldu. 1601 yılındaki isyan bastırıldıktan hemen sonra Sultan içki satışını yasakladı, meyhaneler basılarak var olan içki şişeleri kırıldı. Sultan, Sipahilerin ve Yeniçerilerin içki içtikten sonra daha saldırgan olduklarını ve birbirlerini öldürdüklerini düşünüyordu. Ancak Balyos tavernalar basılıp bu şişeler kırıldıktan sonra yasağın uzun sürmeyeceğini söylüyor çünkü daha önce de içki Şeyhülislam tarafından yasaklanmış ve bu fiyatların ve vergilerin artmasına sebep olmuştu. Sultan Süleyman

³²⁹ Asve, Sdac, f. 7, l.56, 15 Kasım 1574, s.404

zamanında içki dokuz yıl yasaklanmış daha sonra oğlu Selim'in saltanatının üçüncü yılında tekrar serbest bırakılmıştı. III. Mehmed ayrıca bu işle ilgilenen vergi ofisini de feshetti. Buradan yıllık yaklaşık 100.000 scudi gelir elde ediliyordu. Balyos, bu verginin kaybının fiyatlara yansıtacağı, diğer vergileri arttıracığı ve pazarlardaki fiyatları üçe katlayacağını, bundan ötürü bu yasağın uzun sürmesini beklemediğini yazıyor³³⁰. Baki Tezcan, gayrimüslimlere getirilen kıyafet yasağını ve alkol yasaklarını Sultan'ın Osmanlı tarihinde az görüldüğü üzere dayanarak dayatmasının sebebinin, bu dönemde kendisine karşı yöneltilen eleştirilere cevap vermek için olduğunu, bu dönemde bu tür simgesel göstergelerin önem taşıdığını bildiriyor³³¹. Gayrimüslümlerin ellerinde para bulunduğundan ötürü hedef tahtasına oturtulması, onlara getirilen elbise yasaklarının sembolik olarak işlevsel olduğunu düşündürse de, ki bu yasakları yukarıda görüldüğü üzere sipahi talep ediyordu, alkol yasaklarının gayrimüslimlere karşı Saltanat tarafından yapılmış bir gösterge olarak değerlendirmek zor. Bu yasaklar Sultan Süleyman döneminde ve Sultan Selim döneminde uygulanan yasaklardı. III. Mehmed'in bu yasaklamayı ciddi bir vergi kaybına rağmen yürürlüğe koyması, Sultan'ın daha çok, askerinin içki içip olay çıkartmasını ve daha da önemlisi askerinin bir arada bulunmasını engellemek istemesinden ileri geliyordu. Bu sırada, Hacı İbrahim Paşa, Mahmud Paşa'nın yerine Karayazıcı'ya karşı serdar atanmıştı ve asker toplamakta güçlük çekiliyordu, Asya'da bulunan sipahilerin Macaristan seferine katılmaları istendi, ancak onlar Karayazıcı isyanının yarattığı güvensizlik yüzünden savaşa katılmak yerine evlerini savunmayı tercih ettiler. Yeniçerilerin çoğu ocağa kayıtlı olmasına rağmen savaşa gitmiyordu, bütün bunların yanında sipahiler ile yeniçeriler sürekli olarak mücadele halindeydi. Yasaklar, Rumlara 300.000 altın paraya, Musevilere de 400.000 altın paraya mal oldu. Emekli paşaların haremlerine kadar girilerek alkol arandı. Venedik Balyos'u alkol satmadıklarını, sadece Karadeniz'e yolladıklarını söyleyerek kendisini kurtarabildiğini söylüyor. İngiliz ve Fransız elçileri de Şeyhülislam'ın ve Yemişçi Hasan Paşa'nın uygulamayı çok katı bir şekilde yürürlüğe koymalarından rahatsızlık duydular. Ancak Balyos ana hedefin Türklerin evleri olduğunu, bu uygulamanın ana sebebinin de orduya sadakat ve düzen getirmek olduğunu belirtiyor.³³² Uygulamaya koyulan alkol yasaklarının ana sebebinin askerler arasındaki çekişmeyi önlemek ve merkeze karşı yönelecek bir hareketin engellenmek istenmesinden

³³⁰ Asve, Sdac, f. 53, l.10, 8 Nisan 1601, s-120-132

³³¹ Tezcan, The Second Empire, s. 66

³³² Asve, Sdac, f. 53, l.11, 2 Mayıs 1601, s.143-144

kaynaklandığı ileri sürülebilir. Bunun yanında Sultan Süleyman döneminde İran'a karşı bir sunnileştirme politikasının parçası olarak ele alınabilecek yasaklar, III. Mehmed döneminde de Karayazı'nın destekçilerine karşı alınmış bir karar olarak değerlendirilebilir. Ancak bu yasağın düzenin korunması için simgesel bir boyutu olsa dahi, ana hedefinin sürekli isyan çıkartıp, savaşmayı reddeden askerler olduğu akla daha yatkın.

4. Karayazıcı İsyanı

4.1. Karayazıcı'nın Ortaya Çıkış Sebepleri

Karayazıcı isyanı, 16. yy'ın sonunda Osmanlı maliye ve yönetim düzeninde meydana gelen değişimlere, taşranın verdiği ilk önemli tepki olarak değerlendirilebilir. Karayazıcı'nın dayandığı toplumsal yapılar ve hedef aldığı kesimler, Osmanlı düzeninin değişiminin yarattığı huzursuzluğun boyutlarını gösterir. Merkezi hazine gelirlerinin yüzyılın ikinci yarısından başlayarak azalması ve merkezi yönetimin buna verdiği tepkiler Karayazıcı isyanının ortaya çıkmasının ana etmenlerinden biriydi. 16.yy'nin sonunda başlayan sosyal ve ekonomik değişim, saltanatın meşruiyetinin sorgulanmasına sebep oldu. Karayazıcı merkez ve taşra idaresindeki çelişkileri fırsata çevirerek güçlendi. Bunalım dönemleri çelişkilerin belirginleştiği, farklı eyleyicilerin iktisadi ve toplumsal eylem stratejilerini en keskinleştirdiği bir zaman dilimi olduğundan, Karayazıcı isyanın bütüncül bir çözümlemesi, yalnızca taşra idaresindeki değil merkezdeki yapısal değişimleri daha rahat görmemizi sağlayacak.

Ekonomik ağırları kontrol etmeye çalışan merkez, bu dönemde yüksek ve orta rütbeli yöneticiler üzerinde mutlak hakimiyet kurmaya çalıştığı gibi, bunun yanı sıra, taşra yönetimine yapılan atamalar üzerindeki denetimini de arttırdı.³³³ Merkezden

³³³ Kunt, *Sultan's Servants*, s. 64-65.

atanmaya başlayan görevlilerin görevlerini ifa etmelerine gereken kaynakları kendi uhdelerinde toplamalarına izin verildi. Bu durum, bölgedeki görevlilere daha önce sahip olmadıkları bir hareket alanı sağladı.³³⁴ Merkez teşkilatının, özellikle hameyn vakıflarını idaresini elinde tutan enderunun, yatırımları hem hanedan hem de kendi çıkarları için denetimi altında tutmaya çalışması, parasallaşmanın da etkisiyle güç kazanan zümreleri hanedanın merkezileşme politikalarına karşı harekete geçirdi. Buna mukabil, ulema bu dönemde, önceki bölümlerde de değinildiği üzere, ellerinde eskisine göre daha fazla para bulunduruyor ve hanedanın, üzerlerindeki denetimini kısıtlamaya çalışıyordu.³³⁵ Bu dönemde, vüzeranın hem nüfus hem de nüfuzu önceki dönemlere göre azaltılmaya çalışıldı.³³⁶ Bununla birlikte, vüzeranın savaş masraflarını kendi birikimlerini tüketerek karşılamak zorunda kalması da, bu zümreyi sultandan daha fazla ayrıcalık koparmaya zorladı. Dolayısıyla, kendi etki alanlarını arttırmak ve hanedanın, özellikle de onun en önemli aracısı enderunun, karşı hareketini savuşturmak istediler. İltizam uygulaması, tam da bu dönemde yaygınlık kazandı³³⁷; tağşiş, malî bunalımı aşmak için sıklıkla başvurulmuş bir yöntem oldu.

Merkezî ordunun tımarlı sipahi rağmına gelişmesi, Sultan Süleyman'ın saltanatının son yıllarında, özellikle şehzadelerin taht kavgası sırasında, Anadolu'da orta ve düşük düzeydeki sipahiler arasında huzursuzluk çıkmasına ve dolayısıyla, idarî çalkantılara sebep olmuştu. 16. yy'ın son çeyreğinde uzun süren ve çok cepheli savaşlar, Anadolu'daki iktisadî bunalımı iyice derinleştirdi. Merkezden atanmaya başlayan görevlilerin, Anadolu köylüsü ve de sipahiler üzerinde uyguladığı malî baskı, merkezdeki çelişkileri de arttırdı. İşte, aşağıda ayrıntısıyla çözümleneceği üzere, Karayazıcı Anadolu'da sömürülen bu kesimlere dayanarak merkezdeki hizip mücadelelerinin aracı haline geldi ve hanedanın meşruiyetinin sorgulanması yönünde üretilen siyasî söylemin önemli bir ögesi oldu. Asinin hareketleri, elinde para bulduran ulema ve vezirlerin merkezi sıkıştırmasının aracı olduğu gibi, üzerine gönderilen serdarlar da, asinin hareketlerinden yararlanarak hem rakiplerinin gücünü kırmaya çalıştı, hem de isyanı, merkeze karşı bir tehdit unsuru olarak kullandı.

³³⁴ Kunt, *Sultan's Servants* s. 95.

³³⁵ Tezcan, *Second Ottoman Empire*, s. 36-37.

³³⁶ Kunt, *Sultan's Servants*, s. 84. Nicolas Vatin ve Gilles Veinstein, *Le Sérail ébranlé. Essai sur les morts, dépositions et avènements des sultans ottomans (XIVe-XIXe siècle)*, Paris, 2003, s. 234-39.

³³⁷ Bistra Cvetkova, "Recherches sur le système d'affermage (iltizam) dans l'Empire Ottoman au cours du XVIe-XVIIIe siècles par rapport aux contrées bulgares", *Rocznik orientalistyczny XXVII/2* (1964), s. 111-32; Mehmed Genç, "İltizam", *TDVİA*, XXII, s. 154-158. Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi*, İstanbul, 2003, s. 36-49.

İsyan boyunca enderun ve haremın en önemli temsilcileri olan Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan sürekli olarak asinin işbirlikçileri olarak gösterildi Osmanlı kronikleri, Karayazıcı'nın dönemin şeyhülislamı Sunullah Efendi aracılığıyla sisteme dahil edildiğini belirtiyorlar.³³⁸

İsyan boyunca asinin üzerine gönderilenler, görevlendirilmelerinin peşisıra onunla işbirliği yapmakla suçlandı. Bu durum, yine aşağıda ele alınacağı üzere, dezenformasyonun –taammüden yalan yanlış bilgilendirmenin – özellikle bunalım dönemlerinde Osmanlı görevlilerinin sıklıkla başvurduğu bir yöntem olmasından kaynaklanıyordu. Mazul vezirler, yöneticileri üzerinde hakimiyet kurmaya çalışan merkez, ekonomik gücü yüzyılın sonuna doğru giderek artan ulema, bu tür gerçekliği kolaylıkla sınımayan suçlamaları, muarızlarını yıpratmak üzere sıklıkla kullandılar. Karayazıcı isyanının bu tezde ayrı bir başlık altında incelenmesinin sebebi de, asinin merkez ile çevre arasındaki çekişmede bir aracı olarak kullanılması, Gazanfer Ağa'nın merkezi sıkıştırmak isteyen hizipler tarafından sürekli olarak suçlanması ve Osmanlı himaye-patronaj ilişkilerinin geldiği boyutu açıkça göstermesidir.

Merkez'de çıkan isyanlar nasıl hiziplerin güç paylaşımından yararlanmak için giriştiği rekabeti gözler önüne seriyorsa, Karayazıcı isyanı da, taşradaki seçkinlerin ve paşaların, hem merkez ile hem de kendi aralarındaki mücadelelerinin daha belirgin biçimde görülmesini sağlıyor. Bununla birlikte, durumun kendi de, daha doğrusu Osmanlı yönetim düzeneğinin 16.yy'ın sonundaki kırılma anı da kendini en çok isyan sırasında alınan kararların tutarsızlığında gösteriyor.

Bu kısımda, asinin hareketleri, ortaya çıktığı 1599 yılı ile hayatını kaybettiği 1602 yılına kadar kronolojik olarak takip edildi. Karayazıcı'nın ortaya çıktığı koşullar; isyanının hizipler arası mücadelede kullanım biçimleri; merkezle ve yabancı devletlerle olan ilişkileri, Osmanlı himaye-patronaj ilişkileri çerçevesinde ele alınacak. Bunu yapmak üzere kullandığımız ana kaynak bütüncesi, asinin hareketleri hakkında başka kaynaklardan elde edilemeyen çok sayıda bilgiyi içeren Venedik arşiv belgeleri. Her ne kadar, söz konusu belgelerin bazı zayıf yanları olsa da, bölgede bulunan tüccardan ve

³³⁸ Ş.N. Aykut (ed.), Hasan Bey-zade Tarihi, s 685-687

Halep'te bulunan konsolosluktan İstanbul'daki Balyos'a gelen düzenli bilgi, Karayazıcı'nın hareketlerinin sıkı sıkıya takip edilebilmesine olanak veriyor. Ayrıca, Balyos'un Topkapı Sarayı'ndan düzenli olarak haber alması ve vüzeraya ve enderun mensuplarının bazılarıyla doğrudan irtibatının olması, Karayazıcı isyanı sırasında, merkezin hareketlerini de neredeyse günü gününe izlememize olanak veriyor. Bu verilerin mevcut diğer Osmanlı kaynaklarıyla çapraz okuması da isyanın doğasını tüm boyutlarıyla anlamamızı sağlıyor.

4.1.1.Osmanlı Mali ve Yönetim Sisteminin Değişmesi ve Karayazıcı

16.yy'nin son çeyreğinde Osmanlı merkez hazinesinin içinde bulunduğu darlık, gelir kaynaklarının ve yüksek rütbelerin satımıyla aşılmaya çalışıldı. Mevkilerin açık arttırma usulüyle satılması, orta ve düşük düzey görevlilerin yükselme olanaklarını ortadan kaldırdı³³⁹. Beylerbeyleri gibi yüksek pozisyonda bulunan görevliler, rütbe ve vazifelerini elde edebilmek için büyük paralar yatırdıklarından, göreve atandıklarında reayaya malî baskı uygulayarak yatırdıkları paraları çıkarmaya çalıştılar. Ulemanın da bu dönemde önemli bir ekonomik güç haline gelmesi, bu üst düzey görevlilerin birbiriyle işbirliği yapmalarını getirdi zira, ulema, umeraya ve mültezimlere borç verebiliyordu. Para vakıflarından gelir elde edebilmeleri ve biriktirdikleri menkul ve gayrimenkullerin müsadere riski taşımaması üst düzey ulemayı yüzyıl sonunda imparatorluk dahilindeki en büyük ekonomik güçlerinden biri haline getirdi³⁴⁰. Ayrıca devlet içindeki atamaları kendilerinin yapabilmeleri, hanedanla akrabalık yoluyla bağlanmaları, devlet içerisindeki ekonomik ve politik ağlarda güçlenmelerini sağladı³⁴¹. İltizam için teklif verenler, önden belirledikleri kadı müfettişlerinin öngördükleri bölge veya mukataada görev almalarını şart koşabiliyor; kovulmuş kadıların başka yerlerde

³³⁹ Faroqhi, Politics and socio-economic change in the Ottoman Empire of the later sixteenth century. S.94-98

³⁴⁰ Tezcan, The Second Ottoman Empire, p.37

³⁴¹ Christine Woodhead (ed), Royal and Other Households, Metin Kunt, s.111-113

görevlendirilmelerini sağlayabiliyorlardı ³⁴² . Bu karşılıklı ilişki, kadıların ve mültezimlerin gittikleri bölgelerde birlikte hareket etmelerini sağladı. İltizam usulünün yaygınlık kazanması sancak ölçeğinde örgütlenen Osmanlı ekonomik ve yönetim modelini çözmeye başladı. Devletin, görevlilerinin kendi içinde sınıf veya devlet içinde devlet yaratmasını önlemek için oluşturduğu düzen, yönetimin alt kademelerinin rızası alınmadan yapıldı ve kısa zaman içinde işlerliğini yitirdi. Mevkilerin satılması, tıpkı aynı yıllarda Batı Avrupa’da olduğu üzere ³⁴³, küçük tımar sahiplerinin yükselme olanaklarını, neredeyse tamamen, ortadan kaldırdı. Üst düzey görevliler artık enderundan atanmaya başladığından, taşradaki alt düzey görevlilerin ekonomik ve siyasi önemi giderek azaldı. Ancak Osmanlı siyasi mekanizması çevreden merkeze doğru dolaysız, biçimde merkeze bağlı örgütlendiğinden, sancak beyleri, tımarlı sipahiler, kendi aralarında bir dayanışmaya girerek hanedanı hedef alamadılar. Kadılık kurumu, Osmanlı siyasal sisteminin ümera ve reaya arasındaki gerilimi dengeliyordu. Siyasi bunalım dönemlerinde ulemanın bir bölümünün, kendilerine daha önceden iş bulma olanağı kapanan suhtelerle ³⁴⁴ birlikte hareket etmesi, diğer bir bölümünün de taşra elitleri ve devlet yöneticileriyle birlikte hareket etmesi, ulemanın yekpare bir biçimde değil, sınıfsal ve toplumsal konumlarına göre hareket ettiğini düşündürüyor. Şeyhülislam, kazaskerler, yüksek mevkilerdeki kadılar, beylerbeylik merkezlerindeki kenar müftüleri ve bu grupların yanında yükselme olanağı bulanlar, hizip mücadelelerinde daha ziyade kendi pozisyonlarını güçlendirmek için hareket edip diğer zümrelerle ilişkiye geçerlerken, 16.yy’nin ikinci yarısından itibaren iş bulma olanağını kaybetmiş suhtelerin taşrada çıkardıkları isyanlar, daha çok bölgede bulunan, düzen dışında kalan kadılar tarafından desteklendi. Karayazıcı’nın karşısına aldığı kesimin Anadolu’da bulunan önemli kadılar ve yüksek rütbeli devlet görevlileri olması, büyük olasılıkla, bu gerilimden ileri geliyordu. İsyana boyunca önemli bir kapiya mensup olmayan sancakbeyleri de Karayazıcı’ya destek verdi. Suhtelerin bir çoğu Karayazıcı’nın destekçisi oldular; ancak önemli şehirlerin kadıları, asi tarafından ortadan kaldırılmaya çalışıldı. İsyana katılan suhteler ve orta düzey görevlilerin belirli bir toplumsal hedef doğrultusunda hareket etmemeleri, isyanın genel niteliği göz önüne alındığında anlaşılır hâle geliyor. Yükselme olanakları tıkanan, sancak beylerinin, merkez tarafından görevine son verileceğini anlayan üst düzey görevlilerin,

³⁴² Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, s. 37, Darling, Revenue and tax collection, s.149

³⁴³ Roland Mousnier, *Vénalité des Offices*; Robert Descimon, *Fonctionnaires moyens...*

³⁴⁴ Barkey s. 156-176, Akdağ, Celali İsyancıları, s. 285-305

Karayazıcı'nın peşinden gitmeleri, hanedana bir alternatif aramaktan veya düzeni yenilemekten çok, asinin vaat ettiği gelir ve yükselme olanaklarından faydalanma niyeti olarak değerlendirilmelidir.

Suhte ve sancakbeylerinin yanısıra, merkezin maaşlı askerlerin hazinenin mali yükünü arttırmasından ötürü zaman zaman silah altına alarak kullandığı sekbanlar da isyanın ana öğelerinden biri oldular. 16.yy sonunda elde ettikleri görevleri sürdürebilmek için daha büyük bir hane ve dolayısıyla kapı beslemeye başlayan paşalar, parasallaşmanın da yarattığı olanaklardan yararlanarak, kapılarında sekbanlar besliyor, savaş zamanları onlarla beraber hareket ediyor daha sonra da, benzetme yerinde olursa, bu mevsimlik işçilerin işlerine son verebiliyorlardı³⁴⁵. Merkezin mali yükünü azaltmak için kullandığı bu yöntem, daha sonra bu sekbanların isyancıların yanında fırsat kollamalarına neden oldu. 16.yy'nin ikinci yarısından itibaren bölgesel olarak isyan eden suhtelerden bağımsız olarak onlar da belirli bölgelerde isyan etmişlerdi. Ancak bu grupların arasında herhangi bir dayanışma ağı mevcut değildi. Karayazıcı, bu birbirinden bağımsız grupları kendi liderliği altında toplamayı 1599 yılında başardı. Uzun süren Habsburg ve İran Savaşları, 16.yy'in ortalarından beri sorunları artan tımarlı sipahilerin, yüzyılın sonuna doğru sömürülmelerinin boyutunu arttırdı. Savaş düzeneğinin evrimiyle ateşli silah kullanımının yaygınlaşması, merkez ordusu tımarlı sipahiye oranla güçlendirildi. Merkez ordunun maaşlı askerlerden oluşması, hazine üzerinde baskı yarattığından, vüzera ve beylerbeylerinden ordularının masraflarını kendilerinin karşılaması istendi. Üst düzey görevliler, bu masrafları geçici süreliğine sekban besleyerek aşmaya çalıştılar. Nakdileşmenin daha yaygınlaştığı Suriye bölgesinde, Karayazıcı gibi, sekbanlar birden fazla kapıya hizmet ediyor, sonra da isyana meyledebiliyorlardı. 1596 yılındaki Eğri seferi sırasında Vezir-i Azam Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın, kendi pozisyonunu Safiye Sultan'a karşı kuvvetlendirmek istemesi neticesinde çok sayıda askerin malını müsadere etmesi, bu askerlerin Anadolu'daki kalkışmaya katılmalarını doğurdu. İşte bu gelişmeler, Karayazıcı gibi bir isyancının ortaya çıkacağı koşulların hazırlayıcısı oldular.

16. yy'in ikinci yarısından itibaren Anadolu'da artan ümera baskısını kırmak için III.Muradve III. Mehmed bir dizi adaletname yayınlarak ümeranın baskısına karşı

³⁴⁵ Faroqui, Crisis and Change s. 41

reayayı korumak istediler. III.Murad, artan ümera baskısına karşı, halkın kendisini silahlanarak koruyabilmesinin önünü açan adaletnameyi yayınladı ancak silahlanan kesimler, kısa sürede, durumdan vazife çıkarıp isyancı kisvesine büründüler. Daha sonra III.Mehmed de benzer bir adaletname yayınlayarak halkın kendisini silahlanarak korumasını meşrulaştırdı³⁴⁶. Ne ki, silahlanan halkın büyük bir bölümü asilere katılmaktan çekinmedi ve 16.yy'nin ikinci yarısından itibaren sürekli artan vergi yükü altında bunalan silahlanmamış reaya da, kendisine daha iyi bir gelecek vaad eden bir asinin bayrağı altında birleşmekten geri durmadı. Ancak, reaya bu isyana bilinçli biçimde destek vermedi. Bu daha çok, isyan etmek ile resmi bir görevli kapısı arasında bulunmanın kendileri açısından farklılık yaratmamasından kaynaklanıyordu. İsyancılar, kendi bölgelerine geldiğinde, onların yanında yer almayı tercih ettiler.

İsyana destek veren bir diğer zümre de, 16.yy'nin ikinci yarısından itibaren Anadolu'da garnizon kuran altı bölük sipahileriydi. Bunlar şehzade Beyazid ve Selim'in taht mücadelesinin yarattığı güvensiz ortamı denetleyebilmek için çeşitli beylerbeyliklere yollanmışlardı³⁴⁷. Ancak, II. Selim döneminde Anadolu'daki istisnaları olsa da genel sükûnet, çoğunluğunu vergi toplama işlerini deruhte etmeye sevketti ve bazıları mültezim oldu. Şehzadelerin sancağa çıkıp, her birinin iktidara aday olduğu bir önceki dönemde, belirli gruplar onların yanında taraf olarak gelecekteki muhtemel ikbal için yatırım yapıyorlardı. III.Murad ve III. Mehmed'in sancağa taht varisi olarak çıkmaları bu zümrelerin kendilerini yalnız bir şehzade kapısında ifade etmeleri sonucunu doğurdu. Başka türlü söylersek, şehzade kapısı üzerinden ikbal mücadelesinin mecrası daraldı ve bu kesimleri alternatif arayışına itti. Sancaklarda bulunan şehzadelerin, Anadolu'daki gerginliği teskin etmesi³⁴⁸, ayrıca bazı tımar sahiplerinin ve leventin bu mücadeleler sırasında silah altına alınması, ümera ve reaya arasındaki tansiyonu düşürdü. III. Murad'ın sancakta olduğu dönemde bu gerilimler arttı. Silahlı sekban grupları ve suhteler bu dönemde, özellikle Batı Anadolu'da, bir dizi isyan çıkarttı. Ancak bunlar yüzyıl dönümündeki merkez için tehdit oluşturanların boyutuna ulaşmadılar. III. Murad'ın cülûsunun peşisıra Sokollu Mehmed Paşa'nın ekonomik ve siyasal ağına karşı harekete girişmesi, berikine bağlı olan görevlilerin ve yardımcılarının da isyancılar tarafına geçmesine sebep oldu. Karayazıcı isyanı boyunca, bir biçimde Sokollu Mehmed

³⁴⁶ Akdağ, Celali İsyancıları, s. 286,

³⁴⁷ Turan, s.150-152

³⁴⁸ Oktay Özel, The Reign of Violence, Christine Woodhead (ed), Canada and Usa; Routledge., 2012, s. 184-202
Tezcan, Searching for Osman, s. 138

Paşa'ya hizmet etmiş olan yeniçeriler, muktedirin vezirin ölümünden yirmi yıl sonra, çeşitli bölgelerde isyana katıldılar.

III.Murad döneminde, altı bölük sipahisinin vergi toplamada artan etkisine koşturularak, yeniçeriler de, birçok yerde ticaret ile ilgilenmeye başladılar ve Belgrad, Halep, Mısır ve, Şam gibi bölgelerde ekonomik hayatın bir parçası oldular. Onlara düzenli maaş veremeyen merkez onların bu hareketlerine göz yummak zorunda kaldı³⁴⁹. Ayrıca Şam ve Halep'te bulunan yüksek rütbeliler, merkezin emirlerini dinlemiyor, bazı durumlarda görev değişimlerini kabul etmeyerek, direnç gösteriyor ve direnişlerinde, en çok da sekban ve yeniçerilerden yararlanıyorlardı. Karayazıcı'nın bu bölgeden çıkmış olması, kuşkusuz, tesadüfi değildi.

İsyan boyunca Karayazıcı bu bölgeye doğru hareket etmeye çalıştı. Orada bulunan askerlerle bağı vardı. Bunun yanısıra Kızılbaşlar'la birleşmek istemesi ve Halep-Tebriz yoluna hakim olmanın getirebileceği ticari ve siyasi imkanlar, bu bölgeyi onun için cazip kıldı. Öte yandan, Anadolu'daki hareketleri de genel olarak Karaman bölgesinde oldu. Bu bölgenin askerlerinin Macaristan savaşına gitmek yerine asinin yanında bulunmayı tercih etmesi, ayrıca bu bölgenin merkeze yakınlığı sebebiyle tımar sisteminin en katı biçimde uygulandığı yerlerden biri olması, sistem değişiminin etkilerinin daha çok bu yörelerde ortaya çıkmasına sebep oldu. Karayazıcı'nın daha çok bu bölgelerde hareket etmesinin sebebi, bölgede merkezin politikalarından rahatsızlık duyan zümrelerin daha fazla olmasıyla ilintiliydi.

Karayazıcı isyanının, yukarıda görüldüğü üzere, birçok belirleyeni vardı. İsyanın bileşenlerinin genel olarak, suhteler, leventler, yeniçeriler ve küskün sancakbeylerinden oluşmasına dayanarak isyanın sınıfsal bir karakter taşıdığını önermek iddialı görünebilir. Ne ki, Osmanlıların yüzyıllar boyunca uyguladığı, çevreden merkeze doğru gerçekleşen örgütlenme ve kadılık sisteminin ümeranın zulmünden reayayı korumaya çalışması, ayrıca tımarların devr-i daime tabi tutulup merkezi kontrolünün sağlanması, Anadolu'da çıkan isyanların sınıfsal karakterden yoksun olduğunu göstermiyor. Ümeranın küskün kesimleri, iş olanağı kalmayan suhteler, kısacası mevcut sistemin belirli sebeplerle dışında kalan farklı zümrelerin temsilcileri, bu isyanın ana bileşenlerini oluşturdu.

³⁴⁹ Kunt, Royal and Other Households, s. 113; Kafadar, Yeniçeriler ve Osmanlı Döneminde İstanbul'un Ayaktakımı: Yok Yere mi Asiydiler?; s.135-163

Bununla birlikte, Osmanlı devletinin daha önceki islam devletlerinden devralarak geliştirdiği daire-i adliye kavramı³⁵⁰, yöneticilerin ve halkın beklentisinin merkezi yönetimden olmasına sebep oluyordu ve isyan eden grupların talepleri de bildikleri ve tasavvur edebildikleri dünya ile sınırlı kaldığından, merkezi iktidarı tehdit edecek hareketlere kalkıştıklarında bile bunu, devletten iyi bir mevki alıp hareketlerine devam edebilmek için yapıyorlardı. Karayazıcı bütün bu farklı grupları bir arada tutabilmek için, Çorum'da ikinci kez isyan ettikten sonra sultanlığını ilan etmek zorunda kalmış, bunu da bileşenlerine daha somut bir dünya tahayyülü sağlamak için yapmıştı. Asinin saltanat ilan etmesi de bundan ileri geliyordu. Başka türlü denirse, Karayazıcı Osmanlı idare sisteminin tıkadığı yükselme olanaklarını, takipçileri için açtı. Canik Dağlarındaki ölümüne kadar geçen süre zarfında sürekli olarak merkez ile irtibat halinde kaldı, merkez onu kademeli bir biçimde sistemle bütünleştirmeye çalışırken, o da durumsal olarak bu görevleri kabul etti. Ancak, Tilly'nin de erken modern dönemdeki isyanlar üzerine yaptığı çalışmalarda vurguladığı üzere tabanını genişletmek ve malî kaynaklarını büyütme; bununla birlikte, sistemin tıkadığı olanakları takipçileri için açmak zorundaydı. Saltanatını ilanı da, farklı kökenden gelen takipçilerini birleştirmek üzere bir ritüel oluşturma zorunluluğundan kaynaklandı. Merkezdeki görevlilerle olan ilişkileri de, daha çok asinin kontrol altına alınıp alınamaması çerçevesinde gerçekleşti. Merkezdeki hizipler de, açıkçası, Karayazıcı'nın kapısı ile kontrol edemedikleri resmî bir görevlinin kapısı arasında fark görmediler. Bu yüzden, Tilly'nin savlarını Osmanlı bağlamında sınavan Barkey'in genel işleyişini gösterdiği üzere, asinin devlete dahil edilmeye çalışıldığı sırada, Sultan'ın kendi de dahil olmak üzere, tüm zümreler onu kontrol altına alıp, Anadolu'daki yatırımlarını güvence altına almak istediler. Karayazıcı ise, sıkıştığı her dönemde, merkezden resmî bir görev talebinde bulundu. Elinin güçlü olduğu durumlarda da kendisine önerilen teklifleri reddetti. Bu onun isyan ve resmi görev arasında gidip gelirken, güç dengelerine göre hareket ettiğini göstermekle kalmaz; bununla birlikte Çorum'daki isyanından sonra kendini Anadolu'nun sultanı olarak ilan etmeyle, merkezde çıkan ayaklanmaların ve çalkantıların saltanatın meşruiyetini tehdit etmesi arasında bir koşutluğu görmemizi sağlar. Karayazıcı saltanatını ilan edip, Anadolu'da elinde sermaye bulunduranları ve gayrimüslim simsarları hedef aldığı sırada, merkezdeki ulema ve sipahiler de, saltanata alternatif arayışındaydılar. 1600 yılında Esperanza Malchi'nin öldürülmesinden sonra, başta yahudiler olmak üzere, elinde para

³⁵⁰ Darling, A history of Social Justice and Political Power in the Middle East,127-157 ; Barkey, s.24-48

bulunan gayrimüslimlere karşı bir hareketin başlaması ile, Karayazıcı'nın da Anadolu'da bu yönde hareket etmesi arasında da benzerlikler bulunabilir. Merkezin, ekonomiyi mutlak olarak kontrol etmeye çalışması, simsar ve elinde para bulunan diğer zümrelerle işbirliği yapmasıyla sonuçlandı. Bu ağlarda hakim bir konum elde etmek isteyen ulema ve vezirler de, gayrimüslimler sermayedarlara yüklenerek yeni bir retorik geliştirip merkezi sıkıştırmaya çalıştılar. Karayazıcı da benzer bir söylemle elindeki güçleri seferber etti ve Anadolu'da sultanlığını ilan etti. Takipçilerine düzenli ödeme yapıp, yükselme olanağı vaadederken, belirli bir kesimi hedef tahtasına oturtma zorunluluğu, ve ana gelir kaynağının yağmadan oluşması, onun sürekli genişleyebileceği bir ideolojik zemin oluşturmasını zorunlu kıldı. Peki kimdi bu asi ? Aşağıda, Karayazıcı'nın toplumsal kökenini ve hem memur hem de asi olarak kariyerinin ana hatlarını ele alacağız ki, isyanın oluşumu ve gelişiminin doğası ortaya çıkabilsin.

4.1.2. Karayazıcı Abdüllahim

16. yy'nın sonunda ortaya çıkan Celali İsyanlarının, ilki olarak kabul edilen Karayazıcı İsyanı'nın başı olan Abdüllahim'in kökeniyle ilgili farklı görüşler mevcut. Karaçelebizade, Atayi ve Katip Çelebi, onun sekban başı olduğunu iliyorlar. Peçevi, onun Sivas sancaklarından birinde, mirliva kaymakamı olduğunu, Ermeni tarihçisi Arakel ise, onun Kapadokyalı, başka türlü dersek Karaman civarından olduğunu iddia ediyor. Karayazıcı'nın faaliyetleri ile ilgili en önemli başvuru kaynaklarından biri olan Amasya Tarihi'nin yazarı Hüseyin Hüsameddin ise onun Kılıçlı boyuna mensup, Urfa'da yetişmiş eşraftan birinin oğlu olduğunu belirtiyor; ancak, adeti olduğu üzere, bu çok kesin önermenin mehzasını belirtmiyor. Burada Karayazıcı'nın aile kökenine dair bir tartışmaya girilmeyecek. Ancak, yine de, kendi iddiaları ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında onun kökeninin Türkî olması, daha önce yaptığı görev ve saray ile olan ilişkileri bağlamında önem taşıyor³⁵¹. Venedik belgelerinde Karayazıcı'nın kökenine ait kesin bir bilgi yok ancak kendisinin daha önce divana hizmet eden bir çelebi olduğu ve Osmanlı görevlileri tarafından suçlanarak hapse atıldığı bildiriliyor³⁵². Karayazıcı'dan çelebi diye söz edilmesi, onun Türk kökenli

³⁵¹ Karayazıcı'nın kökenleri hakkındaki tartışma için bkz; Anna. S. Tveritina, Türkiye'de Karayazıcı İsyanı, İstanbul: Aya Kitap, 2006, s. 73-75, Akdağ, Celali İsyanları, 376-383; Tezcan, Searching for Osman, s.205-209, Börekçi, 27-41

³⁵² ASVe, *Sdac*, f.49, 24 Temmuz 1599, s. 355.

olduğu savını güçlendiriyor. Venedik'in Halep'teki konsolos'u da Karayazıcı'nın Anadolu'da doğmuş Türk kökenli bir sekban lideri olduğunu bildiriyor. Burada, özellikle vurgulanacak nokta Karayazıcı'nın orta düzey bir görevliyken isyan etmiş olması ve diğer birçok isyancıyı bayrağı altında toplayabilmiş olması. Ayrıca, Karayazıcı'nın isyan etmezden hemen önce Suriye civarında, sonradan emrinde bulunacak sekbanlar ile birlikte paralı askerlik yapmış olması ve bu bölge ile olan bağları da, asinin hareket alanı ve Osmanlı ekonomi ve yönetim sisteminin asinin ortaya çıkmasına ne ölçüde zemin hazırladığını tartışabilme noktasında önem taşıyor.

Elimizdeki en eski kesin bilgilere göre, Karayazıcı, 1593 yılı aralık ayından sonra Safed sancağına atanan Derviş Bey'in sekbanlarından biriydi. Derviş Bey'in görevden alınması ve yerine Çerkez Deli Ali'nin atanmasından sonra Karayazıcı, hamisini, bu görevi teslim etmemesi yönünde ikna etti ve yeni gelen sancakbeyine görevi teslim edilmedi. Derviş Bey'in maiyetindeki Karayazıcı, Şam beylerbeyi Hadım Hüsrev Paşa'nın emirlerin yerine gelmesi için yolladığı orduyu bozguna uğrattı. Ancak bu bölgede uzun süre kalmayan müstakbel asi oluşturduğu silahlı güçle, Safed'den Sayda'ya doğru hareket etti. Burada bulunan Emir Fahreddin Ma'an, onlara bazı ayrıcalıklar tanımış olsa da bölgede kalmalarına izin vermedi. Bu olaylardan sonra Derviş Bey İstanbul'a gidip, merkezle arasındaki sürtüşmeyi gidermek istedi. Ne ki, bunu başaramadı ve 1597 yılında idam edildi. Baki Tezcan Karayazıcı'nın 1594 yılında Derviş Bey tarafından kiralanmış ve 1596 yılında asi bir sekban lideri olarak ortaya çıkmış olduğunu bildiriyor. Tezcan, Karayazıcı'nın önemli bir Celali lideri olmadan hemen önce, Derviş Bey İstanbul'a gittiği sırada, kıyı şeridini takip ederek Trablus'a vardığını ve daha sonra Kilis'e gelerek, bölgeye yeni atanan Dev Süleyman Paşa ve bölgede Osmanlı dönemi öncesinden beri bölgesel bir güç olan Canbolatlardan Hüseyin Paşa arasındaki rekabette, Canboladzade'nin hizmetine girip onun yanında savaştığını bildiriyor.³⁵³

Venedik'in Halep Konsolosu'nun 1602 yılında Senato'ya sunduğu raporda Karayazıcı'nın erken dönemde Suriye bölgesindeki faaliyetleriyle ilgili bilgiler mevcut. Konsolos, bölgeye geldiğinde Karayazıcı'nın 3-4 senedir başıboş bir biçimde gezerek, paralı askerlik yaptığını bildiriyor. Karayazıcı Halep'te belirli bir süre geçirdikten sonra,

³⁵³ Tezcan, Searching for Osman; s. 205-209

Ali Paşa'nın bölgeye gelmesiyle onun katipliğini yapmaya başlamış ve bu yüzden de yazıcı ünvanını almıştı ancak bu bölgede fazla kalmayarak daha sonra Güney Anadolu'ya döndü ve orada fırsat kollamaya başladı. Anadolu'da bulunduğu sırada, *mercenaire* veya paralı askerî güç müteşebbisi olarak ünü arttı ve Anadolu'da bir sancağa yeni bir bey atandığı sırada eski sancak beyinin bu atamayı kabul etmemesi üzerine, tıpkı Derviş Bey'e sağladığı hizmette olduğu gibi, sekbanlarıyla onun yanında savaştı. Bu olaydan kısa bir süre sonra Karayazıcı, yeniden güneye gitti ve bugün İsrail sınırlarında kalan Yafa'ya geldi. Buraya da yeni bir sancak beyi atanmıştı ancak bölgede bulunan sancak beyinin bu yeni atamayı kabul etmemesi üzerine 300 adamıyla birlikte, yeni atanan sancakbeyine karşı direndi ve yeni gelen sancakbeyinin bölgeden kovulmasını sağladı. Bu olaydan sonra bölgede fazla kalmadı ve yağmalarına geri döndü. Maalesef, konsolosun anlatısında, aktarılan olayların tarihleri ve Karayazıcı'nın bu bölgede hangi sancakbeyine yardım ettiği konusunda kesin bilgiler verilmemiş. Üstelik, asinin bölgeye iki kere gelmiş olması da olayların kuşkuyla yer vermeyecek biçimde anlaşılmasını zorlaştırıyor. Konsolosun sözünü ettiği sancakbeyinin yukarıda belirtilen Derviş Paşa olması muhtemel ancak Anadolu'da bulunduğu sırada yine başka bir sancak beyi için savaşması, konsolosun Anadolu diye belirttiği yerin yine Trablus civarı olması ve bu ilk savaşın da, Derviş Paşa'nın yaptığı savaş olması da olası. Konsolos, Karayazıcı'nın bu ikinci savaştan sonra yağmalarına geri döndüğünü ve Halep'te bulunan Hacı İbrahim Paşa'nın olayları haber alır almaz asinin üzerine bir ordu gönderdiğini ve Karayazıcı'nın bu orduyu alt ederek ününü iyice arttırdığını bildiriyor³⁵⁴. Olayların gelişimini takip etmek zor olsa da, Karayazıcı'nın 1590'lardan beri bölgede sekbanlarıyla birlikte birden fazla bey kapısında hizmet ettiği ve bölgede Osmanlı merkezinin yaptığı atamaları reddeden görevlilerin bulunduğu açık.

Karayazıcı'nın etkin olduğu bölge, uzun mesafe ticareti, arbitraj yani paranın değişim oranlarından yararlanılması, parasallaşma, yeniçerilerin bu bölgedeki ticarete önemli bir yer tutmaya başlaması gibi sebeplerden ötürü, yerli seçkinlerin, daha doğrusu zâdegânın tekrar güç kazanmasına ve kapılarında sekban orduları beslemelerine olanak sağlıyordu³⁵⁵. Yeniden palazlanan bu zümreyi sistemle bütünleştirmek isteyen merkezi idare, onlara iltizam vermiş ve bu sayede merkeze karşı harekete geçebilecek olan diğer

³⁵⁴ G. Berchet (ed), *Relazioni dei Consoli Veneti Nella Siria*, Torino: Tipografia di G. B. Paravia E Comp., 1866, s.110-112

³⁵⁵ Tezcan, *The Second Ottoman Empire*; s. 140-146

elitlere karşı bir denge kurmak istemişti³⁵⁶. Karayazıcı bu bölgede bulunduğu sırada, sekbanlar ve özellikle yerel güç sahipleriyle iyi ilişkiler kurdu. Bu yüzden isyan boyunca bu bölgeye doğru hareket etmeye çalıştı. Karayazıcı isyan ettiği sırada Anadolu'da bir diğer isyancı daha bulunuyordu. Hüseyin isimindeki bu asi daha önce üst düzey devlet görevlerinde bulunmuş ve Anadolu'daki kargaşanın sonucunda isyancı olmuştu. Aşağıdaki alt başlıkta bu ikisinin kalkışmalarının birbiriyle ilintisini ele alacağız.

4.1.3. Hüseyin Paşa ve Karayazıcı: Taşra'nın Merkez Politikalarına başkaldırısı

Hüseyin Paşa Arnavut asıllıydı ve Koca Sinan Paşa'ya hizmet etmişti³⁵⁷. Daha önce Habeş Beylerbeyliği yapmış, 1598 yılında Karaman'da ortaya çıkan bir isyanı bastırmak için bölgeye gönderilmişti. Bölgede bulunan eşkiyanın sayısının çokluğu yüzünden 1597 yılında Amasya mutasarrıfı ve Anadolu müfettişi oldu. Bu ikinci görevden dolayı Anadolu teftişine çıktı. İsyancıların reislerine, üst düzey görevlilerden aldığı dirlikleri dağıtıp mevki verdi. Bununla da kalmayıp, Sivas beylerbeyi Mahmud Paşa'nın halka kötü davrandığını ileri sürerek azledilmesini istedi. Bunun üzerine, karşı saldırıya geçen Mahmud Paşa'nın kapısı Hüseyin Paşa'nın zulmettiğini ileri sürerek görevden alınmasını talep etti. Sivas beylerbeyinin isteği yerine getirildi ve Hüseyin Paşa görevinden alınarak, 1599 yılında, Amasya kalesine hapsedildi. Paşa, hapiste dört ay kaldıktan sonra kaçıp tekrar Karaman'a geldi. Bize bu bilgileri sağlayan Venedik'in Halep Konsolosu, Hüseyin Paşa'nın hapsedilmesinin sebebinin Habeşistan'dan geldiğinde elinde çok para bulunmasından kaynaklandığını ve malının müsadere edilerek gelir elde edilmek istemiş olmasından kaynaklandığını söylüyor. Öte yandan

³⁵⁶ Faroqhi, Politics and socio- economic change, s.91-95

³⁵⁷ Asve, Sdac, f. 49, l. 34, 21 Ağustos 1599, s. 396

İstanbul'daki Balyos, isyan ile ilgili haberlerin divana temmuz ayında ulaştığını bildiriyor³⁵⁸.

Hüseyin Paşa'nın hapsedilmesinin sebebi, müsadere edilecek mallarından elde edilecek gelirin yanı sıra, gönderildiği bölgede halka karşı hareket ettiğini düşündüğü yüksek rütbelilerle olan çıkar çatışmasıydı. Anadolu kadıları ve eşraftan birçok kişi Hüseyin Paşa'nın isyanını ve yaptıklarını anlatmak için paşanın Karaman'a gelmesinden hemen sonra İstanbul'a gelerek onun hareketlerini anlatıp önlem alınmasını istediler. Balyos, Hüseyin Paşa'nın, Karaman'a sultan'ın emriyle gönderildiğini ve burada halka zulüm yaptığını ileri sürdüğü iki kapıcıbaşıyı kazığa oturttuğunu ve bir çavuşu astığını bildiriyor³⁵⁹. Haksızlık yapmakla suçlanıp hapsedildikten sonra tekrar Karaman'a gelmesi ve orada kendisini suçlayanlara karşı bir harekate girişmesi, İstanbul'a gelip şikayette bulunanların Mahmud Paşa'nın adamları olduğu iddiasını kuvvetlendiriyor. Venedik'in Halep Konsolosu, Hüseyin Paşa'nın hapisten kaçıp Karaman bölgesine tekrar geldiğinde merkezden bir iltizam alıp tekrar bir paşalık elde ettiğini ve borca battığını ve bu parayı bölgeden toplayamadan merkezden başka bir görevlinin bu paşalığa atandığını ve Hüseyin Paşa'nın bu yüzden tekrar isyan ettiğini aktarıyor³⁶⁰. Paşa'ya ikinci kez görev verilmesi, merkezdeki sipahi isyanları sırasında Gazanfer Ağa'ya karşı yapılan suçlamalardan bir tanesiydi. Sipahiler, Gazanfer Ağa yüzünden Hüseyin Paşa'nın tekrar isyan ettiğini, ona bir paşalık verip, kısa bir süre içinde tekrar elinden alındığını ve paşanın isyan etmesinin sebebinin Gazanfer Ağa olduğunu söylediler. Bu anlatım, Hüseyin Paşa'nın ikinci kez görevi başındayken isyan etmiş olmasıyla örtüşüyor³⁶¹.

Hüseyin Paşa'nın merkezde destekçileri vardı ancak bu desteğin türü ve destekçilerin kimliği hakkında kesin bir bilgi yok. Merkezde bulunan destek ve destekçilerin toplu halde hareket eden insanlardan oluşmaması ve durumsal olarak değişmeleri de bu desteğin kimin tarafından sağlandığının tahminini bile zorlaştırıyor. Ancak III.Muraddöneminden itibaren vezirlerin ekonomik ve politik güçlerini enderun lehine değiştirmek için başlatılan harekâtın, ulema gibi yeni ekonomik güçlerin ortaya çıkmasıyla çakışması, merkezin acil para ihtiyacı ile birleşince, para dağılımından

³⁵⁸ Asve, Sdac, f. 49, l. 12, s. 133; 1.24, 10 Temmuz 1599, s. 307; 1.28, 24 Temmuz 1599 s. 343

³⁵⁹ Asve, Sdac, f. 49, l. 29, 24 Temmuz 1599, s.355

³⁶⁰ G. Berchet (ed), Relazioni dei Consoli Veneti Nella Siria, s. 110-112

³⁶¹ Asve, Sdac, f.53, l.5, 21 Mart 1601, s- 56-63

yararlanmak isteyen görevliler de duruma uygun olarak tavır değiştirmeye başladılar. Hangi mültezimin kim tarafından nasıl ve ne ölçüde desteklendiğini belirlemek de güç: ayrıca, mültezimleri merkezde destekleyen zümrelerin durumun gerektirdiğine göre çıkarlarını korumaya çalışmaları da, çalkantılı zamanlarda çok çabuk taraf değiştirmelerine sebep olduğundan, isyan boyunca kurulan ilişkileri belirlemek hemen hemen olanaksız. Benzer bir durum, Karayazıcı'yı destekleyenler için de geçerli. İstanbul'a gelen şikayetler üzerine isyancılara karşı Koca Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın sultan tarafından görevlendirilmesi, Karayazıcı'nın İstanbul'daki destekçilerinin tepkisiyle karşılandı. Karayazıcı'yı destekleyenler, onun isyan etmediğini, sultanın hizmetinden hiç çıkmadığını, sultanın verdiği emirlerle onun adaletini tesis etmeye çalıştığını, saldırganları ve itaat etmeyenleri cezalandırdığını, Karaman'a bu yüzden geldiğini, sadakat göstermeyenler ve hükümeti kabul etmeyenlere karşı şiddet uyguladığını söylediler. Balyos, Karayazıcı'nın bölgedeki hareketlerinden rahatsızlık duyanların, korkuya kapılıp Karayazıcı'nın eline düşmemek için İstanbul'a adamlar yollayarak kendi sadakatsizliklerini gizlemek istediklerini ve bütün suçu isyancılara yüklemeye çalıştıklarını bildiriyor³⁶². Bu iddialar ortaya atıldığında, Karayazıcı isyan etmiş bulunuyordu; ancak, burada önemli olan nokta, 16.yy'nin sonunda askeri sınıftan iki kişinin, bir biçimde suçlanarak hapsolünmesi ve her ikisinin de İstanbul'da hem destekçilerinin hem de düşmanlarının bulunuyor olması. Bu iki görevlinin devletin en tepesinde dahi lehlerine çalışan mevki sahiplerinin bulunması, saray içindeki hizipleşmenin boyutunun anlaşılması bakımından önemli olduğunu söylemek izahtan varestedir olduğu gibi, Hüseyin Paşa'nın Mahmud Paşa tarafından görevinden alınması ve Karayazıcı'nın da görevinden yine diğer paşaların baskısıyla alınması, mültezimlerin duyduğu rahatsızlığa vabeste olması gibi. Bu iki asinin resmi görevlerde bulunmuş olmaları, merkezle ilişki kurmalarını sağlamıştı, bu bakımdan isyan boyunca merkezle olan ilişkilerini, çeşitli kademelerde ve sürekli olarak değişen güç sahipleriyle sürdürdüler.

4.2. Urfa Kalesi'nin Alınması ve İsyancılar Arasındaki Meşruiyet Problemi: Hüseyin Paşa ve Karayazıcı'nın Güçlerini Birleştirmesi

³⁶² Asve, Sdac, f.49, l.34, 21 Ağustos 1599, s. 396

Karayazıcı ve Hüseyin Paşa, hapisten kaçtıktan sonra ilk olarak Karaman'a doğru hareket etti. Hüseyin Paşa daha önce burada dirlikler dağıttığı için bu bölgede destekçi bulup tutunabileceğini düşünüyordu. Karaman Bölgesine geldiğinde 4.000 atlısı vardı. Karayazıcı'nın maiyetinde de 1500 adam ve 2000 atlı bulunuyordu³⁶³. Balyos isyanı çıkartanların büyük yöneticilerin saldırılarından hoşnutsuz olan diğer yöneticiler olduğunu aktarıyor³⁶⁴. Hüseyin Paşa'nın Mahmud Paşa'nın adamlarının baskısıyla hapsedilmesine yukarıda değinilmişti. Karayazıcı'nın hangi sebeple ve kim tarafından suçlanarak hapsedildiği bilinmese de, her ikisinin de bölgenin mültezimlerine karşı hareket etmesi, merkezden dağıtılan iltzamlara para yatıran yöneticilerin ve onlara borç verecek kadar sermaye biriktirmiş olan zümrelerin, isyancıların ilk hedefleri olmaları sonucunu doğurdu. Osmanlı merkezinin nakte duyduğu acil ihtiyaç, merkezle ilişkisi bulunan paşaların bu görevleri daha kolay elde edebilmesine sebep oldu. Bunun dışında, nakte duyulan ihtiyaç yüzünden görevliler çok sık değiştiriliyor, bu da yeni atanan görevlilerin gittikleri bölgelerde eski yöneticilerin direnişiyle karşılaşmasına sebep oluyordu. Hüseyin Paşa'nın isyan etme sebebi de buydu. Merkezde çıkan sipahi isyanlarının ulema ile birlikte, bu ağları hedef alması bu bakımdan tesadüfî değildi. Sipahiler, arazi defterlerinden hoşnutsuzluklarını belirtiyor, Ulema da bu ağlar üzerinde tekel kurmak isteyen hanedan ve birûnun gücünü kırmak istiyordu. Merkez ve taşrada ortaya çıkan isyanların sebepleri farklı olsa da, her ikisinin de altında yatan hedefin merkezi zorlayarak, asilerin konumlarını korumak ve hakimiyet alanlarını genişletmek olduğu ileri sürülebilir. Ancak ulemanın önemli bir kısmının, özellikle de dönemin Şeyhülislamı Sunullah Efendi'nin, Hüseyin Paşa ve Karayazıcı'yı desteklediğini ileri sürmek zor.³⁶⁵ Habeş Beylerbeyliği yapmış olan Hüseyin Paşa'nın ve Karayazıcı'nın hedef aldıkları kesimin daha çok üst düzey ümera ve gayrimüslimler olması, onların meşruiyetlerini bu kesimleri hedef alarak sağlama zorunluluğundan kaynaklandı. İsyanın ilk günlerinde, bu isyancıların bölgedeki hareketlerinin doğası ve işleyişi hakkındaki bilgiler de, isyanın ana sebebinin, Osmanlı devletinin merkezileşme politikaları olduğunu düşündürüyor. Balyos, daha 1599 yılının Ağustos ayında, başka türlü dersek, isyanın ilk günlerinde gelen haberleri iletirken, Hüseyin Paşa'nın kendisine baş eğmeyenlere, elinde rütbe bulunduranlara, okuma yazma bilenlere ve elinde kanunu

³⁶³ Asve, Sdac, f.49, 1 32, 7 Ağustos, 1599, s.396

³⁶⁴ Asve, Sdac, f.49, 1.28, 24 Temmuz 1599, s.343

³⁶⁵ Börekçi, s .38-39, Günhan Börekçi, Hasan Beyzade'nin aktarımına dayanarak, Karayazıcı'nın İstanbul'daki aracısının Sunullah Efendi olduğunu bildiriyor.

uygulama yetkisi bulunanlara, burada ulemayı kastediyor, şiddet uyguladığını ve çoğunu öldürdüğünü bildiriyor³⁶⁶. Yine Karayazıcı ile ilgili gelen haberler de onun zenginleri hedef alıp reayaya iyi davranarak yandaş toplayabildiğini bildiriyor³⁶⁷. Bu noktada, isyancıların iltizam sisteminin sonucu olarak daha çok ezilen köylülerle ve orta düzey yöneticilerle iş birliği yapıp, destek aradıklarını iddia etmek çok da yanlış olmayacaktır. İsyancılar, 16.yy'nin ikinci yarısının yarattığı koşulların sonucu olarak ortaya çıktılar, meşruiyetlerini sağlamak için reayayı ezenleri ve mütezimleri hedef aldılar. Bunların arasında ulema, beylerbeyleri, ve bilhassa, karaborsacılar bulunuyordu. Saray içerisinde destekçilerinin olması da taşrada görevli bulunan bu farklı zümrelerin, divan ve sarayın merkez teşkilatındaki muhaliflerin varlığıyla açıklanabilir.

Hüseyin Paşa ve Karayazıcı'nın ortaya çıktığı dönemde Anadolu ve Halep bölgesinde birçok isyancının olması, isyancıların daha çok savaşımlardan dönen sekbanlardan oluştuğunu gösteriyor.³⁶⁸ Karaman bölgesi ve Anadolu'nun isyanın merkezi olmasının sebebi, tımar sisteminin değiştirilmesi ve buna bağlı olarak yönetim mekanizmasının yeniden örgütlenmesi olarak ele alınabilir. Venedik Balyos'u Hüseyin Paşa ve Karayazıcı'nın haricinde yedi tane önemli isyancının bulunduğunu bildiriyor ve bunların Karaman ve Bağdat tarafında isyan ettiklerini aktarıyor. Karayazıcı ve Hüseyin Paşa'nın da daha çok Karaman, Diyarbakır, Urfa, Antep, Maraş ve İran sınırına yakın bölgelerde hareket etmelerinin sebebi de, uzun savaştan en çok etkilenen bu bölgelerde daha kolay yandaş bulmalarından kaynaklandı.

Hüseyin Paşa Karaman'a geldikten sonra kısa süre içerisinde güçlendi. Bulduğu bölgelerden vergi topluyordu. Konya'yı kendisine merkez olarak seçti ve Konya'dan 40.000 scudi, Kayseri'den de 20.000 scudi vergi topladı. Karaman etrafını eline geçirmiş; askerlerinin sayısı da 8.000'i bulmuştu. Kendisine karşı acil olarak gönderilen sancakbeylerini bozguna uğratmıştı.³⁶⁹

İsyan haberi İstanbul'a ulaştıktan hemen sonra, Ağustos ayının başında Sultan, enderun ve haremdeki yandaşlarının engellemeye çalışmasına rağmen Mehmed Paşa'yı Karayazıcı'ya karşı serdar olarak atadı ancak Mehmed Paşa asker toplamakta zorluk

³⁶⁶ Asve, Sdac, f.49, l. 32, 7 Ağustos 1599, s.369

³⁶⁷ Asve, Sdac, f.49, l.29, 24 Temmuz, 1599, s.355

³⁶⁸ İnalçık, The Military and Fiscal Transformation in The Ottoman Empire, s.286-287

³⁶⁹ Asve, Sdac, f. 49, l.34/II, 21 Ağustos 1599, s.406

çekti ve uzun süre İstanbul'da beklemek zorunda kaldı. Hareket ettikten sonra da, fazla ilerleyemedi, çünkü hala yeteri kadar asker toplayamamıştı. 1200 askeri vardı ve eylül ayının başında hala İstanbul'dan çok uzakta değildi³⁷⁰. Mehmed Paşa'nın üstlerine geldiği haberini alan Hüseyin Paşa, Kars'a çekildi, Karayazıcı da Diyarbakır'dan Antep'e geçti. İsyancılar, Mehmed Paşa'nın üzerlerine yürürken güç kaybedeceğini düşünüp, hemen savaştan çekindiler. Nitekim öngörülerinde haklı çıktılar. Mehmed Paşa'nın askerlerinin çoğu firar etti ve diğerleri de hastalık ve kıtlık yüzünden zor durumda kaldılar. Hüseyin'in adamlarının sayısı hem paşanınkinden daha fazla hem nitelik olarak daha iyiydi ve 2.000 tane çok iyi atlısı bulunuyordu. Karayazıcı'nın da adamlarının durumu iyiydi. Bu sırada üç sancak beyini öldürdüler. Siyavuş Paşa'nın yeğeni olan Şam Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın Mehmed Paşa'ya yardıma gelmesi bekleniyordu aksi halde, Mehmed Paşa'nın isyancılarla savaşı gücü yoktu. Mehmed Paşa, Karayazıcı ve Hüseyin Paşa'nın birleşmesi halinde çok büyük bir güç oluşturmalarından çekindi³⁷¹. Karayazıcı, hala Antep'teydi ve bölgeden kendisi hakkında birçok şikayet geliyordu. Bölgede bulunan yüksek rütbelilere karşı hareket ettiği, onları haraca bağladığı ve gasp ettiği İstanbul'a bildirildi. Sultan, Hüseyin Paşa ile birleşmesini engellemek ve Hüseyin'in Karayazıcı'ya karşı olan güvenini yitirmesi için ona Samsun Sancağını vermeyi düşündü ancak Karayazıcı'nın İstanbul'da bulunan yandaşları bunun bir aldatmaca olduğunu, Sultan'ın asıl hedefinin kendisini yok etmek olduğunu asiye bildirdiler. Karayazıcı bu teklifi kabul etmedi. Sultan isyancıya resmi bir görev vererek onu tekrar sistemle bütünleştirip, ortadan kaldırmayı planladı, bu durum Karayazıcı isyanı boyunca Osmanlı merkezinin isyancıları kademeli olarak ortadan kaldırma yöntemlerinden birisiydi³⁷². Karayazıcı daha sonra görüleceği üzere bu görevlerden bazılarını kabul etti ancak isyanın hemen başında Sultan'ın teklifini reddetmesi, onun daha büyük kazanımlar elde etmek istemesinden ileri geliyordu. Yine Hüseyin Paşa ile birleşip daha yüksek bir görev elde etmek istemiş olması da olası. Sultan da Karayazıcı'dan daha fazla Hüseyin Paşa'nın hareketlerini önemsemi. Daha isyanın başında önce Hüseyin Paşa'yı ortadan kaldırmak istemesi, paşanın devlet yönetiminde daha üst bir mevkide bulunmuş olmasından ileri geliyordu ve bu doğrudan sisteme karşı bir başkaldırı demektir. Hüseyin Paşa'ya isyanın hiçbir döneminde herhangi bir öneriyle gidilmedi ve acilen ortadan kaldırılması istendi. Bu bir bakıma diğer üst

³⁷⁰ Asve, Sdac, f. 50, l. 1, 4 Eylül 1599, s. 4

³⁷¹ Asve, Sdac, f. 50, l. 14, 30 Ekim 1599, s. 123-124

³⁷² Asve, Sdac, f. 50, l. 16, 13 Kasım 1599, s. 139

rütbeli ümeraya verilen bir mesajdı. Üst düzey ümeranın böyle bir girişimde bulunması demek, Sultan'ın otoritesinin yok sayılması anlamına gelecekti.

Dönemin Sadaret Kaymakamı, Halil Paşa, Mehmed Paşa'ya Hüseyin Paşa'nın acilen ele geçirilmesi için emir gönderdi. Doğrudan Hüseyin'in üzerine yürümekten çekinen paşa, Hüseyin'in önemli adamlarından birisi olan Sefer Ağa'ya bir mektup yollayarak, Hüseyin Paşa'yı öldürmesini ve bunun karşılığında kendisine Halep ya da Şam Beylerbeyliklerinden birisinin verileceğini taahhüt etti. Ancak Sefer, Hüseyin'in adamlarının sayısının çok olmasından dolayı bu görevi yerine getiremedi ve adamları ile birlikte Mehmed Paşa'ya sığındı. Sefer'in paşaya sığınması, onun isyancıların planlarından haberdar olmasını sağladı. İsyancıların Urfa'ya doğru hareket edeceklerini öğrenen Mehmed Paşa da o bölgeye doğru yürümeye başladı. Ancak Sefer'in durumu orta düzey ümeranın durumunun anlaşılması bakımından önem taşıyor. Şam ve Halep askerlerinin çıkardığı isyanda Sefer Ağa başroldeydi ve onların liderlerinden birisi konumundaydı. Ağa, Halep'te bulunan Hacı İbrahim Paşa'nın yardımcısıydı. İbrahim Paşa'nın da Hüseyin Paşa tarafından ikna edilerek isyana meylettiğinden şüpheleniliyordu. Şam'daki isyanda herkesin gözü önünde dört yeniçeri ağasını öldürmüş ve bölgede çok büyük bir problemin doğmasına sebep olmuştu. Mehmed Paşa, bu olay üzerine Sultan'a bir arz yazarak İbrahim Paşa'nın idam edilmesini istedi. Ancak paşa Üsküdarlı önemli bir derviş tarafından korunuyordu. Balyos, bu önemli dervişin kim olduğu hakkında bilgi vermiyor ancak, dönemin en önemli dervişlerinden Aziz Mahmud Hüdai'nin tekkesinin Üsküdar'da bulunması, bu ismin Mahmud Hüdai olabileceğini düşündürüyor.³⁷³ Mehmed Paşa, İbrahim Paşa'nın isyan edip etmediğinden şüphe duyan Sultan'dan, idam emrini alamadı. Sefer Ağa, Şam'da ortaya çıkan bu hareketin liderlerinden biriydi ve Halep Beylerbeyi İbrahim Paşa'yı da bu eylemleri yapmaya o yöneltmişti. İsyancıların diğer bir paşanın emri altına girmesi, ya da çok hızlı bir şekilde kapılarını değiştirebilmeleri, legal yollarla yükselme yollarını tıkayan sistemin, de facto olarak kendilerine verdiği hareket alanından yararlanarak yükselmek istemelerinden kaynaklanıyordu. Sefer Ağa, İbrahim Paşa'nın adamyken onun Yeniçerilere karşı sert önlemler almasını sağlamış, daha sonra isyan etmiş, daha sonra tekrar daha üst bir görev alma umuduyla Osmanlı merkeziyle iş birliğine girmişti. Vüzera, Ümera ya da Ulema kapılarından birisinde bulunmak diğerleriyle işbirliğine

³⁷³ Hasan Kamil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdai, DİA, İstanbul, 1991 c.4, s.338-339;

geçilmesini engellemiyordu. Aksine bu kapı değişikliklerinden daha çok çıkar elde edilebilmesi, bu değişimlere çok sık rastlanmasına sebep oldu. Karayazıcı ve Hüseyin Paşa gibi isyancıların da kendi kapılarının olduğunu ve günlük hayatını sürdürmeye çalışan leventleri etraflarında topladıklarını, ayrıca Sefer Ağa gibi orta rütbeli bir görevlinin de bu isyanların yarattığı fırsatlardan yararlanarak kendi mevkisini güçlendirmeye çalıştığını unutmamak gerekli. Eğer ağa isyana katılmamış olsaydı, Şam ya da Halep Beylerbeyliklerinden birisinin kendisine teklif edilme olanağı yoktu. Ayrıca bu sırada Hacı İbrahim Paşa Halep’de Beylerbeyi idi ve Mehmed Paşa’ya yardıma gelmesi bekleniyordu. Mehmed Paşa’nın onun hareketlerinden şüpheye düşüp Sefer Ağa’yı onun yerine geçirmek istemesi de atamalardaki düzensizliğin ne boyutta olduğunu gösteriyor.

4.2.1.Urfa Kuşatması;

Karayazıcı ve Hüseyin Paşa birleşerek Urfa’ya doğru yöneldiler. Urfa’yı aldılar ancak bu sırada çok sayıda asker de yitirdiler. Şehri alırken bölgenin ileri gelenlerinden çok sayıda takipçisi olan Hasan Bey’i öldürdüler ve bu durum onlara karşı bir tepkinin doğmasına sebep oldu. Urfa’da güçlenmeye çalışarak Mehmed Paşa ve ordusunu karşılamayı planlıyorlardı. Mehmed Paşa, Piyale Paşa’nın adamlarından Emir Yasu Moro ile birlikte şehre geldi. 15.000 civarında adamları vardı. Kendisine yardıma gelmesi beklenen Hacı İbrahim Paşa yukarıda bahsedilen olaylar yüzünden zamanında gelememişti. Orduda disiplinsizlik vardı. Mehmed Paşa Urfa’yı kuşatarak bekledi, şehirde huzursuzluk çıkmasını umuyordu. Şehirde bulunan insanlar, kurtulma umutlarını kaybedince, kendilerini kalenin dışına atıp, Mehmed Paşa’nın ordugahına doğru kaçtılar. Mehmed Paşa bu arada İstanbul’a bir mektup göndererek 5.000 atlıdan daha az adamı olmasına rağmen şehrin kısa zamanda ellerine geçeceğini bildirdi.

Kuşatma devam ederken Erzurum’da Murad Bey 4.000 adamıyla beraber isyan etti ve İran sınırında da problemler ortaya çıktı. Gürcistan’da isyan çıkmış ve iki kale kaybedilmişti, Tebriz’de bulunan Cafer Paşa, bu durum üzerine divana bir mektup yazdı, İranlılar ile asilerin birleştiklerini ve eğer yardım gelmezse daha fazla direnemeyeceğini bildirdi. Bu durum divanda vezirler arasında şiddetli bir tartışmanın çıkmasına sebep

oldu. Halil Paşa, Cafer Paşa'nın savaş koşullarından yararlanarak daha fazla para kazanmak istediği için yalan söylediğini ve Sultan'ın başına yeni bir bela açtığı için cezalandırılması gerektiğini bildirdi. Saatçi Hasan Paşa ise Cafer Paşa'nın doğruları söylediğini ve daha önce yaptığı uyarıların dikkate alınmadığını söyledi. Bu durum divanda gerilimin yaşanmasına sebep oldu³⁷⁴. Çünkü Anadolu'da karışıklığın olduğu bu dönemde, İran'ın harekete geçip isyancılar ile birleşmesinden çekiniliyordu. Urfa kuşatması sırasında bu haberlerin gelmesi divandaki paşaların birbirlerini suçlamalarına sebep oldu. Urfa'dan bir ay sonra gelen haberler de Mehmed Paşa'nın daha önce bildirdiği gibi olumlu değildi. Hüseyin Paşa, adamlarıyla birlikte Urfa'dan dışarı çıkmış ve Mehmed Paşa'nın kahyasına karşı çarpışmıştı. Kahya kesin bir zafer elde etmek istiyordu ancak Hüseyin Paşa, kahyanın askerlerinin çoğunu öldürdü, Hüseyin Paşa bu çarpışmada yaralandı ve Urfa Kalesi'ne çekildi. Mehmed Paşa'nın askerlerinin durumu kış koşullarının da etkisiyle kötüleşti³⁷⁵. Macaristan' cephesinden dönen askerlerin de isyancılar ile birleşeceğinden korkuluyordu. Bu yüzden Macaristan'da serdar olarak bulunan Vezir-i Azam İbrahim Paşa'ya emir gönderilerek askerlerin geri dönüp asyaya geçmelerinin engellenmesi istendi³⁷⁶. Bütün bu koşullar altında isyancılar ile bir şekilde anlaşmaya varılması zorunluluk halini aldı ve Hüseyin Paşa yaralandıktan birkaç ay sonra Karayazıcı ve Mehmed Paşa arasında yapılan gizli bir anlaşmayla teslim edildi.

Urfa civarında yirmi dört kere çarpışma yapıldı ve bunun sonucunda 5.000 asker hayatını kaybetti. Mehmed Paşa'ya Şam'dan ve Halep'ten de yardım gelmiş ve ordusunun sayısı 40.000'e yükselmişti. Hüseyin Paşa'nın ve Karayazıcı'nın 8.000 askeri vardı. Ayrıca mühimmatları azalmıştı. Mehmed Paşa'nın elini çabuk tutup, isyancıları bastırması gerekiyordu. Karayazıcı, Hüseyin Paşa'nın Mehmed Paşa'ya karşı yaptığı çatışmalardan sonra asker arasındaki şöhretini arttırdı. Mehmed Paşa, Karayazıcı'ya Hüseyin Paşa'nın kendisine teslim edilmesi kaydıyla kuşatmanın kaldırılacağı sözünü vererek isyancıyı ikna etti ve Hüseyin Paşa, Mehmed Paşa'ya teslim edildi. Bu durum isyancıların arasında bir gerilimin olduğu şüphesini doğuruyor. Karayazıcı, Hüseyin Paşa'nın giderek artan şöhretinden çekinmiş olsa gerek onu Sultan'a vermeyi kabul etti. Balyos, Karayazıcı'nın Hüseyin Paşa'nın bazı hareketlerinden şüpheye düştüğünü ve o yüzden paşayı teslim ettiğini söylüyor³⁷⁷. Ancak hem bu ikili arasında hem de

³⁷⁴ Asve, Sdac, f. 50, l.16, 13 Kasım 1599, s. 140-142

³⁷⁵ Asve, Sdac, f. 50, l. 20, 11 Aralık 1599, s.184-185

³⁷⁶ Asve, Sdac, f. 50, l. 23, 26 Aralık,1599, s. 206

³⁷⁷ Asve, Sdac, f. 50, l.28, 10 Ocak 1600, s. 258-259

dayandıkları kitleler arasında bir meşruiyet sorunu olduğu ve Karayazıcı'nın bu yüzden paşayı teslim ettiğini söyleyebilmek mümkün. Selaniki, Urfa kalesi kuşatma altındayken Karayazıcı'nın rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğünü ve devlet senindir dediğini ileri sürüyor. Yine Karayazıcı'nın Halimşah adına emirler gönderdiğini, Hüseyin Paşa'yı kendisinin veziri olarak tayin ettiğini bildiriyor³⁷⁸. Venedik arşivlerinde Karayazıcı'nın Abdüllemihim adıyla gönderdiği emirleri mevcut ancak Urfa kuşatması sırasında böyle bir iddiasının olduğu ile ilgili bir kayıt yok. Selaniki'nin iddiası eğer doğruysa Karayazıcı'nın toplumsal meşruiyet sağlamak için böyle bir girişimde bulunduğu ve Hüseyin Paşa'yı da veziri ilan ederek isyanın tek önderinin kendisi olduğunu vurgulamak istediği öne sürülebilir. Bu ilanın iki türlü önemi var birincisi, toplumsal olarak meşruiyet sağlamak için kuşkusuz ki dinsel bir motif gerekliydi. İsyân her ne kadar ekonomik değişim ve merkezin yeni yönetim organizasyonunun bir sonucu olarak ortaya çıksa da, toplumsal bir dayanışma yaratmak için bir ritüele ihtiyaç vardı³⁷⁹. İkincisi ise Hüseyin Paşa ve Karayazıcı arasında bir çekişme olduğu ve bu çekişmenin de bu ilanla yumuşatılmak istenmesi. İsyânın başında Hüseyin Paşa'nın Karayazıcı'nın liderliğini kabul etmiş olması yine bu meşruiyet sorunuyla açıklanabilir. Hüseyin Paşa'nın emrinde daha çok asker ve atlı vardı ve bunlar daha düzenli birliklerdi, buna rağmen Hüseyin Paşa'nın Karayazıcı'nın liderliğini kabul etmesi, onun gibi eski beylerbeyinin toplumsal meşruiyet yaratmada sıkıntı çekmiş olmasından kaynaklanmış olabilir. Daha sonra giderek artan şöhreti Karayazıcı'yı rahatsız ettiğinden onu teslim etmiş olması da bu iki isyancının bir meşruiyet sorunu yaşadığına işaret ediyor.

Hüseyin Paşa, Mehmed Paşa'ya teslim edildikten sonra söz verdiği üzere kuşatmayı kaldırmadı. Karayazıcı'nın cephanesi tükenmişti ve köşeye sıkışmıştı. Paşa'nın yakalanması büyük bir heyecan yarattı. Balyos İran'ın ise durumdan çok büyük bir üzüntü duyduğunu bildiriyor. Eğer Sultan'ın Frenklerle barış imzalaması haberi kendilerine gelmeseydi, orduyla birlikte Osmanlılar'a karşı hareket etmiş olacaklarını bildiriyor.

Hüseyin Paşa ele geçirildikten bir ay sonra İstanbul'a getirildi. Bunun sebebi paşanın canlı olarak getirilmesinin emredilmiş olmasıydı. Daha önceki savaşta

³⁷⁸ M.İpşirli (ed), Tarih- Selaniki, s.834

³⁷⁹ Hakan T. Karateke, Legitimizing the Ottoman Sultanate: A Framework for Historical Analysis, Hakan T. Karateke and Maurus Reinkowski (ed), Leiden: Brill, 2005, s. 13-23

bacağından yaralandığından, İstanbul'a getirilmesi uzun sürdü³⁸⁰. 1600 yılı şubat ayının yedisinde İstanbul'a getirilen Hüseyin Paşa'nın öldürülmesi, Sultan tarafından bir gösteriye dönüştürüldü. Vezirlerle uzun süre konuştuktan sonra Sultan'ın huzurunda kolu bacağı kopartıldı ve cesedi bir kancanın ucuna asılarak sergilendi³⁸¹. Sultan kendisine karşı gelen görevlilerin bu şekilde cezalandırılacağını bütün tebasına ilan etti. Osmanlı merkezi kendisine karşı Hüseyin Paşa'yı daha büyük tehlike görmüştü ve ilk etapta ondan kurtularak Karayazıcı'nın üzerine gitmeyi planlıyorlardı ancak Karayazıcı isyanı bu tarihten sonra hızlanarak büyüdü ve merkezde çıkan sipahi isyanları ile birlikte hanedan için büyük bir tehdit oluşturdu. Karayazıcı isyanını destekleyen kesim iyice genişliyordu. Sultan'ın asinin ölüsünü bu şekilde sergilemesinin sebebi aslında kamusal alan hakimiyetinin hala kendisinde olduğunu bütün tebaya ama öncelikle sipahilere göstermekti. Sipahilerin de aynı yönetime sıklıkla baş vurması kamusal alan hakimiyetinde bu tarz gösterilerin araçsallaştırıldığına işaret ediyor. Payitahtın, kültürel, ekonomik ve sosyal sermayenin yoğunlaştığı yer olması, bu tarz ölümlerin törensel bir niteliğe büründürülerek meydanlar üzerinden bir güç mücadelesine girişilmesine olanak veriyordu. Sipahilerin de hem Esperanza Malchi hem de Doğancı Mehmed Paşa'yı öldürdükten sonra, cesetleri parçalara ayırıp, şehirde dolaştırdıktan sonra en sonunda at meydanına getirmelerinin sebebi kamusal alana hakimiyet kurmaya çalışmakla ilintiliydi.

4.3.Bir Güvenlik Methodu Olarak Dezenformasyon;

Mehmed Paşa, Urfa kuşatmasına uzun süre devam edemedi. Kış koşulları ordunun düzeninin sağlanmasını güçleştirdi. Ayrıca, Şam ve Halep'ten gelen askerler Karayazıcı'ya karşı savaşmak istemediler, Karayazıcı ile bölgesel olarak bağları vardı, Hüseyin Paşa'nın teslim edilmesini de kuşatma sırasında bu askerler sağladılar. Onlar, Karayazıcı ile değil Hüseyin Paşa ile savaşmak istemiş ve paşanın teslim edilmesinden sonra da asiye karşı tekrar bir harekate girişmeye gönüllü olmamışlardı³⁸². Mehmed Paşa, toparlanmak için askeri Urfa'da üç gün uzaklıkta bir yere çekti ve bu sırada Karayazıcı kaleden çıkmayı başardı. İran'a geçip onlarla işbirliği yapmayı planladı³⁸³. Selaniki de

³⁸⁰ Asve, Sdac, f.50, l. 31, 24 Ocak, 1600, s. 294

³⁸¹ Asve, Sdac, f.50, l. 7 Şubat 1600, s. 322; M. İpşirli (ed), Tarih- Selaniki, s.847

³⁸² G. Berchet (ed), Relazioni dei Consoli Veneti Nella Siria, s.111-115

³⁸³ Asve, Sdac, f.50, 7 Şubat 1600, s. 322

Karayazı'nın İran'a geçip Dürzilerle işbirliği yapmak için acele ettiğini belirtiyor³⁸⁴. Ayrıca Hüseyin Paşa'yı kendisine teslim etmesi kaydıyla Karayazıcı'ya Antep Sancağı'nın verildiği de aktarılıyor ancak bu ne Suriye Konsolos'unun raporlarında ne de İstanbul Balyos'unun mektuplarında mevcut. Karayazıcının kalenin kuşatmasından sıyrılıp, İran sınırına doğru harekete geçmesi ve üç ay boyunca Mehmed Paşa'yı bölgede yaptığı manevralarla oyalaması da kendisine Antep Sancağının verilmiş olması olasılığını düşürüyor. Halep Konsolosu'nun bölgedeki tüccarlardan aldığı habere göre, Karayazıcı Urfa'yı tamamen bırakıp 8.000 askeriyle birlikte geçtiği yerlere zarar verdi ve en sonunda bir dağın tepesine tırmanıp orada kalmaya karar verdiği yönünde³⁸⁵. Mehmed Paşa, Karayazıcıyı takip etti ve Antep civarında savaştılar. Balyos, Mehmed Paşa'nın bozguna uğradığını, Maraş Bey'inin, Mehmed Paşa'nın kahyasının ve dört sancak beyinin öldürüldüğünü, ayrıca Mehmed Paşa'nın bu savaşta yaralandığını bildiriyor³⁸⁶. Selaniki de bu savaş sırasında Çeker Kethüda, Bali Beğ ve Cafer bey gibi önemli kişilerin öldüğünü ve Mehmed Paşa'nın yaralandığını bildiriyor. Halep Konsülünün meydanda bulunan adamlarından aldığı haberlere göre bu savaş sırasında Mehmed Paşa bir zafer elde etmemiş, Murad Paşa gibi önemli adamlarını kaybetmişti. Ancak Mehmed Paşa'nın İstanbul'da bulunan adamları Mehmed Paşa'nın bu savaşta önemli bir başarı elde ettiği propagandasını yapıyorlardı. Mehmed Paşa, bu savaştan sonra, Karayazıcı'nın adamlarının kellelerini divana yolladı. Bu hareket ile Karayazıcı'ya karşı olan savaşta başarılı olduğunu kanıtlamak istedi, aksi taktirde görevden alınacağı aşikardı. Mehmed Paşa'nın gönderdiği kesik başlar incelendiğinde, isyancıların arasında dört tane odabaşı, yani yeniçeri ağası olduğu tespit edildi. Bu durum divanı endişelendirdi, Balyos, bu güne kadar Yeniçerilerin böyle bir isyan içinde yer almadıklarını, bu durumun sonuçlarının çok ağır olabileceğini bildiriyor³⁸⁷. Bu savaştan sonra Karayazıcı, Sivas'a doğru yöneldi ve Mehmed Paşa kendisini takip etti. Sivas Divriği bölgesinde bir kez daha savaştılar.

Mehmed Paşa'nın Kapıcıbaşı İbrahim Ağa'nın İstanbul'a gönderdiği mektupta bu savaşta Mehmed Paşa'nın Karayazıcı'ya karşı ne kadar başarılı olduğundan bahsediliyor. Karayazıcı'yı takip ederken beş beylerbeyi paşanın yardımına gelmişti ve Sivas'ta ölümcül bir savaş cereyan etmiş ve Karayazıcı yaralanarak bir dağın tepesine

³⁸⁴ M.İpşirli (ed), Tarih- Selaniki, s. 863

³⁸⁵ Asve, Sdac, f. 51, l.16, 21 Nisan 1600. s.140

³⁸⁶ Asve, Sdac, f. 51, l.19, 6 Mayıs 1600, s. 166

³⁸⁷ Asve, Sdac, f. 51, l.21, 20 Mayıs 1600, s.203

kaçmıştı. İbrahim Ağa, şu anda o bölgeye atlarla gidilmesinin imkansız olduğunu, bu yüzden paşanın Karayazıcı'nın yaya olarak takip edilmesini istediğini bildiriyor. Ayrıca Karayazıcı'nın çok kayıp verdiği, önemli adamlarının başlarının kesilerek divana gönderildiği, hepsinin gönderilmesinin imkansız olduğunu bildiriyor. Yine Karayazıcı'nın her yerden çok destek aldığını ve adamlarının çok güçlü olduğunu ve eğer Mehmed Paşa bu sene ona karşı serdar tayin edilmemiş olsa, şu anda Karayazıcı'nın Üsküdar'a kadar ilerlemiş ve bütün tebaya baş eğdirmiş olacağını yazıyor³⁸⁸.

Bu söylentinin Mehmed Paşa'nın kapısına mensup olanlar tarafından paşanın hareketlerini olumsuzlamak için geliştirildiği ileri sürülebilir. Karayazıcı'nın ele geçirilememesi ve birçok Osmanlı Paşasının hayatını kaybetmesinin sorumluluğu Mehmed Paşa'ya yüklenecekti ve bu durum onun görevden alınmasını kaçınılmaz hale getirecekti. Merkeze yollanan haberlerde Karayazıcı'nın en kısa zamanda ele geçirileceği söylene de, paşanın ordusunun durumunun iyi olmadığı kısa sürede anlaşıldı. Balyos, Paşa'nın adamlarından, Mehmed Paşa'nın durumunun iyi olmadığını öğrendi. Mehmed Paşa, Sultan'a bir mektup yazarak Karayazıcı'nın şu anda ulaşılması çok güç bir dağın tepesinde bulunduğunu, saldırılabilecek bir yerde bulunmadığını eğer ona karşı bir harekete girilirse çok kayıp verileceğini, bunun yerine zaman kazanmak için Karayazıcı ile pazarlık yapılarak onun gücünün azaltılabileceğini bildirdi. Mehmed Paşa, Karayazıcı'ya karşı somut bir başarı elde edememişti ve bu yüzden hiçbir biçimde İstanbul'a dönmek istemedi. Ayrıca yaptıkları savaşlardan birinde kolundan, diğerinde ise bacağından yaralanmıştı³⁸⁹. Ona Mısır Paşalığının verilebileceği ancak bunun için 50.000 altın harcaması gerektiği bildirildi, Adamlarının Balyos'a bildirdiğine göre, paşa ne yapacağına karar vermekte güçlük çekiyordu³⁹⁰. İstanbul'a gittiği takdirde kendisini nasıl bir sonun beklediğini biliyordu, ayrıca İstanbul'da karışıklık mevcuttu. Sipahi ayaklanmaları sonucunda, enderun ve Safiye Sultan hedef alınmış, Esperanza Malchi Kira ve oğlu öldürülmüş, isyanların arkasında olmakla suçlanan Halil Paşa, sadaret kaymakamlığı görevinden alınmış ve yerine Hafız Ahmed Paşa geçirilmişti. Karayazıcı'ya karşı girişilen hareket bu yüzden daha da önemli bir hale geldi. Bu başarısızlığın paşaya yüklenmesi kuvvetli bir ihtimaldi. Paşa, Safiye Sultan tarafından

³⁸⁸ Asve, Sdac, f. 51, l. 22, 3 Haziran 1600, s. 221

³⁸⁹ G. Berchet (ed), Relazioni dei Consoli Veneti Nella Siria, s.114

³⁹⁰ Asve, Sdac, f. 51, l. 25, 15 Haziran 1600, s. 255

korunuyordu ancak Safiye Sultan'ın bu dönemde paşayı ne kadar destekleyebileceği belirsizdi.

4.4. Hizipler Arası Mücadele ve Karayazıcı'yı Sisteme Entegre Etme Çabaları;

Karayazıcı ile Sivas'ta yapılan savaştan sonra Mehmed Paşa'nın hareketleri hakkındaki bilgiler çelişkili ancak, Sultan'a Karayazıcı ile başka bir şekilde anlaşılmasını istediğini bildirmesi ve artık Karayazıcı'ya karşı girişilecek bir harekate takati kalmayan ordusu yüzünden, Karayazıcı'nın sancak beyliği almasında etkisinin olduğu iddia edilebilir. Venedik kaynaklarının bu konudaki bilgileri de kendi içinde çelişiyor. Balyos, Karayazıcı'ya iki önemli Anadolu Paşası aracılığıyla, Eflak'ta isyan eden Mihal'e karşı savaşmak kaydıyla, bir Anadolu sancağının verileceği haberlerinin geldiğini³⁹¹ bildiriyor. Bu iki Anadolu Paşasının kim oldukları hakkında Venedik belgelerinde bir kayıt yok. Ancak birisinin Karayazıcı'nın gücünün uzlaşarak düşürüleceğini söyleyen Mehmed Paşa, bir diğersinin de Naima ve Katip Çelebi'nin iddia ettiği gibi, Macaristan seferine giderken, İstanbul'a uğrayıp Mehmed Paşa'nın hareketlerinden şikayet eden Sivas Paşası Çerkez Mahmud Paşa olduğu ileri sürülebilir³⁹². Mahmut Paşa'nın daha sonra belirtileceği üzere Karayazıcı'ya Çorum sancağını sağladığı biliniyor ancak bu konu ile ilgili bir tarih verilmemesi, bunun ne şekilde gerçekleştiği hakkında çıkarım yapılmasını zorlaştırıyor. Yine bu dönemde bazı kronik yazarlarına göre Şeyhülislam Sunullah Efendi'nin yeğeni olan Çorum kadısı Çelebi Kadı, amcasına mektup yazarak Mehmed Paşa'nın celalilerden daha zalim olduğunu, Karayazıcı'nın kimseye bir zararı olmadığını yazıyordu. Bazıları da kadının amcası namına Karayazıcı'dan 30.000 altın rüşvet aldığını bildiriyorlar³⁹³. Bu durum Sunullah Efendi'nin Karayazıcı'nın saraydaki aracısı olduğu ve onun desteği ile hareketlerine devam ettiği yargısının ortaya çıkmasına sebep oldu. Bunu, Osmanlı hiziplerinin birbirlerine karşı yaptığı manevralar olarak değerlendirmek gerekli. Karayazıcı birçok defa Osmanlı Paşalarına mektup yazıp kendisi için saray ile aracılık

³⁹¹ Asve, Sdac, f. 51, l. 29, 1 Temmuz 1600, s.299; l.36, 15 Temmuz 1600, s. 352

³⁹² (Ed) Mehmed İpşirli, Naima, cilt 1, s. 164 ; Zeynep Aycibin, Katip Çelebi, Fezleke Tahlil ve Metin, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul : Mimar Sinan Üniversitesi, 2007, s. 356

³⁹³ Ş.N. Aykut (ed.), Hasan Bey-zade Tarihi, s s. 685-687; Aycibin, Katip Çelebi Fezleke, s. 421; Vahid Çabuk (ed), Solak-zade Tarihi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s.417, (ed) Mehmed İpşirli, Naima, cilt 1, s. 164, B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi, 2 Cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, c.2, s 232

yapılmasını istedi. Bu talebin yapılması ile gerçekleştirilmesi arasında doğrudan bir ilişki mevcut değil. Sunullah Efendi, bu olaylardan bir süre sonra İstanbul'da çıkacak olan sipahi ayaklanmasının baş aktörlerinden bir tanesi oldu ve Sultan'a getirdiği en büyük eleştiri ise Karayazıcı'nın saray içi hizipler tarafından desteklenmesi ve Sultan'ın da bu duruma karşı ses çıkartmamasıydı. Sipahilerin ve Ulema'nın bu taleplerine, merkez isyanları bölümünde değinildi. Burada sadece dezenformasyonun ve hiziplerin birbirlerine karşı olan suçlamalarının çoğunda Karayazıcı'nın bir araç olarak kullanıldığına anlaşılması bakımından bu durum ele alındı. Bu dönemde yine saray içerisindeki durumun isyanlar sebebiyle stabil olmadığını ve birçok isyanın merkezin ekonomik ve politik ağlarını kısıtlamaya çalışan Halil Paşa, Damad İbrahim Paşa ve Sunullah Efendi gibi devlet ileri gelenleri tarafından desteklendiğini unutmamak gerekli. Osmanlı kronik yazarlarının iletildiği bilgilerin bu paşalara ve ulemaya olan yakınlıklarına göre değişkenlik gösterdiği de verilen bilgilerin birbiriyle çelişmesinden çıkartılabiliyor. Venedik kaynaklarının İstanbul'da ortaya çıkan olaylar hakkında daha detaylı bilgi verdiği söylenebilir ancak onların da saray içerisindeki ilişkileri ve Venedik Senatosu ile olan ilişkileri göz önüne alındığında, kendilerine yakın duran paşaları ve ulemeden kişileri destekledikleri görülüyor ancak bu durum yine de Sunullah Efendi'nin Karayazıcı ile olan ilişkisinin Karayazıcı hayattayken belgelere yansımamasını açıklamak için yeterli değil. Osmanlı kroniklerinin verdikleri bilgiler doğru kabul edilse dahi, en iyi ihtimalle 1600 ve 1601 yılları arasında cereyan eden olayların Sunullah Efendi'nin Karayazıcı'ya karşı olan bakışını değiştirdiği ileri sürülebilir. Bu da, Şeyhülislamın bir asiye desteklemesinden daha çok kendi ekonomik ağlarını güçlendirmek istemesiyle açıklanabilir. Yine 1600 yılında sarayın merkez teşkilatının hedef alındığı, Esperanza Malchi ve gayrimüslim sermaye sahiplerinin ekonomik ağlarının sınırlandırılmasını hedefleyen isyanda Sunullah Efendi perde arkasında isyancıları desteklemişti. Kendi yatırım ağlarını genişletmek ve merkezin ağlarını kısıtlamak için Karayazıcı'yı bu iki isyan arasındaki dönemde desteklediği ileri sürülebilir ancak isyancıyı desteklemekle suçlananların başında Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan'ın gelmesi, eğer Sunullah Efendi kendisine yöneltilen suçlamaları merkez aleyhine döndürmek için bunu yapmadıysa, böyle bir yargıya varmayı güçleştiriyor. Sunullah Efendi'nin, Karayazıcı'nın işbirlikçisi olarak suçlandığı dönemin de Yemişçi Hasan Paşa'nın Vezir-i Azam olduğu dönem olduğunu unutmamak gerekli. Yemişçi Hasan Paşa ve Sunullah Efendi birbirlerine karşı mücadele içerisindeydiler ve bu suçlamalar Yeniçerilerin desteklediği Yemişçi Hasan Paşa tarafından, Sipahi

isyanlarının arkasında bulunan Sunullah Efendi'ye 1603 yılında Gazanfer Ağa'nın öldürüldüğü isyandan sonra yapıldığını unutmamak gerekli. Yeniçerilerin desteğini alan Yemişçi Hasan Paşa, Sunullah Efendi'nin yeğeni Çelebi Kadının, Karayazıcı'dan rüşvet aldığını ve Serdar Mehmed Paşa'yı istifa ettirdiğini söyleyerek Sunullah Efendi'nin kendisine yönelttiği suçlamaları bertaraf etmeye çalıştı³⁹⁴. Tveritinovalar, bu suçlamaların 1601 yılının Ağustos ayında³⁹⁵, yani sene başındaki büyük sipahi ayaklanmasından sonra Sunullah Efendi'ye yöneltildiğini söylüyor. Ancak Tveritinovaların Katip Çelebi'nin Fezlekesi'nden alıntıladığı bu olay 1601 değil 1603 yılında cereyan etmişti³⁹⁶. Yazar muhtemelen tarihlendirmede karışıklık yaşadı. Hiziplerin birbirlerini suçlamaları ve bunların belgelere yansımalarını değerlendirmek için olayları gelişim sırasına göre takip edip, değişen dengeler üzerinden yargılara varmak önemli ancak kroniklerin verdikleri tarihlerde ve olay akışlarında problem olduğundan, ancak genel yargılara varabilmek mümkün. Mehmed Paşa'nın da Karayazıcı ile yaptığı savaştan sonraki hamlelerini kestirmek güç. Ancak bu savaştan kısa süre sonra, durumun divanda huzursuzluk yarattığı ve serdarlıktan alındığı biliniyor.³⁹⁷ Yine Karayazıcı'nın bu dönemdeki hareketlerini anlamak oldukça güç çünkü devlet ile arasında bir uzlaşma sağlamış olsa da, kendisine hangi sancağın verildiği konusunda fikir ayrılıkları var.

Venedik belgelerinde Karayazıcı'ya ilk etapta Erzurum sancağının verildiği ama bu bölgeye kendisine verilen sözlere güvenmediği için gitmediği bildiriliyor. Daha sonra Balyos kendisine verilen sancağın daha önce söylendiği gibi Erzurum olmadığını, Çorum olduğunu ve Karayazıcı'nın adamlarıyla birlikte Çorum sancağında bulunduğunu bildiriyor³⁹⁸. Karayazıcı'nın bu dönemdeki faaliyetleri ile ilgili olarak kroniklerde farklı bilgiler mevcut, kroniklerin büyük bir kısmı onun ilk önce Amasya sancakbeyliğine atandığını belirttiğinden³⁹⁹, isyancı hakkında daha sonra yapılan çalışmalar, onun ilk önce Amasya Sancakbeyliği yaptığını, daha sonra kendisi hakkındaki şikayetler ve Sivas Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın asıl sorunun Mehmed Paşa olduğu yönünde Sultan'ı ikna etmesi üzerine Karayazıcı'nın o bölgeden alınarak Çorum sancakbeyliğine atandığını

³⁹⁴ Aycibin, Katip Çelebi Fezleke 421

³⁹⁵ Aycibin, Katip Çelebi Fezleke s.189

³⁹⁶ Tveritinovalar, s.96

³⁹⁷ Asve, Sdac, f. 51, l.36, 15 Temmuz 1600, s 352

³⁹⁸ Asve, Sdac, f. 51, l. 36, 15 Temmuz 1600, s.352 ;l. 42, 22 Ağustos 1600, s. 399 ;l. 43, s. 413

³⁹⁹ Aycibin, Katip Çelebi Fezleke, s.356, ve, (ed) Mehmed İpşirli, Naima, cilt 1, s.163 Urfa kuşatmasından sonra kendisine Amasya Sancakbeyliğinin verildiğini, Ş.N. Aykut (ed.), Hasan Bey-zade Tarihi, s s. 687, B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi c.2 s, 232 ve Vahid Çabuk (ed), Solak-zade Tarihi, s. 417 ise kendisine direkt Çorum Beylerbeyliğinin verildiğini bildiriyorlar. Venedik belgelerinde de asinin Amasya'da sancakbeyliği yaptığını dair bir bilgi yok.

bildiriyor⁴⁰⁰. Yine Griswold, Suriye Konsolosu'nun relazioniinden alıntıyla, Karayazıcı'ya Amasya Sancağı'nın verildiğini aktarıyor ancak Konsolos'un raporunda Amasya ile ilgili bir ifade bulunmuyor⁴⁰¹. Peçevi, Karayazıcı'ya direkt Çorum sancağının verildiğini bildiriyor, Venedik belgelerine bakıldığında isyancının ilk olarak Çorum'da görev yaptığı söylenebilir. Burada bu konunun tartışılmasının sebebi, kaynaklar arasındaki farklılıkları belirtmek ve Karayazıcı'nın aracılarının dönemsel olarak kim olduğunu saptayabilmek. Tarihsel farklılıklar ve çelişkili bilgiler, bunların saptanmasına tam olarak olanak vermiyor ancak neticede Karayazıcı, sancakbeyliği yaptı. Bu durumun vezirlerin kişisel kararlarıyla Karayazıcı'ya verilmiş bir bağış olarak değerlendirilmesi zor. Bunu devletin asileri merkeze entegre etme çabalarının sonucu olarak anlamak gerekli, ayrıca asiye karşı gönderilen isyancıların her birinin yeri geldiğinde gösterileceği üzere Karayazıcı ile işbirliği yaptığı iddiası da, serdarların içinde bulunduğu durum anlaşılmeden açıklanamaz. Mehmed Paşa, Karayazıcı'ya karşı uzun süre savaştı ve son iki savaşta ciddi şekilde yaralandı, paşa asker toplamakta da sefer boyunca güçlük çekti⁴⁰². Anadolu'dan asker toplaması gerekirken bunu yapmayıp, İstanbul'dan asker arayışına girdi⁴⁰³. Urfa kuşatması sırasında Şam ve Halep'te olan hadiseler yüzünden gelecek olan askerler zamanında paşaya yardıma gidemediler, ayrıca Karayazıcı'nın bu bölgeden gelen asker üzerinde olan etkinliği yüzünden savaşmaya da taraftar değillerdi⁴⁰⁴. Mehmed Paşa, Karayazıcı'ya karşı hareket ederken oldukça güç koşullarda hareket etti. Buna rağmen, 1601 isyanından sonra Gazanfer Ağa tarafından, Karayazıcı'dan para alıp işbirliği yapmakla ve onu elinden kaçırmakla suçlandı çünkü ağa onu sipahi isyanlarını desteklemekle suçluyordu. Bu suçlamalardan Mehmed Paşa'nın Karayazıcı için aracılık yapıp, herhangi bir sancağa atanmasını sağladığı sonucu çıkartılabilir ancak bu tür suçlamaların ortaya atıldığı dönemler genelde kriz dönemleriydi. Sunullah Efendi'nin de bu ithamlara maruz kaldığı dönemler, yine isyan dönemleri oldu. Ayrıca Gazanfer Ağa sürekli olarak Karayazıcı'yı desteklemekle suçlandı. Hemen hemen bütün görevlilerin bu isyancı başı ile işbirliği içinde olmakla suçlanması, onun kendi hiziplerinin kontrolünden çıkacağı korkusuyla yapılmış olabilir. Ayrıca merkeze baskı yapmak için isyan uygun bir ortam da yaratıyordu. Karayazıcı'nın da diğer paşalar gibi bir kapısı vardı ve bu kapının merkezdeki görevliler

⁴⁰⁰ Akdağ, Celali İsyancıları s. 387.

⁴⁰¹ William J. Griswold, Anadolu'da Büyük İsyan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s.26, G. Berchet (ed), Relazioni dei Consoli Veneti Nella Sıria, s. 114

⁴⁰² G. Berchet (ed), Relazioni dei Consoli Veneti Nella Sıria, s.111-114

⁴⁰³ Akdağ, Celali İsyancıları, s. 387

⁴⁰⁴ G. Berchet (ed), Relazioni dei Consoli Veneti Nella Sıria, s.111-115

tarafından kontrol edilmeye çalışılması anlaşılır bir çaba. Kendi kontrollerinde olmayan bir Beylerbeyi kapısı ile Karayazıcı'nın kapısı arasında merkezde bulunan hiziplerin büyük bir fark görmediği Karayazı'ya karşı alınan tedbirlerin ancak hiziplerin merkezin varlığını tehdit etmeye başlamasından sonra alınmasından anlaşılıyor. Meşruiyeti olan resmi bir görevli ile meşruiyeti olmayan bir asinin, ekonomik ağlardaki önemi kontrol edilebilirlikleriyle sınırlı olduğundan, bu isyanın temel özelliklerinden birinin asinin hizip mücadelelerinin bir enstrümanı olarak kullanılması olduğu ileri sürülebilir. Mehmed Paşa'nın ya da herhangi başka bir ileri gelen görevlinin asi için aracılık yapması işbirliğinden ziyade, kapılar arası mücadelenin doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir çünkü bütün kapılar ve en başta da Sultan Karayazıcı'ya karşı topyekun bir harekate ancak merkezde başlayan huzursuzluklar kendi meşruiyetlerinin sorgulanmasıyla sonuçlanınca girişti. Sultan'ın kendisi daha isyanın başında Hüseyin Paşa'yı elde edebilmek için Karayazıcı'ya Samsun sancağını teklif etmiş, asi de bu görevi kabul etmemişti. Ancak Karayazıcı'nın ikinci kez isyan etmesi ve 1601 yılındaki isyandan sonra artık saltanatın meşruiyetinin tartışılır hale getirmesi, asiye karşı daha kesin tedbirlerin alınması sonucunu doğurdu. 1601 yılındaki isyan, merkez için 1600 yılındakine göre çok daha sarsıcı oldu.

4.4.1.Yeniden İsyân

Karayazıcı'nın Amasya'da sancak beyliği görevinde bulunup bulunmadığı bilinmese de Çorum'da bu görevi yaptığı biliniyor. Karayazacı Çorum'da bu görevi yaparken Niğde'de öldürülen asi Hüseyin Paşa'nın kahyası olduğu söylenen eski bir yeniçeri olan Bengi Mehmed önderliğinde isyan çıktı. İstanbul'a gelen haberlere göre asinin 2000 atlısı bulunuyordu ve asilerin çoğunluğu suhtelerden oluşuyordu. Sadaret Kaymakamı Hafız Ahmed Paşa, bu haberlerin doğruluğuna inanmayıp, Macaristan seferine gitmek istemeyen askerler tarafından çıkarılan bir dedikodu olduğunu düşündü çünkü askerler savaşa gitmekten azad edilip, geri dönüp evlerini korumak istediklerini paşaya bildirdiler. Ancak isyanın doğruluğu kısa sürede anlaşıldı⁴⁰⁵. Karayazıcı bu isyanı bastırmak için asilerin üzerine yollandı, Çorum sancağında güçlenmişti, 6.000 atlısı bulunuyordu⁴⁰⁶. 1600 yılı eylül ayında Balyos, Karayazıcı'nın bu mektup yazılmadan bir süre önce Bengi Mehmed'i öldürüp, dört adamının kellesini divana

⁴⁰⁵ Asve, Sdac, f. 51, l. 42, 22 Ağustos 1600, s. 399

⁴⁰⁶ Asve, Sdac, f. 51, l. 43, s. 413

gönderdiğini bildiriyor⁴⁰⁷. Bu mektuptan bir gün sonra Balyos, Karayazıcı'nın tekrar isyan ettiği, buraya gönderilen kellelerin bir aldatmacadan ibaret olduğu, aslında onların Karayazıcı'nın düşmanlarına ait olduğuna dair söylentiler olduğunu bildiriyor. Ayrıca Karayazıcı'nın şu anda adamlarıyla birlikte Maraş'ta bulunduğu ve bu bölgeyi yağmaladıkları haberini aldığını da bildiriyor⁴⁰⁸. Balyos'un aldığı haberler doğrudu, Karayazıcı bu isyanı bastırmak için asilerin üstüne yollandığı sırada tekrar isyan etmişti. Balyos, aralık ayının sonunda Karayazıcı'nın isyanın nedenlerini bildiren bir mektup yazdı. Bu mektup, Karayazıcı'nın neden tekrar isyan ettiği hakkında bilgi veriyordu. Buna göre, Mehmed Paşa, Karayazıcı'ya karşı serdarlık görevinden alındıktan sonra, yerine Mahmud Paşa görevlendirilmiş ve paşa Karayazıcı ile savaşmak yerine ona Sultan'dan af dilemesini ve bunun karşılığında kendisine Çorum sancağını ayarlayabileceğini söylemişti. Sancağı asiye vermek için Karayazıcı'dan 20.000 altın almıştı. Mahmut Paşa'nın Mehmed Paşa'dan sonra Karayazıcı'ya karşı serdar olarak gönderilmiş olması ve ona bu sırada Çorum Sancağını ayarlamış olması makul gözüküyor. Bu anlaşmadan sonra Mahmud Paşa ve Karayazıcı beraber hareket ettiler, ancak Balyos'un bildirdiğine göre, Mahmut Paşa, Sultan ile birlikte hareket ediyordu. Karayazıcı, merkezden Paşa'ya gönderilen bir emri ele geçirdi, bu emirde Karayazıcı'nın öldürülmesi isteniyordu. Bunun üzerine Karayazıcı bir kez daha isyan etti. Anadolu'nun birçok yerini yağmalamaya başladı, geçtiği yerlerden vergi topluyordu, Mahmut Paşa'ya verdiği 20.000 altını da geri aldı. Halep'e doğru yöneldi. Karayazıcı devlet ile olan anlaşması her bozulduğunda Halep'e doğru hareket etmek istiyordu⁴⁰⁹. Bunun o bölgeye yakın olan İranlılar ile buluşmak için olduğu ileri sürülebilir ama Karayazıcı o bölgede güçlenmiş ve daha sonra Anadolu'ya geçmişti. O bölgedeki sekbanlarla arasında yakın bir ilişki vardı. Ancak, bu bölgeye ulaşmayı ikinci isyanından sonra da başaramadı. Karayazıcı'nın sistemin içine çekilme çabalarının, onun hareketlerini dizginlemek için doğrudan Sultan tarafından düzenlendiği Mahmud Paşa'nın onun için Çorum Sancağını sağlamasından da anlaşılıyor. Kroniklerde paşanın, Karayazıcı'nın aracılardan birisi olduğu ve Mehmed Paşa'yı görevden aldırıldığı yazılıyor⁴¹⁰ ancak Balyos'un verdiği bilgilere göre bu olay Sultan'ın Mahmud Paşa ile birlikte yaptığı bir plandı. Ya da bizzat Mahmut Paşa'nın önerisinin merkez tarafından kabul görmesiyle hayata geçirildi. Balyos, Sultan'ın Mahmud Paşa'yı Karayazıcı'nın

⁴⁰⁷ Asve, Sdac, f. 52, l. 4, 30 Eylül 1600, s. 34

⁴⁰⁸ Asve, Sdac, f. 52 l.14, 1 Kasım 1600, s. 87

⁴⁰⁹ Asve, Sdac, f. 52, l. 26, 9 Aralık 1600, s.221

⁴¹⁰ Aycibin, Katip Çelebi Fezleke s. 356

ikinci isyanı sebebiyle cezalandırmadığını çünkü Karayazıcı'yı alt etmeye çok yaklaştığını ancak başarılı olamadığını ve Safiye Sultan'a ondan aldığı 5.000 altın değerinde eşyayı ve ayrıca 10.000 altın gönderdiğini bildiriyor. Bu olay daha sonra Safiye Sultan ve enderunun Karayazıcı ile işbirliği yapmakla suçlanmasında da kullanıldı, ancak Mahmud Paşa'nın ve merkezin Karayazıcı'ya karşı bir süre olsun vakit kazanmak için böyle bir plana giriştiği anlaşılıyor. Belgeler Mahmud Paşa'nın bu olaydan kısa bir süre sonra, duyduğu rahatsızlıktan ötürü vefat ettiğini bildiriyor. Bu abartılı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir ancak Mahmud Paşa'nın bu olaydan duyduğu rahatsızlığın belgelere yansımış biçiminin bu olması, paşanın bu olaydan sonra duyduğu üzüntünün anlaşılmasına olanak veriyor.⁴¹¹ Osmanlı kroniklerinde paşanın, Karayazıcı ile işbirliği yaptığı iddiasının gerçeği yansıtmadığı söylenebilir.

Karayazıcı'nın ikinci isyanı bu olaylar göz önüne alındığında, zaten hiçbir zaman merkezle tam olarak uzlaşmamış olmasıyla açıklanabilir. Devlet nasıl asiye kademeli olarak sisteme entegre edip daha sonra ortadan kaldırmayı planladıysa, o da zayıfladığı dönemlerde devletten bir pozisyon alıp kendisini güçlendirmeyi seçmişti. Ancak güçlendikten sonra tekrar isyankar olmayı tercih etti Bunun için kendi altında bulunan adamların da ona baskı yaptığı düşünülebilir. Hafız Ahmed Paşa'nın asinin yanına gönderdiği çavuşun isyancıların kendilerine yükselme şansı vaat edenlerin etrafında Karayazıcı olmasa dahi toplanacaklarını bildirmesi, durumun sadece eski bir Osmanlı görevlisinin isyanıyla açıklanamayacağını gösteriyor. Karayazıcı, muhtemelen Mahmut Paşa tarafından kandırıldığını fark etmese yine isyan edecekti. Belirli bir bölgeye sıkışmış olarak hareket etmek, Osmanlı sisteminin orta ve düşük rütbeli görevlilerine tıkadığı yükselme olanaklarını bir süre sonra onun içinde tıkayacaktı. Bu yüzden harekete geçip genişlemesi ve emrinde bulunanlara daha çok gelir vaat etmesi gerekiyordu. İkinci kez merkeze karşı bir harekate girişmek zorundaydı. Bu ikinci isyan merkez tarafından daha sert tedbirlerin alınmasına sebep oldu. Sultan acil olarak bir süre önce İstanbul'a gelmiş olan Mehmed Paşa'yı huzuruna çağırdı⁴¹². Paşa, kendi eksikliği yüzünden Karayazıcı isyanının büyüdüğünü ve ölüme mahkum edileceğini düşünüyordu. Mısırdan dönerken 20.000 altın değerinde bir hançer almıştı, bunu Sultan'a hediye etti ve hayatını kurtarabilmeyi başardı. Sultan ona Karayazıcı'nın hareketlerinin genel niteliğini sordu. Paşa, onun bir sokak soyguncusu gibi davrandığını sonunun merkez

⁴¹¹ Asve, Sdac, f. 52, l.39, 21 Ocak 1601, s. 347

⁴¹² Asve, Sdac, f.51, l.43, s. 413

tarafından gönderilen birisi tarafından değil ama kendi emrindeki adamlardan biri tarafından geleceğini ve şu anda Macaristan'da olan savaşa odaklanmanın daha önemli olduğunu söyledi. Bunun üzerine Sultan, Karayazıcı'nın isyanına Macaristan'daki savaştan daha çok önem verdiğini bildirdi. Balyos paşanın bu cevap üzerine öldürüleceğini düşündüğünü ancak sadece emekliye ayrıldığını bildiriyor⁴¹³. Sultan Karayazıcı'nın isyanını bastırabilmek için acele davranmak zorundaydı, divana ulaşan şikayetlerin ardı arkası kesilmiyordu⁴¹⁴. Bu sırada Tebriz Beylerbeyi Cafer Paşa ölmüştü. Erzurum Beylerbeyi bunun üzerine divana bir mektup yollayıp, paşanın yerine çok çabuk bir atama yapılması gerektiğini aksi halde bu bölgedeki askerlerin Karayazıcı ile birleşmesinden çekindiğini yazdı⁴¹⁵. Karayazıcı'nın adamlarının sayısı 10.000'i geçmişti, merkez acele davranmaya çalışsa da, hem Macaristan'daki savaş hem de İran sınırındaki problemler yüzünden Karayazıcı'nın üzerine gönderecek büyük bir ordu toparlayamıyordu. Tam bu sırada, İstanbul'da ulemanın Sultan'a karşı olan şikayetleri şiddetlendi. Sultan'ın merkez teşkilatının Karayazıcı'nın büyümesine göz yumduğunu söyleyerek Sultan'ı ayak divanı yapmaya zorladılar. Sultan'a eğer tebasını düşünmeyecekse onun yerine başkalarının düşünebileceğini söylediler. Osmanlı hanedanı tarihinde ilk defa değiştirilmekle tehdit ediliyordu. Bundan sonra çıkan isyanlarda bu istem tekrarlandı ve ulemanın saltanatı iyice saraya sıkıştırıp, onun üzerinde hak iddia etmesinin yolu açıldı. Sıklaşan ayak divanları da bir biçimde Sultan'ın rutin yönetim sistemini bozmasından ötürü, belirli zümrelerin Sultan'a, kendilerinin de onunla eşit seviyede olduğunu ya da istedikleri anda yönetim üzerinde hak iddia edebileceklerini göstermesiyle ilintiliydi. Karayazıcı isyanı ulema başta olmak üzere vüzera ve eski gücünü kaybeden bütün zümrelere bu fırsatı verdi.

Divanda ölen Tebriz Beylerbeyi Cafer Paşa'nın yerine VI. Vezir Hacı İbrahim Paşa'nın atanması kararlaştırıldı. Göreve gittiği sırada Karayazıcı ile savaşması bekleniyordu. İbrahim Paşa'nın bu göreve atanması huzursuzluğa sebep oldu., Şam'da daha önce çıkan olaylar yüzünden Yeniçerilerle arasında problem vardı ve daha önemli bir vezirin bu göreve atanması isteniyordu . Yusuf Sinan Paşa, ulemanın merkezi sıkıştırmasını fırsat bilip Karayazıcı isyanının büyümesinin sebebini Hafız Ahmed Paşa'ya yıkıp Mehmed Paşa'yı onun yerine geçirmek istedi. Paşayı Karayazıcı'ya

⁴¹³ Asve, Sdac, f. 52, l.26, 9 Aralık 1600, s 222-223

⁴¹⁴ Asve, Sdac, f. 52, l. 30, s.252

⁴¹⁵ Asve, Sdac, f. 52, l. 39, 21 Ocak 1601, s. 346

hediyeler göndermekle suçladı, bunun üzerine Sultan, Hafız Ahmed Paşa'nın öldürülmesini istedi ancak divanda Mehmed Paşa ile arası kötü olan Gazanfer Ağa, paşanın hediyeleri sultan adına Karayazıcı'yı yatıştırmak için gönderdiğini, Karayazıcı ile işbirliği içinde olmadığını ve sadece Sultan'a hizmet ettiğini belirterek paşanın hayatını kurtardı. Yusuf Sinan Paşa, bu sırada Akdeniz'e açılmak için uygun bir zemin yaratmak istiyor, isyancıya karşı gönderilecek askerlerin deniz yoluyla taşınmasına Sultan'ı ikna etmeye çalışıyordu. Bu sırada Hafız Ahmed Paşa'yı idama mahkum ettirmese de onun yerine Yemişçi Hasan Paşa'yı geçirebilmeyi başardı ayrıca Mehmed Paşa, isyan hakkında danışmanlık yapacaktı, adamları bu durumdan çok mutlu oldular çünkü Karayazıcı'ya karşı herhangi bir başarı elde edilirse bu Mehmed Paşa'ya mal olacak, herhangi bir başarısızlık da ona mal edilmeyecekti. Sultan, Bağdat Paşası olan Hasan Paşa'nın çıkan isyan üzerine kaçtığı haberini almış ve paşayı görevinden almıştı. Mehmed Paşa, kendi çıkarları için Hasan Paşa konusunda Sultan ile pazarlık yaptı. Hasan Paşa Sokollu Mehmed Paşa'nın oğluydu ve o da kendi babası Koca Sinan Paşa gibi bu devlete Vezir-i Azam olarak hizmet etmişti. Sultan'ın bu büyük vezirin oğlunu görevden almasının uygun olmayacağını ve bu olayın diğer vezirler arasında problem yaratacağını söyledi. Sultan bunun üzerine Sokolozade Hasan Paşa'yı o sırada Kanije'de bulunan Murad Paşa'nın yerine Diyarbakır Beylerbeyliğine atadı. Mehmed Paşa'nın Hasan Paşa'nın görevden alınmaması için kullandığı argüman, daha sonra kendisine karşı yönelecek bir hareketi savuşturmanın ideolojik örüntüsünü hazırlamak oluşturulmuştu. Bütün bu değişiklikler, karışıklıktan yararlanan hiziplerin Sultan'ı baskı altına alarak kendi yandaşlarını görevlere atamalarına yarıyordu. Enderunun ekonomik ağlarda artan önemi vüzeranın çıkarlarıyla çarpışıyor, Karayazıcı isyanının yarattığı ortam da bütün bu değişikliklerin yapılmasına müsaade ediyordu. Sultan daha sonra da görüleceği gibi verdiği emirlerin bile uygulanmasından çekinir hale geldi. Hacı İbrahim Paşa'nın Karayazıcı'ya karşı gönderilme kararının açıklanmamasını istedi çünkü bunun sorun yaratacağını biliyordu, önce güvenliğin alınmasını gerekliydi. Asker toplamakta yine sıkıntı çekilecekti, bu yüzden Şeyhülislam'dan bir fetva alarak, asker toplamaya çalıştılar. Hacı İbrahim Paşa'nın Diyarbakır'a gönderilen Hasan Paşa ile birleşerek Karayazıcı'nın üstüne yürümesi kararlaştırıldı ancak Hacı İbrahim Paşa'nın bölgeye Hasan Paşa Diyarbakır'a hareket etmeden yetişmesi olanaksız olduğundan, kapıcılar gönderilip Hasan Paşa'ya haber verildi. Divandan sonra Üsküdar'da tutulan

Karayazıcı'nın adamlarından birisi İstanbul'a getirilerek idam edildi⁴¹⁶. Divanda asinin üzerine gidileceği kararının alındığı topluma gösterilmek istendi.

4.5.Karayazıcı'nın Saltanat İlan Etmesi, Meşruiyet Problemi

Karayazıcı isyan ettikten kısa bir süre sonra hareket alanını hızlı bir şekilde genişletti. Birçok sancakbeyinin güçleriyle birlikte ona katıldığı haberleri geldi, ismi verilmeyen bir ilçeyi yağmalamış ayrıca Samsun'u yağmalayarak limandaki birkaç gemiyi ateşe vermişti. Samsun'dan bölgeye yardım gelmesini engellemek istiyordu. Bu sırada Karayazıcı'nın saltanatını ilan ettiği haberi İstanbul'a ulaştı. Naima, Karayazıcı'nın Hacı İbrahim Paşa ile yaptığı savaştan sonra sultanlığını ilan ettiğini bildiriyor. Diğer kroniklerde bu konuyla ilgili bir bilgi yok, ancak İstanbul'a gelen haberlere göre Karayazıcı saltanatını bu olaydan daha önce ilan etmiş, kardeşi Deli Hasan'ı Amasya sancakbeyi olarak atamıştı. Kendilerine yakın bölgelerden vergi topladılar ve itaat etmeyen görevlileri cezalandırdılar. Kendilerini takip edenlerin hareketlerine karışmıyor vergi toplamalarına izin veriyorlardı⁴¹⁷. Hasan Paşa, Samsun kadısını onun emirlerine itaat etmediği gerekçesiyle boğdurttu. Karayazıcı kendisine bir divan oluşturdu, paşaları, defterdarı ve diğer görevlileri organize etti. Karayazıcı'nın bu hamlesinden sonra birçok yerde isyan çıktı. Beyrut'ta bir vaiz emirlere itaat etmeyerek ayaklandı ve şehri yağmaladı. Macaristan seferi yüzünden isyanı bastırmak için asker bulmakta güçlük çekiliyordu. Sultan, İran'ın Karayazıcı ile ordusunu birleştirip hareket etmesinden de çekiniyordu, isyancılar bu koşullar altında Karayazıcı'nın yanına geçip onu Sultanları olarak tanıyabilirlerdi. Ayrıca Venedik ve İspanya'nın donanmalarını birleştirip, Osmanlılara saldırmasından da korkuluyordu. Yusuf Sinan Paşa'nın adamları bunu divanda Dragoman Borissi'ye söylediler. Eski Tuna Paşası Mahmut Paşa, Sivas civarında bulunuyordu, Karayazıcı da bu bölgede bulunduğu için acilen elinde bulunan kaleleri güçlendirmesini istediler.⁴¹⁸ Karayazıcı'nın kendisini Anadolu'nun Sultanı olarak ilan etmesi merkezde büyük sıkıntı yarattı. Vergi dahi toplanamaz haldeydi, toplanan vergiler de İstanbul'a gönderilemiyordu. Mısır'dan gelmesi beklenen 300. 000 altın değerindeki vergi geliri, Anadolu'daki kargaşa yüzünden Trablus'da bekletildi. Balyos, Gazanfer Ağa'nın adamlarının ülkede iki savaş olduğunu, ve en önemli

⁴¹⁶ Asve, Sdac, f. 52, l.40, 23 Ocak 1601, s-358-360 ; l.43, 5 Şubat 1601, s. 396-397

⁴¹⁷ Asve, Sdac, f. 52, l. 44, 20 Şubat 1601, s. 406

⁴¹⁸ Asve, Sdac, f. 53, l. 2, 5 Mart 1601, s. 18-20

meselenin Karayazıcı'nın ezilmesi olduğu konusunda herkesin hem fikir olduğunu bildirdiklerini aktarıyor. İstanbul'da saray görevlileri, ulema, sipahiler, yeniçeriler ve bütün diğer hizipler arasında ciddi bir gerginlik vardı. Karayazıcı'nın isyanın nereye varabileceği konusunda kimse bir şey söyleyemiyor, onun bu kadar büyüyüp gelişmesinin sebebini herkes birbirine yüklemeye çalışıyordu. Bu sırada Karayazıcı, Halep'e inmek istedi. Sokolzade Hasan Paşa, Karayazıcı'yı takip ederek ordusuyla birlikte Şam'a geldi⁴¹⁹.

Bütün bu gelişmeler İstanbul'daki tansiyonu daha da arttırdı ve 1601 yılı mart ayında İstanbul'da isyan çıktı. Bu isyanın ortaya çıkışı, bileşenleri isyanlar bölümünde ele alındı ancak burada merkezde çıkan isyanın Karayazıcıyı bahane ederek merkezin politikalarını hedef alan bazı vezirler ve ulema tarafından ,sipahilerin öne sürülmesiyle ortaya çıkartıldığına değinilecek. Karayazıcı, Hüseyin Paşa ile birlikte isyan ettiğinde, hedef aldıkları kesim, genel olarak elinde para bulunduran ve reayaya zulüm ettiklerini ileri sürdükleri kesimdi. Bunların arasında daha öncede bahsedildiği gibi birçok bölgenin beylerbeyleri, kadıları ve elinde sermaye bulunduran gayrimüslimler vardı. İsyancıların hedefi haline gelen bu kesimler, İstanbul'da da birbiriyle mücadele halindeydi. 1600 yılında ortaya çıkan isyanda Esperaza Malchi'nin öldürülmesi, ekonomik ağlarda hakimiyet kurmaya çalışan enderuna, ulema ve vüzera tarafından verilen bir mesaj olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde başta yahudiler olmak üzere gayrimüslimlerin devlet işlerine karışması engellenmek istenmişti. Başrolde sipahiler vardı, Macaristan savaşının yarattığı koşulların kendilerini sömürdüğünü ve bunun da baş sorumlusunun tımarları kendi çıkarları doğrultusunda dağıtan, elinde para bulunduran enderun ve gayrimüslimler olduğunu ileri sürmüşlerdi. Caroline Finkel'in Habsburg savaşlarının maliyetiyle ilgili yaptığı çalışma, merkezi hazineden bu savaş için harcanan paranın boyutlarını gösteriyor.⁴²⁰ Ayrıca 16.yy'nin ikinci yarısından itibaren devletin kısa dönemli borçlanmaya giderek mali bunalımı aşmaya çalıştı ve borçlar genellikle ellerinde ciddi anlamda para bulunduran Yahudi bankerlerden alındı.⁴²¹ İsyanlar bölümünde görüldüğü üzere Esperanza Malchi'nin öldürülüp, iltizamların çoğunu ellerinde bulundurmaya başlayan Yahudilere bir cevap verilmesi bu bakımdan

⁴¹⁹ Asve, Sdac, f. 53, l.4, 29 Mart 1601, s. 44-45

⁴²⁰ Caroline Finkel, Macaristan'daki 1593-1606 Osmanlı-Habsburg Savaşının Maliyeti, , Mehmed Genç ve Erol Özvar (ed), Cilt 1, İstanbul: Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi, s-239-241

⁴²¹ İnalçık, The Ottoman State: Economy and Society, s. 212-214

tesadüfi değildi. İstanbul'daki sipahi isyanlarında bu gruplar enderun ile işbirliği içinde zenginleşmekle suçlanırken, Karayazıcı da Anadolu'da bu grupları hedef aldı.

Karayazıcı merkezdeki meşruiyet kargaşasının bir parçası olarak kendisini Anadolu'da varsılladı. Yüksek rütbeli devlet görevlilerini iltazamları merkezden satın alıp reayayı ezmekle suçladılar. Bunların yanında yer alan bazı kadılar da hedef haline gelmişti. Onları da yargı yetkilerini yüksek rütbelilerin lehine kullanmakla suçluyorlardı. Anadolu'da bulunan sermaye sahibi gayrimüslimlerde asilerin hedefi haline geldiler. Anadolu'da hedef haline gelen kesimin aslında merkezde de çok ciddi bir çekişme içinde olduğu ve özellikle sipahilerin bu çekişmenin bir parçası olarak merkezi tehdit etmek için kullanıldığına isyanlar bölümünde değinildi. Bu çekişmelerin hanedanın meşruiyetini dahi sorgulayacak safhaya gelmesi, Karayazıcının da kendisini Anadolu'nun Sultan'ı ilan etmesiyle paralellik gösteriyor. Bu saltanat iddiası Karayazıcının meşruiyet sağlamak için geliştirdiği bir zorunluluktur. 16.yy'nin ikinci yarısından beri bölgesel isyanlarda başrolü oynayan suhteler, yükselme şanslarını kaybeden orta ve düşük düzey görevliler, bazı yeniçeriler, konar göçerler, yaşamak için gelire ihtiyacı olan leventler, ağır vergi yükü altında ezilen reaya, Karayazıcı'nın yanında yer alan gruplardı. Bu grupların bir arada tutulması için asinin meşruiyet sağlaması zorunluluktur, bunu da kendisini Anadolu'nun Sultanı ilan ederek sağlamaya çalıştı. Nasıl ki merkezdeki hizipler kontrol edemedikleri herhangi bir kapıyla bir isyancı kapısı arasında fark görmedilerse, bu farklı gruplar da bir isyancı kapısında ya da meşru bir görevli kapısında yer almakta bir fark görmediler. Ancak asinin hareket alanı genişleyip, hükmettiği alan arttıkça, merkezi bir yapılanmaya gitmek zorunda kalıp meşruiyet sağlamaya çalışmak zorunda kaldı. Bu ilanı hanedana bir alternatif yaratmaktan daha çok, koşulların dayatmasıyla yaptı çünkü daha sonra görüleceği üzere, bu ilandan sonra da sürekli olarak merkezdeki görevlilere mektup yazıp kendisine resmi bir görev talep etmeye devam etti. 1601 yılında merkezde çıkan isyana kadar, hizipler arası mücadeleden sürekli olarak yararlanmış ve hepsinden belirli dönemlerde destek almıştı. Ancak bu isyandan sonra enderuna yönelik hareket çok şiddetli oldu, ve merkezdeki isyan Karayazıcı'nın ortadan kaldırılacağı sözünün verilmesiyle yatıştırıldı.

İsyancılar, Karayazıcının devlet büyükleriyle ittifak içinde olduğunu ve özellikle Gazanfer Ağa'nın Karayazıcı ile işbirliği içinde olduğunu, ondan büyük miktarda para aldığını ve çok zenginleştiğini söylediler. İsyancılar, kendileri Tuna'yı geçemezken,

Gence'ye gidemezken, Karayazıcı'nın kendisine önerilen sancakları ve Avrupa'daki beylerbeyliğini kabul etmediğini, Sultanlığını ilan ederek kendisini Türklerin İmparatoru olarak kabul ettirmeye çalıştığını, kendi adına para bastırıldığını, hutbe okuttuğunu, yeniçerileri olduğunu ve hristiyanları katlettiğini söylediler. Ayrıca önemli bir Anadolu kadısını öldürdüğünü (Samsun'daki gerçekleşen olay) dile getirdiler. Balyos, bu durumun ulemayı, Karayazıcı ile karşı karşıya getirdiğini söylüyor⁴²². İsyanın detaylarına daha önce değinildiğinden burada sadece Karayazıcı'nın yarattığı meşruiyet probleminin nasıl kullanıldığına değinildi. Bu isyanın ana hedefi Enderun ve özellikle Gazanfer Ağa oldu. Hanedanın kontrol etmeye çalıştığı yatırım ağları ve paşa kapılarının, bu isyanın ana figürleri olmaları, onların Karayazıcı'nın hareketlerini merkeze karşı bir silah olarak kullanarak, kendi ağlarını kuvvetlendirmek istemelerinden ileri geldi. Saray teşkilatının sorumlusu da Gazanfer Ağa idi. Kapı Ağalık kurumunun III.Murad zamanından beri paşa kapılarına, özellikle de Sokollu Mehmed Paşa'nın kapısına karşı merkez adına ağlar yaratılması ve kontrol edilmesi için güçlendirilmesine karşı en büyük tepki, 1601 yılında ortaya çıkan bu isyan oldu. Merkez teşkilatı açık açık ulema ve sipahiler tarafından Karayazıcı ile işbirliği içinde hareket etmekle suçlandı.

İsyan bastırıldıktan hemen sonra isyanı kışkırtmakla suçlanan birçok görevli görevden alındı ve Karayazıcı'ya karşı büyük bir harekate girişilmesi kararlaştırıldı. Bu karar isyandan hemen önce de alınmıştı ancak, merkezde ortaya çıkan isyan yüzünden harekete geçilememişti. Daha önce Mahmud Paşa'nın isyancının üzerine gönderilmesi Hacı İbrahim Paşa'nın geç kalacağı düşünüldüğünden kararlaştırılmıştı fakat kendisi bu görevden alındı ve tekrar Hacı İbrahim Paşa'nın gönderilmesine karar verildi ancak kendisi serdar olarak asinin üzerine yürümeyecekti. Serdar olarak şu anda Halep'te bulunan Sokolzade Hasan Paşa tayin edildi. Hacı İbrahim Paşa, İstanbul'dan hareket edip askerlerini paşayla birleştirecek ve isyancının üzerine gidecekti. Ayrıca daha önce Hacı İbrahim Paşa'ya verilmesi kararlaştırılan Tebriz Beylerbeyliği de ondan alınarak Hasan Paşa'ya verildi. Balyos, İran sınırında bulunan bu kadar önemli bir Beylerbeyliği'nin Hasan Paşa gibi daha tecrübeli paşalara ihtiyaç duyulmasından ötürü ona verildiğini bildiriyor. Hasan Paşa, Hacı İbrahim Paşa ile birleşene kadar geçen sürede asker toplayıp orduyu düzene sokacaktı. İstanbul'dan Hacı İbrahim Paşa ile hareket edecek olan askerlerin kimlerden oluşturulacağı da belirsizdi. Geçen sene Tuna

⁴²² Asve, Sdac, f. 53, l. 5, 21 Mart 1601, s. 56-63

Vilayeti'nde Mahmud Paşa ile birlikte olan 5.000 yeniçeri ve 2.500 kadar sipahiden oluşturulması düşünülüyordu. Balyos, bu askerlerin Damad İbrahim Paşa'nın Macaristan'da savaş meydanında bulunmayanların tımarlarının alınması yönünde verdiği emir yüzünden de kafa karışıklığı yaşayacaklarını bildiriyor⁴²³.

Merkez yukarıda bahsedilen karışıklıklarla uğraşırken Karayazıcı, Anadolu'da gücünü arttırmaya devam etti. Karayazıcı ile birlikte hareket eden Karakaş Ağa, 7.000 adamıyla birlikte Çankırı'yı yağmalamıştı. Maraş bölgesinde Karayazıcı'ya karşı gönderilmiş askerlerin bir kısmı donanmada bekliyordu, Karayazıcı bu kuvvetlerden korkmadığını göstermek için Karaman'a geldi. Ancak Balyos'un Hasan Paşa'dan gelen mektuptan aktardığı kadarıyla, Karayazıcı, Hasan Paşa'dan diğer generallerden daha fazla çekiniyordu. Hasan Paşa'nın, civardan topladığı askerler henüz Karayazıcı'ya karşı harekete geçmemişti, ancak kısa bir süre içinde ona karşı yürümesi bekleniyordu⁴²⁴. Hacı İbrahim Paşa İstanbul'dan gönderilmesine karar verilmesinin üstünden bir ay geçmesine rağmen İstanbul'dan hareket edemedi. Kendi emrine verilen askerleri toparlamaya çalışıyordu. Karayazıcı, Hasan Paşa'nın ve bölgedeki diğer paşaların kendisine saldırmak için hazırlandıklarını biliyordu. Onların saldırısını beklemeden, kendisi saldırmak istedi ve 6.000 atlısıyla birlikte Halep'e doğru hareket etti. Ancak, Sultan'ın kuvvetlerine savaş alanında uzun süre karşı gelemeyeceğini anladı ve civarda bulunan bir dağa çekildi. Bu sırada Halep'ten gelen bir mektup Karayazıcı'nın hareketlerinin bölgeyi sefalet içinde bıraktığını, insanların sadece çimen yiyerek beslendiklerini, çoğunluğunun da öldüğünü bildiriyordu. Halep'in dört gün ilerisinde bulunan İskenderun'dan vebanın yayılmaya başladığına dair haber gelmişti. Bunların haricinde İran sınırında da problemler vardı. Şirvan civarında bulunan bazı Türkler ve Irak civarında bulunan bazı Kürtler, İranlıların tarafına geçtiler. İran da Karayazıcı'nın hareketleri dikkatle izleniyordu, ordularını hemen harekete geçirebilirlerdi ancak yakında bulunan Osmanlı ordusu yüzünden bunu yapmaya cesaret edemediler⁴²⁵. Osmanlı ordusunun da durumu iyi değildi, Hacı İbrahim Paşa kendisine Karayazıcı'ya karşı hareket etme görevinin verilmesinin üzerinden iki aya yakın bir zaman geçmesine rağmen Üsküdar'dan hareket edemedi. Yeteri kadar asker toplayamamıştı, eksik sayıda askerle hareket edip, Karayazıcı'nın adamları tarafından bozguna uğratılmaktan çekindi.

⁴²³ Asve, Sdac, f. 53, l. 8, 4 Nisan 1601, s. 100-101

⁴²⁴ Asve, Sdac, f. 53, l. 10, 8 Nisan 1601, s. 131-132

⁴²⁵ Asve, Sdac, f. 53, l. 13, 4 Mayıs 1601, s. 158-159

Hasan Paşa'da hala isyancının üzerine yürümemişti. İki tarafta bu süre zarfında toparlanmaya çalıştı. Karayazıcı Çorum civarında üç tane başarılı savaş yaptı ve bölgedeki hakimiyetini güçlendirdi. Ferhad Paşa'nın oğlu Van Paşalığına giderken, Karayazıcının kardeşi Hasan Paşa tarafından saldırıya uğradı ve bütün malları yağmalandı⁴²⁶. Anadolu'daki durum merkezin hergün daha da fazla sıkıştırdı. Hizip mücadeleleri ve isyanlar, Macaristan'daki savaş, isyancının üzerine büyük bir orduyla gidilmesinin önünde engel oluşturdu, ayrıca Damad İbrahim Paşa ve merkez isyanlarının arkasında duran diğer grupların Anadolu'daki huzursuzluktan tedirginlik duymaktan ziyade bu durumu fırsata çevirmeye çalışmaları da isyanın bastırılmasını engelledi. Karayazıcı isyanın yarattığı ortamda, asiye karşı gönderilen görevliler de, bu isyanı kendi rakiplerini ekarte etmek için kullandılar.

4.6. Karayazıcı'ya Karşı Son Sefer veya Karayazıcı'nın Sonu

Hacı İbrahim Paşa, Üsküdar'dan ancak haziran başında ayrılabilirdi. Kendisiyle birlikte hareket edecek asker bulmakta zorlandı. Hareket ettiğinde yanında yalnızca 800 asker bulunuyordu⁴²⁷. Hasan Paşa ile birleşmek için askerle birlikte hareket ederken civar bölgelerden de kendisine askerler katılacaktı. Bu sırada Hasan Paşa ise Suriye'ye yakın bir bölgede ordusunu düzene sokmakla uğraşıyordu. Askeri arasında çatışma çıktı ve 400 kadar asker yaralandı. Bu askerlerin de isyana katılmasından korkuluyordu. Karayazıcı ise Sivas'ı yağmalamış ve Osmanlı kuvvetlerini iç kaleye çekilmeye zorlamıştı. Hasan Paşa'nın Diyarbakır'dan beklediği yardım ise gelmedi. Diyarbakır beylerbeyi, kendisine sultan tarafından tevdi edilen kaleyi koruyacağını Hasan Paşa'ya bildirdi. Yakındaki bölgelerden gelmesi beklenen yardım da zamanında gelemedi⁴²⁸. Hacı İbrahim Paşa para kıtlığı ve Anadolu'daki müzayaka yüzünden çok ağır ilerliyor; merkezde onun Hasan Paşa ile birleşip birleşmeyeceğinden şüphe duyuluyordu. İsyancıya karşı iki paşanın gönderilmesi yüzünden kamuoyunda kimin serdar olduğu konusunda şüpheye düşüldü. O kadar öyle ki, bunu engellemek için merkez her tarafa ulaklar gönderip, Karayazıcı'ya karşı Hasan Paşa'nın serdar tayin edildiğini bildirdi⁴²⁹. Hacı İbrahim Paşa aradan bir buçuk ay geçmesine rağmen askerlerini Hasan Paşa ile

⁴²⁶ Asve, Sdac, f. 53, s. 197

⁴²⁷ Asve, Sdac, f. 53, l. 17, 3 Haziran 1601, s. 255

⁴²⁸ Asve, Sdac, f. 53, l. 20, 17 Haziran 1601, s. 292-293

⁴²⁹ Asve, Sdac, f. 53, l. 23, 15 Temmuz 1601, s. 341

birleştiremedi zira aralarında ciddi bir iletişim problemi vardı. Hasan Paşa'nın serdarlığının tanınması için yollanan ulağın, aynı zamanda Hacı İbrahim'in kendi eksikliği yüzünden ilerleyememesi durumunda onu öldürmekle de görevlendirildiği söylentileri de huzursuzluğun iyice artmasına sebep oldu. İstanbul'da paşanın öldüğünü düşünenler bile vardı. Karayazıcı'nın bu dönemdeki hareketleriyle ilgili bilgi yok ancak onun Hasan Paşa'ya karşı bir zafer elde ettiğinden şüpheleniliyordu. Temmuzun başında Karayazıcı'yı destekleyen 2000 suhtenin kafaları kesilip İstanbul'a yollanmıştı ancak bu olaydan sonra Karayazıcı ile ilgili haber alınamaması İstanbul'da dedikoduların başlamasına sebep oldu. Hacı İbrahim Paşa'nın öldürülmesinin böyle bir dönemde asker arasında bir isyanın çıkmasına sebep olabileceğinden de tedirginlik duyuluyordu⁴³⁰. Bu sırada Vezir-i Azam İbrahim Paşa'nın ölüm haberi İstanbul'a ulaştı⁴³¹. Karayazıcı'nın üzerine gönderilen paşalardan da haber alınamaması merkezde ciddi bir tedirginlik yarattı. İbrahim Paşa'nın yerine Yemişçi Hasan Paşa geçirildi. Bu paşa Safiye Sultan tarafından da destekleniyordu ancak İbrahim Paşa'nın dul kalan eşi sultan tarafından Yemişçi Hasan Paşa ile evlendirilmek istemesi, Safiye Sultan'ın istemediği bir durumdu, daha genç ve zengin birisiyle Ayşe Sultan'ı evlendirmek istiyordu. Bunun için de Karayazıcı'ya karşı serdar olan Hasan Paşa'yı düşünmüştü ancak Yemişçi Hasan Paşa, Karayazıcı hareketindeki eksiklikleri Hasan Paşa'ya yükledi ve damat olmayı başardı. Yemişçi Hasan Paşa bu sayede İbrahim Paşa'dan Sultan'a kalacak olan mirası elde etmek ve akrabalık yoluyla saltanata bağlanmayı amaçlıyordu⁴³². Ayrıca Hasan Paşa'nın Karayazıcı'ya karşı şimdiye kadar herhangi bir başarı elde edememesinden ötürü, kapıcıbaşlarını yollatıp onun idamını sağlayacağı da konuşuluyordu. Yemişçi Hasan Paşa, Hasan Paşa'yı ortadan kaldırmayı planlarken, Hasan Paşa da kendisine rakip olarak gördüğü Hacı İbrahim Paşa'yı ortadan kaldırmaya çalıştı. Balyos'un bildirdiğine göre, Karayazıcı'nın önde gelen ortaklarından bir tanesi, Hacı İbrahim Paşa'ya pusu kurarak ordusunu dağıtmayı başardı ve paşa da kendi utancını örtmek için kendi adamlarının kellelerini bunlar sanki asilerininkilermiş gibi divana yolladı. Hem Karayazıcı hem de paşalar, bu dönemde, zaman kazanıp tekrar toparlanmak veya canlarından olmamak için bu yönteme sık sık başvurudular. Hacı İbrahim Paşa, bozguna uğradığı haberi saraya ulaşırsa çok fazla yaşamayacağını biliyordu. Balyos, Hasan Paşa'nın, bu süre zarfında ordusunu Hacı İbrahim Paşa ile birleştirmeyi sürekli olarak

⁴³⁰ Asve, Sdac, f. 53 ,l.25, 30 Temmuz 1601, s. 377

⁴³¹ Asve, Sdac, f. 53, l. 24, 22 Temmuz,1601, s.356

⁴³² Asve, Sdac, f. 53, l. 27, 11 Ağustos 1601 s. 404

geciktirdiğini ve Karayazıcı'nın paşayı alt etmesi için ona zaman kazandırdığını ve bu sayede güçlü bir rakibinden kurtulacağını düşündüğünü söylüyor⁴³³. Olayların seyrine bakıldığında Hasan Paşa'nın böyle bir yöntem izlemiş olması muhtemel. Hasan Paşa, Karayazıcı ile asker sayısının az olmasından ötürü çarpışmadığını söyleyerek merkezden özür dilese de⁴³⁴, bunu Hacı İbrahim Paşa'yı ortadan kaldırmak için bir bahane olarak ileri sürmüş olması ise daha akla yakın, çünkü daha sonra asinin üzerine yürüdüğünde paşanın elinde bulunan asker sayısı bundan daha fazla değildi, ayrıca bu süre zarfında Karayazıcı'nın Sivas ve civarında güçlenmesine sebep oldu. Hacı İbrahim Paşa bu yenilgiden sonra Kayseri'ye çekildi ve Hasan Paşa'nın yardıma gelmesini bekledi, kısa süre içinde Hasan Paşa'nın 25-30 bin adamıyla birlikte gelip Karayazıcı'ya karşı kesin bir zafer elde etmesi bekleniyordu. Karayazıcı Hacı İbrahim Paşa ile yaptığı savaştan sonra kendisine katılan devlet görevlilerini bağışlayacağını ve bölgeden Osmanlı devletinin otoritesini kaldıracağını bildiren emirler yolladı.. Naima'nın Karayazıcı'nın saltanatını Hacı İbrahim Paşa'yı yenilgiye uğratmasından sonra ilan ettiğine dair anlatımı, muhtemelen Karayazıcı'nın bu dönemde kendi adına çıkarttığı fermanlara dayanıyor. Venedik arşivinde bu fermanlardan birinin kopyası mevcut ve Naima'nın verdiği tarihle örtüşüyor. Karayazıcı'da bu sırada yenilgi ihtimaline karşı hazinesini ve eşyalarını yakınlarda bulunan bir dağın tepesine gönderdi⁴³⁵. Paşa, Hacı İbrahim Paşa'nın gücünü kırmayı başarabilmişti ancak Yemişçi Hasan Paşa'nın Vezir-i Azam olması dengeleri onun aleyhine değiştirdi. Yemişçi Hasan Paşa, Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın sadrazam olmasını istedi ancak bu gerçekleşmedi, bu olaydan kısa bir süre sonra Hafız Ahmed Paşa tekrar sultan tarafından beylerbeyliğine atandı ve Tebriz'e gönderilmesi kararlaştırıldı. Mehmed Paşa'ya ise Bağdat beylerbeyliği verildi. 1601 yılındaki isyandan sonra iyice güçlenen Yusuf Sinan Paşa hizibi, Vezir-i Azam İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra daha da güçlendi ve diğer paşa kapıları üzerinde iyiden iyiye etkin hale geldi. Kuşkusuz, Hasan Paşa bu değişikliklerden olumsuz biçimde etkilendi. Başka türlü ifade edersek, merkezde değişen güç dengeleri, taşrada görevli olan paşaların konumunu doğrudan etkiliyordu. Bu yüzden taşrada bulunan paşalar birbirlerinin “kuyusunu kazarken”, merkeze olan bitenle ilgili yanlış bilgi yollayabiliyor. İş bununla da kalmıyor, saray çevresindeki zümreler de Sultan'ı çıkarları doğrultusunda hareket ettirmeye çalışıyorlardı. Hacı İbrahim'in bozguna uğradığını Sultan'dan

⁴³³ Asve, Sdac, f. 53, l. 28, 13 Ağustos 1601, s.418-419

⁴³⁵ Asve, Sdac, f. 53, l. 29, 26 Ağustos 1601, s. 425-426

gizlediler, daha önce Karayazıcı'ya karşı gönderilen Yeniçeri Ağası'nın yardımcısı asinin adamları tarafından öldürüldüğünde, sultana mezburun doğal yollardan öldüğünü ve başka bir ağanın gönderilmesi gerektiğini söylediler. Ancak, Sultan'ın olan bitenden haberinin olmasını isteyen diğer bir zümre, Bursa Kadısının aracılığı ile Sultan'a arz verip, olan bitenden Sultan'ı haberdar etti. Bunun üzerine, belki de sefer hazırlığı yapan sultan iki ay kaldığı Üsküdar'dan ayrılıp, İstanbul'a geçti.

Hasan Paşa'nın ne kadar askeri olduğu hakkında bilgiler çelişkiliydi ancak adamlarından bir kısmının Karayazıcı'nın tarafına geçtiği haberi bu sıralarda İstanbul'a ulaşmıştı. Hasan Paşa daha önce Şam beylerbeyi Şerif'ten yardım istedi. Şerif Paşa, Halep beylerbeyliğini Beşir Paşa'dan almak için şehri kuşatmıştı. Beşir Paşa görevi vermek istemedi, ayrıca Halep yeniçerileri tarafından destekleniyordu. Hasan Paşa, paşaların arasındaki rekabeti kaldırmak için, Yusuf Sinan Paşa'nın oğluna Sultan tarafından verilmiş olan Şam Beylerbeyliğini ondan geri alıp, tekrar Şerif Paşa'ya tevdi etti. Bu sırada vakit kazanıp Karayazıcı ile anlaşma yoluna gitmek istedi. Ancak bunu yapamadı. Sultan Hacı İbrahim Paşa'nın yenilgisini öğrendikten sonra onu görevden aldı. Karayazıcı'nın Hristiyanlarla birleşmesini engellemek için Uzun Liman kalesi güçlendirildi, bu sayede Rodos tarafından gelecek bir yardımın önüne geçilmek istendi. Ancak bütün bu önlemlere rağmen Hasan Paşa hala Karayazıcı'ya karşı bir başarı elde edememişti, tekrar Bağdat beylerbeyliğine atanan Mehmed Paşa hazinesini yanına almak istiyordu. Balyos, Mehmed Paşa'nın devletin çökeceğini düşündüğünü bildiriyor⁴³⁶.

Hafız Ahmed Paşa, Anadolu Beylerbeyliğini almak için hareket etmeye hazırlandığı sırada daha önce Karayazıcı tarafından öldürülmüş olan Yeniçeri Ağası'nın yardımcısının yerine yeni bir ağa atanarak 500 yeniçeri ile gönderildi, daha sonra ona katılacak yeniçeriler ile birlikte sayısı 2000 yeniçeriye bulacaktı⁴³⁷. Bu sırada İstanbul'a önce isyancı Mihal'in ölüm haberinin doğru olduğu bilgisi ulaştı ve akabinde de Hasan Paşa'nın Karayazıcı'ya karşı büyük bir zafer elde ettiği haberi geldi. Hasan Paşa'dan gelen haberlerde Karayazıcı'yı Elbistan yakınlarında İncesu'ya kadar takip ettiklerini ve 14 Eylül günü ona karşı harekate girişip başarılı oldukları bildirildi. Buna göre Hasan Paşa'nın yanında birçok Beylerbeyi bulunuyordu. Maraş Beylerbeyi Piyale Paşa,

⁴³⁶ Asve, Sdac, f. 54 l. 3, 9 Eylül 1601, s. 9-11

⁴³⁷ Asve, Sdac, f. 54, l.5, 23 Eylül 1601, s. 32

Trablus ve Erzurum Beylerbeyleri, Van Beylerbeyi, Antep'den gelen Sancakbeyleri, Mehmed Paşa komutasında Şam'dan gelen askerler, Diyarbakır ve Kars'dan gelen kürtler, Hasan Paşa'nın ordusunu oluşturdular. Karayazıcı'nın 15 bin atlısı ve çok sayıda sekbanı vardı ancak Hasan Paşa'nın ordusu Karayazıcı'nın ordusundan çok daha kuvvetliydi ve bu savaşta asiye büyük zarar verip kardeşi Deli Hasan'ı yaraladılar, Karayazıcı'nın Kayseri ve Sivas bölgesinden topladığı paraları ele geçirdiler. Daha önce Öztürk Paşa'nın imrahoru olan ve daha sonra Karayazıcı'nın kahyalığını yapan Murad Ağa da savaş sırasında Hasan Paşa'nı kuvvetlerine katıldı. Karayazıcı bu savaşın sonunda çok kayıp verdi ve Canik dağlarına çekildi. Bu haber merkeze ulaşır ulaşmaz Sultan Saray'dan çıkıp babasının ve diğer Sultanların mezarlarını ziyaret etti ve altı tane camiye dolaştı, hemen Macaristan cephesindeki Yemişçi Hasan Paşa'ya mektup göndererek zaferin ilan edilmesini istedi. Yemişçi Hasan Paşa'ya bir diğer mektup da, tekrar II. Vezir ve sadaret kaymakamı olan Halil Paşa tarafından yollandı. Bu haberler merkezde büyük sevinç yaratsa da, Mehmed Paşa'nın Karayazıcı'ya karşı kazandığı zaferden sonra da benzer bir durumun yaşanmış olmasından dolayı birçok kişi tedirginlik içindeydi. Karayazıcı'ya karşı kesin bir zafer elde edildiği haberi geldiyse de, ne esir alınabilmiş ne de öldürülmüştü, sadece adamlarıyla birlikte bir dağın tepesine çekilmişti. Mehmed Paşa'nın da böyle bir durumda kesin zaferini merkeze bildirdiğini ve daha sonra Karayazıcı'nın tekrar toparlanıp isyan ettiğini merkezde bulunan görevliler biliyordu. Dezenformasyonun paşalar tarafından sıkça başvurulan bir metot olması, Karayazıcı'ya karşı kesin bir zaferin elde edilip edilmediği konusunda divanı şüphe içinde bıraktı. Ayrıca Hasan Paşa, asiye kış koşulları yüzünden kuşatmamıştı ve bu durum Karayazıcı'nın tekrar toparlanmasını sağlayabilirdi. Bütün bunların yanında Hasan Paşa'nın başarısından rahatsızlık duyan Halil Paşa gibi üst düzey görevliler de vardı. Halil Paşa, Hasan Paşa'nın merkeze gelirse sadece sadaret kaymakamı yapılmayacağını, Vezir-i Azam Yemişçi Hasan Paşa'nın yerine Vezir-i Azam yapılabileceğini düşünüyordu. Yaşı genç olduğundan daha önce ona karşı herhangi bir kıskançlık beslemiyordu ancak Osmanlı Devleti'ni uzun süredir uğraştıran böyle bir isyanı bastırması Halil Paşa'yı rahatsız etti. Halil Paşa, Hafız Ahmed Paşa'nın hareketlerinden de tedirginlik duyuyordu⁴³⁸. İsyanın devam etmesi hiziplerin manevra alanlarını genişlettiğinden, şimdi ortadan kalkacak olması birçok üst düzey rütbelinin merkezi sıkıştırmak için kullandıkları bahanelerini ellerinden alacaktı. Halil Paşa,

⁴³⁸ Asve, Sdac, f. 54, l. 7, 7 Ekim 1601, s. 43-52

Yemişçi Hasan Paşa'nın Vezir-i Azam olmasıyla birlikte tekrar divana dönse de, artık eskisi kadar güçlü değildi. Safiye Sultan'ın desteğini kaybetmiş ve Yemişçi Hasan Paşa'nın en büyük rakibi olan Sunullah Efendi görevden alınmıştı. Sunullah Efendi'nin sipahiler arasındaki etkinliği çok fazlaydı, bunu kırmak isteyen Yemişçi Hasan Paşa onu görevden alarak yerine eski Şeyhülislam Hoca Saadettin'in oğlu Mehmed Çelebi Efendi'yi getirmişti. Bu daha önceki sipahi ayaklanmalarının arkasında olan Halil Paşa'nın da gücünü kırdı. Bu yüzden Karayazıcı isyanın bastırılmasından sonra çıkacak yeni durumdan tedirginlik duydu.

Karayazıcı'ya karşı kazanıldığı söylenen zaferden sonra, İstanbul'a haber gelmemesi, Hasan Paşa'nın hareketlerinden her gün daha fazla şüphe duyulması sonucunu doğurdu. Balyos, müftünün Fransız elçisine Karayazıcı'nın kanatlarının uçamayacak bir şekilde kırılmadığını ve 20.000 kişilik bir orduyla isyancıya karşı nasıl kesin bir zafer elde edilemediğini anlamadığını söylediğini bildiriyor. Yeni Şeyhülislam, Yemişçi Hasan Paşa ve Halil Paşa, Hasan Paşa'ya karşı hareket ettiler ve Karayazıcı isyanının bastırılmamasının sebebinin paşa olduğunu dile getirdiler. Ayrıca İstanbul'a toplumun ve özellikle de Sultan'ının yatıştırılması için ne bir kelle ne de bir esir gönderilmemesi şüpheleri arttırdı. Karayazıcı'nın ordusu savaştan sonra dağıldı ve Anadolu'nun birçok bölgesine yayıldılar. Bu sırada Karayazıcı hala Canik dağlarındaydı, yanında 200 suhte ve 30 tane adamı vardı, bu bölgeye atla ulaşmak da mümkün değildi. Hacı İbrahim Paşa da Karayazıcı'yı bulunduğu bölgede aramaya 1.000 yeniçeri ile birlikte geldi, asiye ele geçireceklerini düşünüyordu ancak bir yandan da Karayazıcı'nın sakallarını kesip kılık değiştirerek kaçtığından şüpheleniyorlardı. Asinin takipçileri, onun çok kötü bir durumda olmadığına inanıyorlardı. Ayrıca merkez bulunduğu bölgeden kaçıp, kürtlerle birlikte Arabistan'a çekilerek orada İran ile birleşip tekrar toparlanıp saldırıya geçeceğinden korkuyordu. Hasan Paşa, bu zaferden hemen sonra kazandığı şöhreti kullanarak vakit geçirmeden Yemişçi Hasan Paşa'nın hizbinin güçlenmesine müsaade etmemeye çalıştı. İlk olarak, hem Yemişçi Hasan Paşa'nın hem Yusuf Sinan Paşa'nın desteklediği, Sinanpaşazade Mehmed Paşa'ya Sultan tarafından verilen Bağdat Paşalığını elinden almak istedi. Hasan Paşa bu Beylerbeyliğini Öztürk Paşa'ya vermek istedi, Mehmed Paşa bu görevi almak için bir aydır o bölgeye doğru yürüyordu, Sultan devleti yıllardır uğraştıran Karayazıcı'yı bastırmayı başardığı düşünülen Hasan Paşa'nın bu atamasını kabul etti ve Mehmed Paşa bu görevden

azledildi⁴³⁹. Hasan Paşa eline güç geçiren bütün yüksek rütbelilerin yaptığı gibi hızlı bir şekilde atama yaparak kendi kapısını güçlendirmeye çalıştı. Karayazıcı ile ilgili bilgilerin çelişkili olması da merkezin dengelerini sürekli olarak değiştirdi. Sultan'a ulaşan haberlerin çoğunluğu manipülatifti. Kasım ayının başında merkeze Karayazıcı'nın kısa süre önce merkezden gönderilen Hafız Ahmed Paşa'yı yenilgiye uğrattığı, asinin tekrar Amasya'ya girdiği, zindanları boşaltarak kendi yandaşlarını kurtardığı ve şehri yağmaladığı haberi geldi. Bu haberin doğruluğu merkezde belirsizliğin hakim olduğuna işaret ediyor. Bu tür haberlerin merkeze ulaşması, Hasan Paşa'nın Karayazıcı'ya karşı kazandığı zaferin tesadüfi bir zafer olduğu hissini uyandırıyor. Balyos, merkezde bulunanların haberleri kendi istedikleri biçimde topluma ilettiklerini, Karayazıcı'nın hala gücünü koruduğunu bildiriyor⁴⁴⁰. Ancak Balyos'un da senatoya rapor verirken, Karayazıcı isyanı ile ilgili olarak Venedik merkezli bir yazın geliştirdiğini unutmamak gerekli çünkü Balyos, Osmanlı Devleti'nin bu isyanlar sayesinde yıkılacağını sık sık yazmış ve Venedik'in politikasının bu şekilde gelişmesine sebep olmuştu. İsyancıdan gelen özellikle Hasan Paşa ile yaptığı savaştan sonraki haberlerin aktarımının bu yüzden sıkıntılı olduğu söylenebilir. Yine isyancının hareketleriyle ilgili olan belirsizlik, merkezdeki ilişkilerin de karmaşık hale gelmesine sebep oldu. Karayazıcı ile işbirliği yapmakla suçlanan Menteşe sancakbeyini idama mahkum oldu, ancak Halil Paşa, 80.000 altın para karşılığında, ona hayatını kurtarma şansı verdi. Divanda onun hakkında yapılan suçlamaların yeterli olmadığını söyledi⁴⁴¹.

Karayazıcı'nın Amasya'yı yağmalaması Safiye Sultan'ı endişelendirdi, bu bölgede Valide Sultan'ın çok fazla yatırımı vardı. İsyancının hareketlerinin kontrol edilememesi merkezin yatırım ağlarına zarar veriyordu, bu durum asiye karşı gönderilen Hasan Paşa'nın hareketlerinden daha da fazla şüphelenilmesini sağladı. Yemişçi Hasan Paşa, zaten kendisini ekarte etmeye çalışıyor, Halil Paşa da genç yaşta ünlenmesinden endişe duyuyordu. Bunun üstüne merkezin yatırımlarının da zarara uğraması eklendi. Hasan Paşa asinin üzerine yürümekte geç kalmakla itam edildi. Karayazıcı'yı bozguna uğrattığı sırada yanında olan askerlerin çoğu asinin üzerine tekrar yürümektense kendi liderlerinin peşinden gitmeyi tercih ettiler. Yine bu dönemde Anadolu'nun diğer bölgelerinden isyan sesleri yükselmeye başladı. Sokollu Mehmed Paşa'nın eski

⁴³⁹ Asve, Sdac, f. 54, l.11, 21 Ekim 1601, s.80-81

⁴⁴⁰ Asve, Sdac, f. 54, l. 14, 4 Kasım 1601, s.102

⁴⁴¹ Asve, Sdac, f. 54, l. 14, 4 Kasım 1601, s.102

imrahoru isyan etti. Karayazıcı ile işbirliği içinde hareket etmiyordu ancak bu durum merkezin zaten yeterince düzenli olmayan ordusu için başka bir problemin ortaya çıkmasına sebep olacağından ötürü sıkıntı yarattı ve Hasan Paşa'nın durumunu daha da kritikledi. İmrahorun hangi koşullar altında isyan ettiğine dair bilgi yok ancak kendisi Macar kökenliydi ve Hafız Ahmed Paşa'nın Tebriz'deki görevine giderken onunla karşılaşması ve aralarında bir sıkıntı olmaması isyanın bu karşılaşmadan kısa bir süre sonra çıktığını gösteriyor⁴⁴².

Karayazıcı, bulunduğu bölgede toparlanmaya çalışıp, şehirleri yağmalamaya devam ederken, Erzurum Beylerbeyi Osman Paşa'ya tuzak kurup eline geçirdi. İki adamını Osman Paşa'nın yanına yollayarak kendisinin çok zayıf bir şekilde adamlarıyla birlikte bir ormanda bulunduğu inandırdı. Osman Paşa bu adamların öncülüğünde acil bir şekilde Karayazıcı'nın üstüne yürüdü ve asi tarafından kuşatılarak esir alındı. Osman Paşa diğer sancaklardan yardım almadan ve çok yakın bir bölgede bulunan Hasan Paşa'ya haber vermeye fırsat bulamadan isyancı tarafından kendi üstüne çekilmişti. Karayazıcı bu şekilde civarda bulunan merkez kuvvetlerinin kendisine karşı birleşmesini engellemeye çalıştı. Hasan Paşa'nın ordusu zaten düzensizdi ve adamlarının çoğu onu takip etmek istemiyordu. Paşa, adamlarının bir kısmının isyancının tarafına geçmesinden de çekiniyordu. Merkezde kendisine karşı zaten ciddi bir muhalefet vardı. Balyos, Osman Paşa'nın esir alındığına dair haberlerin daha önce Karayazıcı'nın kuvvetlerinin zayıf olduğunu bildiren Hasan Paşa'nın mektubundan rahatsızlık duyan Gazanfer Ağa'ya yakın olan adamlara geldiğini söylüyor. Bu durum ağanın yakınında bulunan adamların isyancıyı desteklediklerini gösteriyor ancak hem Safiye Sultan'ın hem de Sultan'ın yatırımlarına özellikle ikinci isyandan sonra ciddi bir biçimde zarar veren Karayazıcı'nın neden Gazanfer Ağa tarafından desteklendiğini açıklamak zor. Bu suçlamaların isyan boyunca ağaya yöneltilmesi, enderunun gücünü kırmaya çalışan ulema ve vüzeranın bu retoriğe sarılmasıyla açıklanabilir. Karayazıcı Amasya'da Valide Sultan'ın kendisine getirilmek üzere 13.000 scudi taşıyan adamlarını daha yeni yağmalamıştı. Gazanfer Ağa'nın merkez adına ekonomik yatırımları kontrol ettiğini, Safiye Sultan'ın aralarında zaman zaman çekişme olsa da en büyük müttefiki olduğunu ve daha yeni Karayazıcı ile işbirliği içinde olmakla suçlanıp, idamdan son anda kurtulduğunu göz önüne alırsak, bu durumun kabaca asiye verilen bir destekle

⁴⁴² Asve, Sdac, f. 54, l. 17, 18 Kasım, 1601, s.122

açıklanması olası değil. Gazanfer Ağa kendi kapısını beslemek için isyancı ile işbirliği içine girmiş olsa dahi bu yukarıda da gösterildiği üzere bütün görevliler için zaman zaman geçerli bir durumdu. Ayrıca Halil Paşa'nın tekrar divana dönmesi de ağanın durumunu daha da kritiklemiştir. Bu bakımdan Gazanfer Ağa'nın adamlarının bu şekilde itham edilmeleri Hasan Paşa'nın ve diğer hiziplerin kendi meşruiyetlerini sağlamak için merkezi Sarayın kamusal yüzü olan Gazanfer Ağa ile sıkıştırmaya çalışmalarıyla açıklanabilir.

Karayazıcı'nın adamları Amasya civarında yağma faaliyetlerine devam ederken, asi Canik dağlarında bulunuyordu. Bu sırada Hasan Paşa, Sinop'ta Kefe'ye Tatar hanına değerli hediyeler götürmek üzere yola çıkmaya hazırlanan iki kişiyi yakaladı. Bu adamların Karayazıcı'nın adamları olduğundan ve Tatarlarla işbirliği yapmak için Karayazıcı tarafından gönderildiklerinden şüphelendi. Adamlar hediyelerin Tatar Hanı'nın evlenecek yeğeni için sipariş verildiğini söyleseler de asinin onlarla işbirliği yapmasından çekiniliyordu⁴⁴³.

Karayazıcı Canik dağlarında geçirdiği süre zarfında toparlandı. Hasan Paşa ile yaptığı savaştan sonra dağılan adamlarını tekrar bir araya getirmeyi başardı. Daha önce isyan eden Sokollu Mehmed Paşa'nın imrahoru da 3.000 adamıyla birlikte onu desteklemeye geldi. Diğer bir asi Rüstem de 4.000 atlısı ile birlikte Karayazıcı'yı destekliyordu. Hepsinin toplam gücü 15.000'i geçiyordu. Karayazıcı yenildiği her savaştan sonra toparlanmayı başardı, Balyos Sivas'tan gelen eşrafın kendisiyle görüştüğünü ve Karayazıcının durumu hakkında bilgi aldığını söylüyor. Buna göre Karayazıcı, Anadolu'da bulunan Türk kökenliler tarafından sonsuz bir biçimde destekleniyordu. Eğer esnaftan mal alacaksa, bunun karşılığında police veriyor ve zafer elde ettiği zaman bu paraları geri ödeyeceğini vaad ediyordu. Ayrıca geçmişte Türklerin Anadolu'da hüküm süremediklerini ancak Karayazıcının hareketlerinin Hristiyanları yok ettiğini bildirdiler. Bu durum Macaristan ve İran cephelerinde sömürülen sekbanlar, yükselme olanağı kalmayan düşük ve orta düzey görevliler, iş olanağı bulamayan suhteler, vergiden bunalan reaya ve zaten geçinme olanağı bulamayan esnafın asiye bir umut olarak görmelerine sebep oldu. Anadolu'da eskiden olduğu gibi şehzade kapılarının bulunmaması da halkın umudunu kırmış ve asinin yanında saf tutmalarına

⁴⁴³ Asve, Sdac, f. 54, l. 20, 2 Aralık 1601, s.138-140

sebeup olmuştur. Ayrıca merkezin kendisini sisteme entegre etme çabalarından da yararlanmış ve birçok devlet ileri geleniyle ilişki kurmayı başarabilmişti. İsyancının, anadoludaki üst düzey vüzeraya ile, halkın arasında özellikle iltizam usulünün yaygınlık kazanmasından sonraki dönemde ortaya çıkan dikey tansiyonu düşürdüğü ileri sürülebilir. Bunu daha önceki dönemde Anadolu'da bulunan şehzade kapıları gerçekleştirdi⁴⁴⁴. Karayazıcının saltanatını ilan etmesi de kendisini Anadolu'daki bu grupların meşru temsilcisi olarak göstermek istemesinden ileri geldi, yukarıda da belirtildiği gibi asi sürekli olarak sistemle dirsek temasını sürdürdü. Canik dağlarında bulunduğu dönemde de buna devam etti. Daha önce esir aldığı Osman Paşa'yı serbest bırakıp Hasan Paşa'ya kendisini askeriyle birlikte Macaristan savaşına göndermeleri karşılığında af dileyebileceğini bildirdi⁴⁴⁵. Karayazıcı daha önce kendisine daha önce birkaç defa teklif edilen bu görevi kabul etmemiş ve sürekli olarak Anadolu'da hareket etmeyi tercih etmişti. Bu teklifin şu anda kendisi tarafından merkeze yapılması, asinin de bulunduğu bölgede sıkıştığını gösteriyor. Anadolu üzerindeki hakimiyetini, Canik Dağlarında sürdürmesi zordu, Anadolu'da birçok isyancı hala kendisinin yanında hareket etse de, Karayazıcı onlar üzerindeki hakimiyetini bulunduğu bölgede yitirecekti. Bu yüzden Macaristan'a gitme pahasına devletle tekrar anlaşmak istedi.

Hasan Paşa kendisi hakkındaki dedikoduların önüne geçmek için, merkeze 1500 tane kelle gönderdi. Ayrıca Karayazıcının önemli liderlerinden bir tanesini de esir olarak yolladı ancak Hasan Paşa'nın bu hareketi de şüpheyle karşılandı çünkü Karayazıcı ile yaptığı savaşın üstünden üç ay geçmiş ve bu süre zarfında merkeze hiçbir şey yollamamıştı. Bu yollananların da Karayazıcı tarafından öldürülen kendi adamları olduğundan şüphelenildi. Dezenformasyon hem merkezin hem de paşaların yönetim metodu haline geldiğinden, haberlerin doğruluğundan sürekli olarak şüphede kalındı. Merkeze gönderilen kellelerden üç gün sonra Hasan Paşa'dan haber geldi, buna göre Şirvan Paşası Ahmed Paşa'nın Karayazıcıyı bozguna uğrattığı, ganimetleri alıp Osman Paşa'yı özgürlüğüne kavuşturduğu haberi ulaştı. Hasan Paşa'da bütün askerleri ile birlikte Karayazıcıyı bulmaya gitmişti. Balyos, Hasan Paşa'nın defalarca buna benzer haberleri merkeze yolladığından, doğruluğu kanıtlanmadan bu haberlere inanılmaması gerektiğini bildiriyor. Örneğin Osman Paşa yukarıda bahsedildiği gibi asinin kendisi tarafından serbest bırakılmıştı. Hasan Paşa'nın kendisini korumak için dezenformasyona

⁴⁴⁴ Özel, *The Reign of Violence*, S.184-202

⁴⁴⁵ Asve, *Sdac*, f.54,l. 22,16 Aralık 1601, s.157-158

başvurması, merkezde kendisinden duyulan rahatsızlık ve Karayazıcı'yı hala yakalayamamış olmasından kaynaklanıyordu⁴⁴⁶. Bu sırada merkezde Hasan Paşa'ya karşı olan hoşnutsuzluk giderek arttı. İran'ın ordusunu hazırladığı haberi gelmişti ve ne yapacakları hakkında bir bilgi yoktu. Ayrıca diğer bir isyancı olan Rüstem giderek güçleniyordu.⁴⁴⁷ İran ile isyancıların birleşme olasılığı isyan boyunca huzursuzluk yaratmıştı ve İran'dan gelen bu haberler Hasan Paşa'nın kredisinin giderek tükenmesine sebep oldu. Hasan Paşa Karayazıcı'nın Canik Dağları'nda sıkışmış durumda olduğunu ve her geçen gün takipçilerinin ağır kış koşulları yüzünden onu bıraktığını merkeze bildirirse de, Hasan Paşa merkezde Karayazıcı isyanını bilerek bastırmamakla suçlandı. Asiyeye karşı serdarker görevleri ve yetkileri dağıtarak zenginleşmekle ve bu yüzden asiye karşı harekati uzatmakla suçlanıyordu. Onun yerine şu anda Anadolu'da bulunan Hafız Ahmed ya da Hacı İbrahim Paşa'dan bir tanesinin geçirilmesi düşünülüyordu. Hafız Ahmed Paşa bu sırada önemli isyan liderlerinden birisinin kellesini İstanbul'a yolladı. Ona daha önce bir sancak verip güvenini sağlamış, daha sonra ele geçirmişti. Hafız Ahmed Paşa'nın isyancıya karşı başarısı olumlu karşılansa da, bazıları Hafız Ahmed'in bu yola başvurarak asiye ele geçirmesini hoş karşılamadılar ve Karayazıcı'nın diğer takipçilerinin Sultan'ın emrine alınmasını ve asiye terketmelerini zorlaştırdığını söylediler⁴⁴⁸. Ancak Hafız Ahmed Paşa sürekli olarak merkeze isyancı ile işbirliği yapanların kellelerini yollamaya devam etti. Karayazıcı ile işbirliği yapan dört sancakbeyinin kellesini ve bir kapıcıyı da esir olarak yolladı. Hasan Paşa'nın artık merkezde hiç kredisi kalmamıştı, eriyen ordusu ile birlikte Tokat tarafında çekildi. Yetkilerini kötüye kullanmakla suçlandı, Sultan onun Karayazıcı'ya karşı başarısız olduğunu düşündüğünden geri çağırıp öldürmek istedi. Ancak daha önce Macaristan'dan çağırıldığı sırada yaptıkları hatırıındaydı. Eğer direkt olarak emekliye ayrılıp, merkeze çağrılrsa isyan edebilirdi. Sultan Hasan Paşa'yı şüphelendirmek istemedi ve onu onurlandırmak için mücevherlerle donatılmış bir kılıç ve elbise yolladı, yerine başka bir serdar da atamadı. Hasan Paşa'yı onun gibi kıymeti birisine insanların ihtiyacı olduğunu ve o yüzden merkeze çağırıldığına inandırmak istedi. İstanbul'dan mektup yollanarak Karayazıcı'yı bulunduğu dağda yakalaması emredildi. En azından sıkıştırılması ve kaçmaması sağlanmak zorundaydı. Karayazıcı'nın Samsun civarında Rüstem ile buluşması bekleniyordu. Ancak bu birleşme gerçekleşmedi, Karayazıcı bu sırada hala

⁴⁴⁶ Asve, Sdac, f. 54 , l. 24, s. 183-184

⁴⁴⁷ Asve, Sdac, f. 54 l. 26, 13 Ocak 1602, s. 208

⁴⁴⁸ Asve, Sdac, f. 54, l. 28, 28 Ocak 1602, s. 233-235

Canik dağlarında bulunuyordu ancak onunla ilgili haberler çelişkiliydi. Samsun'da beş tane gemi yaptırdığı ve şu anda oraya doğru hareket ettiği ve Canik dağlarından kaçtığı haberleri geldi. Samsun'dan daha güvenli olan Trabzon'a geçeceği ve yağma hareketlerine burada devam edeceği ya da İran'a yakın bir bölgeye doğru çekileceği gelen haberler arasındaydı. Hafız Ahmed Paşa, isyanlar sırasında halkın eşkiyaya karşı silahlanmasını isteyen Padişah Fermanının aksine halktan Karayazıcıya karşı silah kullanılmamasını istemişti. Böylece elinde silah bulunanlar isyancı olmakla suçlanacak ve Karayazıcının hareketleri sınırlanacaktı. Karayazıcı bu haberleri duyduktan sonra adamlarına eğer kaçacak olursa, dağınık halde hareket etmelerini ve ellerinde silah bulundurmamalarını emretti, merkez kuvvetleri tarafından bastırılmaktan çekiniyordu. Hafız Ahmed Paşa'nın silah kullanılmaması yönündeki tutumu isyancının kaçıp kaçmadığı konusunda merkezin şüpheye düşmesine sebep oldu, eğer asi bulunduğu dağdan kaçmışsa bundan haberleri olmayacaktı. Ancak Karayazıcı bulunduğú bölgeden hareket edemedi ve kendisiyle buluşmak için bekleyen Rüstem ile buluşamadı. İsyancıya karşı Anadolu'da bulunan üç paşanın da ordusunun durumu kötüydü. Hafız Ahmed Paşa'nın 300, Hacı İbrahim Paşa'nın 400, ve Hasan Paşa'nın 1500 tane adamı vardı. Ayrıca Şam yeniçerileri bir daha savaşmak istemediklerini söylediler. Sultan Karayazıcıyı bastırmaya çalışırken yanlış kararlar da alıyordu, Van Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın yerine başka bir paşa atadı ve Ahmed Paşa bu atamayı kabul etmeyerek 2000 adamıyla birlikte isyan etti. Rüstem'in altında yaklaşık 5.000 adamı vardı. Balyos, Anadolu'da bulunan isyancıların Karayazıcı'nın önderliğinde olsun olmasın yağmalarına devam edeceklerini, nasıl Hüseyin Paşa'dan sonra Karayazıcı güçlenerek isyanı büyüttüyse, diğerlerinin de muhtemelen Rüstem ya da başka birisinin önderliğinde isyanlarına devam edeceklerini bildiriyor⁴⁴⁹.

Karayazıcı'nın ölüm haberi merkeze 1602 yılının mart ayında geldi Samsun Civarında bulunan Öztürk Paşa'nın Kapıcıbaşı, Karayazıcı'nın bulunduğú bölgede kendi kendine öldüğü haberini merkeze getirdiler. Gazanfer Ağa haberi getirenlere hediyeler verdi. Bu haberde merkez tarafından şüphyle karşılandı ancak kısa bir süre sonra asinin ölüm haberi doğrulandı. Karayazıcı planladığı gibi Samsun'a ulaşip deniz yoluyla kaçmayı başaramamış, diğer isyancılarla birleşememişti. Ayrıca Osman Paşa aracılığıyla merkezle anlaşmak istese de bu planı da başarıyla sonuçlanmadı.

⁴⁴⁹ Asve, Sdac, f. 54, l. 29, 12 Şubat 1602, ss. 247-248

Karayazıcı'nın eceliyle ölmesi Hasan Paşa'yı daha da zor durumda bıraktı. Asinin ölüm haberi gelmeden kısa bir süre önce Hafız Ahmed Paşa, birçok isyancının kellesi ile birlikte, 2.000 altın yollamıştı, bunun yanında merkeze olaylara görgü tanıklığı etmiş birisini daha gönderdi. Bu adamın anlattığına göre, Karayazıcı'nın ele geçirilememesinin iki sebebi vardı, bunlardan bir tanesi, asinin divanda iş birliği yaptığı kişiler olması ve diğeri de Hasan Paşa'nın onu ele geçirmek istememesiydi çünkü Hasan Paşa serdarlığın verdiği avantajlardan yararlanıyordu ve onun ele geçirilmesiyle birlikte görevini kaybedecekti. Serdarların görevlileri atayabilmeleri onların ciddi anlamda zenginleşmesine olanak sağlıyordu.⁴⁵⁰ Hafız Ahmed Paşa'nın merkeze gönderdiği çavuşun bunları anlatması, onun da Hasan Paşa'yı sıkıştırmak için yaptığı bir plandı. Asinin ölmesi Hasan Paşa'yı daha da zor durumda bıraktı, İstanbul'da bulunan destekçileri Hasan Paşa'nın artık merkezde hiçbir kıymeti kalmadığında ötürü divanda gözükmüyor ve onun adına hareket etmiyorlardı. Asiyi ne ele geçirebildi ne de Sultanın hizmeti altına tekrar alabilmeyi başardı. İsyancı hayatta olduğu sürece hizip mücadelelerinin en önemli aktörlerinden bir tanesi oldu. O öldükten sonra birçok yerde isyan devam etti ancak onun takipçileri onun Tanrı tarafından kendileri için gönderildiğine inandılar⁴⁵¹. 16.yy'in sonunda Celali Ayaklanmalarının kapısını açan Karayazıcı, Osmanlı devletinin ekonomik ve sosyal olarak değişim yaşadığı bir dönemde, hizip mücadelelerin de en önemli aktörlerinden birisi oldu.

⁴⁵⁰ Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, s.181

⁴⁵¹ Asve, *Sdac*, f. 55, l.1, 10 Mart 1602, s. 3-5; l. 4, 27 Mart 1602, s. 50-51; l. 7, 14 Nisan 1602, s. 88-91

5. Osmanlı Hiziplerinin Dayanışma Ağlarının Genel Yapısı;

5.1.Cigalazade Yusuf Sinan Paşa ve Gazanfer Ağa:

Cigalazade Yusuf Sinan Paşa 16.yy'nin son çeyreğindeki en önemli Osmanlı askeri görevlilerinden bir tanesiydi. 1591-1595 ve 1598-1604 yılları arasında iki kere Kaptan-ı deryalık, 1596 Eğri Seferi sonunda da 45 gün gibi kısa bir süre vezir-i azamlık yaptı. Paşanın kişisel hikayesi, Osmanlı saray hiziplerinin değişkenliği ve evrimi hakkında dönemi aydınlatması açısından önemli, ayrıca görevde bulunduğu süre zarfında Gazanfer Ağa ile geliştirdiği ilişki de saray içi ilişkilerin bir mühtedi veya başka bir dayanışma temeline dayanıp dayanmadığına ışık tutuyor. 16.yy'nin sonuna doğru saray teşkilatının gücünün merkezi hükümet aleyhine değişmeye başlaması, eski güç elitlerinin gerek saray teşkilatı gerekse de kendi aralarında ittifaklar kurarak hizipleşmelerine sebep oldu. Bu bölümde Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın birun görevlileri, ulema ve saray teşkilatıyla kurduğu ilişkiler ve Gazanfer Ağa ile olan ilişkisi merkeze alınarak incelenecek.

5.1.1. Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın Saray Hizmetine Girmesi

Yusuf Sinan'ın yaşı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz, Venedik Balyos'u Capello, 1600 yılında 56 yaşında olduğundan bahsediyor⁴⁵² ancak Bernardo, Tiepolo ve Capello Yusuf Sinan'ın doğum yılıyla ilgili çelişkili bilgiler veriyorlar. Verilen bilgileri karşılaştırıldığında 1540'lı yıllarda dünyaya geldiğini söylenebilir. Yusuf Sinan'ın babası Visconte Cigala, Cenovalı soylu bir aileden geliyordu, Türk korsanlarına karşı

⁴⁵² M.P. Pedani-Fabris (ed.), *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato*, vol. XIV, Costantinopoli. *Relazioni inedite* (1512-1789), Bottega d'Erasmus-Aldo Ausilio, Padova, 1996, s. 344, 407-411. Bernardo, Tiepolo ve Cappello Cigala'nın yaşı ile ilgili farklı bilgiler veriyorlar. E. Alberi (ed.), *Le relazioni degli ambasciatori venetia al Senato*, All'insegna di Clio, Firenze, 1844, s. III, vol. II, s. 144.

defalarca savaşmıştı, annesi ise 1538 yılında babası tarafından Castelnovo'dan kaçırılmış ve Müslümanlıktan Hristiyanlığa dönmüştü.⁴⁵³ Scipione Cigala'nın çocukluğu hakkında çok fazla bilgi yok, ancak 1561 yılında Turgut Reis'in emrindeki Trabluslu korsanlar tarafından babası Visconte ile birlikte esir alındığı biliniyor⁴⁵⁴. Yine bu olaydan hemen sonra Turgut Reis tarafından İstanbul'a gönderildikleri ve Sultan Süleyman'a hediye edildikleri biliniyor.⁴⁵⁵ Scipione'nin bu dönemden sonra Enderun'da eğitime tabi tutulduğu Charles IX'un 1562-1574 yılları arasında İstanbul'da görev yapmış elçisi Petromol'un aktarımından anlaşılıyor. Yine Scipione'nin adı enderunda eğitime tabi tutulduğu sırada Yusuf Sinan olarak değiştirildi. İsmi ve inancını değiştirse de Yusuf Sinan ailesi ile olan ilişkilerini sürekli olarak sürdürdü. Yusuf Sinan'ın İspanyol donanmasında komutan olarak görev yapan Philippo ve yine İspanya, Habsburg ve Osmanlı devletleri arasından sürekli gidip gelen ve birçok probleme konu olan Carlo Cigala⁴⁵⁶ adında iki kardeşi vardı. Carlo Cigala'nın Yusuf Sinan ile olan ilişkilerine Osmanlı patronaj ilişkilerine ışık tutmasından ötürü yeri geldiğinde değinilecek. Ayrıca annesi ile olan ilişkisi de Yusuf Sinan için de sürekli olarak problem yaratan bir konu oldu. Özellikle ödenmeyen maaşlar ve uzun süren seferler yüzünden Yusuf Sinan aile ilişkileri üzerinden sürekli olarak suçlandı. Bu suçlamalara aşağıda değinilecek ancak Yusuf Sinan'ın bu bağlardan ve dönem dönem suçlamalardan da yararlanarak hem Akdeniz'deki politik gücünü arttırmaya çalıştığını hem de saray içişindeki hizipleşmelerde krizleri lehine çevirmeye çalıştığı anlaşılıyor.

Osmanlı Devleti ve II. Philip önderliğindeki batı Akdeniz güçleri arasındaki rekabetten ötürü Yusuf Sinan Paşa, Osmanlı Kaptan-ı Deryası olarak önemli bir pozisyonda bulunuyordu. Bu bakımdan kendisiyle ilgili başta Venedik olmak üzere dönemin Akdeniz devletlerinin çoğunluğunda birçok bilgi mevcut. Ancak bunların arasında çok sayıda spekülatif bilginin olması ve Osmanlı kroniklerinin de yeterli bilgiyi

⁴⁵³ Venice, Library of the Correr Museum, Donà, dalla Rose, 23: L. Don., Itinerario...Memorie... Relatione... Ambasciatori... Costantinopoli, s. 148.

⁴⁵⁴ D. Montuoro, I Cigala, una famiglia feudale tra Genova, Sicilia, Turchia e Calabria, Mediterranea - ricerche storiche, 16, (Ağustos 2009), s. 277-301, özellikle, s. 283-285.

⁴⁵⁵ G.Bosio, Istoria della sacra..., s. 446. G. Bosio, Istoria della Sacra Religione et Illust. Militia di San Giovanni Gerosolimitano, appresso Domenico Antonio Parrino, Napoli, 1694, III, s. 446, https://books.google.ch/books?id=VetDAAAACAAJ&printsec=frontcover&dq=bosio&hl=en&sa=X&i=VaCOVcf9DILbUeflg6AD&redir_esc=y#v=onepage&q=bosio&f=false.

⁴⁵⁶ Carlo Cigala hakkında daha geniş bilgi için bkz: S. Pappalardo, 'Ambizione politica, commercio e diplomazia alla fine del XVI secolo: Carlo Cicala', in C. Zaccaria, D. Andreozzi, L. Panariti (eds), Acque, terre e spazi dei Mercanti. Istituzioni, gerarchie, conflitti e pratiche dello scambio dall'età antica alla modernità, Edizioni Quasar, Trieste, 2009, ss. 141-168; M.H. Şakiroğlu, Cigalazâde Sinan Paşa, in İslam Ansiklopedisi, vol. 8, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, pp. 525-526 <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c07/c070375.pdf> (01/05/2014).

içermemesi, belgelerin sağlama yapılarak kullanılmalari zorunluluğunu doğuruyor. Örneğin şair Bosio, kendisiyle birlikte kaçırılan ve zindanda tutulan Yusuf Sinan'ın babasını kurtarmak için Osmanlı yönetimiyle bir anlaşma yaptığını ve eğer İslam'a dönerse babasının serbest bırakılması şartını koştüğünü aktarıyor.⁴⁵⁷ Bosio daha da ileri giderek Visconte'nin zehirlenerek öldürüldüğünü iddia ediyor ancak bu konuyla ilgili Venedik dokümanlarında herhangi bir bilgi yok. Yusuf Sinan'ın saray içerisindeki eğitimi sırasında yaşadıkları hakkında da bilgi sahibi değiliz, Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra II. Selim'in tahta geçmesiyle birlikte yeni sultanın güvenini kazanıp kazanmadığı konusunda fikir sahibi olmak güç ancak Osmanlı hiyerarşisinde hızla yükselmesinden herhangi bir problem yaşamadığı sonucu çıkartılabilir.

5.1.2. Yusuf Sinan Paşa'nın İlk Görevleri;

Yusuf Sinan 1571 yılında çeşnigir olarak Osmanlı hiyerarşisinde göreve başladı,⁴⁵⁸ 1574 yılında ise kapıcıbaşı olarak atandı, bazı Avrupa kaynakları saray dışındaki ilk görevine Yeniçeri Ağası olarak başladığını söylerler de bu bilgi doğruluk payı taşıyor⁴⁵⁹. 1573 yılında kendi rütbesindekilerden daha yüksek bir ücret olan 200 akçe⁴⁶⁰ ile işe başlaması onun sultan gözündeki yeri hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlıyor ancak hangi koşullar altında bunun gerçekleştiğinin anlaşılması açısından elde yeterli kaynak bulunmuyor. Ancak Osmanlı hiyerarşisindeki ani yükselişi, Sultan'ın gözdelelerinin kariyer basamaklarını hızlı bir biçimde tırmanabildiğini gösteriyor. Yusuf Sinan'ın ilk önemli görevi Lehlerle ve Kazak akıncılarla iş birliği yapıp ayaklanan ve Karadeniz'deki Kili kalesine saldıran Boğdan Prensi Ioan Voda'yı yakalamaktır.⁴⁶¹ İki aylık bir sefer sonrasında 10 Haziran'da bu görevi başarıyla tamamladı. Yeni Voyvoda Petru göreve getirildiğinde Yusuf Sinan'ın orada olduğu biliniyor.⁴⁶²

⁴⁵⁷ G. Bosio, *Istoria*, s. 446.

⁴⁵⁸ M.P. Pedani-Fabris (ed.), *Relazioni*, s 165.

⁴⁵⁹ İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Muhimme Defteri, XXIV, s. 409, 474, 511-512, 552, 569-570, 633, 916

⁴⁶⁰ ASVe, Sdac, f.6, l.10, s.88

⁴⁶¹ M. Berindei, *Le problème des «cosaques» dans la seconde moitié du XVIe siècle. A propos de la révolte de Ioan Vodă, voivode de Moldavie, Cahiers du monde russe et sovi. tique.*, XIII/3 (1972), s. 338-339.

⁴⁶² M.P. Pedani-Fabris, *Sultans and Voivodas in the 16th c. Gifts and Insignia*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi., 1/1 (2007), pp. 193-207; M. Maxim, *L'empire ottoman au Nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle*, Istanbul, Isis, 1999, s. 185-214.

1574 yılı aralık ayında III.Muradtahta çıktı ve yukarıda da bahsedildiği üzere Sokollu Mehmed Paşa'ya karşı büyük bir harekate girişildi. Sultan Murad'ın mutlaki politikalar aracılığıyla merkezi hükümeti kontrol etmeye çalıştığı ve hanedanın yerleşikleşmeye başladığı bu kargaşa döneminde Yusuf Sinan üst düzey hiyerarşide kendisine yer buldu. Genç yaşına rağmen İran savaşları sırasında (1578 – 1591) vezir olmayı başardı. Bu dönemde yaşananlar kendi özel doktoru Minadoi'nin anılarından takip edilebiliyor.⁴⁶³ Ayrıca Osmanlı kronikleri de bu döneme ait detaylı bilgiler veriyorlar⁴⁶⁴ Yusuf Sinan uzun sürecek olan görevine gitmeden önce 1576 yılında Semiz Ahmed Paşa ve Ayşe Sultan'ın kızıyla evlendi. Ayşe Sultan, Rüstem Paşa ve Mihrimah Sultan'nın torunuydu .⁴⁶⁵ Venedik Balyosu Giovanni Correr çok büyük bir evlilik seremonisinin düzenlendiğini ve Mihrimah Sultan'ın düğün hediyesi olarak 30.000 altın verdiğini söylüyor. Bu evlilikten sonra Yusuf Sinan'ın politik kariyeri imparatorluğun bulunduğu çalkantılı duruma rağmen kısmen de olsa zarar görmeden devam etti denilebilir. Ayrıca bu dönemde düğün hediyelerinin, çeyizlerin çok önemli yer tutmasından ötürü, vezirler politik olarak kendilerini güçlendirmelerinin yanı sıra, kişisel servet edinmek için de bu yola başvuruyorlardı. Örneğin, Vezir-i Azam Damad İbrahim Paşa vefat ettiğinde bütün üst düzey görevliler vezirin dul kalan eşi Ayşe Sultan ile evlenerek politik güçlerini arttırmak istediler ve sultanla evlenmek için rekabet ettiler. Bu rekabetten Yemişçi Hasan Paşa galip çıktı ve Ayşe Sultan ile evlenmeyi başardı. Ayşe Sultan'ın 600.000 zecchini değerinde mal varlığı bulunuyordu ve Yemişçi Hasan Paşa bu evlilik sayesinde bu servete de kavuştu⁴⁶⁶. Yine hanedan mensuplarından birisiyle evli olmak birçok ticari imtiyazı da beraberinde getiriyordu. II Selim ve Nurbanu Sultan'ın kızı olan İsmihan Sultan, Sokollu Mehmed Paşa ile olan evliliğinden sonra Budin Valisi Kalaylıköz Ali Paşa ile evlenmişti. Bu evlilik Ali Paşa'ya saray içerisinde büyük bir prestij kazandırmasının yanı sıra birçok ticari faaliyette de bulunmasının yolunu açtı. İsmihan Sultan, Sokollu Mehmed Paşa ile yaptığı ticari işlerden zengin olmuş ve bu ticaretten elde ettiği serveti Ali Paşa'ya götürmüştü. Bunun yanı sıra ticari faaliyetlerine de kendi aracılığıyla paşayı dahil etmişti. Ali Paşa bu ticaret

⁴⁶³ Madrid, Library of Complutense University of Madrid, G.T. Minadoi, *Historia della guerra fra turchi, et persiani, descritta in quattro libri cominciando dall'anno 1577 [...] seguendo per tutto l'anno 1585*, Iacomo Tornerio e Bernardino Donangeli, Roma, 1587

⁴⁶⁴ Ş.N. Aykut (ed.), *Hasan Bey-zade Tarihi*, 3 vols, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004; M. İpşirli (ed.), *Tarih-i Selânikî*, 2 cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992; C.F. Fraser (trans.), *Annals of the Turkish Empire from 1591 to 1659 of the Christian Era by Naima*, vol. I, Oriental Translation Fund, London, 1832; B.S. Baykal (ed.), *Peçevi Tarihi*, 2 cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992

⁴⁶⁵ ASVe, Sdac, f.9, l.47, s.236

⁴⁶⁶ ASVe, Sdac, f. 53, l. 24, 22 Temmuz 1601, s.356-359

sayesinde zenginleştii ancak 1585 yılı ağustosunda İsmihan Sultan'ın ölmesiyle birlikte, Sultan'ın Sokollu Mehmed Paşa'dan olan oğlu bütün mallara ey koydu ve Ali Paşa ticari işlerine devam edemediği gibi borçlanmak durumunda kaldı.⁴⁶⁷ Yusuf Sinan Paşa da yaptığı evlilik sayesinde hanedanın en önemli sultanlarından birisinin desteğini aldı ve Mihrimah Sultan, Yusuf Sinan'ı ölene kadar destekledi. Genç yaşta kariyer basamaklarını hızlıca tırmanması Mihrimah Sultan'ın ona verdiği destekle de ilintiliydi. Daha evlenmeden hemen önce Sultan genç yaşına rağmen onu Kaptan-ı Derya yapmayı düşündü⁴⁶⁸ ve daha sonra da Rumeli Beylerbeyi Siyavuş Paşa'nın yerine atanması düşünüldü.⁴⁶⁹

Yusuf Sinan'ın Mihrimah Sultan'ın torunuyla evlenmesi, onun saray içerisindeki pozisyonunun da belirlenmesine sebep oldu çünkü Mihrimah Sultan Sokollu Mehmed Paşa hizbiyle ilişki içerisindeydi, ayrıca hem Nurbanu hem de Safiye Sultan ile arası açıktı. Yusuf Sinan'ın yaptığı bu evlilik onun saray içerisindeki gruplaşmada daha sonra ömür boyu mücadele edeceği Safiye Sultan'ın karşısında daha erken yaşlarında pozisyon almasını sağladı.

Osmanlı yönetici elitini evlilik yoluyla hanedana bağlamak Sultan Süleyman döneminden beri uygulanagelen bir politikaydı, ayrıca bu durumun karşılıklı bir ilişki yarattığı -Vezirler kan bağıyla hanedana bağlanıp kendi çıkarları için hareket etme kabiliyetlerini arttırırlarken, hanedan da yöneticilerini daha sıkı kontrol edebiliyordu-söylenebilir. Ancak yüzyılın sonlarına doğru devlet daha yerleşik olup, dış dünya ile kurduğu bağlar saray görevlileri aracılığı ile gerçekleşmeye başlayınca, bu evlilikler her zamankinden daha önemli olmaya başladılar. Rüstem ve Sokollu Mehmed Paşa, hanedan üyeleriyle evlilik yapmış önemli şahsiyetler olsalar da, bu durum 16 yy'nin sonu için artık bütün vezirler için geçerliydi. Hanedana kan yoluyla bağlı olmayan birisinin iktidarını sürdürme olanağı hemen hemen kalmamıştı. Bu da yukarıda belirtildiği gibi, devletin kendini yeniden organize ettiği sırada, artık değere el konuluş biçiminin değişmesi ve doğrudan merkezden atanan görevlilerin daha sıkı bir biçimde kontrol edilmeye çabalanmasından ileri geliyordu. Bu zorunluluk vezirleri daha çok hanedan ile kan yoluyla bağlanmaya itti. Aynı durum hanedan için de geçerliydi, Suhte

⁴⁶⁷ ASVe, Sdac, f. 21, l. 61, 9 Ağustos 1585, s.548,

⁴⁶⁸ ASVe, Sdac, f.9, l.47, s.236

⁴⁶⁹ ASVe, Sdac, f. 13, 8 Kasım 1579, s. 383,

İsyanları ile başlayıp, Celali isyanlarıyla devam eden süreç ciddi bir güvensizlik ortamı yaratmıştı. Merkezde de kapıkulu ayaklanmaları süreklilik kazanmıştı, bu ortamda hanedanın da yöneticilerine güvenebilmesi için kendisini kan yoluyla onlara bağlaması gerekiyordu. Yusuf Sinan'ın pozisyonu buna iyi bir örnek teşkil ediyor. 1580 yılının sonunda güçlü eşini kaybetti⁴⁷⁰, bu, onun saray içindeki en büyük müttetikini kaybetmesi demektir. Yine aynı dönemde Bağdat'a beylerbeyi olarak atanmıştı ancak ölen eşinin kardeşiyle evlenmeyi başardı ve saraya tekrar çağrıldı.⁴⁷¹ Balyos Contarini bu evlilik sayesinde ayrıcalıklarını tekrar kazandığını söylüyor.

5.2.İran Savaşı ve Cigalazade Yusuf Sinan Paşa;

İran Savaşı sırasında Serdar-ı Ekrem Ferhad Paşa, Yusuf Sinan'ı Erivan'a yönetici olarak atadı⁴⁷², bu olay iki paşa arasında hayat boyu sürececek bir rekabet ve düşmanlığın başlangıcı oldu. Yusuf Sinan Paşa bu yeni görevinde çok başarılı oldu, ve isyan etmiş olan bazı Türk yöneticilerin üzerine yürüyerek onları bozguna uğrattı.⁴⁷³ 29 Eylül 1585 yılında Vezir-i Azam Özdemiroğlu Osman Paşa hayatını kaybetti. Yusuf Sinan bu olaydan sonra Vezir-i Azam olarak atanmayı bekliyordu, çünkü Osman Paşa kendisinden sonra onun bu görevi götürebileceğini belirtmişti.⁴⁷⁴ Venedik kaynaklarından Özdemiroğlu Osman Paşa ile Yusuf Sinan'ın arasında bir problem olup olmadığı çıkartılamıyor ancak Paşa'yı Yusuf Sinan'ın iktidarı eline geçirebilmek için öldürttüğü söylentisi Osman Paşa'nın ölümünden sonra yaygınlık kazandı.⁴⁷⁵ Bu dedikoduların Yusuf Sinan'ı ekarte edebilmek için Ferhad Paşa yanlıları tarafından ortaya atıldığı ileri sürülebilir. Özdemiroğlu Osman Paşa, Gazanfer Ağa başta olmak üzere hem enderun hem de harem tarafından destekleniyordu. 1584 yılı Mayıs'ında Kırım Hanı Mehmed Giray'ın ayaklanmasını bastırdıktan sonra, Gazanfer Ağa tarafından İstanbul'a çağrılmış ve dönemin sadrazamı Siyavuş Paşa'nın sert muhalefetiyle karşılaşmıştı. Gazanfer Ağa, Osman Paşa'nın Kırımdaki zaferinden yararlanarak onu sadrazam yapmayı düşündü ve saray içi muhalefete rağmen onu bu

⁴⁷⁰ Asve, Sdac, f.14, l.57, s.329

⁴⁷¹ Asve, Sdac, f.14, l.64, s.389

⁴⁷² I.H. Uzun.arşılı, Osmanlı Tarihi, vol. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1988, s. 75.

⁴⁷³ M. İpşirli (ed.), Tarih-i Selânikî, s. 162; Asve, Sdac, f. 20, 28 Aralık 1584, s-385-387,

⁴⁷⁴ I.H. Uzun.arşılı, Osmanlı Tarihi, s. 75. Asve, sdac, f. 22, s. 263

⁴⁷⁵ Asve, Sdac, f. 22, l.26, s.293

göreve getirebilmeyi başardı⁴⁷⁶. Kapıkulu askerlerinin de Siyavuş Paşa'dan olan rahatsızlığının, Osman Paşa'nın sadrazam olmasında etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Koca Sinan Paşa ile Osman Paşa'nın aralarında da husumet vardı. Koca Sinan Paşa ve Lala Mustafa Paşa arasındaki çekişmede, Osman Paşa Lala'nın yanında bulunmuş ve bu Koca Sinan Paşa ile Özdemiroğlu Osman Paşa'nın birbirlerine düşman etmişti. Yusuf Sinan Paşa ve Koca Sinan Paşa'da 1590'lı yıllardan itibaren birçok durumda birlikte hareket ettiler. Ferhad Paşa da Özdemiroğlu Osman Paşa gibi harem tarafından destekleniyordu. Yusuf Sinan'ın bu dönemde Gazanfer Ağa ile olan ilişkileri hakkında çok fazla bilgi yok ancak 1590'lı yıllardan itibaren ikisi arasında sıkı bir ilişki olduğu biliniyor. Osman Paşa'nın Yusuf Sinan tarafından öldürüldüğü dedikodusuna Gazanfer Ağa'nın nasıl bir tepki verdiği bilinmiyor. Ancak saraydaki zümrelerin ilişkileri görünenden daha karmaşıktı, harem ve enderunun karar alma mekanizmalarındaki etkinliği 16.yy'nin sonuna doğru giderek artarken, hizipler arası geçişkenlik de buna paralel olarak arttı. Hizipler arası mücadeleyi takip edebilmek için lokal olarak olayların incelenmesi daha sağlıklı sonuçlar veriyor. Üst düzey yönetimin her birinin, birbiriyle bir biçimde ilişkisi bulunduğundan, on yıllara dayanan blok halinde hizipleşmelerden söz etmek güç.

Yusuf Sinan Paşa, Osman Paşa'nın ölümünden hemen sonra Ferhad Paşa'nın önünü kesebilmek için Tebriz Beylerbeyi Cafer Paşa ile birlikte divana Ferhad Paşa'nın İran'a karşı çok başarısız bir hareket götürdüğünü ve bunun huzursuzluğa yol açtığını belirten mektuplar gönderdi.⁴⁷⁷ Bundan beklentisi kendisine en yakın rakip olarak gördüğü Ferhad Paşa'nın önünü kesmekti ancak divanı etkilemeyi başaramadı, belki de Yusuf Sinan'ın Osman Paşa'yı kendisinin öldürttüğüne dair dedikodular yüzünden, Sultan Hadım Mesih Paşa'yı 1586 yılında sadrazam olarak atadı.⁴⁷⁸ Bu olay ikilinin arasındaki düşmanlığın daha da artmasına sebep oldu.⁴⁷⁹ Bu dönemde Ferhad Paşa'nın İran'a karşı girişilen harekatta başarısız olması kendisine karşı bir rahatsızlığın ortaya çıkmasına sebep oldu, Cafer Paşa ve Yusuf Sinan Paşa, Ferhad Paşa'yı barış yanlısı

⁴⁷⁶ Fleicher, s.118-115; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1954) *Osmanlı Tarihi III. Cilt, 2. Kısım, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu (Altıncı Baskı 2011 ISBN:978-975-16-0010) s.341

⁴⁷⁷ ASVe, Sdac, f. 29, l.4, s-; l.58, s.474-379

⁴⁷⁸ M. İpşirli (ed.), *Tarih-i Selânikî*, s. 164-165.

⁴⁷⁹ Yusuf Sinan ve Ferhad Paşa arasındaki çekişme için bkz: E. Türkçelik, *Cigalazade Yusuf Sinan. Pasha y el Mediterraneo entre 1591-1606*, unpublished PhD thesis, UniversidadAutonoma de Madrid, 2012, s. 87-258.

olmakla itham edip, Sultan'ı haklılıkları konusunda ikna etmeye çalıştılar.⁴⁸⁰ Ancak bunda başarılı olamadılar Ferhad Paşa, 1591 yılında Vezir-i Azam olarak atandı. Bu olaydan sonra Yusuf Sinan ve Ferhad Paşa'nın arasındaki rekabet artık açık bir şekilde kamusal alanda da kendisini göstermeye başladı. 1594 yılındaki bir divan toplantısında diğer görevlilerin önünde açık bir biçimde kavga ettiler⁴⁸¹. Bu açık düşmanlığın örneklerine Osmanlı kronik yazarlarının anlatımlarında da rastlanıyor. Selaniki yine 1594 yılında meydana gelen bir olayı aktarıyor; Yusuf Sinan'ın Ferhad Paşa'nın sarayına gidip, normal askerlerin donanmada kullanılamayacağını ve askerlerin paralarının bir yılı aşkın süredir ödenmediğini ve paşanın işi ile ilgilenmediğini söylüyor. Levazımata bu şekilde olmaması gerektiğini, kendisinin bugüne kadar hakketmediği hiçbir görevde bulunmadığını söyleyerek paşanın kayırıldığını ima ediyor.⁴⁸²

Saray içi hiziplerden, uluslararası ilişkilerdeki rollerine kadar başka taraflarda konumlanmış olan paşaların su yüzüne çıkan düşmanlıklarının altında yatan Osmanlı sisteminde meydana gelen değişimlere kendilerini adapte etmeye çalışmalarıydı. Yukarıda da belirtildiği gibi vüzeranın bu dönemde kendi kapı halklarını beslemede karşılaştıkları sorunlar ve diğer devletlerin güçlenen enderun vasıtasıyla Padişah'ı etkilemeye çalışmaları, vezirlerin ve üst düzey görevlilerin daha stabil ilişkiler kurmak adına belirli bir tarafta yer alma zorunluluğunu doğurdu. Ayrıca saray içi hizipler arasındaki duvarlar son derece şeffaftı ve müttelikler de duruma göre kolaylıkla yer değiştirebiliyorlardı. Ferhad Paşa ve Yusuf Sinan Paşa arasındaki çekişmede haliyle ciddi bir iktidar mücadelesi mevcuttu, bu mücadelenin tarafları da pozisyon alırken hem buldukları hizbe hem de kendi kişisel çıkarları doğrultusunda hareket ettiler. Safiye Sultan ve Gazanfer Ağa bu çekişmede Ferhad Paşa'nın yanında gözükmekle Koca Sinan Paşa da Yusuf Sinan'ı destekliyordu, Yine Safiye Sultan'ın damatları İbrahim Paşa ve Halil Paşa'yı desteklediği ve ikisinin de Yusuf Sinan karşıtı harekette taraf tuttuğu söylenebilir⁴⁸³. Ancak bütün üst düzey görevliler gibi Halil ve İbrahim paşaların Yusuf Sinan ile olan çekişmeleri daha çok kişisel çıkarlarının çatışmasına dayanıyordu. Halil Paşa, Yusuf Sinan'ın Kaptan-ı Derya olmadığı 1595-1598 yılları arasında bu görevi sürdürmüş ve Yusuf Sinan'ın tekrar bu göreve atanmasıyla birlikte eski gücünden

⁴⁸⁰ Asve, Sdac, d.29, l. 58, s. 474-479

⁴⁸¹ G. Benzoni, Cigala, Scipione, in Dizionario Biografico degli Italiani, vol. 25, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma, 1981, s. 324 [http://www.treccani.it/enciclopedia/scipione-cigala_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/scipione-cigala_(Dizionario-Biografico)).

⁴⁸² M. İpşirli (ed.), Tarih-i Selânikî, s. 358.

⁴⁸³ M.P. Pedani-Fabris (ed.), Relazioni, s. 400-406.

mahrum kalmıştı. Bu yüzden tophane-i amirede meydana gelen Yusuf Sinan karşıtı hareketlerin hepsinde baş rolü oynadı. İbrahim Paşa ile özellikle de serdar-ı ekremlik çatışması yaşayan Yusuf Sinan'ın karşısında hem akrabalık ilişkilerine dayanan yapay bir hizip hem de de facto durumdan kaynaklı doğal bir dayanışma ağı mevcuttu. Örneğin Halil Paşa 1595 yılında kaptan-ı derya olarak atandığında, İbrahim Paşa'nın bu durumdan rahatsız olduğu ve Eflak ve Boğdan'da çıkan isyanı bahane ederek Halil Paşa'yı görevden almak için birçok yolu denediği görülüyor. İbrahim Paşa Karadeniz'de güçlü bir kaptana ihtiyaç duyulmasından ötürü görevin tekrar Yusuf Sinan'a verilmesini istiyordu.⁴⁸⁴ İbrahim Paşa'nın bunu istemesinin sebebi, Halil Paşa'nın Safiye Sultan üstündeki etkisinden rahatsız olmasından kaynaklandı. Yusuf Sinan'ı bir biçimde saf dışı bırakabileceğini düşünen Paşa'nın Halil Paşa'dan çekinmesinin ana sebebi ikisinin de meşruiyetini Safiye Sultan'dan almasından kaynaklanıyordu. Bu durumun Safiye Sultan tarafından değişikliğe uğramasına isyanlar bölümünde değinildi. Yine Gazanfer Ağa'nın yukarıda anlatılan çekişmede Ferhad Paşa'nın yanında yer alması balyosların Yusuf Sinan'ın koşulsuz destekçisinin Gazanfer olduğu yönündeki teze ters düşüyor. Eric Dursteler de Gazanfer'in ağında Yusuf Sinan'ın bulunduğunu ve Eğri seferi sonrasında Vezir-i azam olması için çabalayanların başında geldiğini vurguluyor.⁴⁸⁵ Gazanfer Ağa saray içerisindeki birun ve enderunun dengelenmesi görevini, hayatı boyunca sürdürmüş birisi olarak Yusuf Sinan'ı dönem dönem destekledi. Bunun altında yatan sebep ikili arasındaki dayanışmasından çok bu dengeleme görevinden ileri geliyordu. Bu dönemde vüzeranın görev sürelerinin yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü kısılması, ve Akdeniz'de İspanyollar'a ve İngilizler'e karşı mücadele içinde olunması Gazanfer'in tecrübeye duyduğu ihtiyaç yüzünden Yusuf Sinan'ı desteklemesi sonucunu doğurdu. Bu konuya detaylı bir biçimde değinilecek. Yusuf Sinan ile Gazanfer'in arasının Venedik ile olan ilişkilerden dolayı da sıklıkla bozulduğu Venedik raporlarından anlaşılıyor. Gazanfer'in Venedik için çok önemli bir aracı olduğunu ve Yusuf Sinan'ın hareketlerinden de en çok Venedik'in rahatsız olduğu düşünülürse raporlarda beliren verileri dikkatli etüt etmekte fayda görünüyor çünkü Venedik, Yusuf Sinan'ın hareketlerine karşı sultanı bilgilendirmek ve kınanmasını istemek için başta Gazanfer Ağa olmak üzere enderun ve ulemeden önemli isimlere başvuruyordu.⁴⁸⁶ Yusuf Sinan'ın hareketlerinden Gazanfer Ağa'nın açık şekilde rahatsız olduğu durumlar

⁴⁸⁴ Asve, Sdac, f.41, l. 30, s. 290-294

⁴⁸⁵ Dursteler, Venetians in Constantinople, s. 120

⁴⁸⁶ Asve, Sdac, f. .49, s.30, s. 285; f. 50, s.174, 202, 204, 209, 241, 259; f.53, s.35

olmasına rağmen belirli olaylarda Yusuf Sinan ve Gazanfer'in danışıklı dövüş içinde Venedik'e mesaj verdiklerini söylemek ilişkilerinin sürekliliği incelendiğinde anlaşılıyor. Ayrıca 16.yy'nin sonlarına doğru gelindiğinde Gazanfer Ağa'nın Venedik için en önemli aracı olduğunu söylemek gerekli, bu dönemde Venedik içerideki başka görevlileri aracı olarak kullansa da sarayın içine daha çok kapanmasından ötürü Gazanfer Ağa'nın pozisyonu onlar için daha büyük yer tutmaya başladı. Yusuf Sinan'ın hareketlerini sadece onun dizginleyebileceği düşünüldüğünden ve bir önceki dönemin aktörlerinin göreceli olarak etkisi azaldığından, ağanın özellikle Yusuf Sinan'ı dizginlemek için kullanılması hem Osmanlı Devleti'nin hem de diğer devletlerin diplomasisinde ağanın durumunu kritikledi. Yusuf Sinan'ın hareketlerini engellemek için daha önceleri direkt olarak vezirlere, ulemaya, şeyhülislam ve önemleri giderek artan vaizlere başvuruluyordu⁴⁸⁷, örneğin 1595 yılında Yusuf Sinan anlaşmalar gereği yasak olmasına rağmen Venedik körfezine gemiler göndermiş ve bu durum infial yaratmıştı, Venedik, Hoca Saadeddin'e ve Koca Sinan Paşa'ya erişerek, bunun kapitülasyonlara aykırı olduğunu belirtmiş, III. Murad'ın vefat etmeden önce kesinlikle Venedik körfezine girilmesini yasakladığını söylemişti, bunun üzerine Lala Mehmed Paşa, Yusuf Sinan'ın hırsız ve korsan olarak doğduğunu, zenginleşmek için her şeyi yapabileceğini fakat görevde bulunduğu sürece körfeze giremeyeceğini belirtti.⁴⁸⁸ Yine bunu diplomatik bir hamle olarak değerlendirmek de fayda var çünkü bu dönemden sonra da Yusuf Sinan Venedik'e karşı olan hamlelerine aralıksız olarak devam etti. Yine Koca Sinan Paşa'nın Yusuf Sinan'ın destekçilerinden birisi olduğunu unutmamak gerekli. Yusuf Sinan'ın Gazanfer Ağa ile olan ilişkilerine de bu çerçevede yaklaşıldığında ve olayların gelişimine göre belgeler değerlendirildiğinde bu ikilinin dayanışma sebebinin diplomatik olduğu görülüyor. Balyos ile Hoca Saadeddin'in görüşmesinden kısa bir süre önce Yusuf Sinan Paşa, Kaptan-ı Deryalık görevinden alınmıştı ancak bu süre zarfında Venedik'e karşı giriştiği hareket, cumhuriyete ağır zarar verdiği için, Balyos Hoca Saadeddin ve Lala Mehmed Paşa ile görüşmüştü. Çünkü, görevinden daha yeni alınmış olmasına rağmen Yusuf Sinan Paşa'nın tekrar göreve getirileceği konuşuluyordu ve Venedik bu durumu engellemek için Hoca ve Lala aracılığı ile Sultan'a baskı yaptı.

⁴⁸⁷ Arbel, *Maritime Trade and International Relations In the Sixteenth-Century Mediterranean*, s. 391-408

⁴⁸⁸ Asve, *Sdac*, f.41, l. 1, s.1

Yusuf Sinan kişisel çıkarlarını gözetmesine rağmen diplomatik çerçevede hareket edip ilişki ağlarının dengesizliğinden faydalanarak da üst bürokrasideki yerini daima korudu, bu dönemde yaygın olan pişkeş onun kişisel çıkarlarına hizmet edebildiği gibi kendisinin Akdeniz’de yaptığı hareketlerin meşruiyetine de katkı sağlıyordu. Örneğin 1599 yılı başlarında denize açılmak için birçok gemi talep etti, Balyos asıl amacının Anadolu kıyılarından başlayarak yağma yapacağını ve elde ettiği ganimetin bir bölümünü de Valide Sultan’a vereceğini çünkü Sultan’ın kendisine karşı olan tavrını yumuşatmak istediğini söylüyor⁴⁸⁹. Aslında Yusuf Sinan ve Safiye Sultan’ın ilişkilerinde sultanın banisi olacağı cami inşaatına başladığı 1597 yılı önemli bir yer tutuyor, çünkü bu dönemden sonra ikili arasındaki ilişkilerin eskisine göre yumuşadığı görülüyor. Yusuf Sinan sultana bu dönemden itibaren önemli ödemeler yaparak, hem kendisinin nüfuzundan yararlanmaya başladı⁴⁹⁰, hem de ak denizde gerçekleştirdiği korsanlık faaliyetlerinin, genellikle Venedik ile yarattığı diplomatik krizlere karşı kendisine güçlü bir destek sağladı. Yusuf Sinan Paşa, III.Murad ve Gazanfer Ağa’ya da sürekli hediyeler gönderiyordu.⁴⁹¹ Bu durum III. Mehmed zamanında Venedik ile olan ilişkilerin gerilmesine yol açsa da Yusuf Sinan’ın kaptan-ı deryalığı boyunca devam etti.

Yusuf Sinan’ın uluslararası dengelere göre de sık sık müttefik değiştirdi, Fransız, İngiliz ve Venedik elçileri ile olan ilişkileri de günün ekonomi politikasına göre değişkenlik gösterdi. Örneğin 1593 yılında artan İspanya baskısına karşı İngiliz ve Fransız elçilerinin desteğini ararken⁴⁹², bu arayış baskının görece ortadan kalktığı durumlarda, Yusuf Sinan Paşa’yı başka ittifak arayışlarına itti.⁴⁹³ İngilizler’in doğu akdeniz ticaretinde kendilerine yer bulmak ve Felemenk’lerin de kendi bayrakları altında ticaret yapmalarına olanak sağlamak için Akdeniz’de birçok yağma hareketine girdiği dönemde, Yusuf Sinan Paşa da İngiltere ile ilişkileri sonlandırma noktasına geldi ancak bu dönemde dahi Venedik’e karşı olan tutumunda bir değişiklik olmadı. Burada Yusuf Sinan’ın hareket alanının genellikle Venedik’e ait kıyıları olduğu unutulmamalı, ancak bu durum kendisinin Koca Sinan Paşa ile birlikte İspanya’yı desteklediği ve Ferhad Paşa’nın da Venedik tarafını tuttuğu gibi bir söylencenin ortaya çıkmasına sebebiyet

⁴⁸⁹ ASVE, Sdac, f. 49, s. 34

⁴⁹⁰ M.P. Pedani-Fabris (ed), Relazione, s. 402

⁴⁹¹ Asve, Sdac, f. 32, s.64, 1590; M.P.Pedani Fabris (ed), Relazioni, s. 402

⁴⁹² H.F. Brown (ed.), Calendar of state papers and manuscripts to English affairs: existing in the archives and collections of Venice, and in other libraries of northern Italy, vol. 9, Majesty’s stationery office, London, 1897, s. 63, Mart 20, 1593.

⁴⁹³ CSP vol 9, 17 Haziran1600, s.414,

verdi⁴⁹⁴. Bu söylentinin kayda değer bir yanının olduğunu söylemek güç. Yine Yusuf Sinan'ın 1591 yılında kaptan-ı derya olmasından⁴⁹⁵ kısa bir süre sonra Osmanlı Saray eliti içinde Venedik'e olan düşmanca tutumun yumuşamaya başladığını söylemek mümkün . Böyle bir dönemde Yusuf Sinan'ın Venedik kıyılarına ve gemilerine olan aralıksız saldırıları, onun Venedik'e olan düşmanlığının altında birçok sebep aranması sonucu doğurdu.

5.3. Bir Meşruiyet Aracısı Olarak Aile Bağları;

Yusuf Sinan Paşa'nın ailesi ile sürdürdüğü ilişki onun sık sık suçlamalara hedef olmasına da sebep oldu. Kardeşi Carlo, İstanbul'a geldiğinde Yusuf Sinan Paşa'nın yanında uzun süre kaldı. Bu durum Tophane-i Amire'deki askerler tarafından Yusuf Sinan Paşa'ya karşı kullanıldı. Askerler, Carlo'nun bir İspanyol ajanı olduğunu ve İslam'a dönmeyi kabul etmemesine rağmen abisi tarafından İstanbul'da tutulduğunu söyleyerek kaptan-ı deryayı suçladılar. Yusuf Sinan Paşa'nın İspanya'yı desteklediğinden ötürü buna izin verdiğini ileri sürdüler.⁴⁹⁶ Bu tarz suçlamalar askerler tarafından Yusuf Sinan Paşa'ya yöneltile de bunların Venedik tarafından saray içi hiziplere mesaj vermek amacıyla abartılarak belgelerde kullanıldığı söylenebilir. III. Mehmed'in 1595 yılında tahta çıkmasından sonra belgelerde bu tür suçlamalara çok rastlanmaması, Ferhad Paşa hayattayken onun desteğinin sağlanması ve hizipler arası ilişkilerin iyice gerilmek istenmesinde diğeri de Venedik senatosuna balyosun elinden geleni yaptığını ve Yusuf Sinan'ın kendilerine karşı olan hareketlerini engellemeyi durduramadığını ima etmesinde aranabilir. Yusuf Sinan'ın tarihsel geçmişinden çok, Venedik kıyılarının Osmanlı Devleti'ne olan yakınlığının onun Cumhuriyet'e karşı olan hareketlerini belirlediği söylenebilir. Bunu yaparken de İspanya ile olan dengeleri kollamayı tercih etti, örneğin 1591- 1593 yılları arasında Napoli , Kapri ve Sorrento'ya saldırdığında ve yine 1593 yılında Candia,ve Malta'ya baskınlar yaptığında İspanyol donanmasının orada olmamasından faydalanmıştı⁴⁹⁷. Napolili Bartolomeo Camino, Yusuf Sinan'ın şehri yağmaladığından bahsediyor. Napoli'de

⁴⁹⁴ Asve, Sdac, f. 39, l.21, s. 190-191; E. Alberi (ed.), Relazioni, s. 354.

⁴⁹⁵ M. İpşirli (ed.), Tarih-i Selânikî, p. 246; A. Fabris, Hasan 'il Veneziano' tra Algeria e Costantinopoli, .Quaderni di Studi Arabi., 15 suppl. (1997), s. 59-61; M.P. Pedani, Safiye's Household and Venetian Diplomacy, .Turcica., 32 (2000), s. 9-32.

⁴⁹⁶ CSP vol:9 Mayıs 3, 1594, s.127

⁴⁹⁷ Asve, Sdac, f. 37, l. 33, s. 315

bulunan bir Venedikli olan Girolomo Rannusio, bu olaydan bir sene sonra Messina'da bulunan annesini görmek için şehrin yöneticisinden istediği izin reddedilmesi üzerine Messina'yı ve Güney İtalya kıyılarını kuşatıp, kiliselere zarar verdiğini ve Messina'yı ateşe verdiğinden bahsediyor⁴⁹⁸.

Kaptan-ı Derya olarak görev yaptığı süre zarfında Messina ve Güney İtalya kıyılarını sürekli yağmaladı ve birçok Venedikli'yi esir aldı, Venedik kıyılarının ve gemilerinin yağmalanması ve tebaasının esir alınmasını engellemek için Sultan'a birçok kez dilekçe verdi.⁴⁹⁹ Venedikliler Yusuf Sinan'ın kendilerine karşı olan düşmanca tutumunu onun Hristiyan kökenlerine duyduğu özlemden ileri geldiğini ileri sürdüler. Matteo Zane onun Hristiyanlığa ve çocukluk günlerine büyük bir özlem duyduğunu, bu yüzden Venedik'e karşı düşman bir tavır sergilediğini bildiriyor. Zane de kökenlerinden dolayı suçlanmak istemediğinden ve Venedik taraftarı olarak görünmekten çekindiğinden cumhuriyete karşı böyle bir tavır içinde olduğunu vurguluyor. Bernardo da Yusuf Sinan'ın sürekli olarak mutsuz olduğunu ve üzgün gözüktüğünü bunun sebebinin de onun Hristiyanlığı gizli bir biçimde içinde taşıması olduğunu bildiriyor⁵⁰⁰. Dragoman, Yusuf Sinan ile baş başa kaldıklarında İtalyanca konuştuklarını ancak kamusal alanda Venedik'e yakın gözükmek için Türkçe konuşmayı tercih ettiğini söylüyor.⁵⁰¹ Yabancı kaynaklar bu tarz suçlamaları genellikle Osmanlı Devleti'nde görevli olan bütün mühtediler için yapıyorlar.⁵⁰² Aslında burada Yusuf Sinan'a yapılan suçlamaların tutarsızlığı açıkça gözüktüyor. Venedik'e olan düşmanlığının ailesinden kaynaklandığı ileri sürülürken diğer taraftan da Venedik'e ve Hristiyanlığa duyduğu özlem yüzünden cumhuriyete karşı düşmanca bir tavır içinde olduğu vurgulanıyor. Ayrıca Balyos Yusuf Sinan'ın gerçek bir müslüman olduğunu ve ona yöneltilen suçlamaların sebebinin ailesinin kökeniyle ilgili olduğunu da bildiriyor.⁵⁰³ Birbiriyle çelişen bu suçlamaların ikisinin de yersiz olduğu ve bu gibi durumların bütün devletler tarafından kullanıldığı söylenebilir. Yusuf Sinan'ın ailesi ile olan ilişkileri ve bir mühtedi olması batıların olduğu kadar duruma göre ulema tarafından da kendisine suçlamalar yöneltilmesini sağladı. Ancak bu suçlamaların daha çok kriz dönemlerinde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu duruma Cigalazade Yusuf Sinan Paşa, Osmanlı Devleti,

⁴⁹⁸ G. Benzoni, Cigala, Scipione, s. 327.

⁴⁹⁹ Asve, Sdac, f. 50, s.174,202, 204, 209, 241, 259; f. 53, s.35

⁵⁰⁰ G. Benzoni, Cigala, Scipione, p. 325.

⁵⁰¹ Asve, Sdac, f. 52, 2 Ocak 1600, s. 281

⁵⁰² M.P. Pedani-Fabris (ed.), Relazioni, s. 409-410.

⁵⁰³ Asve, Sdac, f. 51, l.23, s.170

Venedik, İspanya ve İngiltere ekseninde bakıldığında yapılan suçlamaların realiteden çok politik olduğu anlaşılıyor . Ayrıca bu durum Osmanlı merkezleşme politikaları çerçevesinde Osmanlı resmi görevlilerinin takındıkları tavır, dış dünya ve merkezle olan ilişkileri hakkında fikir sahibi olunmasını da sağlıyor.

İspanya Yusuf Sinan'ın aile ilişkilerinden birçok bakımdan yararlanmak istedi, ancak onlar için başat olan kritik durumlarda ak denize açılmasını engellemekti. 1593 yılında kardeşi Carlo'yu Yusuf Sinan'ın ak denize açılmasını geciktirmek için İstanbul'a yolladılar⁵⁰⁴. Ancak Carlo abisinin İstanbul'daki nüfuzundan yararlanarak kendisi için belirli imtiyazlar elde etmeyi planlıyordu. Abisinin yardımıyla Eflak ve Boğdan'ın yönetiminin kendisine verileceğini umuyordu ancak bu girişimi sonuçsuz kaldı.⁵⁰⁵ Carlo başkente varmadan, İspanya'dan gelen mektuplar kralın sağlığının kötüye gittiğini ve İtalya ile olan ilişkileri iyileştirmek istendiğinden bahsediyordu. Yusuf Sinan'ın kardeşinin İstanbul'a İspanya'ya zaman kazandırmak için gönderildiği anlaşılıyor⁵⁰⁶. Ayrıca, eğer Yusuf Sinan Venedik'e karşı bir harekate kışkırtılabilirse, İspanya'nın, Papalık, Savoy, Venedik ve diğer İtalyan prenslikleriyle birlikte işbirliği yapma olanağı doğabilirdi.⁵⁰⁷ Ancak Carlo'nun böyle bir faaliyet içinde bulunmadığı, aksine devletler arasındaki ilişkileri kullanarak kendisine çıkar sağlamaya çalıştığı, Yusuf Sinan'ı Venedik'e karşı savaş açmaya itecek herhangi bir faaliyette bulunmamasından anlaşılıyor.

1598 yılında ise Carlo, bu defa İspanya'nın resmi elçisi olarak Yusuf Sinan ile barış koşullarını görüştü. 1600 yılında ise Yusuf Sinan, Carlo'ya Naksos'un yöneticiliğini ayarlamayı başardı, yönetimi almak için Messina'dan yola çıkan Carlo, bir süre Korfu'da kaldı ve bu süre zarfında Yusuf Sinan'a Korfu'da bulunan Venedik kalelerinin haritalarını çizip verdi.⁵⁰⁸ Aynı zamanda İspanya için de çalışıyor ve kardeşinin ak denizdeki faaliyetleri hakkında bilgi veriyordu. Ayrıca Carlo aynı zamanda Habsburg'dan da para alıyordu.⁵⁰⁹ Akdeniz'de birçok devlet adına çalışan bu tip karakterlerin olması dönem için şaşırtıcı bir unsur olmasa da, bu karakterden birinin

⁵⁰⁴ S. Pappalardo, *Ambizione politica*, ss. 141-168.

⁵⁰⁵ E. Alberi (ed.), *Relazioni*, s. 431-432.

⁵⁰⁶ CSP, VOL:9 , 10 Nisan 1593, p 66

⁵⁰⁷ CSP, vol:9, 3 Nisan 1594, s. 123,

⁵⁰⁸ S. Pappalardo, *Ambizione politica*, pp. 141-168.

⁵⁰⁹ Bkz: E.S. Gürkan, *Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secret diplomacy, Mediterranean go-betweenes and the Ottoman Habsburg Rivalry*, Georgetown University, unpublished PhD Dissertation, 2012.

Yusuf Sinan'ın kardeşi olması ve her devletin çıkarları doğrultusunda onu kullanmaya çalışması onun hikayesini ilginç kılıyor, ayrıca Carlo'nun kardeşinin desteğini sağlayarak Naksos'un yönetimini almaya çalışması, Osmanlı Patronaj ilişkilerinin geldiği yer açısından da önemli. Carlo 1593 yılından 1600 yılına kadar geçen süre zarfında ısrarlı bir biçimde Osmanlı Devleti'nden Naksos'un yönetimini istedi, ancak kendisinin kökenleri sürekli olarak sorun yarattı. Daha 1593 yılında Şeyhülislam'a Carlo ve Yusuf Sinan'ın annelerinin Castelnovo doğumlu bir Türk olduğu ve köleleştirilerek Hristiyanlığı kabul ettiği, bu yüzden onun Müslümanlığa döndürülmesinin uygun olup olmayacağı soruluyordu⁵¹⁰. Bu soruyu Şeyhülislam'a yöneltenlerin kimliği hakkında herhangi bir bilgimiz yok ancak dinsel meselelerin gündeme geldiği dönemlerin, isyan, kriz ve bunalım zamanlarında daha çok ortaya çıktığı biliniyor, bu soruların altında Carlo'nun Eflak ve Boğdan'ın yönetimini talep etmesinin rol oynadığı söylenebilir. Yine 1600 yılında Naksos'un yönetimi abisi Yusuf Sinan tarafından kendisine sağlanıncaya kadar bu baskının hem Yusuf Sinan'a hem de Carlo'ya yapıldığı biliniyor. Yusuf Sinan'ın defalarca kendisini İslam'a davet ettiğini, bunun üzerinde bir baskı oluşturduğu da biliniyor.⁵¹¹ III. Mehmed de Carlo'ya abisinin yolunda yürürse, devlet hiyerarşisinde yükselebileceğini söyledi, ve onu İslam'a dönmeye davet etti.⁵¹² 1600 yılında Yusuf Sinan kendisine adanın yöneticiliğini ayarlamışken, bu sefer de annesinin kökenleri sorun yarattı ve annesini İslam'a döndürmesi koşuluyla adanın yöneticiliğini yapabileceği söylendi. Bu olaydan sonra Carlo'nun Osmanlı hiyerarşisinde yükselme ihtimali kalmadı⁵¹³. İslam'a dönme argümanının politik ve ekonomik olarak daha çalkantılı dönemlerde kullanıldığı biliniyor. Bu durum daha önce örtük olarak var olan çıkar çatışmalarının açığa çıktığı sırada kendisini daha çok bu argümanla varsıllamasından kaynaklandı. Yusuf Sinan aile bağlarını kendisi için bir fırsat olarak da kullanmayı başarabildi. Annesini görüp İslam'a davet edeceğini ileri sürerek denize açıldı ve bunun sonucunda Venedik kıyılarını ve Messina'yı yağmaladı. Ailesiyle olan ilişkisi onun yağma hareketlerine zemin de yarattı. Yusuf Sinan'ın en büyük hayali olan Venedik anakarasını alma girişimi de yine böyle bir durumun sonucunda ortaya çıkmıştı.

5.4.Hizip Mücadelelerinin Ortasında Bir Sefer; Eğri'nin Fethi

⁵¹⁰ CSP, vol.9, 16 Ağustos 1593, s.100

⁵¹¹ M. İpşirli (ed.), Tarih-i Selânikî, p. 776

⁵¹² E.S. Gürkan, Espionage, p. 18

⁵¹³ Asve, Sdac, f. 51, l.36, s. 357

Ferhad Paşa ve Safiye Sultan 1595 yılında hayatını kaybeden III. Murad'ın yerine tahta çıkan III. Mehmed'i Yusuf Sinan'ı kaptanı-ı deryalıktan azletme ve yerine Halil Paşa'yı geçirme konusunda ikna ettiler⁵¹⁴. Bu durum Yusuf Sinan ve kapısını rahatsız ettiği gibi yukarıda bahsedildiği üzere kendisine yakın olmayan İbrahim Paşa gibi devlet adamları arasında da problem yarattı. İlk etapta kaptan-ı deryalığı geri almak için çabalayan Yusuf Sinan'ın girişimleri yetersiz kalınca, o da saray içerisindeki pozisyonunu kaybetmemek için aslında rekabet içerisinde olduğu ve her koşulda karşısında durduğu⁵¹⁵ Kaptan-ı Derya Halil Paşa'ya finansal destek verdi⁵¹⁶. Bu sayede gözden düşmemeyi planlıyordu yine kısa bir süre sonra Ferhad Paşa'nın öldürülmesi, Yusuf Sinan'ın en büyük düşmanını ortadan kaldırmıştı ve paşa Osmanlı hiyerarşisinde tekrar yükselmeye başladı. Aslında Ferhad Paşa'nın ölümünün arkasında Yusuf Sinan ve Koca Sinan Paşa'nın olduğuna dair söylentiler vardı. Düşmanlıkları divan-ı hümayundaki suçlamalardan ve çekişmelerden⁵¹⁷ hatta hizip mücadelelerinden de öteye taşınmıştı. 1592 yılında Ferhad Paşa Sadrazamken, İspanyol elçisinin gelişini hızlandırmak için tophane-i amirede çalışmalara hız verilmesini istemişti. Bundan çekinecek olan İspanyol elçisi Marigliani'nin daha hızlı İstanbul'a ulaşacağını umuyordu. Paşa'nın bundan beklentisi elçinin gelişinden dolayı kendisine düşecek olan paydan faydalanmak değildi⁵¹⁸, asıl amacı İspanyollar ile bir an önce ateşkes yapmaktı. Çünkü ateşkes koşullarında denizlerde hakimiyet kurmak isteyen kaptan-ı derya Yusuf Sinan'ı engelleyebileceğini umuyordu⁵¹⁹. Kendi kapılarını, askerleri ve hizipleri birbirlerine karşı kullanmanın da ötesinde, yabancı devletler ile olan ilişkilerini de birbirlerine karşı kullandılar.

Koca Sinan Paşa ve Yusuf Sinan'ın Ferhad Paşa'ya karşı bir sipahi ayaklanmasını destekledikleri söylentisinin yayılmasından sonra Sultan, Koca Sinan Paşa'nın gözüne mil çekilmesini ve Yusuf Sinan'ın da Karahisar'a sürülmesini emrettiyse de daha sonra Koca Sinan'ı affederek Malkara'ya sürgüne gönderdi⁵²⁰ ve hizipler arasındaki mücadelede Ferhad Paşa'nın öldürülmesinden sonra kazanan Yusuf Sinan Paşa oldu. Bu hizip mücadelelerinde Gazanfer Ağa'nın oynadığı rol hakkında

⁵¹⁴ Asve, Sdac, f. 40, l. 38, 31 Ocak 1595, s. 481-493,

⁵¹⁵ L. Don., Itinerario..., s. 226.

⁵¹⁶ G. Benzoni, Cigala, Scipione, s. 328.

⁵¹⁷ Halil Sahillioğlu (ed.), Koca Sinan Paşa Telhisleri, İstanbul: İrcica, 2004, s.88, no:60

⁵¹⁸ Bu dönemde gelen elçiler sadrazamlara da hediyeler sunuyorlardı.

⁵¹⁹ CSP, vol.9, 25 Ocak 1591, s.7

⁵²⁰ Ş.N. Aykut (ed.), Hasan Bey-zade Tarihi, s. 453-454.

belgeler sessiz kalıyor, ancak bu dönemde yine denge siyaseti güttüğü açık taraf olmadığından ötürü ileri sürülebilir. Safiye Sultan'ın Yusuf Sinan'a karşı olan hareketleri, Gazanfer Ağa'nın da ona karşı harekete girişmiş olması gerektirdiğini düşündürse de ağanın ileride değinileceği gibi Yusuf Sinan'ın sadrazam olması için elinden geleni yapması, Gazanfer'in saray içi dengelere göre hareket ettiğini gösteriyor.

Habsburglarla girişilen mücadele sırasında (1593-1606), Yusuf Sinan'ın kariyeri inişli çıkışlı bir şekilde ilerledi . Yusuf Sinan savaşa atandıktan hemen sonra orduya desteği geç ulaştırdığı ve yanlış kararlar aldığı için suçlandı ancak bu onun çarha serdarı olarak atanmasını engellemedi.⁵²¹ Yusuf Sinan'ın savaş içerisindeki hareketleri savaşın canlı tanığı olan Hasan Beyzade'nin anlatımından takip edilebiliyor. Hasan beyzade, Yusuf Sinan'ın Habsburg kuvvetleri III. Mehmed'i otağında yakalamak üzereyken tatar kuvvetlerine yetiştiğini ve askerler dağılmak üzereyken, ordunun sivil üyeleri olan aşçılar, deve sürücülerıyla birlikte düşmanı kovduğunu aktarıyor ayrıca, bu olaydan sonra Sultan'ı ziyarete giderek savaşın kahramanı olarak kendisini gösterdiğini ve Vezir-i Azam olarak kendisini atattırdığını belirtiyor. Yusuf Sinan, Sultan ile görüşükten sonra divanı kendi otağında toplayarak, sadrazam olduğunu ilan etti. Bu olaydan hala sadaret mührünü taşıyan İbrahim Paşa'nın haberi yoktu ve o da ordudan kaçan askerlerin yakalanması için emir veriyordu. Bu olaydan bir gün sonra Yusuf Sinan'ın o dönemdeki en büyük destekçilerinden biri olan Sultan'ın hocası Sadeddin Efendi⁵²², bu konuyu sultan ile görüşmek için yanına gitti çünkü Gazanfer Ağa'dan Sultan'ın fikrini değiştirdiği ve bu yüzden mührün hala İbrahim Paşa'dan alınmadığını duymuştu. Hoca, Sultan'ı eğer bu atamadan vazgeçerse, askerler dedikodu yapmaya başlayacağını ve problem çıkacağını söyleyerek ikna etti ve Yusuf Sinan sadrazamlığı elinde tuttu⁵²³.

Yusuf Sinan ilk icraat olarak orduyu toplayıp firarilerin belirlenmesini istedi ve 30.000 askerlerin firari olduğu ortaya çıktı. Savaş alanında bulunmayan herkes firari ilan edildi ve acilen bunların mallarına el konulmasını, topraklarının müsadere edilmesini ve imtiyazlarının kaldırılmasını emretti. K. Barkey, Yusuf Sinan'ın bu kararının ordunun

⁵²¹ Ş.N. Aykut (ed.), Hasan Bey-Zade Tarihi, s. 528-530. Çarhacı için bkz A. Ozcan, Çarhacı, İslam Ansiklopedisi, c. 8, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, s. 229-230, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c08/c080166.pdf> (01/05/2014).

⁵²² Hoca Saadeddin için bkz Ş. Turan, Hoca Saadeddin Efendi, in İslam Ansiklopedisi, c.18, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1998, ss. 196-198, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c18/c180101.pdf> (01/05/2014).

⁵²³ B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi, s. 191-192

bileşiminde değişiklik yapılması gerekliliğini anlamasından kaynaklandığını söylüyor⁵²⁴. Sipahiler ateşli silah kullanımında yetersizdiler ve gelirleri de kendilerini ve adamlarını bu şekilde donatmalarına el vermiyordu. Küçük dirlik sahipleri de en çok isyan çıkaran kesim olduğundan ötürü, 6000 akçenin altında dirlik sahibi olanların savaşa katılmaması istenmişti.⁵²⁵ Bu uygulamaya daha III.Muraddönemindeki İran Savaşları esnasında başlanmış ve o dönemde de 3000 akçenin altında dirlik sahibi olanlar savaşa katılmaktan men edilmişlerdi.⁵²⁶Yusuf Sinan'ın büyük dirliklere el koyarak hazineye gelir sağlamak istemesi hem de sipahi ordusu yerine merkez orduyu güçlendirerek yeni savaş teknolojisine ayak uydurmak istemesi olası ancak devletin bundan sonraki dönemde sistematik olarak tımar sahiplerine karşı böyle bir politika gütmemesi, Yusuf Sinan'ın bu kararları alırken daha çok kendi adamlarına tımarları yeniden dağıtmak gibi bir amacı olduğunu düşündürüyor. Savaş vezirler için büyük fırsatlar yaratıyordu, atamaları kendileri yapabildiklerinden ötürü büyük gelirler elde edebiliyorlar, ayrıca kendi adamlarını da istedikleri pozisyonlara yerleştirme fırsatını buluyorlardı. Baki Tezcan, 16.yy'nin sonunda merkez ordunun artan nüfusunun III. Murad'ın tahta çıkmasıyla birlikte güçlenen vezir kapılarına karşı girişilen hareket ile ilişkili olduğunu ve bunun hanedanın vezirlere güç göstermesinden kaynaklanmış olabileceği gibi, vezirlerin merkezde güç ağları oluşturmaya çalışan hanedana karşı bir refleks geliştirmesinden kaynaklanabileceğini belirtiyor⁵²⁷. Vüzeranın yeniçeri ve sipahiye, isyanlarda araçsallaştırmalarına isyanlar bölümünde değinildi. Yusuf Sinan Paşa'nın da böyle bir yöntem belirlemiş olması olası. Sebebi her ne olursa olsun savaş meydanında sadrazam olarak atanan Yusuf Sinan'ın İbrahim Paşa ve daha da önemlisi Safiye Sultan'a karşı yerini sağlamlaştırabilmek için acil olarak böyle bir karar aldığı söylenebilir. Askerlere karşı çok sert davrandığı, çoğunu ölümle cezalandırdığı, İbrahim Paşa döneminin önemli figürleri olan Sohrab ve Cahî'ye etek giydirip askerin önünde oynattığı biliniyor. Bunları asker üzerinden İbrahim Paşa'ya mesaj vermek için yaptığı düşünülebilir. Yusuf Sinan askerin üstüne bu kadar sert bir biçimde giderken, bir yandan da kendi yandaşlarına mevki dağıtmaya çalışıyordu. Kırım Han'ını azlettirip yerine kardeşi Fethi Giray Han'ı geçirdi⁵²⁸. Yusuf Sinan'ın aldığı bu acele kararların sebebi orduda yenilik yapmaktan daha çok var olan mevkilere kendi yandaşlarını acil olarak geçirerek kendi yerini

⁵²⁴ Barkey, s.72-73

⁵²⁵ Akdağ, Celali İsyancıları, 335

⁵²⁶ Asve, Sdac, f.13, 24 Nisan 1579, s.84

⁵²⁷ Baki Tezcan, The Second Ottoman Empire, s. 90-91

⁵²⁸ B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi, s.190-193

sağlamlaştırmak istemesinden kaynaklandı. Bunu görevden alınma biçiminden çıkartmak da mümkün. Ordu İstanbul'a doğru geri dönerken Harmanlu'da konakladığı sırada, dilsiz Süleyman Ağa, Safiye Sultan'ın gazayı kutlama mektubunu getirdi ve bu olayın hemen akabinde sadaret mührü Yusuf Sinan'dan alınarak İbrahim Paşa'ya geri verildi⁵²⁹. Ayrıca, İstanbul'a döndükten sonra Yusuf Sinan'ı destekleyenler İstanbul'a çağırılarak aşığılandılar. Fethi Giray Han, Hoca Sadettin Efendi, Hoca Sadettin'in oğlu Anadolu kazaskeri Mehmed Efendi ve Lam Ali Çelebi görevlerinden alındılar. Eğri Fetihnamesini kaleme alan Lam Ali Çelebi zaferi Yusuf Sinan'a atfetmekle sorumlu tutuldu.⁵³⁰ Bütün bu olanlar Safiye Sultan hizbinin Yusuf Sinan'ın görevden alınması için çok hızlı hareket ettiğini gösteriyor. İki tarafında bu kadar hızlı hareket etmesinin sebebi, muhtemelen karşı tarafın gücünü bir an önce kırmak istemesinden ileri geliyordu. Ayrıca Safiye Sultan'ın böyle bir durumu fırsat bilip saray içerisinde çok güçlü olan ve III. Mehmed üzerindeki etkisi bilinen Hoca Sadettin Efendi'yi de görevden aldırması, hizip mücadelelerinin geldiği yeri görebilmek için önemli.

Bu dönemde beylerbeylerinin, sancakbeylerinin ve tımar sahiplerinin kimi nasıl destekledikleri konusunda fikir sahibi olmak güç, Venedik arşiv belgeleri daha çok saray içi ilişkilere odaklandığından ancak üst düzey görevlilerin ilişkileri hakkında fikir sahibi olunabiliyor. Beylerbeylerinin 16.yy'nin son çeyreğinde çoğunluğu üst düzey bir görevlinin akrabası durumundaydı, saray içinde aradıkları desteklere göre çıkarsamalar yapılabiliyor ancak lokal bazda yapılacak araştırmalar bu ilişki ağlarının boyutu hakkında fikir verebilir. Koca Sinan Paşa ve Yusuf Sinan'ın hizbine yakın olan kişilerin bu dönemde Safiye Sultan tarafından temizlenmeye çalışılması, tımarların dağıtımlarının ve birundaki görevlere atanacak kişilerin hepsinin kendisinin kontrolünde olmasını istemesiyle ilintiliydi. Bu durum kabuk değiştiren devletin iktisat politikasındaki değişimlerle doğrudan ilintili bir durum. Gelir kaynaklarını kontrol etmek saray içerisindeki hizip mücadelelerinden geçtiğinden ve görevlilerin yönetimde kalma süresi merkezi güçlendirmek adına olabildiğince kısıldığından, yönetici elit elinde olan fırsatları olabildiğince çabuk değerlendirmeye çalıştı. Ayrıca, Yusuf Sinan'ın el konulması emrettiği tımarların içinde Safiye Sultan'ın yatırımları olup olmadığı da bilinmiyor. Bu yatırım ağlarının devletin gelirleri için belirleyici olması, bunlar üzerinde

⁵²⁹ S.N. Aykut (ed.), Hasan Bey-Zade Tarihi, pp. 544-545; M. İpşirli (ed.), Tarih-iSelânikî, s. 649; B.S. Baykal (ed.), Pegevi Tarihi, s.193.; Pierce, The Imperial Harem, ss. 225-226.

⁵³⁰ S.N. Aykut (ed.), Hasan Bey-Zade Tarihi, pp. 496-546; C.F. Fraser (trans.), Annals, s. 94-95

hakimiyet kurulmasını zorunlu kıldığından, Yusuf Sinan'ın Vezir-i Azam olması ve apar topar görevden alınması da gelir kaynaklarını kontrol etme çabasından kaynaklanıyordu, orduyu yapısal olarak değiştirme düşüncesi eğer Paşa'nın aklında vardysa da bunun ikincil bir yeri olduğu olayların gelişiminden anlaşılıyor.

Yusuf Sinan'ın Onbeş Yıl Savaşları'ndaki (1593-1606) hareketlerini anlatan Osmanlı kroniklerinin yazarlarının aktarımlarına bakarken de ihtiyatlı davranmakta fayda var çünkü Hasan Bey-zade İbrahim Paşa'nın tezkirecisiydi, ayrıca Peçevi de Ferhad Paşa'nın yeğeniydi. İbrahim Paşa 1600'lü yıllara kadar Safiye Sultan tarafından destekleniyordu, Lam Ali Çelebi ise Koca Sinan Paşa'nın koruması altındaydı. Dönemle ilgili yazan diğer kronikçilerin de Lam Ali Çelebi'nin fetihnamesini temel aldıkları biliniyor⁵³¹. Bu yüzden hem paşa hem de Osmanlı yönetim eliti hakkında yapılan yorumlar, kronik yazarlarının kendi ait oldukları hizip çerçevesinde değerlendiriliyor. Bu bakımdan olayların seyrini takip ederek dönem hakkında yargıya varmaya çalışmak daha sağlıklı.

Yusuf Sinan, en büyük destekçisi Koca Sinan Paşa'nın ölümünden sonra tekrar Osmanlı üst düzey yönetiminde kendisine yer buldu. 1598 yılında ikinci defa Kaptan-ı Derya olarak atandı⁵³², yine aynı yıl Hoca Saadettin'in Şeyhülislam olarak atanması, Yusuf Sinan ve hocanın hizbinin tekrar güç kazandığını gösteriyor. Aslında bu durum Yusuf Sinan'ın Safiye Sultan ile olan ilişkisinin normalleşmesinde aranabilir çünkü yukarıda da belirtildiği gibi Safiye Sultan'ın yeni yaptıracığı cami için paraya ihtiyacı vardı ve bunun Yusuf Sinan gibi tecrübeli bir kaptan-ı derya tarafından sağlanabileceğini düşünmüş olabilir. Yusuf Sinan bu tarihten itibaren Safiye Sultan'a sürekli olarak hediye ve para verdi. Göreve gelir gelmez denize açıldı, ailesini ve kardeşlerini görüp onları İslam'a dönmeye davet etti. Bu girişimi başarısızlıkla sonuçlandı⁵³³. Bunu yapmasının sebebi tekrardan kazandığı pozisyonunu sağlamlaştırmak ve kendisine daha önce defalarca yöneltilen suçlamalardan kurtulmaktı. Ayrıca ailesini görmek bahanesiyle çıktığı seferde yine yağmalama hareketlerine girişti. 1599 yılında ise Balyos denize açılmasının sebebinin yağmalama hareketlerine girişerek korsanlık yapmak istemesi ve Valide Sultan ile arasını yumuşatmak istemesi olduğunu

⁵³¹ M.P. Pedani-Fabris, Ottoman Fetihnames. The Imperial letters announcing a Victory, .Tarih incelemeleri dergisi., 13 (1998), s. 181-192

⁵³² M. İpşirli (ed.), Tarih-i Selânikî, s. 738.

⁵³³ M. İpşirli (ed.), Tarih-i Selânikî, s. 776

aktarıyor⁵³⁴. Yusuf Sinan'ın Safiye Sultan ile olan ilişkisinin yumuşaması çıkarlarının keşişmesinden kaynaklanıyordu. Ayrıca Gazanfer Ağa ile olan ilişkisi de Safiye Sultan'ı etkilemiş olabileceği söylenebilir çünkü 1599 ile 1603 yılları arasında İstanbul'da meydana gelen sipahi ayaklanmaları sürekli olarak Safiye Sultan ve hizbini, özellikle de Gazanfer Ağa'yı hedef almıştı, aynı dönemde para kıtlığı yüzünden, tophane-i amire askerleri de sürekli olarak ayaklanıyordu. Bu huzursuzluklar Yusuf Sinan Paşa, Safiye Sultan, Gazanfer Ağa ve Ulemanın ilişkilerinin sürekli olarak değişkenlik göstermesiyle sonuçlandı.

5.5.Yusuf Sinan Paşa'nın İkinci Kez Kaptan-ı Derya Olması

1598 yılı Nisan ayının başlarında Hadım Hasan Paşa, Vezir-i Azamlıktan azledilip idam edildikten sonra Şeyhülislam Bostanzade Mehmed Efendi vefat etti ve yerine Sultan'ın hocası Sadettin Efendi atandı.⁵³⁵ Bu atamadan sonra Safiye Sultan'ın saray içerisindeki gücü giderek kırıldı ve enderun ve haremi hedef alan isyanların büyük bölümünde Valide Sultan ana hedef haline geldi. Bunda iltizamların merkezden dağıtılmasında monopol olmaya başlamasının yanı sıra saray içindeki güç mücadelelerinin dengesizliğinin de rolü vardı. Ancak Hoca Sadettin ile başlayıp, daha sonra Sunulah Efendi'nin Şeyhülislam olmasıyla başlayan süreçte, Safiye Sultan ve enderun sürekli olarak hedef haline geldi.

Hoca Sadettin Efendi, Şeyhülislam olduktan kısa bir süre sonra Yusuf Sinan Paşa onun aracılığı sayesinde tekrar Kaptan-ı Deryalığa atandı. Hoca, Navarin'in kaybedilmesini fırsat bilip Yusuf Sinan Paşa'yı, Halil Paşa'nın yerine tekrar Kaptan-ı Deryalığa getirmeyi başardı.⁵³⁶ Böylece Yusuf Sinan Paşa ve Hoca Sadettin 1596 yılında Safiye Sultan tarafından görevden el çektirilmelerinden iki yıl sonra tekrar Osmanlı hiyerarşisinde yükselmeyi başardılar. Ancak bu tarihten kısa bir süre sonra Yusuf Sinan Paşa ve Sadettin Efendi'nin arası açıldı. Bunun en önemli sebebi Yusuf Sinan Paşa'nın Kaptan-ı Derya olur olmaz Venedik gemilerini ve kıyılarını tekrar yağmalaması ve bu yolla çok sayıda esir elde etmesiydi. Venedik, Yusuf Sinan Paşa, kaptan-ı derya

⁵³⁴ Sdac, Asve, f. 49, 15 Mart 1599, s. 34

⁵³⁵ Asve, Sdac, f.47, l.7, 9 nisan 1598, s. 58-64 ; Naima s. 133

⁵³⁶ Asve, Sdac, f.47, l.12, 22 Nisan 1598, s. 98-107

olduktan sonra problemlerin çözümü için Hoca Saadettin'e müracaat edip ondan esir pazarlıklarında aracı olmasını istedi. Aynı şekilde Yusuf Sinan Paşa'nın tekrar göreve getirilmesinden duydukları tedirginlik yüzünden Gazanfer Ağa ile de görüşüp Yusuf Sinan Paşa'nın tekrar göreve atanmasından duydukları endişeyi dile getirdiler.⁵³⁷ Gazanfer Ağa ve Hoca Sadettin, Yusuf Sinan'ın Venedik'e karşı olan hareketlerinin eskisi gibi olmayacağını Balyos'a bildirmelerine rağmen, Yusuf Sinan Paşa sürekli olarak Venedik kıyılarını yağmalamaya devam etti. Bu durum kısa süre sonra Hoca Sadettin ile de arasının açılmasına sebep oldu. Aslında Yusuf Sinan Paşa'nın 1598 yılında tekrardan kaptan-ı deryalığa getirilmesinin, Fransa ve İspanya'nın 1595 yılından beri içerisinde oldukları savaşın 1598 yılında bitmesiyle ilintili olması kuvvetli bir ihtimal. Halil Paşa'nın Kaptan-ı deryalık yaptığı dönemde İspanya gibi büyük bir akdeniz gücünün savaşta olması, Osmanlı Devleti'nin daha pasif bir akdeniz politikası belirlemesine sebep oldu. Halil Paşa'nın kaptan-ı deryalığı sırasında Osmanlı donanması akdenize çok fazla açılmadı, bu dönemde Halil Paşa'nın hareketleriyle ilgili Venedik Arşivleri'nde hemen hemen hiç şikayet bulunmuyor. Ancak 1598 yılında İspanya ve Fransa barış yaptıktan sonra Yusuf Sinan Paşa'nın tekrar kaptan-ı derya olarak atanması, yine Osmanlı Devleti'nin akdeniz politikasının sertleşmesiyle örtüşüyor. Yusuf Sinan Paşa'nın bu tarihlerden itibaren sürekli olarak Venedik kıyılarını yağmalamaya başlaması, paşanın kendi çıkarlarıyla ilgili olduğu kadar, Osmanlı devletinin akdeniz politikasının bir yansıması olarak da düşünülebilir. Ancak Venedik kıyılarının sürekli olarak yağmalanması Balyos'u Hoca Sadettin aracılığı ile Yusuf Sinan Paşa'nın hareketlerini dizginlemeye itti. Hoca Saadettin'in Venedik yanlısı tutumu da Yusuf Sinan Paşa'nın vefat eden Rumeli Kazaskeri Ebussu'ud-zade Mustafa Efendi'nin⁵³⁸ yerine aday olan Hoca'nın oğlu Mehmed Çelebi'yi değil başka bir adayı desteklemesi sonucunu doğurdu. Yusuf Sinan Paşa, böylece Ulema içerisinde de kendi hareketlerini meşrulaştıracak birilerinin bulunmasını sağlayacaktı. Ancak bu durum Yusuf Sinan Paşa ve Hoca Sadettin'in arasını açtı. Hoca'nın oğlu Mehmed Çelebi, Rumeli Kazaskerliğine atandı ve Yusuf Sinan Paşa da, defterdarını bu atamadan duyduğu memnuniyeti dile getirmek için Hoca Sadettin'e yolladı. Bu ikilinin arasında geçen diyalog, Osmanlı devletindeki hiziplerin zemininin ne kadar kaygan olduğunu göstermesinin yanı sıra, uluslararası ilişkilerin hizip mücadelelerine olan etkisinin anlaşılmasını da sağlıyor. Görüşmeler sırasında defterdar hocaya, Yusuf Sinan'ın Mehmed Çelebi'nin

⁵³⁷ Asve, Sdac, f.47, l.29, 25 Haziran 1598, s. 302-304

⁵³⁸ M. İpşirli (ed.), Tarih-i Selânikî, s.821

atanmasından duyduğu mutluluğu dile getirdi ve Hoca'nın Yusuf Sinan'a kırgın olmasından dolayı paşanın üzgün olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Hoca Sadettin oğlunun bu görevi hakkederek aldığı cevabını verdi. Ancak ikili arasındaki diyalog daha sonra karşılıklı suçlama halini aldı ve Defterdar, Yusuf Sinan'ın Hoca'nın neden gavurları koruduğunu anlamadığını neden sürekli olarak Venedik'i koruduğunu söyledi. Hoca Sadettin, kendisinin ulamanın köklü ailelerinden birisine mensup olduğunu ve Müslüman olduğunu, her zaman devletin çıkarlarını ön planda tuttuğunu, Yusuf Sinan'ın kendisinin Hristiyanları koruduğunu ve bu yüzden annesini İslam'a döndürmek istemediğini söyledi ve Yusuf Sinan'ın Venedik'e dönük yağma hareketleri devam ettiği takdirde, kendisinin dahi onu kurtaramayacağını ve eğer Sultan onu idama mahkum ederse hiçbir şey yapamayacağını söyledi.⁵³⁹ Hoca Sadettin'in Yusuf Sinan Paşa'yı açık tehdit etmesi, Yusuf Sinan Paşa'nın Akdeniz'deki hareketlerinin Venedik ile Osmanlı Devleti'nin arasını açacak seviyeye gelmesinin sonucuydu. Ayrıca Mehmed Çelebi'nin Kazasker olarak atanamaması hocanın politik ve ekonomik ağlarına ciddi bir darbe indirecekti. Yusuf Sinan Paşa'nın hangi adayı desteklediği bilinmiyor ancak iki tarafın da bu göreve kendi kapılarından birisini getirmek istemeleri, devlet içerisindeki ağlarını genişletmek istemelerinden ileri geliyordu. Özellikle Yusuf Sinan Paşa, Venedik'e karşı girişeceği hareketlerde meşruiyet elde etmek istediğinden ulemanın içinde de ağlarını kuvvetlendirmek istiyordu. Şeyhülislam ve Kazaskerlerin, esir pazarlıklarında, kölelerin özgürleştirilmesinde ve ticari ilişkilerin düzenlenmesinde son sözü söyleyebilmeleri, bu zümreye ciddi anlamda politik ve ekonomik bir güç sağlıyordu. Gazanfer Ağa'nın kayınbiraderi Ali'nin Agazzi kardeşlerle yaptığı ticaretten ettiği zararı tazmin edebilmek için dönemin Şeyhülislamı Sunullah Efendi'den fetva alarak Agazzi kardeşleri sıkıştırmaya çalışması da bu zümrenin elinde bulundurduğu gücü gösteriyor.⁵⁴⁰ Ayrıca Hoca Sadettin Yusuf Sinan'ın denize açılmasını da engelleyebiliyordu.

Hoca Sadettin'in 1598 yılında Şeyhülislam olarak atandıktan kısa bir süre sonra Sultan'ı telkin ederek Safiye Sultan'ın gücünü kırmasını önermesi ve daha sonra da Yusuf Sinan Paşa ile bozulan ilişkileri, onun hem harem en önemli figürünü hem de birunun en önemli isimlerinden bir tanesini karşısına alması sonucunu doğurdu. Ayrıca Hoca Sadettin'in devlet işlerinde önemli rol oynaması ve Sultan'ın da kendisine saygı

⁵³⁹ Asve, Sdac, f. 49, l.21, s. 281-283

⁵⁴⁰ Asve Sdac, d. 52, l.41, 31 Ocak 1601

duyması yüzünden Gazanfer Ağa da Hoca'ya karşı hareket ediyordu. Hoca, Yusuf Sinan'ın defterdarı ile yaptığı görüşmeden kısa bir süre sonra vefat etti. Oğulları Rumeli Kazaskeri Mehmed Çelebi, ve İstanbul kadısı Esad Efendi, hocanın zehirlenerek öldürüldüğünden şüphelendiler. Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan'ın bu ölümün arkasında bulunabileceğini düşünüyorlardı.⁵⁴¹ Bu ölümün bir zehirlenme sonucu gerçekleşip gerçekleşmediğini bilebilmek olanaksız ancak böyle bir dedikodunun ortaya çıkması bile Hoca'dan duyulan rahatsızlığın boyutunun anlaşılması bakımından önem taşıyor. Bu ölümden sonra Yusuf Sinan Paşa, Venedik kıyılarına olan yağma hareketlerine devam etti, Messina'ya gidip yağma yaptı ve Deli Ali komutasına birçok gemi vererek Venedik gemilerine karşı yağma hareketlerine girişti. Bu süre boyunca Venedik Balyos'u İstanbul'daki politik durumun sürekli olarak değişmesinden dolayı hem enderun hem de birundan önemli isimlerle irtibatını sürdürerek Yusuf Sinan Paşa'nın hareketlerini önlemeye çalıştı. Gazanfer Ağa ve Halil Paşa, Balyos'un ilk olarak görüşmeyi tercih ettiği isimlerdi. Ancak Yusuf Sinan'ın Gazanfer Ağa'ya yüklü miktarda para ve hediye vermesi, birçok durumda Gazanfer Ağa'nın iki tarafı da oyalama yönünde politika izlemesiyle sonuçlandı. Halil Paşa'da özellikle 1600 yılından sonra vezirlik görevinde istikrarsız bir biçimde bulundu. İstanbul'da ortaya çıkan sipahi ayaklanmaları, birçok görevlinin yerinin sürekli olarak değiştirilmesiyle sonuçlandı. Ayrıca Gazanfer Ağa da kendisine yönelen sipahi ayaklanmalarını savuşturmasına rağmen, artık pazarlıklarda aracılık yapmaya çekiniyordu. Bu gibi durumlarda Venedik Balyosları saray ile olan irtibatlarını başka isimlerle yürütmeyi seçtiler, bir başka Venedikli mühtedi olan Zaralı Ömer Ağa bu isimlerden bir tanesiydi. Ayrıca İbrahim Paşa ve Cerrah Mehmed Paşa gibi isimler de sürekli olarak Venedik ile irtibat halindeydiler.⁵⁴² Yusuf Sinan Paşa bu dönemde de denize açılmasının yarattığı problemleri başta Sultan ve Safiye Sultan'a verdiği hediyeler sayesinde ortadan kaldırmaya çalıştı. Bu durum III. Mehmed ile olan ilişkisini sürdürmek için Yusuf Sinan Paşa'nın sürekli olarak başvurduğu bir yöntemdi ve denize rahatça açılabilmesinin en önemli dayanağını bu hediyeler oluşturdu. Yusuf Sinan 1601 yılı ocak ayında İstanbul'a geldiğinde Sultan'a daha önce verdiğinden daha az bir miktar hediye takdim etti. Bunu yapmasının sebebi, her seferinde yüklü miktar hediye ile İstanbul'a gelmesinden Sultan'ın şüpheye düşeceğinden duyduğu endişeydi. Sultanın kendisini sürekli yüklü miktarda hediye ile döndüğünden dolayı korsanlık yapmakla suçlayacağından çekindi ve

⁵⁴¹ Asve Sdac, f. 50, l. 6, 2 Ekim 1599, s.65-66,

⁵⁴² Asce Sdac, f. 50, l.9, 16 Ekim 1599, s. 89; s.89, 154, 166-167; l.23, 26 Aralık 1599, s. 203-206

hediye miktarını kısıtlı tutarak asıl hedefinin Akdeniz’de sultan adına hareket etmek olduğunu mesajını vermek istedi ancak Sultan, Yusuf Sinan’ın getirdiği hediye miktarından hoşnutsuz kaldı. Yusuf Sinan’ın Akdeniz’deki hareketlerinin meşruiyeti bu hediye trafiği aracılığıyla sağlanıyordu, aynı zamanda hem Safiye Sultan hem de diğer önemli figürlerle sürdürdüğü ilişkiler Osmanlı Devleti’nin genel akdeniz politikasının yanında Yusuf Sinan’ın hareket alanını genişletmesinde önemli oldu. İngiltere, Fransa, Venedik, Fransa gibi Akdeniz ticaretinde etkin olan devletler de enderun, birun, harem ve ulemanın önemli isimleriyle ilişki içerisine girip kendilerine ayrıcalık tanınmasını sağlamaya çalışıyorlardı.

İnebahtı Savaşı ve Kıbrıs’ın alınması geçici de olsa doğu akdeniz ticaretinin sekteye uğramasına sebep oldu. Ancak 1571 yılından sonra Venedik tekrar Akdeniz ticaretinde boy göstermeye başladı. Kıbrıs’ın Osmanlı Devleti’ne katılmasından sonra devlet doğu akdeniz ticaretini tekrar canlandırmak yönünde bir politika benimsedi. İngiltere, Ragusa ve Fransa da bu tarihten sonra doğu akdeniz de etkili olmaya başladılar. Osmanlı Devleti’nin ticari canlılık yaratmak isteme politikasının yanı sıra bu devletlerin Osmanlı Sarayı’ndaki önemli isimler aracılığı ile ayrıcalık elde etmek istemeleri, başta enderun ve ulema ile ilişki geliştirmelerine sebep oldu. Örneğin Hoca Sadettin Efendi Venedik ve Fransa’ya yakın durdu, İngiltere Bostancıbaşı aracılığı ile merkez üzerinde baskı oluşturmaya çalıştı, Venedik ,Gazanfer Ağa, Ömer Ağa, Hoca Sadettin ve diğer birçok görevli ile irtibat halindeydi.⁵⁴³ Ancak hem birun hem de enderunda bulunan görevlilerin 16.yy’nin son çeyreğinde sürekli olarak değişkenlik göstermesi, bu devletlerin kurdukları ilişkileri yenileme gibi bir problemle karşılaşmaları sonucunu doğurdu, bunun yanında merkezde olan değişiklikler, bu devletlerle olan ticareti de etkiledi. İngiltere’nin 1600’lü yıllarda ki durumu hem patronaj ilişkilerini göstermesi hem de bireysel faktörlerin ne kadar belirleyici olduğunu göstermesi bakımından iyi bir örnek teşkil ediyor. İngiltere III.Murad döneminde ticari imtiyazlar elde ederek doğu akdeniz ticaretinde etkili olmaya başladı. İlk İngiliz Elçisi William Harborne 1579 yılında İstanbul’a geldi ve 1582 yılında III. Murad’dan ticari imtiyaz elde etmeyi başardı. 1588 yılında İngiltere’ye dönen elçinin yerine aynı yıl Edward Barton elçi olarak tayin edildi ancak 1597 yılında Barton’un vefat etmesi üzerine ise yerine yardımcısı Henry Lello atandı ancak elçilerin İstanbul’da resmi olarak görevlerini yerine getirebilmeleri

⁵⁴³ Asve, Sdac, f. 49, 28 Mayıs 1599, s.200-209, f. 52, l.33, 6 Ocak 1601, s.296-298

için Sultan'a hediye sunmaları gerekiyordu. İngiltere 1599 yılına kadar bu hediyeleri İstanbul'a yollamadı ve Lello bu süre zarfında resmi olarak ilişkilerini sürdürmedi. Bu zaman diliminde Lello ilişkilerini enderundan belirli isimlerle özellikle de Bostancıbaşı aracılığı ile sürdürdü. 1599 yılında gelen hediyeler arasında Thomas Dallam'ın kendisinin yaptığı ve getirdiği org önemli bir yer tutuyordu ancak balyos bu orgun bir işe yaramayacağını ancak saat olarak kullanılabileceğini bildiriyor. Yine Thomas Dallam'ın raporunda gelen hediyelerin çok beğenildiği bildirilse de, Venedik Balyos'u bu hediyenin hiçbir işe yaramayacağını bildiriyor.⁵⁴⁴

III. Mehmed 1595 yılında tahta çıktıktan sonra İngiltere'ye yeni bir ahitname vermedi. Osmanlı Devleti'nden yeni bir ahitname almak için uğraşan İngilizler, Halil Paşa ile irtibat halindeydiler ve 1600 yılında Halil Paşa, İngiltere'ye tekrar bir ahitname verilmesini sağladı. Buna göre İngilizler, Venedik ve Fransa'nın sahip olduğu bütün ayrıcalıklara sahip olacak ve yüzde beş yerine yüzde üç vergi ödeyeceklerdi ayrıca Felemenk tüccarları da İngiliz bayrağı altında ticaret yapabileceklerdi. Divan toplantısında ahitnamenin maddeleri okundu, ve daha sonra Sultan tarafından onaylandı ancak bu sırada Esperanza Malchi'nin öldürülmesi sebebiyle Halil Paşa görevden alındı ve yerine Hafız Ahmed Paşa sadaret kaymakamı olarak atandı. Hafız Ahmed Paşa, İngiltere'ye verilen ahitnamenin Halil Paşa tarafından düzenlendiğini ileri sürerek bu ahitnamenin geçerli olmadığını elçiye söyledi. Balyos, Hafız Ahmed Paşa'nın İngiltere'den para almak istediği için bu anlaşmayı onaylamadığını bildiriyor.⁵⁴⁵ Bu anlaşma daha sonra 1601 yılında onaylandı. Uluslararası ilişkilerde kişisel faktörlerin etkisi çok fazlaydı, özellikle Sultan'a yakın isimlerin karar alma süreçlerindeki etkinlikleri, devletin genel politikasının yanında ciddi bir belirleyici oldu.

Yusuf Sinan Paşa 1601 yılında çıkan sipahi isyanını daha önce bahsedildiği üzere bastırmıştı ve bu isyandan sonra oğlunu Safiye Sultan vasıtasıyla 20 yaşında olmasına rağmen Şam Beylerbeyi olarak atamayı başardı. Safiye Sultan'ın Yusuf Sinan'ın artan şöhreti ve Gazanfer Ağa ile kendisini sarayda tutmasından dolayı, bu atamada Yusuf Sinan'a aracılık ettiği söylenebilir. Yusuf Sinan bu atama için ayrıca

⁵⁴⁴ Early Voyages and Travels in Levant içinde, The diary of Mr Thomas Dallam, 1599-1600, Londra, 1893 <https://ia902700.us.archive.org/30/items/earlyvoyagesand01bentgoog/earlyvoyagesand01bentgoog.pdf> s-II-XII, Bu hediyelerden bir tanesi Dallam'ın kendisinin yaptığı ve İstanbul'a getirdiği orgdu. Dallam'ın getirdiği hediyelerin listesi, s. 1-3; Asve Sdac, f. 50, l.5, 18 Eylül 1599, s-53-55; Orhan Burian, belleten cilt 15, (Nisan 1591), Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi, s.223-239

⁵⁴⁵ Asve, Sdac, f.52, l.24, 3 Aralık 1600 s.191-193

150.000 zecchini ödemişti. Oğlunu, Sultan'ın akrabalarından birisiyle evlendirip Kubbealtı veziri yapmayı planladı ancak bu atama diğer devlet görevlilerini rahatsız etti.⁵⁴⁶ Yusuf Sinan Paşa'nın 1601 yılında elde ettiği şöhret kısa süre zarfında diğer devlet görevlilerinin kendisine karşı cephe almasıyla sonuçlandı. Sipahiler, 1602 yılında, isyanlar bölümünde bahsedildiği üzere tekrar ayaklandılar ve cepheden gelen askerler sürekli olarak problem yaratmaya devam ettiler. Kendilerine verilen haraç ve avarız defterlerinden rahatsız olan sipahilerin çıkardığı problemler tophane-i amiredeki askerlerin de isyan etmesine sebep oldu ve 1602 yılı mart ayının ortalarında tophane-i amirede isyan çıktı. Askerler iki senedir paralarını alamadıklarını ileri sürerek iş bıraktılar ve ödemelerinin yapılmasını talep ettiler. Yusuf Sinan Paşa, bunun üzerine Şeyhülislam Mehmed Çelebi'ye giderek fetva istedi ancak bu talebi reddedildi. Şeyhülislam, babası Hoca Saadeddin Efendi ile Yusuf Sinan Paşa'nın arasında geçenler yüzünden, kaptan-ı deryaya karşı hareket ediyordu. Ayrıca Halil Paşa da bu isyanı fırsat bilerek Yusuf Sinan Paşa'yı görevden almak istiyordu. Askerler kaptan-ı deryanın, defterdarın ve reisülküttabın görevden alınmasını, ödemelerinin yapılmasını aksi takdirde çalışmayacaklarını dile getirdiler. Halil Paşa ve Şeyhülislam, Yusuf Sinan'ın bu şekilde görevden alınmasının sonuçlarının kendileri için daha kötü olacağını düşündü. Gazanfer Ağa, kaptan-ı deryayı hala koruyordu ve bu sebeple daha önemli bir pozisyona getirilebilirdi. Halil Paşa, isyanı yatıştırmak için tophane-i amireye gitti ancak askerler Yusuf Sinan'ın görevden alınmasını ve kendisini Kaptan-ı Derya olarak görmek istediklerini paşaya bildirdi. Halil Paşa, Kaptan-ı Derya'ya itaat etmeleri gerektiğini ancak onu suçlayacak bir arzı Sultan'a verebilirlerse Yusuf Sinan Paşa'nın görevden alınabileceğini bildirdi. Yusuf Sinan askerlerin ödemelerini yapmayı, kendi yaptırdığı saray için avarız vergisini kullanmak, denize açılıp Venedik gibi dost devletlerin gemilerini yağmalamak, uzun ve gereksiz yere yanaştığı limanlarda kalıp, yağma yapıp zenginleşmek, annesi bir Türk Bey'inin kızı olmasına rağmen onu İslam'a döndürmemekle suçlanacaktı. Ayrıca birçok karamürselin kaptan-ı deryanın hatası yüzünden kaybedildiği, 1.400.000 zecchini zarar edildiği ve 5.000 Türk'ün onun yüzünden esir alındığı da suçlamalar arasındaydı. Ancak Halil Paşa bunu kendisi yapmak istemedi ve askerlere Şeyhülislamdan fetva alarak Yusuf Sinan'ın görevden alabileceklerini bildirdi. Şeyhülislam Mehmed Çelebi, askerlere yaptıkları suçlamaların doğru olduğunu ancak bu konuda bir fetva veremeyeceğini söyledi. Hem Halil Paşa hem

⁵⁴⁶ Asve Sdac, f. 53, 2 Mayıs 1601, s.140

de Şeyhülislam, Gazanfer Ağa'dan çekindiklerinden bu ayaklanmayı doğrudan desteklemek istemediler çünkü Gazanfer Ağa, kayınbiraderi Ali Ağa'yı Kaptan-ı derya olarak atamak istemesine rağmen, gelecek yıl İspanyol donanmasının denize açılacağını biliyordu ve ancak Yusuf Sinan Paşa gibi tecrübeli bir kaptan-ı deryanın İspanyol donanmasına karşı durabileceğini düşünüyordu. Ayrıca bu isyanın Yusuf Sinan Paşa'nın artan şöhretini darbelediğini ve artık eskisi kadar rahat hareket edemeyeceğini düşündüğünden Kaptan-ı Derya'nın görevde kalmasını sağladı. Şeyhülislamdan fetva alındı ve isyana devam edenlerin cezalandırılacağı askerlere söylendi. Ayrıca askerin gecikmiş iki ödemesi Sultan tarafından yapıldı ve diğerinin de yaklaşan bayramda yapılacağı sözü verildi. Askerin rahatsızlığının sebebi reisülküttaba ve Yusuf Sinan Paşa'nın ağalarından birine yüklendi ve bu iki kişi görevden alındı.⁵⁴⁷ Bu isyan birçok etmenin devlet görevlileri arasındaki ilişkide belirleyici olduğunu göstermesi bakımından önem taşıyor. Uluslararası dengeler, birun ve enderunun sürekli değişen dengeleri, görevlilerin birbirlerine karşı olan manevra alanların da belirledi. Bu isyan sırasında yaşananlar da bunu durumu teyit ediyor.

Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın hayatı Osmanlı Devleti'nin 16.yy'nin sonunda yaşadığı krizlerin yol açtığı hizipleşmelerin niteliğinin anlaşılması açısından iyi bir örnek. Yusuf Sinan Paşa hem karada hem de denizde görev yaptığı sırada birçok enderun ve birun görevlisiyle irtibat haindeydi. Ayrıca 16.yy'nin son çeyreğinin en önemli figürlerinden biri olan Gazanfer Ağa ile olan ilişkisi, hizipleşmelerin bloklar halinde olmadığı ve aralarındaki geçişkenliğin sebebinin de daha çok kişisel çıkara dayandığını gösteriyor. Yusuf Sinan'ın ayrıca Cenova asıllı bir mühtedi olması ve Messina'da yaşayan annesi ile sürdürdüğü ilişkiler, onun bu bağlardan yararlanarak Akdeniz'de yaptığı yağmaları meşrulaştırdığını da gösteriyor. Kardeşi Carlo'nun Habsburg, Osmanlı Devleti ve İspanya için çalışan bir figür olması ve Yusuf Sinan'ın onunla olan ilişkisi Osmanlı Devleti'nin diplomasisinde kişisel faktörlerin etkisinin anlaşılmasını da sağlıyor. Hoca Saadeddin Efendi, Sunullah Efendi, İbrahim Paşa, Halil Paşa, Gazanfer Ağa, Safiye Sultan, Mihrimah Sultan, Koca Sinan Paşa, Ferhad Paşa gibi önemli isimlerle kurduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin sürekli olarak değişen yapısı, Osmanlı Devleti'nde enderun, birun ve ulemanın kurduğu ilişkilerin etnik köken ya da her hangi bir belirleyiciye dayanmadığını, bu ilişkilerin sürekli olarak günün ekonomi-politiğine

⁵⁴⁷ Asve Sdac, f. 55, l.2, 13 Mart 1602, s-20-26

göre değiştiğini gösteriyor. Yusuf Sinan Paşa'nın özellikle Gazanfer Ağa, yani Enderun ile olan ilişkisi, bu ikilinin karşılıklı çıkarlar doğrultusunda hareket ettiğini gösteriyor. Safiye Sultan-Gazanfer Ağa, Gazanfer Ağa- Yusuf Sinan Paşa, Hoca Saadedin-Yusuf Sinan Paşa hizipleri gibi adlandırmaların yapılamayacağı, Yusuf Sinan Paşa'nın bu görevlilerle kurduğu ilişki göz önüne alındığında anlaşılıyor. Ayrıca uluslararası dengelerin bu hizip mücadelelerin önemli bir bileşeni olduğu da yabancı devlet temsilcilerinin Osmanlı Devleti ile kurdukları ilişkilerden ve ilişki kurdukları görevlilerle olan karşılıklı ilişki ağlarından anlaşılıyor.

Sonuç

Bu çalışma 16.yy ve erken 17.yy'de değişen ekonomik ve politik organizasyonun ortaya çıkardığı gözdelelerin en önemlilerinden birisi olan Gazanfer Ağa'nın merkezi hükümeti by-pass ederek doğrudan Sultan'a bağlı ağlar yaratma sürecinde oynadığı rolü, hizip mücadelelerini ve hami-mahmi ilişkilerini merkeze alarak açıklamaya çalışıyor. III.Murad tahta çıkar çıkmaz, I.Süleyman döneminde oluşturulan merkezi hükümetin işleyişinde radikal değişiklikler yaptı. Bu değişikliklerden en önemlisi, merkezi hükümetin yetki alanını daraltıp, enderununkini güçlendirmektir. Harem, 1578 yılında yeniden teşkilatlandırılmaya başlandı ve saray bir güç merkezi olarak örgütlendi. Bu süreç kadınların ve enderunun politik gücünün artmasına sebep oldu. Aslında bu dönemde hanedan, III. Murad'ın mutlaki politikaları çerçevesinde, kendisini değişen sosyal ve ekonomik koşullara göre yeniden konumlandırmaya çalıştı. Merkezi hükümetin gücü kırılmaya çalışılırken gözdeleler yapısal bir programın uygulayıcısı olarak hareket ettiler. III.Murad ilk olarak bütün arzların doğrudan kendisine gönderilmesini kararlaştırdı ve merkezi hükümeti karar alma süreçlerinin dışında bırakmak istedi. Daha sonra, vezir-i azam ve diğer merkezi hükümet üyelerinin Sultan ile olan doğrudan iletişimlerini keserek, divan görüşmelerinin telhis yoluyla kendisine aktarılmasını sağladı. Bunların haricinde Vezir-i Azam'a mührü vermek istemeyerek, ona, Sultan'ın vekili mutlakı olmadığı mesajını vermek istedi. Bu durum vüzeranın ciddi bir tepkisiyle karşılaştı ve eski uygulamaya geri döndü. Bunun haricinde, enderunun atamalarının kendi içinden olmasına karar verildi. Daha önce, enderun atamaları merkezi hükümet tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu durum, enderunun gücünü arttırdı. III.Murad, ilk etapta şehzadeligi sırasında Manisa'da yanında bulunan görevliler aracılığı ile merkezi hükümetin gücünü kırmaya çalıştı. Üveys Çelebi, Doğanlı Mehmed Paşa gibi gözdeleler kendisine en yakın isimler olarak hareket ettiler. Yine aynı dönemde Cafer Ağa, Gazanfer Ağa, Habeşi Mehmed Ağa gibi isimler de Sultan'a yakın olarak hareket ediyorlardı. Harem ve enderunun artan nüfusunu kontrol altında tutabilmek için III.Murad daha önce Kapı Ağalarının kontrolünde olan harem-i hümayunun denetimini Kızlarağasına verdi ve merkezi hükümeti denetim altında tutmaya çalışırken, bir yandan da enderun ve harem denetimini tek bir isme vermeyerek sarayı kontrol altında tutmaya çalıştı. Ancak Habeşi Mehmed Ağa'nın ölmesi ve Doğanlı Mehmed Paşa'nın

da askerler tarafından öldürülmesinden sonra Gazanfer Ağa, Sultan'ın ağlarını ülkenin her yanına yayma görevini enderunun başı sıfatıyla yürüttü.

1580'lerden sonra iltizam sisteminin yaygınlık kazanmaya başlaması, enderun ve hareme yakın olan isimlerin gelir kaynaklarını elde etmelerini sağladı ve Gazanfer Ağa iltizam dağıtımlarında Safiye Sultan ile beraber en yetkili isim haline geldi. Bu durum, eski gücünü kaybeden vüzeranın, sipahiler aracılığıyla sürekli olarak enderun ve haremi hedef almasına sebep oldu. 16.yy'nin sonlarına doğru ulemanın artan ekonomik ve politik gücü, devlet işlerinde daha aktif rol almalarına sebep oldu. Müsadere riski bulunmayan bu grup, mültezimlere borç vermeye başladı, hatta bazı mültezimler belirli kadı müfettişlerinin kendi bölgelerine atanmasını sağladılar. Başta Sunullah Efendi olmak üzere ulemanın bir bölümü merkezde çıkan sipahi ayaklanmalarını desteklediler. Vüzera da eski gücünü geri kazanmak için bu ayaklanmaların arkasında durdu. Merkezde çıkan ayaklanmaların hedefinde iltizamlarını kendi yakınlarına dağıtmak ve devlet işlerini tekellerine almakla suçlanan Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan vardı. Bu enderun ve haremın artan politik ve ekonomik gücüne vüzera ve ulemanın verdiği tepki olarak nitelenebilir. Merkez ayaklanmalarının ortaya çıktığı bu dönemde yine değişen politik ve ekonomik sisteme bir tepki de taşradan yükseldi. Karayazıcı Osmanlı sisteminin tıkadığı olanakları takipçilerine vaadederek, Anadolu'da sultanlığını ilan etti. Asinin hedef aldığı zümreler, elinde para bulunduranlar, mültezimler, zenginleşen yahudiler ve halka zulüm yaptığını ileri sürdüğü üst düzey ümera idi. Bu durum merkezde çıkan sipahi ayaklanmalarının hedefinde olan zümrelerle paralellik gösteriyor. Merkezdeki isyanlarda da elinde para bulunduran zümreler ana hedefti ve bu zümreler Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan tarafından desteklenmekle suçlandılar. Bu isyanlar sırasında belirli zümreler, hizipleşerek Sultan'dan imtiyaz koparmaya çalıştılar. Bu hizipler bulunduğu durumdan rahatsız olan bütün zümrelerin içerisindeki insanlardan oluştular ve sıkı bir müttefiklik ilişkiden çok durumsal olarak hareket ettiler. Burada Osmanlı üst düzey ümera, vüzera enderun ve ulema kapılarının daha çok kendi çıkarları doğrultusunda ittifaklar kurduğunu ve daha sonra dağıldığını söylemek mümkün. Gazanfer Ağa- Safiye Sultan, Gazanfer Ağa-Cigalazade Yusuf Sinan Paşa, ya da İbrahim Paşa- Safiye Sultan gibi sürekliliğe dayanan bir ilişki ağının olmadığı olayların gelişimi takip edildiğinde ortaya çıkıyor. Hizipleşmelerde herhangi bir ortak köken ya da herhangi bir ortak paydanın rol oynamadığı da olaylar sırasıyla takip edildiğinde anlaşılıyor. Bu tez 16. yy'nin son çeyreğindeki sosyo-ekonomik değişimleri, hizip

mücadelelerinin yapısını, Gazanfer Ağa'yı merkeze alarak inceliyor ve geç 16. yy ve erken 17. yy'deki dönüşümün ana sebebinin, hanedanın kendisini değişen koşullara göre yeniden konumlaması olduğunu ispatlamaya çalışıyor. Ayrıca, enderun ve birun çekişmesinde eski ve yeni güç elitlerinin kurdukları ittifakların geçişken olduğunu ve bu ittifaklarda belirleyici olanın kişisel çıkar olduğunu ileri sürüyor.

Kaynaklar

I. Arşiv Kaynakları

Asve,

Capi X lettere, l.6, 13 Kasım 1582

Sdac,

f. 5, 21 Mart 1601, s- 56-63 ;f.6, l.10, s.88 ;f. 7,20 Aralık, 1574, s. 469, 22 Aralık 1574, s. 475-476, s.499; l.56, 15 Kasım 1574, s.404; f. 9,l. 78, 24 Şubat 1577; l.47, s.236; l.47, s.236; f.12, 8 Nisan 1579, s. 68, l.2, 7 Mart 1579, s.12, l.51, s. 356; l.12, s.98-107; f.13, l.3, 9 Mart 1579, s.14; l. 52 s.358; 13, s.429, , 29 Aralık 1579, s. 430, s.451, l.62, s.405, 24 Nisan 1579, s. 81, l.57, 8 Kasım 1579, s.383; l.61, 23 Kasım 1579, s. 394, l.61, 29 Kasım 1579, s. 395; 8 Kasım 1579, s. 383; 24 Nisan 1579, s.84; f.14, 31 Mart 1580, s. 35, l.10, 29 Nisan 1580, s.66-67; s. 48; s. 109; s. 139; 15 Nisan 1580, s. 120; s.54; s. 159; l.57, s.329; l.64, s.389; f.16, 29 Eylül 1582, s.185-186; ; s.199, 13 Kasım 1582; 13 Kasım 1582, s.199, f.18, l.41, 24 Ocak 1583, s.246,f. 20, s.172; s. 206; l. 25, 27 Kasım 1584, s. 207; 4 Eylül 1584, s. 17-18; s. 32; s. 99-104, Ekim 1584; l.29, 21 Aralık 1584, s. 279, s. 324; l. 52, 19 Ocak 1595, s.542-543; , s. 628; 19 Nisan 1585, s. 145; 29 Nisan 1585, s.221; 4 Eylül 1584, s. 17-18; 4 Eylül 1584, s.17-20; l.29, 21 Aralık 1584, s. 2; Kasım 1584, s. 104, s.555; 28 Aralık 1584, s-385-387,f. 21, l. 61, 9 Ağustos 1585, s.548; s. 322-324; 16 Ağustos 1585; s. 590; f. 22, 4 Eylül 1585, s. 13; , s. 103; s. 12; s.162; s. 322-323; s. 233; s.238; s. 263; l.26, s.293, f.29, l.5, s.56; l.12, s.87; l.12, 4 Nisan 1589, s. 87-90; l.12, 4 Nisan 1589, s.87-90; l. 15,12 Nisan 1589; l.14, 12 Nisan 1589, s.104-105; l. 58, s. 474-479,f.31, l. 52, 18 Ağustos 1590, s. 479; f.32, l.3, 2 Eylül 1590, s. 26; l.14, 29 Eylül 1590, s.132-133; .3, 2 Eylül 1590, s.26; l.8, 15 Eylül 1590, s.72-73; s.64, 1590, f. 37, l. 33, s. 315,f.39, 20 Mayıs 1594, s.282; 12 Mart 1594, s. 8-10; , l.21, s. 190-191,f.40, l.38, s.481-493, 31 Ocak 1595; l. 38, 31 Ocak 1595, s. 481-493,f.41, l.18, s.190; l.30, s-290-294; l.33, s-326-329, 3 Haziran 1595; l.34, s. 342 1 Temmuz 1595; , l.1, s. 1-2; l. 30, s. 290-294; , l. 1, s.1, f.42, l.10, 30 Eylül 1595, f. 47, l.29, 25 Haziran 1598, s. 302-304; l.16, 15 Mayıs 1598, s.139; , l.11, s. 90-94, 20 Nisan 1598; .7, s.58-64, 9 Nisan 1598, s. 133; l.11, s.90-94, 20 Nisan 1598; l.7, 9 nisan 1598, s. 58-64; l.12, 22 Nisan 1598, s. 98-107; l.29, 25 Haziran 1598, s. 302-304, f. 49, l.21, s. 281-283; 1 Mayıs 1599, s.3; s. 299; 24 Temmuz 1599, s. 355; l. 34, 21 Ağustos 1599, s. 396 ; l. 12, s. 133; l.24, 10 Temmuz 1599, s. 307; l.28, 24 Temmuz 1599 s. 343; l. 29, 24 Temmuz 1599, s.355; l.34, 21 Ağustos 1599, s. 396; l.32, 7 Ağustos, 1599, s.396; l.28, 24 Temmuz 1599, s.343; l.29, 24 Temmuz, 1599, s.355; l. 32, 7 Ağustos 1599, s.369; l.34/II, 21 Ağustos 1599, s.406; s.30, s. 285; s. 34; 15 Mart 1599, s. .34; l.21, s. 281-283; 28 Mayıs 1599, s.200-209, f. 50, l. 6, s.65-66, 2 Ekim 1599; l.1, 4 Eylül 1599, s.4; l.14, 30 Ekim 1599, s.123-124; l.16, 13 Kasım 1599, s. 139 ; l. 20, 11 Aralık 1599, s.184-185; l. 23, 26 Aralık,1599, s. 206; l.28, 10 Ocak 1600, s. 258-259 ; l. 31, 24 Ocak, 1600, s. 294; l. 7 Şubat 1600 ; 7 Şubat 1600, s. 322 ; s.174, 202, 204, 209, 241, 259; s.35; s.174,202, 204, 209, 241, 259; , l. 6, 2 Ekim 1599, s.65-66; l.9, 16 Ekim 1599, s.

89; s.89, 154, 166-167; l.23, 26 Aralık 1599, s. 203-206, f. 51, 7 Nisan 1600, s. 87-89; l.42, 12 Ağustos 1600, s.400; l. 43, 26 Ağustos 1600 s- 410-415; f.51, l.11, 8 Nisan 1600, s.105; l.15, 20 Nisan 1600, s 121-122; l.19, 6 Mayıs 1600, s.167; l.20, 19 Mayıs 1600, s.183-186;l.24, 16 Haziran 1600, s.242-245; l.35, 15 Temmuz 1600, s.340-341; l.38, 29 Temmuz 1600, s. 368-374; l.43, 26 Ağustos 1600, s. 412-413; l. 11, 8 Nisan 1600. s 101; l. 16, 21 Nisan 1600, s.132; l. 19, 6 Mayıs 1600, s.168; 3. Haziran 1600, s. 230 ; , l.21, 20 Mayıs 1600, s. 204; l.16, 21 Nisan1600. s.140; l.19, 6 Mayıs 1600, s. 166; l.21, 20 Mayıs 1600, s.203; l. 22, 3 Haziran 1600, s. 221 ; l. 25, 15 Haziran 1600, s. 255 ; l. 29, 1 Temmuz 1600, s.299; l.36, 15 Temmuz 1600, s. 352 ; l.36, 15 Temmuz1600, s 352 ; l. 42, 22 Ağustos 1600, s. 399 ; l. 43, s. 413 ; l. 42, 22 Ağustos 1600, s. 399 ; l. 43, s. 413 ; l.43, s. 413; l.23, s.170; l.36, s. 357, f. 52, l.5, 5 Ekim 1600, s.41-42; l.12, 23 Ekim 1600, s-69-74; l.25, 7 Aralık 1600, s.211; l.34, 7 Ocak 1600, s.304; s.318-319, 14 Ocak 1600; l.37, 20 Ocak 1601, s-324-330; l.41, 31 Ocak 1601, s.368-373; l.41, 31 Ocak 1600, s. 371; 33 6 Ocak 1601, s.296; l.42, 3 Şubat 1601, s.384; l. 22, 24 Eylül 1600 s.178; l., 23, s.181; l. 27, 12 Aralık 1600, s. 230; l. 34, 3 Ocak 1601, s..305; .l, 22 Eylül 1600, s.2-3; l. 4, 30 Eylül 1600, s. 32-34; l. 20, 18 Kasım 1600, s. 145; l. 25, 14 Ocak 1601, s.311-313; 21 Ocak 1601, s. 347-350; l. 40, 23 Ocak 1601, s.358-360; l.45, 20 Ocak 1601, s.414-417 ; l. 40, s. 360; l. 45, 20 Şubat 1601, s.414-417; l. 4, 30 Eylül 1600, s. 34 ; l.14, 1 Kasım 1600, s. 87; l. 26, 9 Aralık 1600, s.221 ; l.39, 21 Ocak 1601, s. 347 ; l.26, 9 Aralık 1600, s 222-223 ; l. 30, s.252 ; l. 39, 21 Ocak 1601, s. 346 ; l.40, 23 Ocak 1601, s-358-360 ; l.43, 5 Şubat 1601, s. 396-397 ; l. 44, 20 Şubat 1601, s. 406 ; , 2 Ocak 1600, s. 281; l.41, 31 Ocak 1601, f.53, l.1, 3 Mart 1601, s-1-18; l.16, 30 Mayıs 1601, s. 233; l.20, 17 Temmuz 1601, s. 290-291; f. 54, l.10, 19 Ekim 1601, s.67-68; l.27, 26 Ocak 1602, s.219-220; l.26, 11 Ağustos 1601, s. 400-403; l.2, 5 Mart 1601 s.20; l.6, 25 Mart 1601, s. 67-77; l.18, s-271-272; , l. 7, 1 Nisan 1601 s. 88; l. 7, 4 Nisan 1601, s.88-101; l. 9, 17 Nisan 1601 s. 110; l.13, 4 Mayıs 1601, s. 157 ; l.17, 3. Haziran 1601, s. 250-258; 12 Haziran 1601, s. 270-271; . 18, 12 Haziran 1601 s. 270-272; l.20, 17 Haziran 1601 s. 291; l.24, 22 Temmuz 1601, s.356-359; l.25, 30 Temmuz 1601, s.378; l.24, 22 Temmuz 1601, s 356-359; l. 27, 11 Ağustos 1601,s. 401; l.10, 8 Nisan 1601, s-120-132; l.11, 2 Mayıs 1601, s.143-144; l.5, 21 Mart 1601, s- 56-63 ; l. 2, 5 Mart 1601, s. 18-20 ; l.4, 29 Mart 1601, s. 44-45 ; l.5, 21 Mart 1601, s. 56-63 ; l 8, 4 Nisan 1601, s. 100-101 ; l. 10, 8 Nisan 1601, s. 131-132 ; l. 13, 4 Mayıs 1601, s. 158-159 ; s. 197 ; l. 17, 3 Haziran 1601, s. 255; l. 20, 17 Haziran 1601, s. 292-293; l. 23, 15 Temmuz 1601, s. 341 ; .25, 30 Temmuz 1601, s. 377 ; l. 24, 22 Temmuz,1601, s.356; , l. 27, 11 Ağustos 1601 s. 404 ; l. 28, 13 Ağustos 1601, s.418-419 ; l. 29, 26 Ağustos 1601, s. 425-426 ; l. 24, 22 Temmuz 1601, s.356-359; s.35; l.33, 6 Ocak 1601, s.296-298; 2 Mayıs 1601, s.140, f. 54, l.3, s. 10, 9 Eylül 1601; l.17, 18 Kasım 1601 s.123-124; l.20, 2 Aralık 1601, s. 138-143; l.22, 16 Aralık 1601, s. 159; l.24, 31 Aralık 1601, s-187-189; l.26, 13 Ocak 1602, s-207-210; l. 28, 28 Ocak 1602, s.229-230; l.31, 25 Ocak 1602, s. 273-276; l. 3, 9 Eylül 1601, s. 9-11; l.5, 23 Eylül 1601, s. 32; l. 7, 7 Ekim 1601, s. 43-52 ; l.11, 21 Ekim 1601, s.80-81 ; l. 14, 4 Kasım 1601, s.102 ; l. 17, 18 Kasım,1601, s.122 ; l. 20, 2 Aralık 1601, s.138-140 ; l. 22,16 Aralık 1601, s.157-158 ; l. 24, s. 183-184 ; l. 26, 13 Ocak 1602, s. 208 ; l. 28, 28 Ocak 1602, s. 233-235 ; l. 29, 12 Şubat 1602, s. 247-248; l.24, 3 Aralık 1600 s.191-193, f. 55, l.1, 11 Mayıs 1602, s.1; f. 56, l.27, 6 Ocak 1603; l.2, 13 Mart 1602, s. 20-27; l.9, s. 158; l.12, 14 Mayıs 1602, s.136; l.19, 7 Temmuz 1602, s-214-215; l.21, 28 Aralık 1602 ; l.1, 10 Mart 1602, s. 3-5; l. 4, 27 Mart 1602, s. 50-51; l. 7, 14 Nisan 1602, s. 88-91; l.2, 13 Mart 1602, s-20-26, f. 56, l.26, 9 Ocak 1603; l.27, 9 Ocak 1603

SdelC

f.6, 29 Aralık 1584; f.8, 9 Eylül 1595; , 27 Aralık, 1591, s.38, f.10, 7 Ekim 1600; 9 Mayıs 1602;

Deliberazioni Cons, f.6, 29 Aralık 1584

CSP,

C.9 s.63, Mart 20, 1593, C. 9, 17 Haziran1600, s.414, C.9 , 10 Nisan 1593, s. 66, C.9, 3 Nisan 1594, s. 123, C.9, 16 Ağustos 1593, s.100;C..9, 25 Ocak 1591, s.7

II. Kitap ve Makaleler

A.Abou-El-Haj, Rifa'at, *The Formation of the Modern State: The Ottoman Empire, Sixteenth to Eighteenth Centuries*, New York, Syracuse University Press, 2005

A.Abou-El-Haj, Rifa'at, *The 1703 Rebellion and the Structure of Ottoman Politics*, Leiden: Nederlands Historisch-Arcaeologisch Instituut te Istanbul, 1984

Agoston, Gabor, *Habsburgs and Ottomans: Defense, Military Change and Shifts in Power*, "The Turkish Studies Association Bulletin", 1998

Agoston, Gabor, *Ottoman Artillery and European Military Technology in the Fifteenth and Seventeenth Centuries*, "Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae" 47, 1994

Agoston, Gabor, *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, 2005

Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l- Kübera*, Ahmed Nezihi Turhan (ed), İstanbul: Kitabevi, 2000

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, Ankara: Barış Yayınevi, 1999

Akdağ, Mustafa, *Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu*, DTCF Dergisi

Alberi, E. (ed.), *Le relazioni degli ambasciatori venetial Senato, All'insegna di Clio*, Firenze, 1844, s. III, vol. II

Althusser, Louis, *Montesquei, Le Politique et l'Histoire*, France; Universitaires de France, 2003

Altınay, Ahmed Refik, Kadınlar Saltanatı, 2 cilt, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000

Altınay, Ahmed Refik, Sokollu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001

Anderson, Perry, The Lineages of The Absolutist State, London: Verso, 2013,

Anderson, Perry, Passages from Antiquity to Feudalism, London; Verso, 2013

Arbel, Benjamin, Nurbanu (c. 1530-1583): A Venetian Sultana?, Turcica, no:24, 1992

Aycibin, Zeynep, Katip Çelebi, Fezleke Tahlil ve Metin, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul : Mimar Sinan Üniversitesi, 2007

Aykut, Ş.N (ed.), Hasan Bey-zade Tarihi, 3 cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004

Barkan, Ömer Lütfi, Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı, Osman Okyar ve H.Ünal Nalbantoğlu (haz) Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Ankara, 1975

Barkan, Ömer Lütfi, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, Vakıflar Dergisi, s.II, Ankara, 1942

Barkan, Ömer Lütfi, XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri, Belleten, c.34, 1970

Barkan, Ömer Lütfi, The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East, Çev, Justin McCarthy, International Journal of Middle East Studies, 6, 1975

Barkey, Karen, *The Ottoman Route to State Centralization*, London: Cornell University Press, 1994; Leslie Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, Oxford: Oxford University Press, 1993

Baykal, B.S (ed.), *Peçevi Tarihi*, 2 cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 12 Cilt, 1992

Benzoni, G., Cigala, Scipione, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 25, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma, 1981,

Berchet, G (ed), *Relazioni dei Consoli Veneti Nella Siria*, Torino: Tipografia di G. B. Paravia E Comp, 1866

Berindei, M., *Le problème des «cosaques» dans la seconde moitié du XVIe siècle. A propos de la révolte de Ioan Vodă, voïvode de Moldavie*, Cahiers du monde russe et soviétique, XIII/3 (1972)

Bloch, Marc, *Les Caractères Originaux de l'Histoire Rurale Française*, Paris 1952

Bosio, G, *Istoria della Sacra Religione et Illust. Militia di San Giovanni Gierosolimitano*, appresso Domenico Antonio Parrino, Napoli, 1694

Bourdieu, Pierre, *The forms of Capital*, J.Richardson (ed), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York: Greenwood, 1986

Bourdieu, Pierre, *On The State: Lectures at the College de France*, Malden: Polity Press

Börekçi, Günhan, *Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I and his immediate Predecessors*, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, The Ohio State University, 2010

Burian, Orhan (ed), *The Report of Lello, Third English Ambassador to the Sublime Porte*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1952

Burian, Orhan, Belleten, Cilt 15, (Nisan 1591), Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi

Buzpınar, Ş. Turan, ve, Küçükaşçı, Mustafa.S, “Haremeyn”, DİA, C. 16; İstanbul: Diyanet Vakfı, 1997

Cahen, Claude, Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History c.1071-1330, New York, 1968

Cin, Halil, Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Konya; Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1992

Cook, M.A, Population Pressure in Rural Anatolia, 1450-1600, London: Oxford University Press, 1972

Cvetkova, Bistra, “*Recherches sur le système d'affermage (iltizam) dans l' Empire Ottoman au cours du XVIe-XVIIIe siècles par rapport aux contrées bulgares*”, Rocznik orientalistyczny XXVII/2 (1964)

Çabuk, Vahid (ed), Solak-zade Tarihi, Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989

Çerçi, Faris, Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühnü'l-Ahbar'ında II.Selim, III.Muradve III. Mehmed Devirleri, III.Cilt, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000

Dallam, Thomas, Early Voyages and Travels in Levant içinde, The diary of Mr 1599-1600, London

Darling, Linda, Revenue-Raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660, Leiden: Brill, 1996

Darling, Linda, A history of Social Justice and Political Power in the Middle East: The Circle of Justice from Mesopotamia to Globalization, New York, 2013

David, Geza, Administration in Ottoman Europe, Metin Kunt and Christine Woodhead (ed), Süleyman The Magnificent and His Age: The Ottoman Empire in The Early Modern World, New York: Longman, 1995

Demetriades, Vassilis, Some Thoughts on the Origins of the Devşirme, Elizabeth Zachariadou (ed), The Ottoman Emirate (1300-1389), Crete; Crete University Press, 1991

Donà, dalla Rose, 23: L. Don., Itinerario...Memorie... Relatione... Ambasciatori... Costantinopoli

Dukas, Bizans Tarihi, İstanbul: İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956

Dursteler, Eric. R, Venetians in Constantinople: Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean, Baltimore; The Johns Hopkins University Press, 2006

Dursteler, Eric..R, Renegade Woman, Gender, Identity and Boundaries in The Early Modern Mediterranean, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2011

Eagleton, Terry, Ideology, New York:Verso, 1991

Elias, Norbert, The Civilizing Process, 3.vol, Oxford: Blackwell, 2000,

Elliot, John H. and L.W.B. Brockliss (ed), The World of the Favourite, New Haven and London: Yale University Press, 1999

Elliot, John H., Richelieu and Olivares, Cambridge: Cambridge University Press, 1984

Engels, F., "The Origin of the Family, Private Property and the State, in the light of the Researches of Lewis H. Morgan, Intl, 1972

Et- Tanci, Muhammed (ed), İbni Batuta Seyahatnamesi,” Tuhfetu’n-Nuzzar fi Garaibi’l- Esmar”, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966,

Fabris, Antonio, Hasan ‘il Veneziano’ tra Algeria e Costantinopoli, Quaderni di Studi Arabi, 15 suppl. (1997)

Faroqhi, Suraiya, ve Erder, Leila, Population Rise and Fall in Anatolia, 1550-1620, Middle Eastern Studies, 1979

Faroqhi, Suraiya, “Crisis and Change, 1590-1699” Halil İnalçık ve Donald Quataert (ed.), An Economic and Social History of the Ottoman Empire, vol.2, 1600-1914, Cambridge: Cambridge University Press, 1997

Faroqhi, Suraiya, Politics and Socio-economic change in the Ottoman Empire of the Later Sixteenth Century, Metin Kunt ve Christine Woodhead (ed), Süleyman The Magnificent and His Age: The Ottoman Empire in The Early Modern World, New York: Longman Publishing, 1995

Feros, Antonio, Kingship and Favoritism in the Spain of Philip III, 1598-1621, England: Cambridge University Press

Fetvacı, Emine, Viziers to Eunuchs, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Harvard University, 2005

Finkel, Caroline, The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606, Vienna: Verband der Wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, 1988

Carolne Finkel; Osman’s Dream: The Story of the Ottoman Empire, 1300-1922, London: John Murray, 2005

Finkel, Caroline, Macaristan'daki 1593-1606 Osmanlı-Habsburg Savaşının Maliyeti, Mehmed Genç ve Erol Özvar (ed), Cilt 1, İstanbul: Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi

Fleischer, Cornell H, Breaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali 1541-1600 , Princeton University Press, 1986

Fodor, Pal, Sultan, Imperial Council, Grand Vizier: Changes in The Ottoman Ruling Elite and the Formation of the Grand Vizieral telhis, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 47, 1994

Fodor, Pal in the Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire, İstanbul: Isis, 2000

Genç, Mehmed "İltizam", TDVİA, XXII, s. 154-158. Baki Çakır, Osmanlı Mukataa Sistemi, İstanbul, 2003, s. 36-49

Genç, Mehmed, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, İstanbul; Ötüken Neşriyat, 2000

Gibbons, Herbert Adams, The foundation of the Ottoman Empire: a history of the Osmanlis up to the death of Bayezid I: (1300-1403), Usa: Newyork, 1916

Griswold, W., Anadolu'da Büyük İsyân, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000

Gliswold, W, Climatic Change: A Possible Factor in the Social Unrest of Seventeenth-Century Anatolia, Heath Lowry ve Donald Quataert (ed), Humanist and Scholar, Essays in Honor of Andreas Tietze, İstanbul: Isis, 1993

Goodwin, Godfrey, A History of Ottoman Architecture, London: Thames and Hudson, 1971

Goody, Jack, *The Theft of History*, New York: Cambridge University Press, 2006,

Gürkan, E. Gürkan, *Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secret diplomacy, Mediterranean go-betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry*, Georgetown University, unpublished PhD Dissertation, 2012

Hammer, Baron Joseph *Büyük Osmanlı Tarihi*, 10 Cilt, İstanbul, Mümin Çevik ve Erol Kılıç (çev), İstanbul: İkra Okusan, 1992

Hathaway, Jane, *Beshir Agha, Chief Eunuch of the Ottoman Imperial Harem*, Patricia Crone (ed), *Makers of the Muslim World*, Oxford: Oneworld Publications, 2006

Hathaway, Jane; *The Role of the Kızlar Ağası in 17th-18th Century Ottoman Egypt*, *Studia Islamica*, No: 75, 1992

İnalcık, İnalcık, *The Ottoman Empire: The Classisical Age, 1300-1600*, Norman Itzkowitz ve Colin Imber (çev), Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1973

İnalcık, Halil, “Military and Fiscal Transformation in The Ottoman Empire, 1600-1700”, *Archivum Ottomanicum*, vol.6, 1980, s- 283-337; Rhoads Murphey, *Ottoman Warfare 1500-1700*, London: UCL Press, 1999

İnalcık, Halil, *The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600*, Halil İnalcık and Donald Quataert (ed), England: Cambridge University Press, 1994

İnalcık, Halil, *The Question of the Emergence of the Ottoman State*, *International Journal of Turkish Studies* 2, no:2 (1981-1982)

İnalcık, Halil, *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, London: Variorum Reprints, 1978

İpşirli, M (ed.), Tarih-i Selânikî, 2 cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992; B.S. Baykal (ed.), Peçevi Tarihi, 2 cilt

İpşirli, Mehmed (ed) Tarih-i Naima, 4 Cilt, Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları

İpşirli, Mehmed, İlmiye, DİA, C.22, İstanbul, 2000,

İpşirli, Mehmed, İlmiye, DİA, C.22, İstanbul : 2000,

İpşirli, Mehmed, Şeyhülislam, DİA, C.39, İstanbul: 2010

Kafadar, Cemal, *Between Two Worlds; The Construction of the Ottoman State*, USA, University of California Press, 1995

Kafadar, Cemal, *When Coins Turned into Drops of Dew and Bankers Became Robbers of Shadows*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, McGill University

Kafadar, Cemal, *Yeniçeriler ve Osmanlı Döneminde İstanbul'un Ayaktakımı: Yok Yere mi Asiydiler?*; Baki Tezcan-Karl K. Barbır (ed), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007

Karakoç, Yıldız, *Palace Politics and the Rise of the Chief Black Eunuch in the Ottoman Empire*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi University, 2005

Karateke, Hakan T., *Legitimizing the Ottoman Sultanate: A Framework for Historical Analysis*, Hakan T. Karateke and Maurus Reinkowski (ed), Leiden: Brill, 2005

Kettering, Sharon, *Power and reputation at the court of Louis XIII*, Manchester and New York: Manchester University Press, 2008

Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara; Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994

Köprülü, Fuad, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ankara 1999

Fuad Köprülü, Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, İstanbul, 1981

Kunt, Metin, The Sultans Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650, New York: Columbia University Press, 1983

Kunt, Kunt, Sancaktan Eyalete: 1550-1650 arasında Osmanlı Ümerası ve idaresi, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Temel Bilimler Fakültesi, 1978

Kunt, Metin, "Etnic-Regional (Cins) Solidarity in The Seventeth-Century Ottoman Establishment", International Journal of Middle East Studies, vol.5, no.3, Haziran 1974

Kunt, Metin, State and Sultan up to the age of Süleyman: frontier principality to world Empire; Metin Kunt and Christine Woodhead (ed), Süleyman the Magnificent and his Age: The Ottoman Empire in The Early Modern World, New York: Longman, 1995

Kunt, Metin, Kulların Kulları, "Boğaziçi Üniversitesi Dergisi", vol.3, 1975

Kunt, Metin, Royal and Other Households, Christine Woodhead (ed), The Ottoman World, London and New York: Routledge, 2012; "Turks in the Ottoman Imperial Palace", Jeroen Duindam, Tülay Artan, Metin Kunt (ed), Royal Courts in Dynastic States and Empires, Leiden-Boston:Brill, 2011

Kunt, Metin, Bir Şehzade Sancağa Çıkar (Bir İhtimal Dönmek Üzere); Baki Tezcan-Karl K. Barbır (ed), Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007

Lowry, Heath W, The Nature of the Early Ottoman State, USA: State University of New York Press, 2003

Marx, Karl, The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte, Intl, 1994

Marx, Karl, The Civil War in France, Dodo Press, 2009

Minadoi, G.T, Historia della guerra fra turchi, et persiani, descritta in quattro libri cominciando dall'anno 1577 [...] seguendo per tutto l'anno 1585, Iacomo Tornerio e Bernardino Donangeli, Roma, 1587

Montuoro, D., I Cigala, una famiglia feudale tra Genova, Sicilia, Turchia e Calabria, Mediterranea - ricerche storiche., 16, (Ağustos 2009)

Mousnier, Ronald, Vénalité des Offices ; Robert Descimon, Fonctionnaires moyens...

Necipoğlu, Gülru, Architecture ceremonial and power: the Topkapi Palace in the Fifteteenth and Sixteenth Centuries, Cambridge, MIT Press, 1991

Necipoğlu, Gülru, The Age of Sinan: Architectural Culture in The Ottoman Empire, London: Reaktion Books, 2005

Ocak, Ahmed Yaşar , Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü, İstanbul: Dergah Yayınları, 1996

Ocak, Yaşar, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler: 15-17.yüzyıllar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998

Orhonlu, Cengiz, Osmanlı Tarihine Aid Belgeler: Telhisler (1597-1606), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

Ortaylı, İlber, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008

Ortaylı, İlber, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı; Ankara: Turhan Kitabevi, 1994; Fahrettin Atar, Kadı, DİA, C. 24, İstanbul, 2001

Özcan, A., Çarhacı, İslam Ansiklopedisi, c. 8, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993

Özel, Oktay, Population Changes in Ottoman Anatolia during the “16th and 17th Centuries: The ‘Demographic Crisis’ Reconsidered, International Journal of Middle East Studies 36-2, 2004

Özel, Oktay, The Reign of Violence, Christine Woodhead (ed), Canada and Usa; Routledge, 2012

Özvar, Erol, Osmanlı Devletinin Bütçe Harcamaları (1509-1788), Mehmed Genç ve Erol Özvar (ed), Cilt 1, İstanbul: Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi

Pamuk, Şevket, A Monetary History of the Ottoman Empire, Cambridge: Cambridge University Press, 2000

Pamuk, Şevket, Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999

Pamuk, Şevket, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914), İstanbul 2010

Pamuk, Şevket, The Price Revolution in The Ottoman Empire Reconsidered, Int. J. Middle East Stud. c. 33, 2001

Pappalardo, S., ‘Ambizione politica, commercio e diplomazia alla fine del XVI secolo: Carlo Cicala’, in C. Zaccaria, D. Andreozzi, L. Panariti (eds), Acque, terre e spazi dei Mercanti. Istituzioni, gerarchie, conflitti e pratiche dello scambio dall’età antica alla modernità, Edizioni Quasar, Trieste, 2009

Paul, Jurgen, “Forming a Faction: The Himayat System of Khwaja Ahrar”, International Journal of Middle East Studies, Vol.2, No. 4, November 1991

Pedani, Maria Pia, Safiye’s Household and Venetian Diplomacy, Turcica, 32, 2000

Pedani, Maria Pia, 'Veneziani a Costantinopoli alla fine del XVI secolo.'
Quaderni di studi arabi, no:5, 1997

Pedani, Maria Pia, Ottoman Fetihnames. The Imperial letters announcing a
Victory, Tarih incelemeleri dergisi., 13 (1998)

Pedani-Fabris (ed.), Maria Pia, Relazioni di ambasciatori veneti al Senato, vol.
XIV, Costantinopoli. Relazioni inedite (1512-1789), Bottega d'Erasmus-Aldo Ausilio,
Padova, 1996

Pedani-Fabris, Maria Pia, Sultans and Voivodas in the 16th c. Gifts and Insignia,
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi., I/1 (2007); M. Maxim, L'empire ottoman au
Nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle, Istanbul,
Isis, 1999

Peksevgen, Şefek, Secrecy, Information Control and Power Building in the
Ottoman Empire, 1566-1603, Yayınlanmamış Doktora Tezi, McGill University, 2004

Repp, C., The Mufti of İstanbul: A Study in the development of the Ottoman
Learned Hierarchy, London and Atlantic Highlands, NJ: Ithaca Press, 1986

Rossi, Ettore, La Sultana Nur Banu (Cecilia Venier-Baffo) moglie di Selim II
(1566- 1574) e madre di Murad III (1574- 1595), Oriente Moderno, 1953

Sahillioğlu, Halil (ed), Koca Sinan Paşa Telhisleri, İstanbul: İrcica, 2004

Shaw, Stanford, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, 2 Cilt,
Cambridge: Cambridge University Press, 1976

Skilliter, Susan, A., The Letters of the Venetian 'Sultana 'Nur Banu and her Kira
to Venice, Studia Turcologica memoriae Alexii Bombaci dicata, a cura di Aldo Gallotta
e Ugo Marazzi, Napoli, 1982

Spagni, Emiglio, Una Sultana Veneziana, Nuovo archivio Veneto, 19, 1900

Şakiroğlu, M.H, Cigalazâde Sinan Paşa, in İslam Ansiklopedisi, vol. 8, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993,

Tabakoğlu, Ahmed, Osmanlı Devletinin İç Hazinesi, Mehmed Genç ve Erol Özvar (ed), Cilt 1, İstanbul: Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi

Tezcan, Baki, The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World, USA: Cambridge University Press 2010

Tezcan, Baki, The Ottoman Mevali as Lords of Law, “Journal of Islamic Studies 20-3, 2009

Tezcan, Baki, Searching for Osman: A reassessment of The Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618-1622), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Princeton University, 2001

Tezcan, Baki, The Ottoman Monetary Crisis of 1585 Revisted, Journal of the Economic and Social History of the Orient, no: 52, 2009

Thompson, I.A.A, The Institutional Backround to the Rise of the Minister-Favourite, John H. Elliot and L.W.B. Brockliss (ed), The World of the Favourite

Turan, Ebru, The Sultan’s Favorite: İbrahim Pasha and the Making of Ottoman Universal Sovereignty in the Reign of Sultan Süleyman 1516-1526, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Chicago, 2007

Turan, Osman, “Anatolia in the Period of Seljuks and the Beyliks,” The Cambridge History of Islam, 1970

Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 2010

Turan, Şerafettin, Hoca Saadeddin Efendi, in İslam Ansiklopedisi, c.18, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1998

Turan, Şerafettin, Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1997

Türkçelik, Evrim, Cigalazade Yusuf Sinan. Pasha y el Mediterraneo entre 1591-1606, unpublished PhD thesis, UniversidadAutonoma de Madrid, 2012

Tveritinova, S., Türkiye’de Karayazıcı İsyanı, İstanbul: Aya Kitap, 2006

Ufki Bey, Ali (Albertus Bobovius), Saray-ı Enderun Topkapı Sarayı’nda Yaşam, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, 9 Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları, 1. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti teşkilatından Kapukulu Ocakları, 2 Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı Saray Teşkilatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984

Vatin, Nicolas, ve Veinstein, Gilles, Le Sérail ébranlé. Essai sur les morts, dépositions et avènements des sultans ottomans (XIVe-XIXe siècle), Paris, 2003

Vera Costantini ve Markus Koller (ed), “Living in the Ottoman Ecumenical Community”, Leiden-Boston: Brill, 2008,

Werner, Ernst, Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci, 2 Cilt, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1986

White, Sam, The Climate of Rebellion in The Early Modern Ottoman Empire, New York: Cambridge University Press, 2011, s. 123-187

Wittek, Paul, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971

Yılmaz, Hasan Kamil, Aziz Mahmud Hüdai, DİA, İstanbul, 1991 c.4

Zachariadou, Elizabeth, Notes sur la population de l'Asie Mineure turque au XIVE siecle, Byzantinische Forshungen, no:12, 1987

Ek I: İbrahim Paşa'nın Halil Paşa'yı Kaptan-ı Deryalıktan Aldırmak İstemesi

Ek III: Yusuf Sinan Paşa'nın Safiye Sultan ile Arayı Düzeltmek için Denize Açılması

Ek IV: Hoca Saadettin ve Halil Paşa'nın Yusuf Sinan Paşa'nın Denize Açılmasını Engellemeye Çalışması

Ek V: Yusuf Sinan Paşa'nın Hoca Saadettin'i Gavurları Korumakla Suçlaması

EK VI: Bostancıbaşı'nın İngiltere için Hareket Etmesi

In bra p. d. Cost. di vi Feb. 1010
 Dal legno sopra il commandato die in questo modo
 Nobile commandato di Abdulkhā can giudice giusto, et mandato
 da Dio.
 Si dichiara il p̄to imperial legno come lo apportatore di
 questo nobile commandato Meremet habitante in Caisani
 cioè Cesarea hakendoti nella battaglia del voto Ibrahim Baki
 generale dell'ottomani dato con ogni ottima licenza alla
 mia deuotione, et obediētia lo ho fatto esente da tutte le
 impostion, et angaria, et gli ho dato in mano questo
 suo nobile commandamento, et comando, de
 piacendo al sig: Dio quando che del tutto
 sarà estinta la guerra, et felicitati delli
 ottomani dal canto vostro, et sarà senza
 alcuna differenza concesso, et destinato a se
 lo imperio debbano li ministri, et giudici
 deputati dal canto suo tener essente
 di tutte le cose, et esentioni il sudetto
 et ad gli debbano obedir cosa alcuna,
 et sia di esser si voglia, che ad obediētia
 il suo commandato sarà punto così
 saputo, et eseguirano conforme il
 suo honorato, et nobile ordine.
 Da Calcaulo alle reti di Rabite, nell'anno
 1010. Fatto dal Beylik